

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ДОЦЬОК СВІТЛАНА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК: 631.1:330.837:339.924

ДИСЕРТАЦІЯ

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ
АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ МІЖНАРОДНОЇ
ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

051 Економіка

05 Соціальні та поведінкові науки

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

 С.О. Доцюк

Науковий керівник:
Сахно Андрій Анатолійович,
доктор економічних наук,
професор

Вінниця – 2024

АНОТАЦІЯ

Доцюк С.О. Організаційно-інституційне забезпечення розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 051 Економіка. – Вінницький національний аграрний університет, Вінниця, 2024.

Дисертаційна робота присвячена дослідженню та оцінці розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції з урахуванням особливостей організаційно-інституційного забезпечення.

Розвиток підприємництва значно впливає на розвиток сільських територій, зокрема, аграрне підприємництво є необхідним та першочерговим джерелом наповнення бюджетів місцевих сільських рад, формує частку валового внутрішнього продукту України та забезпечує зростання показників кількості зайнятого населення у сільській місцевості. Крім того, стимулює інновації, сприяє розвитку культури бізнесу та вибудовує економічні зв'язки країн на міжнародному рівні. Важливим, в умовах міжнародної економічної інтеграції, залишається створення сприятливого інституційного середовища для розвитку підприємництва шляхом удосконалення законодавчого підґрунтя як базису організаційно-інституційного забезпечення функціонування господарських структур, державної підтримки, «розумних» дотацій та добросовісної конкуренції товаровиробників.

У процесі дослідження розглянуто еволюційні засади становлення підприємництва в економіці і соціумі та доведено, що історія підприємництва розпочинається з часів первісного ладу, тісно пов'язана з розвитком суспільства, технологічними та економічними змінами. Підприємництво є розумовим процесом, який реалізується у формі ділового проєктування завдяки вмінню правильно організувати бізнес, який стане ефективним лише тоді, коли суб'єкти господарювання будуть професійно підготовлені до пошуку оптимальних варіантів здійснення підприємницької діяльності.

На основі результатів дослідження виявлено, що серед вітчизняних науковців не спостерігається єдності поглядів на сутність поняття «підприємництво». Тому, у представленій роботі виділено власне авторське бачення цього терміну, яке засвідчує, що підприємництво – це діяльність заради отримання прибутку, господарська функція і процес, здійснювана індивідом-підприємцем в умовах ринку, за впливу сформованого суспільством організаційно-інституційного забезпечення, що упорядковує підприємницьку поведінку на відповідні засади організації вирішення проблем соціуму.

Розкрито теоретичні основи організаційно-інституційного забезпечення розвитку аграрного підприємництва, які базуються на сукупності заходів держави щодо формування відповідних інститутів, а також механізмів примусу, які створюють умови для подальшого розвитку аграрного підприємництва. Систематизовано та охарактеризовано найбільш актуальні думки науковців щодо розуміння сутності терміну «інституція» та «інститут».

Виокремлено методичні положення оцінки розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції, які дають можливість проаналізувати результативність бізнес-процесів суб'єктів підприємництва різних типів, розмірів і спеціалізацій. Однак, розвиток інтегрованих структур бізнесу є засобом здійснення спільної діяльності та взаємовигідного співробітництва, яке дає можливість підприємцям вижити в умовах важкої та постійної конкуренції при виході на європейські ринки, а також на ринки інших країн.

Досліджено організаційно-інституційні умови і структурну динаміку розвитку аграрного підприємництва, результати яких свідчать, що в Україні велике підприємство краще адаптується до умов ринку та середовища, в якому воно знаходиться, на відміну від середнього та малого підприємства.

Ситуація, яка склалася в Україні, характеризується організаційно-

інституційними умовами, які негативно впливають на розвиток аграрного підприємництва.

Після вторгнення російської федерації на територію України відбулося значне зменшення кількості діючих суб'єктів господарювання у середньому та малому підприємстві, що призвело до скорочення робочих місць та обсягів реалізованої продукції (товарів, послуг). Крім того, пошкодження сільськогосподарської техніки та зерносховищ, замінування полів, зростання ціни на паливо, відключення електроенергії перешкоджає суб'єктам господарювання займатися своєю справою та реалізовувати продукцію не тільки на внутрішньому, а й на зовнішньому ринку. Важливою залишається підтримка з боку держави у вигляді інвестування, страхування, надання пільгових кредитів із метою забезпечення виробництва продукції, закупівлі сільськогосподарської техніки та формування запасів насінневого матеріалу тощо.

Визначено особливості формування ефективності господарювання аграрних підприємств в умовах експортно-імпоротної діяльності на основі досліджуваних сільськогосподарських підприємств у Вінницькій області. Проте, підприємства, які досліджувалися забезпечують виробництво продукції тільки на внутрішній ринок. У зв'язку зі зменшенням чисельності працівників, доходів та відсутності інформації про канали збуту продукції сільськогосподарські підприємства не мають змоги конкурентоспроможливо просувати свою продукцію на зовнішній ринок.

Зауважимо, що зовнішньоекономічна діяльність, як складова міжнародної економічної інтеграції – це відносини суб'єктів господарювання України та іноземних суб'єктів підприємницької діяльності на взаємовигідних умовах із дотриманням положень міжнародного права. Важливим для України залишається наповнення ринку агропродукцією, підвищення експортного потенціалу підприємств та оптимізація залежності від імпорту.

Оцінюючи заходи та аналізуючи можливості забезпечення

прибутковості підприємств при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, проведено оптимізацію лінії ефективності за результатами аналізу середовища функціонування за обсягами експорту та імпорту продукції у контексті досягнення прибутку (збитку) до оподаткування, що дозволило виявити можливості максимізації прибутку у процесі зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання.

Визначено рівень розвитку сільського, лісового та рибного господарства у системі господарської діяльності держави з урахуванням впливу факторів зовнішньоекономічних відносин, що надало змогу розрахувати прибуток до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності з позиції впливовості даної галузі в оптимізованому середовищі функціонування.

Запропоновано використати параметричні та непараметричні моделі для визначення ефективності аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції. Метод аналізу середовища функціонування дозволив визначити граничні показники розвитку аграрного виробництва та окремих підприємств. Здійснено моделювання ефективності функціонування підприємницьких структур за умов експортної діяльності для визначення можливого рівня чистого прибутку експортно-орієнтованого підприємства від операцій на внутрішньому ринку та від здійснення експортних продажів по результуючих лініях ефективності у контексті можливостей досліджуваних підприємств здійснювати зовнішньоекономічну діяльність.

У дисертаційному дослідженні запропоновано концептуальні напрями удосконалення організаційно-інституційного забезпечення розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції. Визначено, що реалізація заходів на внутрідержавному рівні з урахуванням наукових розробок, а також положень урядових актів дає можливість забезпечити стійкість суб'єктів господарювання, а також їх конкурентоспроможність. Крім того, вихід на європейські ринки, зумовлює

запровадження в систему господарювання й регулювання агропідприємницької діяльності правил, стандартів та механізмів, що відповідають вимогам Європейського Союзу, зокрема положенням: Спільної аграрної політики ЄС, Європейського Зеленого Курсу. Важливою залишається реалізація заходів щодо зіставності вітчизняного законодавства про підприємництво з європейським, що є ключовим етапом у процесі інтеграції національної економіки в європейський та міжнародний простір. Адже, зіставність законодавства дозволяє забезпечити прозорість, стабільність і передбачуваність правових відносин, що є основою для розвитку бізнесу, залучення інвестицій та посилення економічних зв'язків.

Ключові слова: підприємство, підприємництво, аграрне підприємництво, інститути, інституції, інтеграція, зовнішньоекономічна діяльність, експорт, імпорт, державна підтримка, стратегія, сільське господарство.

SUMMARY

Dotsiuk S.O. Organizational and institutional support for the development of agrarian entrepreneurship in the conditions of international economic integration. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the doctor of philosophy on a specialty 051 Economics. – Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia, 2024.

The dissertation is devoted to the research and assessment of the development of agrarian entrepreneurship in the conditions of international economic integration, taking into account the peculiarities of organizational and institutional support.

The development of entrepreneurship significantly affects the development of rural areas, in particular, agrarian entrepreneurship is a necessary and primary source of filling the budgets of local village councils, forms a share of the gross domestic product of Ukraine and ensures the growth of indicators of the number of

employed population in rural areas. In addition, it stimulates innovation, promotes the development of business culture and builds economic ties between countries at the international level. It is important in the conditions of international economic integration to create a favorable institutional environment for the development of entrepreneurship by improving the legislative foundation as the basis of organizational and institutional support for the functioning of economic structures, state support, reasonable subsidies and fair competition of product manufacturers.

In the process of the research, the evolutionary principles of the formation of entrepreneurship in the economy and society were considered and it was proved that the history of entrepreneurship begins with the times of the primitive system, closely connected with the development of the society, technological and economic changes. Entrepreneurship is a mental process that is implemented in the form of business planning due to the ability to properly organize business, which will become effective only when business entities are professionally prepared to find optimal options for entrepreneurial activity.

Based on the results of the study, it was found that there is no unity of the views on the essence of the concept of «entrepreneurship» among domestic scientists. Therefore, in the presented work, the author's own vision of this term is highlighted, which certifies that entrepreneurship is an activity for the purpose of obtaining profit, an economic function and process carried out by an individual entrepreneur in market conditions, under the influence of organizational and institutional support formed by the society, which regulates entrepreneurial behavior on the basis of the organization of solving social problems.

The theoretical foundations of organizational and institutional support for the development of agrarian entrepreneurship are revealed, which are based on a set of state measures regarding the formation of relevant institutions, as well as coercion mechanisms that create conditions for the further development of agrarian entrepreneurship. The most relevant opinions of the scientists regarding the understanding of the essence of the term «institution» and «institute» have been systematized and characterized.

Methodical provisions for assessing the development of agrarian entrepreneurship in the conditions of international economic integration are highlighted, which make it possible to analyze the effectiveness of business processes of business entities of various types, sizes and specializations. However, the development of integrated business structures is a means of joint activity and mutually beneficial cooperation, which enables entrepreneurs to survive in the conditions of difficult and constant competition when entering European markets, as well as markets of the other countries.

The organizational and institutional conditions and structural dynamics of the development of agrarian entrepreneurship have been studied, the results of which indicate that in Ukraine, large entrepreneurship better adapts to market conditions and the environment in which it is located, in contrast to medium and small entrepreneurship.

The situation in Ukraine is characterized by organizational and institutional conditions that negatively affect the development of agrarian entrepreneurship.

After the invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine, there was a significant decrease in the number of active business entities in medium and small businesses, which led to a reduction in jobs and volumes of products sold (goods, services). Besides, damage of agricultural machinery and granaries, mining of the fields, rising of fuel prices, and power outages prevent business entities to do their business and sell products not only on the domestic but also on the foreign market. Support from the state in the form of investment, insurance, provision of soft loans to ensure the production of products, purchase of agricultural machinery and the formation of seed stocks, etc., remains important.

The peculiarities of the formation of the efficiency of management of agrarian enterprises in the conditions of export-import activity are determined on the basis of the studied agricultural enterprises in Vinnytsia region. However, the enterprises that have been studied provide production only for the domestic market. Due to the decrease in the number of employees, income, and lack of information about product sales channels, agricultural enterprises are unable to

competitively promote their products on the foreign market.

It should be noted that foreign economic activity, as a component of international economic integration, is the relationship between Ukrainian business entities and foreign business entities on mutually beneficial terms in compliance with the provisions of international law. Filling the market with agricultural products, increasing of the export potential of enterprises and optimizing dependence on imports remains important for Ukraine.

Evaluating the measures and analyzing the opportunities to ensure the profitability of enterprises in the implementation of foreign economic activity, optimization of the efficiency line was carried out based on the results of the analysis of the operating environment in terms of the volume of export and import of products in the context of achieving profit (loss) before taxation, which made it possible to identify opportunities for maximizing profit in the process of foreign economic activity of economic entities.

The level of the development of agriculture, forestry and fisheries in the system of economic activity of the state was determined, taking into account the influence of factors of foreign economic relations, which made it possible to calculate the profit before taxation of the enterprises by types of economic activity from the position of the influence of this industry in an optimized operating environment.

It is proposed to use parametric and non-parametric models to determine the efficiency of agricultural entrepreneurship in the context of international economic integration. The method of analyzing the operating environment allowed us to determine the limiting indicators of the development of agricultural production and individual enterprises. Modeling of the efficiency of the functioning of business structures under export conditions was carried out to determine the possible level of net profit of an export-oriented enterprise from operations in the domestic market and from export sales along the resulting lines of the efficiency in the context of the capabilities of the studied enterprises to carry out foreign economic activities.

The dissertation offers conceptual directions for improving the organizational and institutional support for the development of agricultural entrepreneurship in the context of international economic integration. It is determined that the implementation of measures at the domestic level, taking into account scientific developments, as well as the provisions of government acts, makes it possible to ensure the stability of business entities, as well as their competitiveness. In addition, access to European markets requires the introduction into the management system and regulation of agribusiness activities of rules, standards, and mechanisms that meet the requirements of the European Union, in particular the provisions of the EU Common Agricultural Policy and the European Green Deal. The implementation of measures to ensure the comparability of domestic legislation on entrepreneurship with European legislation remains important, as it is a key stage in the process of integrating of the national economy into the European and international space. After all, the comparability of legislation allows ensuring transparency, stability and predictability of legal relations, which is the basis for business development, attracting investments and strengthening of economic ties.

Key words: enterprise, entrepreneurship, agrarian entrepreneurship, institutes, institutions, integration, foreign economic activity, export, import, state support, strategy, agriculture.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Стаття у науковому фаховому виданні України категорії «А», включеної до міжнародної наукометричної бази даних Scopus

1. Dotsiuk S., Chikov I., Shevchenko O., Nitsenko V., Gerasemchuk N., Demydova M. Evaluation of the institutional development of innovative activities to ensure the economy of the state. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2024. № 3. P. 171-180. DOI: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2024-3/171> (1,62 друк. арк. – особистий внесок – визначено низку проблем, які впливають на інституційний розвиток інноваційної діяльності та доведено, що науково-технічний прогрес є головним каталізатором трансформації бізнес-процесів забезпечення інноваційного розвитку – 1,2 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях України категорії «Б», включених до міжнародної наукометричної бази даних Index Copernicus

2. Доцюк С.О. Сучасний стан розвитку трудового потенціалу в аграрній сфері. *Ефективна економіка*. 2021. № 7. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/7_2021/203.pdf. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.7.201> (0,64 друк. арк.).

3. Доцюк С.О. Теоретичні аспекти формування організаційно-інституційного забезпечення функціонування підприємництва. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки». 2021. № 12 (56). С. 57-64. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2021-12-7792> (0,67 друк. арк.).

4. Доцюк С.О. Сучасні аспекти зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1357/1311>. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-21> (0,66 друк. арк.).

5. Sakhno A., Dotsiuk S. International experience of state support of entrepreneurship in the agricultural sector of the economy. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2022. № 2 (60).

С. 98-109. DOI: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2022-2-7> (0,88 друк. арк. – особистий внесок – досліджено досвід державної підтримки в Україні та визначено необхідні умови при яких малі та середні підприємства зможуть розвиватися та ефективно функціонувати – 0,44 друк. арк.).

6. Доцюк С.О. Особливості функціонування аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2023. № 3 (65). С. 90-102. DOI: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2023-3-6> (0,79 друк. арк.).

7. Доцюк С.О. Формування експортного потенціалу підприємств АПК в умовах євроінтеграції. *Бізнес-навігатор*. 2024. № 2 (75). С. 49-55. DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.75-7> (0,69 друк. арк.).

8. Доцюк С.О. Концептуальні оцінки пріоритетів розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції. *Трансформаційна економіка*. 2024. № 3 (08). С. 19-25. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2024-8-3> (0,81 друк. арк.).

Стаття в іноземному виданні, включеному до міжнародної наукометричної бази даних Index Copernicus

9. Dotsiuk S. Entrepreneurship as the basis of sustainable development of the agricultural sector of the economy. *Green, Blue & Digital Economy Journal*. 2023. № 4 (2). P. 10-21. DOI: <https://doi.org/10.30525/2661-5169/2023-2-2> (1,24 друк. арк.).

Монографії іноземною мовою у зарубіжних виданнях

10. Dotsiuk S. Retrospective analysis of theories of institutionalism in the functioning of agrarian entrepreneurship. *In: Socio-economic and ecological aspects of the development of the economy of Ukraine in the conditions of European integration*. Monograph. Boston, USA : Primedia eLaunch, 2022. P. 161-178. DOI: <https://doi.org/10.46299/979-8-88722-616-3.6> (11,3 друк. арк. – особистий внесок – здійснено аналіз інституціональних теорій та обґрунтовано важливість інституційного забезпечення у функціонуванні аграрного підприємництва – 1,02 друк. арк.).

Інші видання (тези доповідей)

11. Доцюк С.О. Особливості підприємництва в аграрному секторі економіки *Економіка, фінанси, облік і право в умовах сучасних викликів: міжнародна науково-практична конференція, 21 жовтня 2022 р. Полтава: ЦФЕНД. 2022. С. 33-34 (0,1 друк. арк.).*

12. Доцюк С.О. Теоретико-еволюційні основи становлення підприємницької діяльності. *Актуальні питання економіки, фінансів, обліку та права: теорія і практика: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції, 16 листопада 2023 р. Кременчук: ЦФЕНД. С. 26-28 (0,17 друк. арк.).*

ЗМІСТ

	ВСТУП	16
РОЗДІЛ 1	ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА	24
1.1.	Еволюційні засади становлення підприємництва в економіці і соціумі	24
1.2.	Теоретичні основи організаційно-інституційного забезпечення розвитку аграрного підприємництва	39
1.3.	Методичні положення оцінки розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції	60
	Висновки до розділу 1	71
РОЗДІЛ 2	ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА РОЗВИТОК АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	73
2.1.	Організаційно-інституційні умови і структурна динаміка розвитку аграрного підприємництва	73
2.2.	Формування ефективності господарювання аграрних підприємств в умовах експортно-імпоротної діяльності	93
2.3.	Оцінка заходів та аналіз можливостей забезпечення прибутковості підприємств при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності	116
	Висновки до розділу 2	133
РОЗДІЛ 3	НАПРЯМИ І ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНСТИТУЦІЙНІ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАСАД ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ	134
3.1.	Прогнозні оцінки розвитку господарської діяльності підприємств за впливу факторів реалізації зовнішньоекономічних відносин	134

3.2.	Моделювання ефективності функціонування підприємницьких структур за умов експортної діяльності	146
3.3.	Концептуальні напрями удосконалення організаційно-інституційного забезпечення розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції	161
	Висновки до розділу 3	174
	ВИСНОВКИ	176
	СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	179
	ДОДАТКИ	209

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасні тенденції і перспективи розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки України вибудовуються в умовах трансформування галузі, турбулентності, а також переформатування інституційного середовища бізнесу. У зв'язку із впливом умов воєнного часу актуальними є проблеми видозмінення організаційно-інституційного забезпечення розвитку аграрного підприємництва. Стимулювальним чинником до інституційних, економічних змін виступає тенденція до посилення міжнародної економічної інтеграції, зокрема входу до структур і ринків Європейського Союзу.

Ліквідація бар'єрів у торгівлі між країнами з метою формування спільного ринку сприяє зростанню експорту, досягненню високої ефективності виробництва, насиченню ринку товарами, підвищенню конкурентоспроможності підприємств. Інтеграція на міжнародні ринки дає можливість управляти процесами формування продовольчої безпеки, оскільки країни можуть експортувати надлишки продукції або імпортувати необхідні ресурси. Однак для цього необхідно створити ефективне інституційне середовище, яке підтримувало б міжнародну співпрацю, полегшувало б доступ до нових ринків і технологій, а також гарантувало стабільні умови для розвитку аграрного підприємництва.

Науково-дослідницькі розкриття порушеної проблеми, позиціоновані напрацюваннями дослідників, такими як: В.Г. Андрійчук, І.Ф. Баланюк, Л.О. Вдовенко, І.В. Гончарук, Ю.Е. Губені, А.О. Гуторов, Ю.І. Данько, Н.В. Добіжа, А.А. Дюк, Г.М. Калетнік, Ю.М. Лопатинський, Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, Л.В. Романова, А.А. Сахно, І.Б. Яців, І.В. Фурман, Д.І. Шеленко, О.Г. Шпикуляк та ін.

Дослідницькі напрацювання зазначених науковців розкривають проблематику розвитку підприємництва у контексті пізнання стану й визначення напрямів конкурентоспроможного функціонування, регуляторної політики й державного управлінського впливу на процеси формування

ефективності аграрних підприємств у сучасних умовах транзитивного, варіативного ринкового середовища. Незважаючи на активність розвідок щодо визначення інституційних умов господарювання в аграрній сфері, системні кваліфікації проблем і причинностей деструктивних процесів, усталеному існуванні досконалих розробок – актуальними до дослідження є концептуальні положення з удосконалення організаційно-інституційного забезпечення розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана відповідно до плану наукових досліджень і розробок Вінницького національного аграрного університету і є складовою частиною науково-дослідних тем: «Організаційно-економічні аспекти розвитку агроєкосистем на засадах екологізації економіки» (номер державної реєстрації 0121U112882, 2021-2024 рр.), де автором обґрунтовано особливості розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки та висвітлено важливість виробництва органічної продукції у сільській місцевості; «Розробка механізмів підвищення конкурентоспроможності підприємств АПК та забезпечення енергонезалежності сільських територій через інтенсифікацію виробництва біопалив» (номер державної реєстрації 0124U000340, 2024-2025 рр.), де автором представлено необхідні умови розвитку аграрного підприємництва, реалізація яких забезпечить стійкість та конкурентоспроможність суб'єктів господарювання в умовах міжнародної економічної інтеграції.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних положень і розробленні практичних рекомендацій щодо організаційно-інституційного забезпечення розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції.

Досягнення зазначеної мети забезпечено вирішенням таких завдань, а саме:

- теоретико-методично опрацювати еволюційні засади становлення

підприємництва в економіці і соціумі;

- розкрити теоретичні основи організаційно-інституційного забезпечення розвитку аграрного підприємництва;
- опрацювати методичні положення оцінки розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції;
- охарактеризувати організаційно-інституційні умови розвитку аграрного підприємництва;
- визначити особливості формування ефективності господарювання аграрних підприємств в умовах експортно-імпортової діяльності;
- здійснити аналітичну оцінку заходів та можливостей із забезпечення прибутковості підприємств при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;
- спрогнозувати тенденції і перспективи розвитку господарської діяльності підприємств за впливу факторів зовнішньоекономічних відносин;
- здійснити моделювання ефективності функціонування підприємницьких структур за умов експортної діяльності;
- запропонувати концептуальні напрями удосконалення організаційно-інституційного забезпечення розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції.

Об'єктом дослідження є процеси організаційно-інституційного забезпечення розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції.

Предметом дослідження є теоретико-методичні, організаційні та практичні засади організаційно-інституційного забезпечення функціонування підприємництва і його розвитку в умовах міжнародної економічної інтеграції.

Методи дослідження. Науковим підґрунтям теоретичних і методичних авторських розробок були результати численних наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, а також фундаментальні положення загальнонаукової методології.

Для розв'язання поставлених у дисертаційному дослідженні завдань було застосовано такий методичний інструментарій, а саме: порівняльного аналізу – для оцінки різних наукових підходів щодо з'ясування суті понять «підприємництво», «інституція» та «інститут»; історико-економічний, зокрема, прийом історичної деталізації – для вивчення етапів еволюції розвитку підприємництва в економіці та суспільстві; монографічний – для поглиблення вивчення особливостей розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції; статистичного аналізу, синтезу, опитування, індукції та дедукції, класифікації та типології – в процесі дослідження сучасного стану розвитку аграрного підприємництва; економіко-математичні, експертних оцінок та моделювання – для прогнозування показників ефективності господарювання аграрних підприємств в умовах експортно-імпортової діяльності; системного аналізу, проектування та моделювання – під час розробки моделі ефективності функціонування підприємницьких структур за умов експортної діяльності; структурно-функціональний метод – для розроблення та візуалізації схеми формування необхідних умов розвитку аграрного підприємництва для забезпечення міжнародної економічної інтеграції.

Інформаційну базу дослідження становили матеріали Державної служби статистики України, Державної митної служби України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Міністерства економіки України, статистичних щорічників, фінансової та статистичної звітності досліджуваних підприємств, наукові розробки зарубіжних та вітчизняних учених із визначеної тематики, а також напрацювання автора за темою дисертаційного дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробленні пропозицій з удосконалення методичних положень аналітичної оцінки і концепції удосконалення організаційно-інституційного забезпечення розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції, зокрема:

вперше:

- обґрунтовано складові потенціалу формування організаційно-інституційних спроможностей забезпечення експортної діяльності аграрних підприємств, виходячи з їх виробничого потенціалу (здатності досягти чистого прибутку на основі факторів собівартості продукції та зносу основних засобів) та умов зовнішньоекономічної діяльності (здатності досягти чистого прибутку на основі факторів отриманої виручки від реалізації на внутрішньому ринку та експортної діяльності), що дає змогу приймати управлінські рішення з урізноманітнення асортиментної політики на внутрішньому та зовнішньому ринках, оптимізації собівартості продукції та зменшення зносу основних засобів.

удосконалено:

- теоретичний базис інтерпретування засад еволюції, інституційного становлення підприємництва в економіці й соціумі, що полягає в оціночному характеризуванні сутності організаційно-економічних ознак еволюції теоретичних положень щодо означення етапів становлення, тенденцій інституціоналізації знань про підприємництво, а також розбудову практики господарської діяльності з метою отримання прибутку для підвищення добробуту націй;

набули подальшого розвитку:

- теоретичні основи організаційно-інституційного забезпечення розвитку аграрного підприємництва через доведення залежності спроможності підприємницького механізму від ефективності організацій та інституцій, які формують умови здійснення ринкових трансакцій, опосередковано визначаючи їх результат – передумову конкурентоспроможності й прибутковості агробізнесу;

- методичні положення оцінки розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції, які полягають у науково-обґрунтованому доведенні необхідності врахування інституційних характеристик організаційно-економічних і регулятивних взаємодій суб'єктів

на ринку у контексті аналізу засад інтеграційних відносин як механізму експансії на зовнішні ринки, розширення присутності аграрних товарів і послуг, так і створення необхідних для вирішення завдання інтегрованих структур за участі аграрних підприємств;

- аналітичні характеристики оцінки стану, тенденцій формування й засад забезпечення організаційно-інституційних умов розвитку аграрного підприємництва, а також оціночні інтерпретації характеристик особливостей формування ефективності господарювання аграрних підприємств в умовах експортно-імпортової діяльності;

- систематизація можливостей із забезпечення прибутковості підприємств при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності для забезпечення міжнародної економічної інтеграції аграрних форм господарювання підприємницького типу;

- прогностичні оцінки тенденцій і перспективи розвитку господарської діяльності підприємств за впливу факторів зовнішньоекономічних відносин;

- моделювання ефективності функціонування підприємницьких структур за умов експортної діяльності, що дозволяє визначити можливий рівень чистого прибутку експортно-орієнтованих підприємств від операцій на внутрішньому ринку та від здійснення експортних продажів;

- концептуальні напрями удосконалення організаційно-інституційного забезпечення розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції, що полягають у формуванні ефективної системи державної підтримки, гармонізація законодавчої бази, запровадженні сучасних інституційних механізмів, реалізації заходів на внутрідержавному рівні, які забезпечують стійкість та конкурентоспроможність для суб'єктів господарювання.

Практичне значення одержаних результатів. Окремі наукові розробки автора щодо забезпечення розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції використовуються Департаментом агропромислового розвитку Вінницької обласної військової

адміністрації під час розробки та виконанні регіональних інноваційно-інвестиційних програм і прогнозів розвитку галузей агропромислового виробництва (довідка № 01.1-27/789 від 26.09.2024 р.); у практичній діяльності сільськогосподарських підприємств, зокрема: ТОВ «БІЗНЕС АГРО ІМПЕРІЯ» щодо управління факторами виробництва (собівартість продукції, знос основних засобів) із метою оптимізації прибутку через досягнення ефективності порівняно з іншими суб'єктами господарювання (довідка № 21/09 від 05.09.2024 р.); ТОВ «ДАШКІВЦІ» щодо виявлення перспектив розвитку у контексті формування передумов для виходу на зовнішній ринок завдяки застосуванню непараметричного методу аналізу середовища функціонування при порівнянні з підприємством, що здійснює експортно-імпорту діяльність (довідка № 161 від 04.09.2024 р.); ПСП «Україна» під час формування та застосування стратегічних пріоритетів розвитку та функціонування підприємства в умовах здійснення зовнішньоекономічної діяльності (довідка № 119 від 15.08.2024 р.).

Положення дисертаційної роботи використовуються у навчальному процесі Вінницького національного аграрного університету при викладанні навчальної дисципліни «Підприємництво». Практичне значення одержаних наукових результатів зумовило їхнє впровадження у навчально-методичний процес та наукову роботу кафедри економіки та підприємницької діяльності (довідка № 01.1-59-624 від 10.06.2024 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною завершеною роботою, в якій представлено концепт удосконалення засад і механізмів організаційно-інституційного забезпечення розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції. Наукові положення та пропозиції, представлені в дослідженні й запропоновані до захисту, одержані автором особисто.

Апробація результатів дослідження. Основні наукові положення дисертаційної роботи та практичні результати дослідження були апробовані на 5 науково-практичних конференціях, зокрема: Всеукраїнській науково-

практичній конференції «Економічна стратегія та політика реалізації європейського вектору розвитку України» (м. Вінниця, 28-29 квітня 2022 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економіка, фінанси, облік і право в умовах сучасних викликів» (м. Полтава, 21 жовтня 2022 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Структурно-функціональні зміни національної економіки в умовах євроатлантичної інтеграції» (м. Вінниця, 27-28 квітня 2023 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання економіки, фінансів, обліку та права: теорія і практика» (м. Кременчук, 16 листопада 2023 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Економічні аспекти повоєнного відновлення потенціалу України: євроінтеграційні пріоритети та перспективи» (м. Вінниця, 25-26 квітня 2024 р.).

Публікації результатів дослідження. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано автором у 12 наукових працях, серед них: 19,57 умовн. друк. арк. (власний доробок автора 8,43 ум. друк. арк.), у тому числі 1,2 умовн. друк. арк. – у міжнародній наукометричній базі даних Scopus; 4,7 умовн. друк. арк. – у наукових фахових виданнях України категорії «Б», включених до міжнародної наукометричної бази даних Index Copernicus; 1,24 умовн. друк. арк. – в іноземному виданні, включеному до міжнародної наукометричної бази даних Index Copernicus; 1,02 умовн. друк. арк. – у монографіях іноземною мовою у зарубіжних виданнях та 0,27 умовн. друк. арк. – в інших виданнях.

Структура роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний обсяг дисертаційної роботи складає 163 сторінки комп'ютерного тексту. Робота містить 34 таблиці, 42 рисунки та 7 додатків. Список використаних джерел включає 252 найменування, викладених на 30 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА

1.1. Еволюційні засади становлення підприємництва в економіці і соціумі

Перспективи і якісні параметри економіки й соціуму за ринкової моделі господарювання залежать від результативності розвитку підприємництва. Інститут підприємництва набув сучасних характеристик у процесі тривалої еволюції під впливом різних чинників, зокрема й організаційно-інституційного забезпечення. Економічно, соціально й організаційно-інституційно підприємництво як явище, процес здійснення господарської діяльності, функціональна підсистема ринку підпорядковується індивідуальним, національним та глобальним умовам господарського порядку.

Позиціонуючи еволюційні засади становлення цього явища в економіці і соціумі попередньо зазначимо, що підприємництво: стимулює інновації, творчість, ідеї; сприяє розвитку культури бізнесу; генерує нові робочі місця; ініціює розбудову глобальних ринків, міжнародної торгівлі та обміну; вибудовує економічні зв'язки країн на міжнародному рівні.

Історія підприємництва тісно пов'язана з розвитком суспільства, технологічними та економічними змінами, а також трансформаціями інституційної моделі ринку й удосконаленням організаційно-інституційного забезпечення функціонування підприємств. Цей процес пройшов кілька етапів – від ранніх форм торгівлі до сучасного світу глобального підприємництва, який сукупно представлений різними формами господарювання, організаційно-правовими формами підприємств, суб'єктів підприємництва різних типів, розмірів і спеціалізацій.

У реляціях економічної науки зазначається, що історія підприємництва починається з середньовіччя, але частина економістів вважають, що

підприємництво почало розвиватися з часів первісного ладу. Адже вже тоді були люди, які наважувалися на економічні ризики, сподіваючись отримати від цього певний зиск.

За оцінками багатьох дослідників [15] – у теоретико-еволюційному сенсі розвиток підприємництва поділяють на етапи, які пов’язані з трансформаціями економіки й соціуму, зміною інституційних засад взаємодії продуктивних сил і розвитку виробничих відносин, а також моделі соціальної взаємодії індивідів.

У методологічному сенсі виділяють етапи еволюції розвитку підприємництва (рис. 1.1) як господарської та інституційної системи ринку.

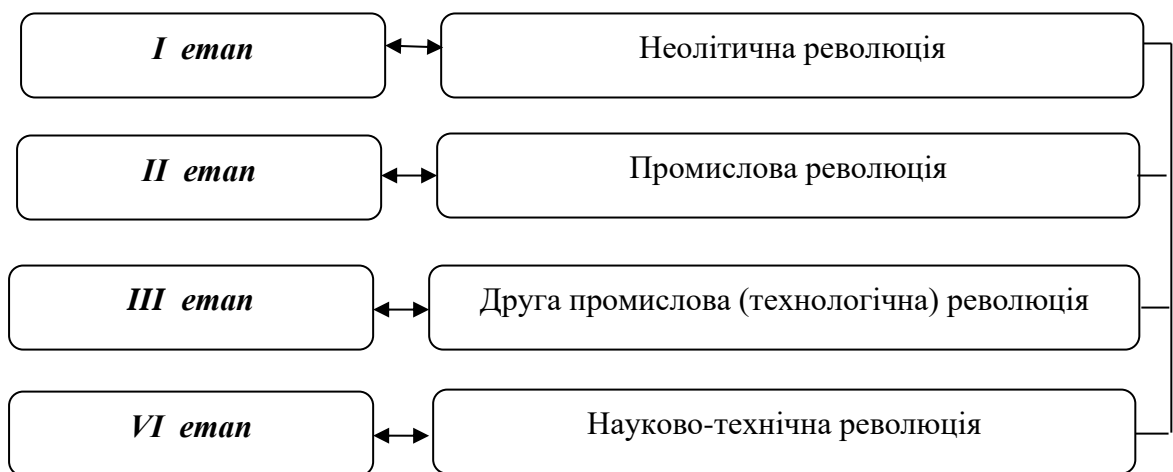

Рис. 1.1. Етапи еволюції розвитку підприємництва в економіці та суспільстві

Джерело: сформовано автором на основі [20]

Перший етап пов’язаний з «неолітичною революцією». У цей період людські спільноти перейшли від примітивної економіки збирачів та мисливців до сільського господарства, яке базувалося на землеробстві та тваринництві. Адже це створило умови для розвитку суспільства та стало основою для виникнення перших цивілізацій (III тис. до н. е.). Біологічні основи життєдіяльності, поєднуючись із психічними властивостями людини, проявляються в її здатності до виживання завдяки унікальній рисі свідомості – підприємливості [20]. Можна вважати, що виникнення

товарного виробництва сприяло не тільки задоволенню основних фізіологічних потреб, а й і появі нових видів знарядь праці, збільшенню надлишку продуктів, а в подальшому до зародження підприємницької активності.

Другий етап – період «промислової революції», яка відбулася в різних країнах не одночасно, починаючи з другої половини XVIII ст. і тривала протягом XIX ст. Під час цієї революції відбувалася соціальна та економічна модернізація, яка обумовила формування нового класу власників та підприємців. Вважається, що це був переломний момент та важлива віха у становленні підприємництва в сучасній та звичній нам формі. Промислова революція та супутні їй процеси скасували інститути неекономічного примусу, суспільні стани, привілеї тощо, що дало кожній людині свободу економічного вибору [20]. Вважаємо, що промислова революція значно вплинула на всі аспекти повсякденного життя. Перехід від ручної праці до використання машин та механізмів у виробництві сприяло зростанню продуктивних сил та дало можливість збільшити товарообіг. Індивід отримав можливість без перешкод виробляти товари та надавати послуги, при цьому мати можливість конкурувати на ринку з іншими учасниками, а також вільно розпоряджатися своєю власністю та отриманими коштами від продажу товарів.

Третій етап пов'язаний з «другою промисловою (технологічною) революцією», яка почалася з другої половини XIX ст. та тривала до початку XX ст. Упродовж цього періоду спостерігається значний розвиток науки і техніки, виникають нові галузі промисловості, такі як електрометалургія, електрохімія тощо. У багатьох галузях відбувається перехід від вільної конкуренції до появи монополій або олігополій.

Четвертий етап збігається з «науково-технічною революцією» (середина XX ст.), який характеризується стрімким розвитком продуктивних сил. Відбувається значна зміна технічних основ матеріального виробництва, що базується на розвитку науки як головного чинника виробництва, що,

своєю чергою, сприяє трансформації індустріального суспільства в постіндустріальне [20]. Таким чином, розвиток підприємництва протягом всього періоду зазнав суттєвих змін. Адже підприємництво почало розвиватися з давніх часів із переходом багатьох людських культур від полювання до поселення та розвитку сільського господарства. Сьогодні спостерігаємо як наука, інформація та технології дають можливість підприємцям далі розвиватися, мінімізувати свої витрати, бути конкурентоспроможними та знаходити нові канали збуту продукції. Інновації, при цьому, слугують каталізатором змін, що сприяють адаптації підприємців до нових умов, які виникають на ринку.

У теоретико-методичному сенсі вперше термін «підприємець» у науковий обіг ввів французький банкір-економіст Р. Кантільон [230] на початку XVIII ст. Із того часу розуміння сутності цього явища постійно еволюціонує, виявляються нові ознаки, форми та методи його використання. Р. Кантільон [230] зазначав, що підприємець є носієм невизначеності, адже підприємці купують за певною ціною сьогодні і продають за невизначеними цінами у майбутньому. Саме продаж за невизначеною ціною і є причиною того, що деякі підприємці стають банкрутами. Р. Кантільон [230] виокремлював підприємців як ризикованих індивідів, до яких відносив людей з нефіксованим прибутком. До них належали ремісники, селяни, фермери та купці.

Видатний шотландський філософ і економіст А. Сміт [168] у подальшому продовжив розвивати вчення про підприємництво. Його вважають батьком сучасної економічної науки та автором одного з найважливіших творів економічної літератури – «Багатство народів» [168]. А. Сміт [168] аналізував суспільство як сукупність людей, які зосереджують свою увагу на нагромадженні багатства, вважав, що «Річна праця кожного народу є основним джерелом, який дає всі необхідні для існування та вигод життя продукти. Залежно від кількості цих продуктів чи одержаного в обмін на них порівняно з кількістю тих, хто їх споживає, народ виявляється краще

або гірше забезпеченим усіма важливими предметами та вигодами для своїх потреб. Це відношення в кожного народу визначають дві умови: по-перше, майстерність, уміння й кмітливість у праці загалом і, по-друге, відношення між числом задіяних і незадіяних людей у корисній праці. Хоч би якими були ґрунт, клімат і розміри території того чи того народу, достаток або мізерність його річного забезпечення завжди залежатимуть від цих двох умов» [168, с. 9]. Із цього висновку випливає, що основоположними ідеями формування багатства народів є розвиток підприємництва. Для розвитку підприємництва на високому рівні вагоме значення має трудовий потенціал, який формується під впливом таких чинників, як: стан здоров'я, рівень освіти, особисті і моральні якості людини, умови праці, складність праці тощо [55]. Також у своїй праці А. Сміт [168] наголошує, що підприємці є власниками капіталу, які йдуть на економічний ризик заради реалізації деякої комерційної ідеї та отримання прибутку. Зокрема, звертає увагу на дві важливі умови діяльності підприємця: по-перше, підприємець має мати особистий зиск від своєї підприємницької діяльності, по-друге, конкуренція має тримати його в певних умовах, із чим ми погоджуємося.

Натхнений економічними теоріями А. Сміта [168] французький економіст, бізнесмен і письменник Ж.-Б. Сей [250] наголошував на важливості підприємництва у створенні багатства й економічного розвитку. Він акцентував увагу на тому, що підприємницька діяльність і підприємці відіграють ключову роль у розподілі ресурсів. Підприємець об'єднує всі засоби виробництва: землю, працю і капітал, і таким чином у подальшому виробляє продукт. Звертає увагу, що підприємець має шукати найефективніші та фінансово вигідні шляхи використання продуктивних сил у відтворювальному циклі «вихідні ресурси – товар – дохід» [250]. Тобто Ж.-Б. Сей [250] наголошував на економічності підприємництва у сенсі капіталізації зусиль підприємця для відтворення вкладених ресурсів і набуття підприємницького зиску [250].

Слушною є думка американського економіста та засновника Чиказької

економічної школи Ф. Найта [238], який вважав підприємця основною фігурою в ринковій економіці. Він стверджував, що величина прибутку в умовах різних невизначеностей залежатиме від здатності підприємця справлятися з ними. Приділяв увагу факторам, що значно впливали на величину невизначеності, яку необхідно визнати, а в подальшому, яку необхідно брати до уваги. Вважав [238], що «Перш за все, на що слід звернути увагу, це тривалість виробничого процесу, адже чим він довший, тим більше невизначеності буде природно. Велике значення має також загальний рівень економічного життя. Нижчі потреби людини, ті, що найбільшою мірою мають природу потреб, є найбільш стабільними та передбачуваними. Чим вище ми піднімаємось за шкалою, чим більша частка естетичного елемента та соціального навіювання бере участь у мотивації, тим більшою стає невизначеність, пов'язана з передбаченням потреб і їх задоволенням. Із іншого боку, з боку виробництва більшість виробничих процесів є більш керованими та розрахованими щодо результату, ніж сільськогосподарські операції за звичайних умов» [238]. Можна стверджувати, що фактори, які впливають на розвиток аграрного підприємництва досить важко передбачити. Адже на нього можуть впливати кліматичні умови, сезонний характер виробництва та інші непередбачувані фактори. Ф. Найт [238] у своїй праці «Ризик, невизначеність і прибуток» досить велику увагу приділяє розвитку науки і техніки. Адже, на його погляд, це дає можливість передбачити майбутнє та значно краще контролювати хід подій при цьому, зменшуючи невизначеність.

Австрійський економіст Й. Шумпетер [224] є одним із перших хто наголосив на ролі інновацій у підприємницькій сфері. Зазначимо, що важливу роль у підприємницькій діяльності відіграють інновації, які порушують рівновагу, підвищують ділову активність та сприяють економічному зростанню. Стимулом для підприємництва є зростання прибутку або оптимізація витрат внаслідок упровадження інновацій. Й. Шумпетер [224] вважав новатором підприємця, який має здібності

втілювати нові креативні та прогресивні ідеї, реалізує зміни на ринку, створюючи нові комбінації. Під комбінаціями розумів: створення нового товару, відкриття нового ринку, запровадження нового методу виробництва, розширення асортименту продукції, підвищення якості продукції, отримання нового джерела ресурсів тощо. У своїй праці зазначає, що індивід повинен мати низку особливостей, зокрема: гостре бачення, здатність йти вперед, йти новим шляхом, проявляти ініціативу, мати авторитет та впливати на оточуючих. Погляди Й. Шумпетера [224] відрізняються від поглядів попередників особливостями віднесення ризиків на результати діяльності, оскільки він вважав, що підприємець купує виробничі ресурси у кредит, що сам по собі включає ризик банківського сектору.

Розвиток підприємництва неможливий без чітко сформованого законодавчого підґрунтя як базису організаційно-інституційного забезпечення функціонування господарських структур. Відповідно до Закону України «Про підприємництво» у статті 1 зазначено, що «підприємництво – це безпосередня самостійна, систематична, на власний ризик діяльність по виробництву продукції, виконанню робіт, наданню послуг з метою отримання прибутку, яка здійснюється фізичними та юридичними особами, зареєстрованими як суб'єкти підприємницької діяльності у порядку, встановленому законодавством» [134].

Також юридичне визнання сутності підприємництва відображено у статті 42 Господарського Кодексу України, відповідно – це «самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку» [34]. Отже, суб'єкти, які здійснюють господарську діяльність на власний ризик у кінцевому результаті хочуть отримати вигоду від своєї діяльності – прибуток.

Крім юридичного визначення підприємництва на законодавчому рівні, у статті 44 Господарського Кодексу України встановлено

принципи, відповідно до яких може здійснюватися підприємницька діяльність (рис. 1.2).

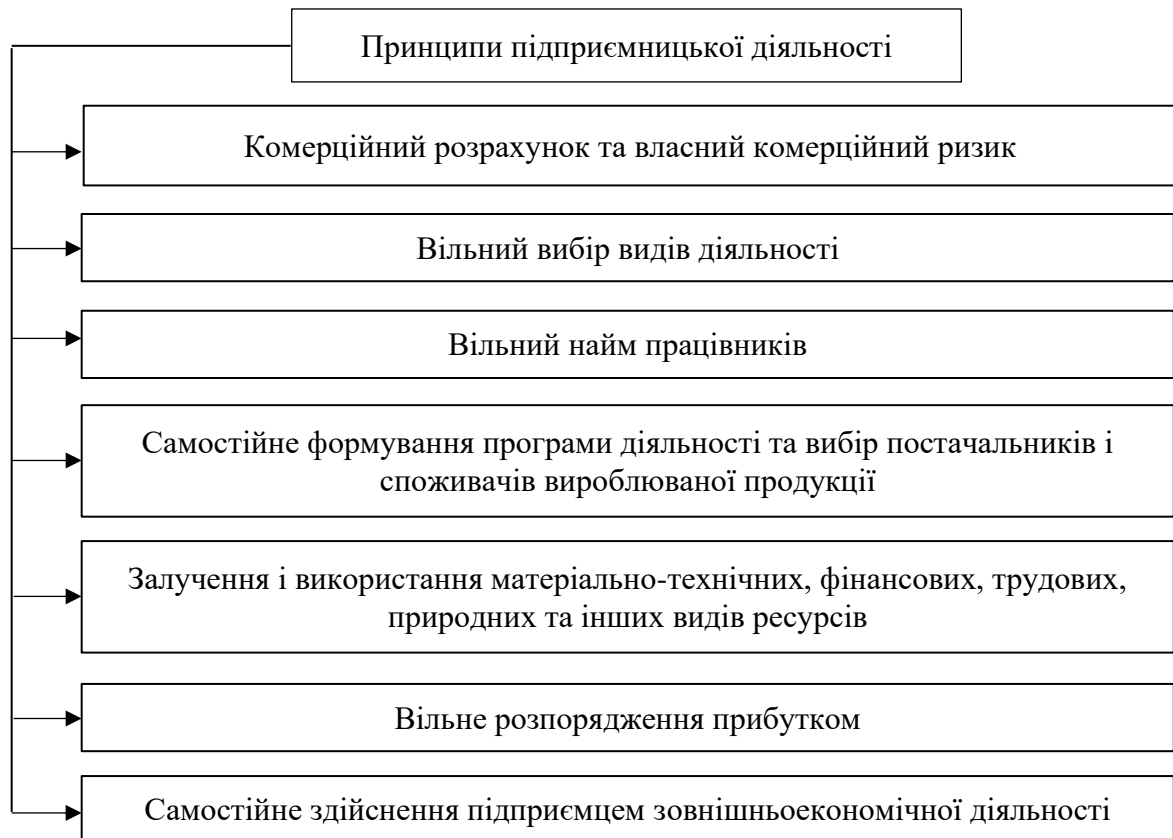

Рис. 1.2. Принципи підприємницької діяльності

Джерело: сформовано автором на основі [34]

Розглянувши принципи підприємницької діяльності, важливо виділити певні особливості підприємництва, які дають детальніше уявлення про даний термін:

– підприємництво є важелем для зміни структури економіки. Підприємці самостійно обирають що, як і для кого будуть виробляти. При цьому шукають найбільш перспективні напрями господарської діяльності, віддача від яких може перевершити середні показники. Можна стверджувати, що основні вимоги, які висуваються ринком, – це працювати так, щоб у кінцевому результаті отримати прибуток;

– розвиток підприємництва сприяє створенню сприятливих умов для конкуренції. Оновлення техніко-технологічної бази завдяки впровадженню новітніх технологій, впливає на якість виконання операцій та продукції

загалом, яка стає конкурентоспроможною на ринку;

– підприємництво можна розглядати як каталізатор економічного розвитку. Цей своєрідний прискорювач має значний вплив на зростання попиту та пропозиції, збільшення обсягів виробництва і надання послуг, а також на прискорення темпів економічного розвитку національної економіки в цілому;

– підприємництво сприяє раціональному використанню та економії всіх ресурсів. Діяльність підприємця неминуче пов'язана з господарським ризиком, що виступає потужним стимулом для збереження ресурсів. Тому підприємці відповідально ставляться до інвестицій, найму робочої сили, раціональному витрачання ресурсів тощо [150].

Підприємці, які мають власну справу зацікавлені в якісній та продуктивній праці [55]. Нині, саме мотивація і стимулювання праці здатні втримати креативних та професійних найманих працівників. Основним джерелом доходів працівників є їх заробітна плата, а її величина характеризує рівень добробуту всіх членів суспільства.

Погляди вітчизняних науковців на поняття «підприємництво» характеризуються певною розбіжністю точок зору, які відображені в їхніх численних наукових працях.

Зокрема, підприємництво – це економічне та соціальне явище, що включає в себе використання праці та капіталу, а також виступає механізмом соціально-господарських взаємодій, які здійснюються в умовах ризику. Основною метою підприємництва є досягнення прибутку через ефективну організацію діяльності, що забезпечує перевищення доходів над витратами [118, с. 31].

Б.Ф. Купчак трактує «підприємництво» як специфічний тип суспільних відносин, пов'язаних із виробництвом, розподілом і привласненням благ та послуг. У цьому процесі підприємець, маючи повну свободу дій, ефективно поєднує фактори виробництва, використовуючи інновації та бере на себе відповідальність за результати діяльності,

вкладені кошти, затрати праці і часу, а також ділову репутацію та майбутній прибуток. Діючи у своїх інтересах, він сприяє ефективному задоволенню потреб суспільства та ринковим перетворенням у державі [81, с. 247].

Т.Ю. Прутська вважає, що у зміст категорії «підприємництво» та його інтерпретацію вкладають такий сенс, як «творчість», «новаторство», «орієнтація на досягнення комерційного успіху» [140].

Варто погодитися з думкою О.Г. Шпикуляка, який стверджує, що підприємництво в історико-еволюційному вимірі є інституційно зумовленим явищем, яке набуло розповсюдження й практичного представлення як результат безперервного пошуку людиною раціональних способів найефективнішого задоволення потреб. На думку вченого, основним стимулюючим і одночасно конструктивно обмежувальним чинником становлення й розвитку підприємництва, його утвердження у статусі одного з визначальних рушіїв суспільно-економічного прогресу є інституціональний механізм ринку [144, с. 9].

Тим самим, на наше переконання, підприємництво позиціонується як:

- механізм взаємодії на ринку для отримання бажаного результату – прибутку;
- сектор зайнятості людини, функціонування якого опосередковує задоволення потреб;
- інститут саморегулювання ринку, забезпечення взаємодії продуктивних сил і розвитку виробничих відносин;
- діяльність, у здійсненні якої відбуваються процеси створення і дифузії інновацій;
- функція суб'єктів підприємницької діяльності і ринку з організації процесів у системі «виробництво-розподіл-обмін-споживання» для отримання прибутку.

Систематизація визначень поняття «підприємництво» згруповано у табл. 1.1.

Таблиця 1.1

**Систематизація поглядів інтерпретацій на зміст поняття і
організаційно-інституційні характеристики підприємництва**

Автор	Думка автора
А.Г. Бабенко, К.В. Бондаревська	Особливостями підприємницької діяльності є самостійне прийняття рішень щодо формування програми діяльності та залучення різноманітних ресурсів (трудових, матеріальних, фінансових, технічних, земельних тощо); вільний вибір методів ведення внутрішньовиробничих відносин та фінансових розрахунків; самостійне управління розподілом отриманого прибутку [5].
Г.П. Болотов, Ж.В. Дерій, О.Б. Семченко	Невід’ємними елементами підприємництва є підприємницька ініціатива, ризик, самостійність, відповідальність та новаторство. Ступінь виявлення кожного з цих елементів може змінюватися залежно від конкретних умов ведення підприємницької діяльності в різні періоди часу [17].
І.В. Гончарук	Важливу роль у розвитку малого підприємництва відіграє державна підтримка, інноваційний розвиток та нормативно-правова база, яка забезпечить стабільність та передбачуваність для суб’єктів підприємницької діяльності [31].
Л.М. Васильєва	Господарська діяльність суб’єктів, яка є цілеспрямованою, ініціативною і орієнтованою на отримання прибутку шляхом поєднання особистих інтересів із суспільною вигодою [23].
Б.В. Погрішук, В.І. Мельник, Н.В. Добіжа	Підприємництво є формою організації діяльності заради отримання прибутку, функціонально наслідує національні особливості, традиції, звичаї організації господарювання [125].
Н.К. Міхно	Активізація підприємництва та зростання підприємницького сектору є ключовими факторами структурних змін і модернізації національної економіки, створення нових ресурсів економічного поживлення та покращення якості життя [108].
А.А. Сахно, І.Ю. Салькова	Для ефективного розвитку підприємництва необхідно здійснити оцінку конкурентоспроможності підприємства, визначити його слабкі та сильні сторони, а також проаналізувати фактори, що формують ставлення споживачів до цього підприємства [163].
О.П. Хаєцька	Підприємницька діяльність відрізняється своєю багатогранністю, вона активізує талановитих і ініціативних осіб, спонукаючи їх постійно знаходити нові способи сполучення наявних ресурсів для виробництва більш якісної продукції з нижчими витратами, намагаючись отримати прибуток [182].
І.І. Чернега	Тип господарської поведінки, який передбачає самостійність та незалежність суб’єктів стосовно вибору: що, скільки, як та для кого виробляти [185].
Авторське бачення	Підприємництво – діяльність заради отримання прибутку, господарська функція і процес, здійснювана індивідом-підприємцем в умовах ринку, за впливу сформованого суспільством організаційно-інституційного забезпечення, що упорядковує підприємницьку поведінку на відповідні засади організації вирішення проблем соціуму.

Джерело: сформовано автором на основі літературних джерел [5, 17, 23, 31, 108,

125, 163, 182, 185]

Підприємництво створює всі необхідні умови для розвитку новаторства, ініціативи, а також розвитку інтелектуальної особистості самого підприємця. Адже, «з погляду на інституційні та організаційно-економічні особливості, роль підприємця характеризується наявністю у нього цілого ряду спроможностей забезпечити зайнятість населення, підвищення добробуту і загальну інноваційність системи на шляху досягнення науково-технічного прогресу» [211, с. 14]. Сутність підприємництва більш повно розкривається через його функції (рис. 1.3).

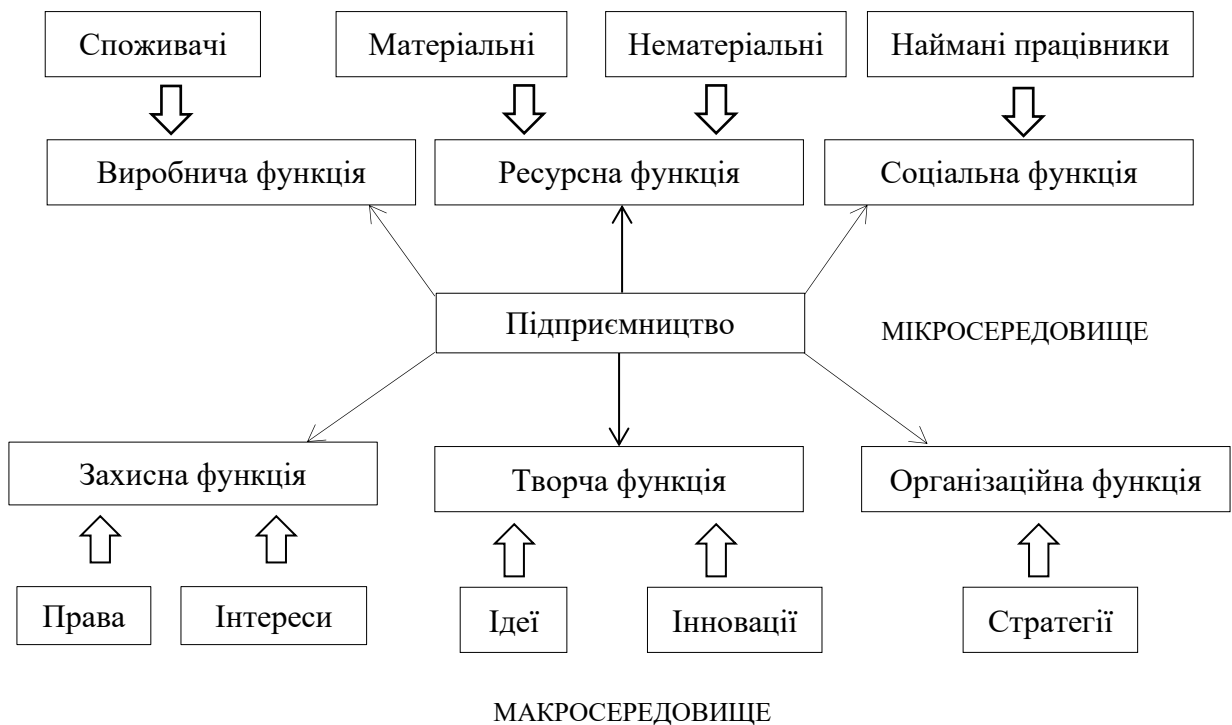

Рис. 1.3. Функції підприємництва в економіці та суспільстві

Джерело: сформовано автором із представленням у публікації [57]

Досить слушною є думка Г.М. Калетніка та Т.В. Коломієць, які стверджують, що функціонування та розвиток підприємництва, в тому числі аграрного, у сучасному економічному просторі залежить від можливості ефективної та швидкої адаптації до умов середовища [71, с. 14].

На переконання Л.О. Вдовенко та інших розвиток підприємництва в аграрній сфері є одним із головних пріоритетів економічного зростання та розв'язання соціально-економічних проблем сільських територій [25].

В.А. Мамчур, Н.В. Германюк у своїй праці акцентують увагу, що

аграрне підприємництво для сталого розвитку сільських територій є в якості провідного інструмента вирішення соціально-економічних завдань, таких як: створення додаткових робочих місць, зниження рівня безробіття; подолання бідності; формування середнього класу; становлення конкурентного ринкового середовища [100, с. 27].

І.В. Гончарук та І.В. Томашук зазначають, що сільське господарство є основною бюджетоутворюючою галуззю економіки України, тому впровадження інновацій у сільськогосподарське виробництво є ключовим напрямом інноваційного розвитку підприємництва та становить основу для формування конкурентних переваг національної економіки України [30, с. 32].

Беручи до уваги розуміння сутності підприємництва, зокрема з прив'язкою до специфіки аграрного сектору економіки, М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк, О.М. Супрун вважають, що підприємництво охоплює всі галузі, незалежно від форм власності. Завдяки розвитку підприємництва, посиленню підприємницької спрямованості й розвитку підприємницького середовища суб'єкти аграрного сектору економіки змогли швидко і якісно пристосуватися до ринкових умов, що забезпечило їм вихід на міжнародні ринки [94, с. 32]. Погоджуємося з думкою видатних вчених, адже розвиток підприємництва в аграрному секторі економіки є надійним фундаментом для забезпечення продовольчої безпеки держави, що дає змогу задовольнити потреби внутрішнього ринку сільськогосподарською продукцією. Крім того, суб'єкти підприємницької діяльності прагнуть бути конкурентоспроможними та здійснюють пошук оптимальних шляхів для реалізації своєї продукції з максимальною вигодою, зокрема за допомогою виходу на зовнішні ринки.

У нашому дослідницькому випадку важливо приділити увагу теоретико-методичним засадам розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки, якому притаманна певна специфіка, яка впливає із особливостей сільського господарства: сезонне виробництво, яке

характеризується вищим рівнем зайнятості населення саме у весняно-літній період, ніж у зимовий; залежність від природно-кліматичних умов; генерує нові робочі місця, сприяючи зниженню безробіття та підвищенню рівня зайнятості переважно у сільській місцевості; усі підприємства – суб'єкти аграрного підприємництва тісно пов'язані із сільськогосподарськими виробниками; важливе значення неформальних регуляторів (репутація партнерів, довіра) з погляду переважання традиційного способу мислення та поведінки мешканців сільських територій; незначна частка інноваційної продукції, переважання традиційних товарів і послуг [139, с. 95].

Позиціонуючи проблему одночасно в широкому і більш конкретному ракурсі зазначимо на підставі аналізу літературних джерел та інформаційних ресурсів, що серед вітчизняних дослідників теоретико-методологічні основи розвитку підприємництва, зокрема й в аграрному секторі економіки детально розроблені. Наявні дослідницькі напрацювання є значним внеском у розкриття еволюційних аспектів становлення підприємництва таких науковців, як: В.Г. Андрійчук – загальні питання економіки й теорії ефективності функціонування підприємств агропромислового комплексу [1; 2]; З.С. Варналій – засади підприємницької конкуренції [22]; Ю.Е. Губені – кваліфікації статусів підприємця [37], організаційно-економічні аспекти функціонування аграрних підприємств [36; 38]; Л.В. Романова – засади становлення підприємництва в сільському господарстві України [151]; І.Б. Яців – означення механізмів та інституцій забезпечення конкурентоспроможності сільгоспідприємств [228]; Ю.І. Данько – концепції формування системи забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств [44]; А.А. Дюк – засади становлення і організації функціонування структур соціального підприємництва [59; 60].

Вважаємо, що особливістю розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки є надзвичайна роль землі й особлива специфіка організаційно-інституційного забезпечення. Адже земля є активним фактором виробництва, будучи одночасно і виробничим базисом, засобом

праці та предметом праці. Докладаючи працю до землі суб'єкт господарювання може змінювати склад ґрунту, створюючи сприятливі умови для росту рослин, тому земля у цьому випадку є предметом праці. Коли суб'єкт господарювання перетворює землю на знаряддя праці, він обробляє її як предмет і впливає цим на ріст рослин. Використовуючи земельну ділянку суб'єкт господарювання не може завдавати шкоди навколишньому середовищу, погіршувати екологічну ситуацію та природні якості землі. За дане порушення суб'єкт господарювання буде нести майнову та іншу відповідальність, яка передбачена законом.

Виникнення підприємництва як явища, інституту в аграрному секторі економіки забезпечує порядок та усуває невизначеність в обміні. Інститут створює умови, які допомагають агентам ринку взаємодіяти між собою, координує та регулює їх поведінку, а також забезпечує дотримання чітких і надійно захищених «правил гри», які виникають на ринку.

Підсумовуючи змістовний виклад матеріалу, можна стверджувати, що розвиток підприємництва розпочинається ще з часів первісного ладу. Перехід від полювання, мисливства та рибальства до сільського господарства, вважається переходом економіки від тієї, що присвоює до тієї, що виробляє, основою якої є виробництво, що удосконалюється за допомогою використання техніки, технологій, інновацій та науки.

Отже, виникнення підприємництва, поширення форм і методів його ведення, запровадження відповідних організацій та інституцій позиціоновано в економіці й соціумі як результат еволюції людини, економіки, господарського та ринкового механізму у напрямі пошуку можливостей задоволення зростаючих потреб. Організаційно-інституційно підприємництво утвердилося як: квінтесенція мотивацій отримання прибутку – підвищення добробуту індивіда, а консолідовано – людських спільнот; інституційна модель господарської системи, функціонуючої на засадах конкуренції, інновацій та ринкової змагальності; форма соціально-економічної взаємодії індивідів.

1.2. Теоретичні основи організаційно-інституційного забезпечення розвитку аграрного підприємництва

Аграрне підприємництво створює умови для розвитку сільських територій, сприяє розв'язанню соціальних проблем села та дає можливість суб'єктам господарювання отримувати доходи від своєї діяльності. Крім того, розвиток підприємництва впливає на різні аспекти життя людей, зокрема, на зайнятість населення. Нині сільські території розглядаються не тільки як місце проживання, а є невід'ємною частиною аграрного сектору економіки, який має потенціал забезпечити продовольчу безпеку України.

Теоретичні основи організаційно-інституційного забезпечення розвитку аграрного підприємництва й методологічна база імплементації цього процесу розкриті досить обширно в результаті напрацювань вітчизняних науковців, серед них варто виділити таких як:

М.Й. Малік – розроблення організаційно-економічних, інституційних і функціональних засад розвитку підприємницької діяльності на селі, інтеграції суб'єктів господарювання в економічний простір, структури спільної діяльності, зокрема кооперативи [93; 95; 96; 97; 98; 99; 241; 240];

Г.М. Калетнік – обґрунтування засад формування інфраструктурно-інституційного забезпечення і функціонування організаційно-економічних механізмів стимулювання ефективності агроформувань в умовах трансформаційного інституційного середовища [70; 72; 73; 74];

Ю.О. Лупенко – розробка організаційно-економічних засад функціонування підприємницьких формувань, методології визначення форм, типів, розмірів підприємств [85; 86; 87; 122; 124; 144; 145; 146; 149];

Ю.М. Лопатинський – дослідження умов та інституціональних трансформацій аграрного сектору підприємницької діяльності до умов конкурентного ринку [83; 84; 239];

І.Ф. Баланюк – розроблення методології й опрацювання аналітичних практик визначення ефективності функціонування аграрних підприємств різних організаційно-правових форм господарювання [6; 7; 8; 9];

А.О. Гуторов – розроблення проблематики й формування методології характеризування рівня стійкості, забезпечення інклюзивності в організації функціонування аграрних підприємств в умовах досягнення критеріїв сталого розвитку сільських територій за нестабільного інституційного середовища здійснення господарської діяльності [41; 42; 43];

Д.І. Шеленко – розроблення організаційно-економічних засад функціонування організаційно-правових форм господарювання як інституційної бази розбудови ринкового та підприємницького середовища, інтеграції економічних суб'єктів у взаємодії з практиками соціально-економічних відносин у територіальних громадах для забезпечення ефективного використання ресурсного потенціалу сільських територій [184; 188; 189; 190; 191; 192; 193; 194; 195; 196; 197];

Б.В. Зима – теоретичні положення становлення, організації функціонування організаційно-правових форм господарювання, інтеграції суб'єктів підприємницької діяльності в Україні [66];

О.Г. Шпикуляк – розроблення адаптивної до національних реалій методології інституціонального забезпечення розбудови аграрного ринку й організаційно-інституційних умов розвитку підприємницької діяльності на селі, зокрема на засадах кооперації, інтеграції, сталості, інклюзивності, впровадження євроінтеграційних інституцій у практику господарювання агробізнесу [27; 198; 199; 201; 202; 203; 204; 205; 206; 207; 208; 209; 210; 212; 214; 215; 218; 220; 221];

М.М. Гуменюк – аналітичні оцінки сучасного стану і динаміки розвитку малого аграрного підприємництва, ефективності діяльності малих господарських форм [39; 40];

Н.І. Свиноус, О.Ю. Гаврик, І.В. Свиноус, Т.В. Ємчик, І.А. Сало – розроблення рекомендацій щодо формування інституційного забезпечення інвестиційної діяльності підприємств [158, с. 64].

Вважається і ми погоджуємося з думкою про те, що визначальними факторами розвитку аграрного підприємництва є інститути та інституції,

адже інститут підприємництва організаційно, інституційно й практично забезпечує функціонування аграрного ринку [204; 205; 206; 207]. Тому аспект організаційно-інституційного забезпечення підприємництва потрібно розглядати через призму категорійного апарату інституційної теорії і теорії організацій як базису формування концепції забезпечення ефективного функціонування, регулювання й розвитку господарських структур різних типів, форм в умовах конкурентного ринку. Тим самим формуються концепції саморегулювання підприємницької діяльності й засад інституціоналізації підприємництва в економіку, суспільство, механізми господарювання і соціального обміну.

Визнано науковцями і нами підтримано думку, що категоріальний апарат пізнання сутності «інституцій» уперше було висвітлено на сторінках журналу «The American Economic Review» У.Гамільтоном у 1918 р., який вважає, що «...інституція – це мовний символ, що використовується для опису групи суспільних звичаїв. Вони означають переважний та постійний спосіб мислення, який став звичкою для групи або звичаєм для певного народу. Інституції відіграють роль фіксаторів установлених традицій, процедур і віддзеркалюють загальну домовленість й узгодженість у суспільстві» [235].

Д. Норт у своїй книзі «Institutions, institutional change and economic performance» з перекладом на українську мову «Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки» зазначає, що інституції – правила гри в суспільстві, або, точніше, придумані людьми обмеження, які спрямовують людську взаємодію у певне річище, а під інститутами розуміє організації, тобто державні органи, політичні органи, партії, профспілки (все те, що формує стратегію та майстерність «правил гри»)) [113, с. 11, 14-20].

П.Т. Саблук своїми дослідженнями стверджує, що інституції – це сукупність правил, формальні та неформальні зв'язки, а також обмеження, які організовують людську взаємодію, забезпечують регулювання життєвого простору, тоді як інститут – кодекси правил, закони, установи, організації [153, с. 8].

М.В. Жук під інститутами розуміє організації, в яких люди об'єднані спільними цілями, взаємодіють між собою згідно зі встановленими правилами. Такі організації (інститути) виникають на основі стимулів, закладених інституціями. Дотримується думки, що інституції є не лише обмеженнями, але й відкривають можливості для розвитку економічних агентів у межах встановлених обмежень [62, с. 31, 34].

Досить слушною є думка О.Г. Шпикуляка, який вважає, що під інститутами доречно розуміти певні утворення, які структурують економічну взаємодію агентів ринку, а інституції – правила гри, традиції, обмеження, усталені стереотипи [204, с. 162].

Т.В. Усюк зосереджує увагу на тому, що «інституція» вживається для позначення механізму дії норм (правил) у різних галузях суспільних відносин та особливостей управління. У своїй роботі вітчизняний науковець класифікує інституції за типовими та видовими ознаками. Зокрема, за видами інституції поділяє на формальні та неформальні. До формальних відносить правові, економічні та політичні інституції, які через відповідні інститути здійснюють регулювання діяльності індивіда. Неформальні інституції представлені стереотипами, звичаями, традиціями, моральними установками, релігійними вподобаннями. Роль неформальних інституцій проявляється через господарську етику та внутрішні стандарти поведінки індивідів у суспільстві. Залежно від типу інституції поділяються на зовнішні (правила, які регулюють особливості здійснення господарської діяльності) та внутрішні (правила, які знижують міру ризику, невизначеності і трансакційних витрат) [179, с. 171-172].

В.О. Поворозник дотримується думки, що інституції також потрібно класифікувати на формальні та неформальні. Вважає, що неформальні інституції формуються з інформації, що передається за допомогою соціальних механізмів, здебільшого, є тією частиною спадщини, яка називається культурою. Формальні обмеження, правила та інституції виникають, переважно, на базі вже існуючих неформальних механізмів і правил, що забезпечують їх виконання. Кожна формальна інституція підтримується

однією або декількома неформальними інституціями [121, с. 389-390].

Отже, під інституціями слід розуміти встановлені правила поведінки, настанови, елементи культури, які зберігаються протягом тривалого часу, що передаються з покоління в покоління. Можна дійти висновку, що розвиток аграрного підприємництва залежить від впливу інституцій, які створюють інституційне середовище, впливаючи на поведінку суб'єктів підприємницької діяльності, а також ринкових та економічних інститутів (рис. 1.5).

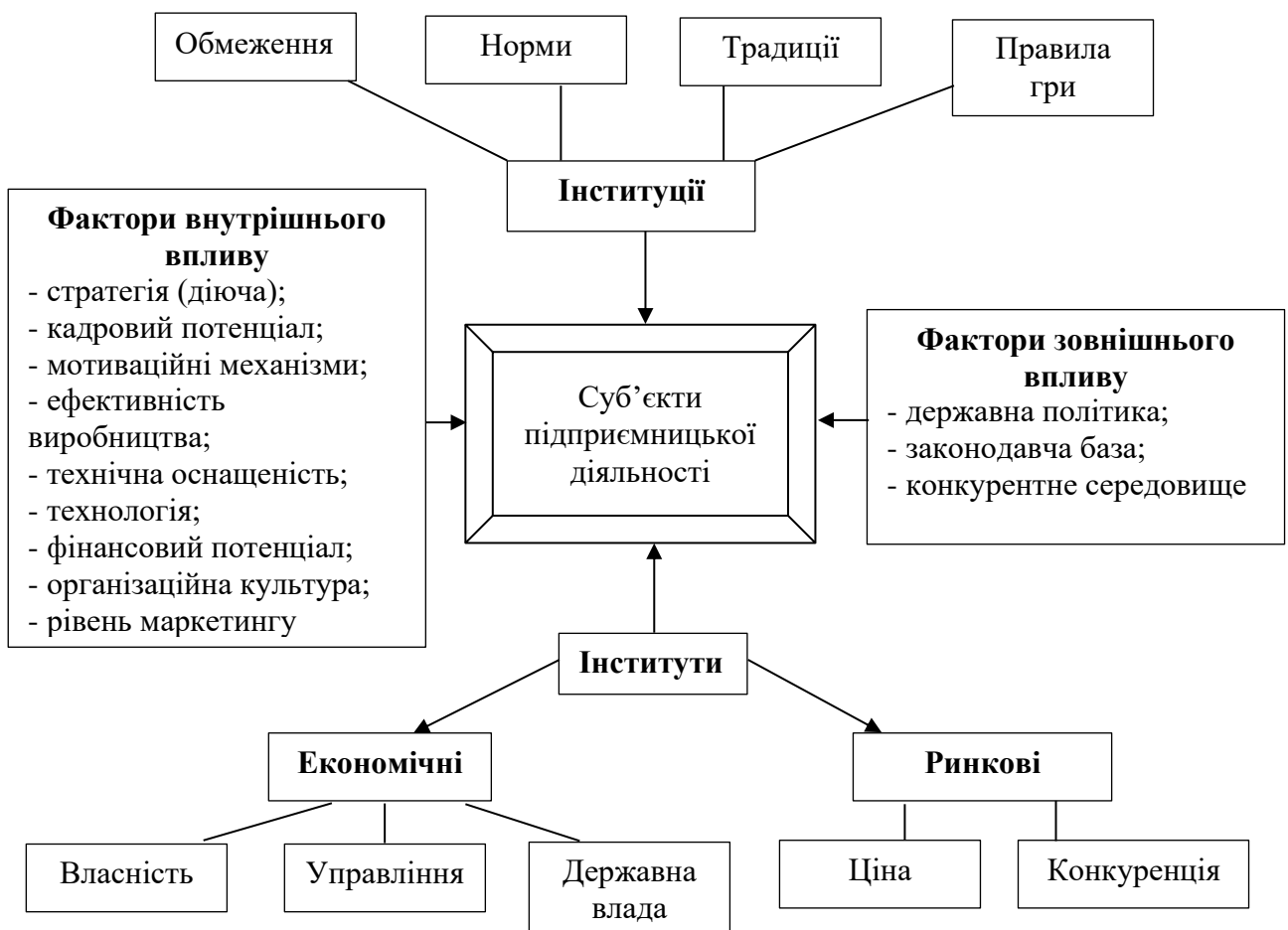

Рис. 1.5. Складові організаційно-інституційного забезпечення середовища функціонування суб'єктів підприємництва

Джерело: доповнено автором на основі [124, с. 83]

Організаційно-правове забезпечення підприємництва розкривається через створення підприємств різних форм власності, які представлені в Господарському кодексі України (ст. 63), серед яких: комунальне підприємство, що діє на основі комунальної власності територіальної

громади; приватне підприємство, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи); підприємство, засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності); підприємство, що діє на основі колективної власності (підприємство колективної власності); державне підприємство, що діє на основі державної власності; спільне комунальне підприємство, що діє на договірних засадах спільного фінансування (утримання) відповідними територіальними громадами – суб'єктами співробітництва [34]. На отримання підприємством відповідної організаційно-правової форми впливають такі фактори, як сфера діяльності та фінансові можливості суб'єкта господарювання.

Організаційно-інституційне забезпечення наслідуює сукупні правила і норми, завдяки яким відбувається процес створення умов для реалізації підприємницького потенціалу в різних організаційно-правових формах підприємств, а також способах поєднання праці і капіталу, що відповідає також елементам підприємницької діяльності непідприємницьких структур як-от господарства населення, домогосподарства, особисті селянські господарства.

У сільському господарстві України виокремлюють чотири основні групи виробників сільськогосподарської продукції, серед них: приватні підприємства, господарські товариства, підприємства колективної власності та домашні господарства населення [29] (рис. 1.6).

Відповідно до статті 113 Господарського кодексу України приватним підприємством визнається підприємство, що діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства та його (їх) праці чи з використанням найманої праці. Приватним є також підприємство, що діє на основі приватної власності суб'єкта господарювання – юридичної особи [34]. У сільському господарстві до приватних підприємств належать приватні сільськогосподарські підприємства та фермерські господарства.

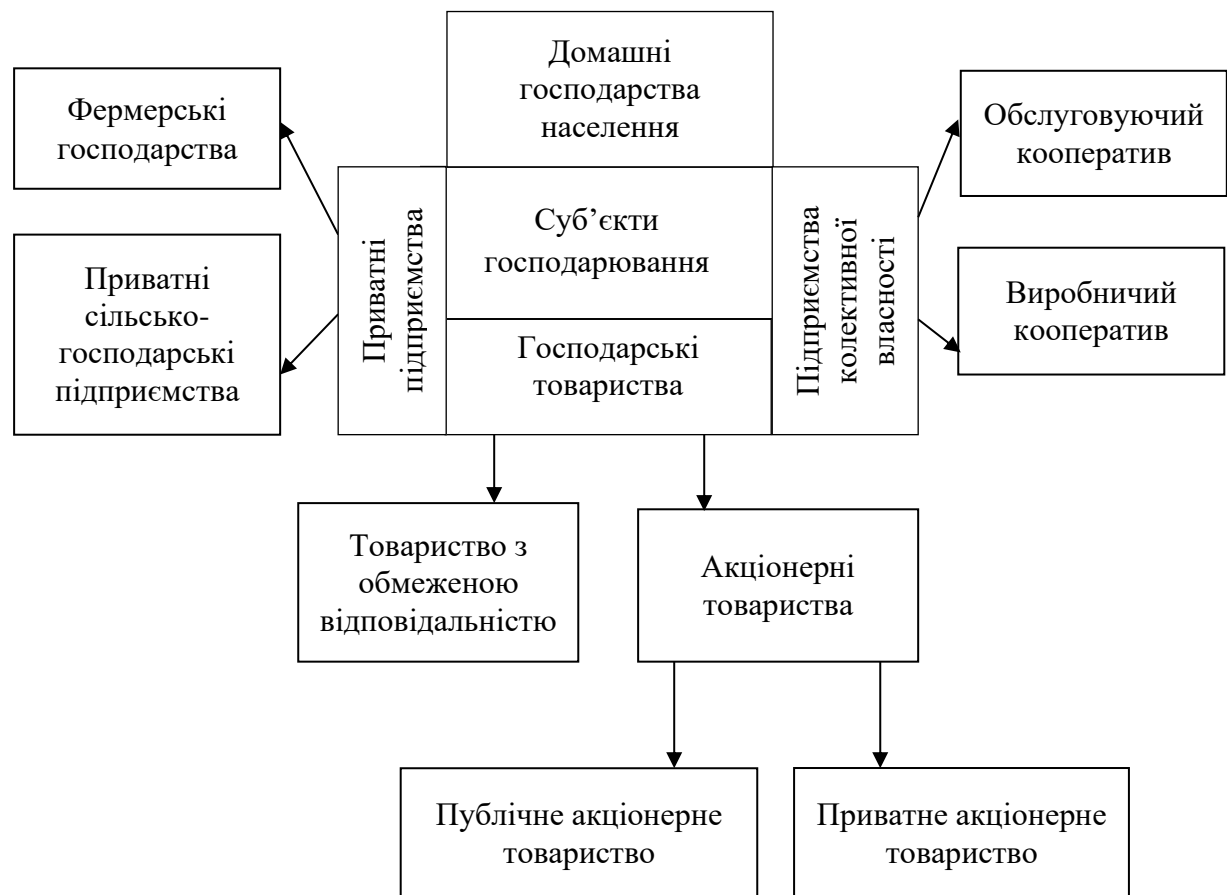

Рис. 1.6. Виробничі зв'язки у формуванні груп суб'єктів господарювання

Джерело: сформовано автором за [29] із представленням у публікації [54]

Приватне сільськогосподарське підприємство – це підприємство, яке за організаційно-правовою формою належить до категорії «приватне підприємство», основною діяльністю якого є вирощування та переробка сільськогосподарської продукції [226]. Сьогодні можемо спостерігати, що приватні сільськогосподарські підприємства відповідно до чинного законодавства не мають статусу організаційно-правової форми. Вважаємо, що найбільш влучною пропозицією є розробка та прийняття Закону України «Про приватні сільськогосподарські підприємства». Приватне сільськогосподарське підприємство має печатку, самостійний баланс, штампи зі своєю повною назвою, відповідний товарний знак, розрахунковий, валютний та інші рахунки в установах банків тощо. Власник такого підприємства самостійно приймає рішення щодо діяльності підприємства та несе відповідальність за прийняття таких рішень.

Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності, яку здійснюють громадяни з метою виробництва товарної сільськогосподарської продукції, її переробки та реалізації для отримання прибутку. Ця діяльність ведеться на земельних ділянках, наданих у власність або користування, зокрема в оренду, для організації фермерського господарства, особистого селянського господарства чи товарного сільськогосподарського виробництва, відповідно до Закону України «Про фермерське господарство» [136].

Фермерське господарство підлягає державній реєстрації як юридична особа або фізична особа-підприємець та функціонує на основі установчого документа (для юридичної особи – статуту, для господарства без статусу юридичної особи – договору (декларації) про створення фермерського господарства [136].

Фермерські господарства створюються лише громадянами України. Розвиток фермерського господарства базується лише на праці членів сім'ї фермера або його родичів. Залучення додаткової робочої сили (найму працівників) допускається лише у випадку виконання сезонних або окремих видів робіт, які потребують спеціальних навичок та знань.

Створення середовища, у якому функціонує фермерське господарство має свої переваги та недоліки. До недоліків належать: економічний тиск із боку великих агрохолдингів, труднощі залучення інвестицій, слабка матеріально-технічна база, залежність від природно-кліматичних умов, небезпека виникнення непорозумінь всередині сім'ї голови господарства, відсутність надійних каналів постачання матеріальних ресурсів та незахищеність від отримання неякісних ресурсів. Крім недоліків, фермерське господарство має ряд переваг, серед них: нагромадження значного досвіду у сільському господарстві та передавання його з покоління в покоління, нескладна структура у системі управління, господарське ставлення до землі, низькі трансакційні витрати, компактність та ефективність виробництва, реалізація деякої частини продукції через відкриття магазину або торгової точки у сільській місцевості, прості в оформленні, входження у ринок та

вихід із нього не є серйозною проблемою тощо. Якщо у сільській місцевості є кілька фермерських господарств, то вони здатні забезпечити роботою не тільки свою сім'ю, а частково людей, які проживають у селі. Тому, можна вважати, що малий бізнес у сільській місцевості дає можливість виживати селянам матеріально.

Інституційна структуризація фермерських суб'єктів в аграрному секторі економіки України регулюється законодавством про організаційно-правові форми господарювання, а також спеціальним законом. Зокрема, це структури такого типу: класичні фермерські господарства (інституційно започатковані з 90-х років ХХ ст.); фермерські господарства – підприємства (інституційно започатковані у 90-х роках ХХ ст., зокрема, в процесі реформування колективних сільськогосподарських підприємств); сімейні фермерські господарства (інституційно започатковані в 2016 р.) [148, с. 10]. Тому сьогодні фермерські господарства набули саме статусу сімейного фермерського господарства.

Донедавна в Україні існували певні інституційні обмеження, які стримували масовий розвиток сімейних господарств, проте ці обмеження можна вважати формально усуненими після прийняття відповідної законодавчої бази. Закріплення інституту сімейного фермерства значною мірою пододало невизначеності щодо ринкового статусу таких господарств. Сьогодні уряд України, зважаючи на величезну суспільну важливість сімейного фермерства, створює інституційні умови та стимули для його розвитку через прийняття відповідних законів та програм [148, с. 7].

Забезпечення сімейних фермерських господарств відповідними правовими нормами (табл. 1.2), сімейна ферма набуває організаційно-інституційного статусу.

Цей статус дозволяє сімейним фермерським господарствам законно претендувати на кредитування, інвестування, участь у програмах державної підтримки та дає можливості сімейним фермерським господарствам покращити свою конкурентоспроможність на ринку.

Таблиця 1.2

Інституційно-правові норми підтримки розвитку сімейних фермерських господарств – суб'єктів підприємництва в Україні

Інституційно-правовий захід	Регуляції
Закон України «Про фермерське господарство»	Визначення правових, економічних та соціальних засад створення та діяльності фермерських господарств як прогресивної форми підприємницької діяльності громадян у галузі сільського господарства
Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств»	Унормування правочинностей щодо створення, набуття статусу та визначення засад функціонування, включаючи оподаткування сімейних ферм
Закон України «Про страхування»	Регулювання відносин у сфері страхування майна сімейного фермерства
Типова форма договору (декларації) про створення сімейного фермерського господарства	Визначення та впорядкування відносин між членами сімейного фермерського господарства, а також порядку його створення і функціонування

Джерело: адаптовано автором на основі [148, с. 8]

Ще однією групою виробників сільськогосподарської продукції є домашні господарства населення (включаючи фізичних осіб-підприємців), які не є юридичними особами. Домашнє господарство – це невелике об'єднання людей, які проживають в одному помешканні, повністю або частково об'єднують свої доходи і майно, а також спільно організують виробництво та споживання товарів і послуг для задоволення своїх потреб [187]. Такі господарства здебільшого займаються вирощуванням нішевих культур, які мають обмежений попит за рахунок вищої ціни, ніж на звичайні культури. В Україні до нішевих культур належать: ягоди, льон, горіхи, спаржа, органічні продукти тощо. Перевагами цих культур є краща якість, смак та корисність від них. Виростити нішеві культури в промислових масштабах важко, адже вони потребують ручної праці.

Інституційно-правову основу розвитку господарських товариств передбачають Закони України: «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Господарськими товариствами визнаються підприємства, організації, установи, які створені на засадах угоди юридичними особами і громадянами шляхом об'єднання їх майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку [127]. До господарських товариств в аграрному секторі економіки належать: акціонерні товариства та товариства з обмеженою відповідальністю.

Товариством з обмеженою відповідальністю (ТОВ) – визнається товариство, що має статутний капітал, поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами [127].

Акціонерним визнається товариство, що має статутний (складений) капітал, поділений на певну кількість акцій однакової номінальної вартості. Акціонери відповідають за зобов'язаннями товариства тільки в межах належних їм акцій [127].

Акціонерні товариства бувають двох типів: публічні акціонерні товариства та приватні акціонерні товариства. На відміну від приватного публічне акціонерне товариство може здійснювати публічну пропозицію власних акцій.

До підприємств колективної форми власності в аграрному секторі економіки належать всі форми кооперативів. Кооператив є основною ланкою системи кооперації та утворюється внаслідок об'єднання фізичних та/або юридичних осіб на основі членства для спільної господарської та іншої діяльності, з метою поліпшення свого економічного стану.

Кооператив створюється його засновниками на добровільних засадах, мінімальна кількість його членів складає три особи. При створенні кооперативу формується список членів та асоційованих членів, який затверджується загальними зборами. Вступ до кооперативу здійснюється на підставі письмової заяви. Особа, що подала заяву про вступ, зобов'язана

внести вступний внесок і пай у порядку та розмірах, визначених статутом. Вищим органом управління кооперативу є загальні збори його членів [133].

Під виробничим кооперативом розуміють кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних осіб для спільної виробничої або іншої господарської діяльності на засадах їх обов'язкової трудової участі з метою отримання прибутку [133]. Виробничі кооперативи прийнято називати горизонтальними. Вони утворюються шляхом злиття земельних і майнових паїв, земля і майно перестають бути конкретною власністю і набувають форми колективної, тобто спільної власності. Таким чином, юридична й економічна самостійність товаровиробників при цьому втрачається, а власники, передавши право розпоряджатися своєю землею і майном найманому персоналу, стають найманими працівниками [147, с. 35]. Вважаємо, що виробничий кооператив значно відрізняється від обслуговуючого кооперативу.

Обслуговуючий кооператив – кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для надання послуг здебільшого членам кооперативу, а також іншим особам із метою сприяння їх господарської діяльності. При цьому послуги, що надаються стороннім особам, не повинні перевищувати 20% загального обороту обслуговуючого кооперативу [133].

При створенні обслуговуючого кооперативу об'єднуються тільки окремі економічні функції, які раніше виконувалися товаровиробниками самостійно. При цьому члени обслуговуючого кооперативу зберігають свою юридичну та економічну незалежність, а створений ними кооператив є практично продовженням їхньої господарської діяльності. Перебравши на себе частину їхніх функцій, кооператив має більше можливостей для ефективного використання техніки, здійснення оптових поставок товарно-матеріальних цінностей, формування великих партій товарної продукції і більш впевнено діяти в ринковому середовищі, надійно захищати своїх

членів [147, с. 36]. Суб'єкт господарювання, який є членом обслуговуючого кооперативу, виробляючи власну продукцію, впливає на її кількість, собівартість та якість як власник продукції аж до реалізації. Продукція вироблена членами виробничого кооперативу залишається власністю підприємства.

Зауважимо, що в Україні суб'єкти господарювання надають перевагу переважно обслуговуючим кооперативам, хоча кількість виробничих кооперативів досить велика (рис. 1.7) [131].

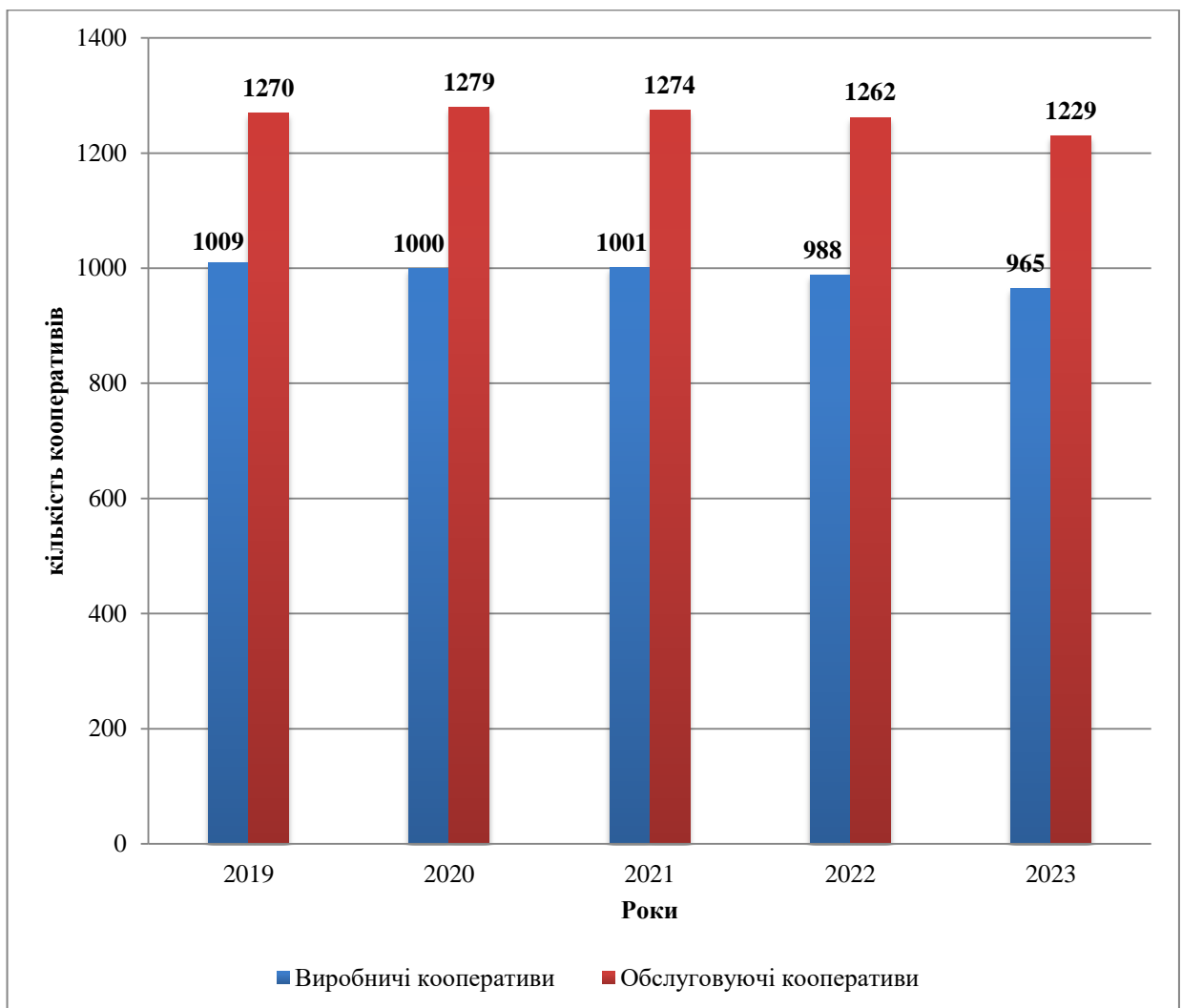

Рис. 1.7. Функціонування сільськогосподарських кооперативів в Україні

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України [47]

У кооперативи інтегруються суб'єкти підприємницької діяльності, фермери, які живуть у сільській місцевості та прагнуть покращити рівень

життя сільських територій. Організаційно кооперативи здатні набути ефективного доступу до каналів реалізації продукції, а також посилити інституційну спроможність селянських господарств. Добровільне об'єднання фермерів для спільного здійснення господарської діяльності в аграрному секторі економіки дає можливість посилити підприємницький потенціал фермерських господарств за рахунок формування коаліції, що створить умови для розширеного відтворення, максимізації доходів через збалансування вигід і витрат.

Впливовим чинником під час прийняття управлінських рішень є сезонний характер виробництва, адже аграрні підприємства функціонують в умовах невизначеності та ризику. Сезонний характер виробництва є однією із вагомих особливостей, оскільки підготовка ґрунту до посіву триває протягом року, а збір урожаю відбувається лише у визначений сезон. Дотримання чіткого алгоритму доведення ґрунту до посіву культури та своєчасного збирання урожаю буде більш ефективним як для підприємця, так і для збереження якісних властивостей природних ресурсів. Раціональне та збалансоване використання природних ресурсів дає змогу досягти ефективності аграрного виробництва, зокрема підвищити врожайність, що означає отримання більшої кількості продукції з одного гектара земельної площі за мінімальних затрат праці і коштів на виробництво продукції [16].

Одним із ключових чинників, які впливають на прийняття управлінських рішень, є державне регулювання. Важливо, що взаємини, які складатимуться між підприємництвом і державою розвивалися у двох основних напрямках:

- по-перше, через державне регулювання підприємницької економіки за допомогою спеціальних заходів, розроблених у державних програмах підтримки підприємництва, а також заходів, включених у загальнодержавні програми економічного й соціального розвитку країни;

- по-друге, через взаємодію держави і підприємництва, що передбачає

економічне співробітництво влади та підприємницьких структур на основі спільних цілей стабілізації економічного зростання в Україні [10, с. 54].

Під державним регулюванням підприємництва розуміють діяльність органів державної влади, спрямовану на реалізацію державної політики у сфері підприємницької діяльності із метою забезпечення реалізації публічних інтересів як суспільства і держави, так і створення сприятливих умов для розвитку підприємництва [10, с. 54].

Формування державного регулювання саме в політично стабільній країні дає можливість приймати сприятливі та ефективні рішення, спрямовані на розвиток аграрного підприємництва.

До основних функцій державного регулювання підприємницької діяльності належать: захист прав як підприємців, так і споживачів їх продукції; підтримка та розвиток конкуренції; сприяння розширенню існуючих, створенню та залученню нових суб'єктів господарювання; забезпечення ефективного функціонування підприємницьких структур; створення стабільного надходження коштів до бюджетів різних рівнів від діяльності підприємницьких структур тощо [12, с. 90].

Державне регулювання підприємництва здійснюється через:

- грошово-кредитну та податкову політику, яка охоплює різні аспекти: визначення податкових ставок та відсотків за державні кредити, встановлення правил ціноутворення, курсу валют, надання податкових пільг, а також визначення розміру економічних санкцій тощо;

- законодавчі акти, які забезпечують свободу конкуренції та захищають права споживачів від недобросовісних дій в усіх галузях підприємницької діяльності;

- визначення стандартів соціальної відповідальності підприємства, в рамках яких підприємець повинен забезпечити належні умови праці, оплату праці, а також соціальне й медичне страхування та соціальне забезпечення;

- залучення підприємців до участі в реалізації різноманітних науково-технічних та економічних програм на державному та регіональному рівнях;

- укладання угод для виконання робіт та надання послуг для потреб держави, визначення екологічних стандартів і правил [119].

Таким чином, основний засіб впливу держави на діяльність суб'єктів підприємницької діяльності здійснюється через державне замовлення, регулювання цін і тарифів, застосування нормативів та лімітів, надання податкових та інвестиційних пільг, дотацій, компенсацій, а також патентування, квотування і ліцензування.

Основними складовими системи органів державної влади, які впливають на розвиток аграрного підприємництва є: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, міністерства, державні служби, комітети, підкомітети тощо. Представлені державні органи влади можуть втручатися в діяльність підприємства тільки відповідно до своєї компетенції та повноважень (рис. 1.8).

Президент України здійснює правове регулювання у сфері агропромислового комплексу та в межах своїх повноважень: видає укази й розпорядження з питань аграрної та земельної політики, які не врегульовані чинним законодавством (ці документи є обов'язковими для виконання на всій території України і діють до ухвали відповідних законів); затверджує закони, ухвалені Верховною Радою України, та оприлюднює їх; застосовує право вето щодо законів, ухвалених Верховною Радою України, і повертає їх парламенту з власними пропозиціями [69, с. 49].

Верховна Рада України визначає державну політику у сфері агропромислового комплексу, встановлює правові засади його функціонування, затверджує національні та інші програми науково-технічного, економічного, соціального і культурного розвитку села, визначає обсяги бюджетного фінансування, напрями та обсяги інвестиційної політики [69, с. 49].

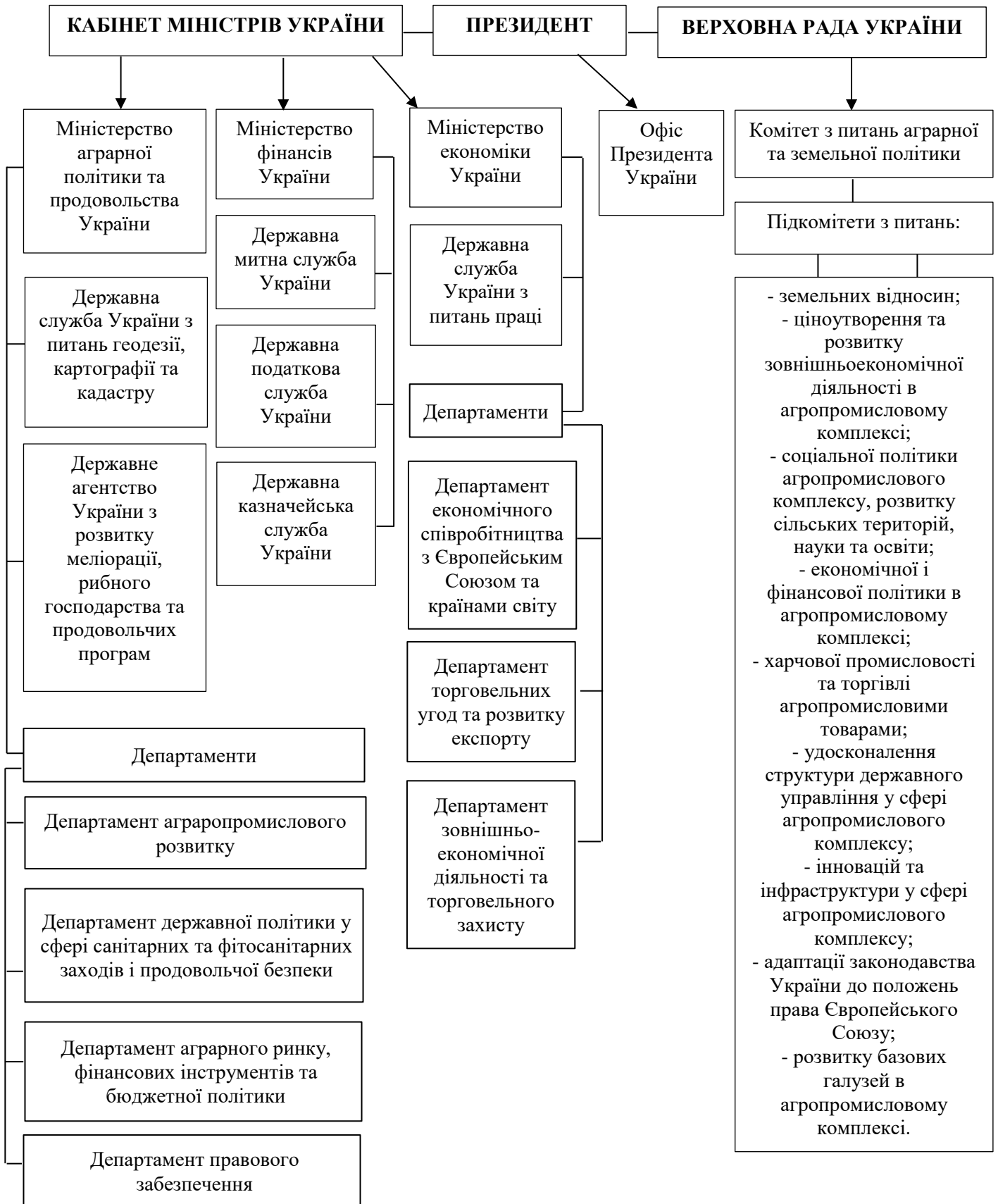

Рис. 1.8. Система органів управління, які здійснюють державне регулювання аграрного підприємництва

Джерело: розроблено автором на основі [69]

Верховною Радою України прийнято чимало законів та постанов, які значно впливають на розвиток аграрного підприємництва, серед них: Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України, Податковий кодекс України, Земельний кодекс України, Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України», Закон України «Про підприємництво», Закон України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні», Закон України «Про фермерське господарство», Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» та інші.

Верховній Раді України підпорядковуються комітети, які здійснюють свої повноваження та взаємодіють із іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами тощо. Комітет ВРУ з аграрної та земельної політики, включаючи відповідні підкомітети (рис. 1.8), здійснює законопроектну роботу, попередньо розглядає питання, які віднесені до повноважень Верховної Ради України та виконує контрольні функції у сфері регулювання земельних відносин, державного регулювання агропромислового виробництва, сільськогосподарських кооперативів тощо.

Кабінет Міністрів України розробляє основні напрями аграрної політики на основі чинної законодавчої та іншої нормативно-правової бази, оцінює ці розробки експертним шляхом, передає проекти до Верховної Ради України, узгоджує політику і несе відповідальність за досягнення визначених результативних показників. Для забезпечення цієї діяльності Кабінет Міністрів України має право видавати нормативно-правові (регулюючі) акти і положення в установленому порядку [69, с. 49-50]. Кабінет Міністрів України спрямовує та кординує роботу міністерств, які своїми повноваженнями впливають на розвиток аграрного підприємництва.

Міністерство фінансів України (далі – Мінфін) формує та реалізує державну фінансову та бюджетну політику, створює умови для стабільного розвитку економіки шляхом управління державними фінансами за

принципами ефективності, збалансованості, стійкості, неупередженості, цілісності та прозорості [107]. Мінфіну підпорядковуються державні органи, серед них:

- Державна митна служба – здійснює захист економічних інтересів України, створює сприятливі умови для розвитку зовнішньоекономічної діяльності та удосконалює митний контроль, митне оформлення та оподаткування товарів;

- Державна податкова служба – здійснює в межах своїх повноважень контроль за надходженням до бюджетів та державних цільових фондів податків, зборів, платежів. Зокрема, суб'єкти підприємницької діяльності сплачують загальнообов'язковий податок, а саме: податок на прибуток, земельний податок, екологічний податок, єдиний податок (4-та група), а також можуть претендувати на відшкодування податку на додану вартість, якщо податковий кредит, відображений у податковій декларації, перевищує податкові зобов'язання. Підприємці, у яких є наймані працівники, сплачують єдиний соціальний внесок, крім осіб, які є мобілізовані на військову службу до Збройних Сил України. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» [126] фізичні особи - підприємці, члени фермерського господарства, мають право не сплачувати єдиний внесок за себе;

- Державна казначейська служба України забезпечує казначейське обслуговування бюджетних коштів на основі ведення єдиного казначейського рахунка [131].

Міністерство аграрної політики та продовольства України (далі – Мінагрополітики) у своїй діяльності керується указами Президента України, постановами Верховної Ради України, актами Кабінету Міністрів України, Конституцією України, законами України тощо. Мінагрополітики формує та здійснює державну аграрну політику, державну політику у сфері сільського господарства, продовольчої безпеки, реалізує програми підтримки

вітчизняного виробника сільськогосподарської продукції, сприяє розвитку сільських територій, розвитку фермерства, сільськогосподарської кооперації, а також визначає потребу держави у сировині та сільськогосподарській продукції. Мінагрополітики України підпорядковуються такі структурні органи:

- Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру реалізує державну політику у сфері національної інфраструктури геопросторових даних, топографо-геодезичної і картографічної діяльності, земельних відносин, землеустрою, у сфері Державного земельного кадастру, державного контролю за використанням та охороною земель усіх форм власності і категорій та родючості ґрунтів [129];

- Державне агентство України з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм реалізує державну політику у сфері рибного господарства та рибної промисловості, охорони, використання та відтворення водних біоресурсів, регулювання рибальства, продовольчого забезпечення, меліорації земель та експлуатації державних водогосподарських об'єктів комплексного призначення, міжгосподарських зрошувальних і осушувальних систем [130].

Міністерство економіки України (далі – Мінекономіки) забезпечує ефективну державну політику з розвитку підприємництва, створює умови для підвищення рівня доступу підприємств до фінансів, стимулює розвиток підприємницької культури та компетенцій, створює умови для підвищення рівня доступу підприємств до ринків, впливає на розвиток інновацій, впроваджує моделі ефективного саморегулювання господарської та професійної діяльності, здійснює захист прав споживачів в Україні з принципами, підходами та практиками Європейського Союзу, а також забезпечує прозорі та зрозумілі правила перевірки бізнесу [68].

Мінекономіки України підпорядковується Державна служба України з питань праці, яка реалізує державну політику у сфері промислової безпеки, гігієни праці, охорони праці, здійснення державного гірничого нагляду, а

також із питань нагляду та контролю за дотриманням законодавства про зайнятість населення, працю, загальнообов'язкове державне соціальне страхування в частині призначення, нарахування та виплати допомоги, компенсацій, надання соціальних послуг та інших видів матеріального забезпечення з метою дотримання прав і гарантій застрахованих осіб [132].

Мінагрополітики разом із Мінекономіки працюють над втіленням державних проєктів підтримки розвитку агровиробників, а саме:

- запровадженням грантової безповоротної підтримки для розвитку аграрного підприємництва «єРобота», яка призначена для садівництва, виноградарства та ягідництва, тепличного господарства та переробки;

- удосконаленням державної програми «Доступні кредити 5-7-9%», яка дає можливість аграріям отримувати пільгові кредити;

- програми часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва;

- компенсації витрат за розмінування сільськогосподарських земель;

- наданням субсидій на 1 га оброблюваних сільськогосподарських земель на територіях, де завершені бойові дії та тимчасова окупація, а також сільгосптоваровиробникам, які використовують меліоровані землі, організаціям водокористувачів;

- наданням компенсацій сімейним фермерським господарствам за сплату загальнообов'язкового державного соціального страхування тощо.

Отже, організаційно-інституційне забезпечення – це функціональна сукупність організацій (структур, форм господарювання тощо) та інституцій (норм, правил, традицій), які забезпечують умови розвитку підприємництва, що визначає мотивацію підприємця вкладати ресурси у певний вид економічної, а інколи й соціальної (соціальне підприємництво) діяльності, галузь, сектор економіки, розбудовуючи бізнес із надією на фінансово-економічний, соціальний успіх.

1.3. Методичні положення оцінки розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції

Інтеграційні процеси, які відбуваються у сучасному світовому господарстві, є потужним стимулом його розвитку. Ключовим завданням держави у цьому контексті є постійний аналіз ефективності інтеграції, що дає можливість визначити її оптимальні межі, за якими подальше поглиблення стає недоцільним та діє проти інтересів суб'єктів господарювання [11]. Як правило, інтеграція виявляється ефективною для двох або більше країн, які об'єднуються між собою для створення ширшого політичного, економічного та культурного простору.

Методичні положення оцінки розвитку аграрного підприємництва в сучасних умовах України, зокрема, реалізації практик поглиблення міжнародної економічної інтеграції, насамперед щодо входження в європейський економічний простір з-поміж іншого розроблені такими вітчизняними науковцями, як: А.А. Брояка [19], Л.О. Вдовенко [24, 25, 27], І.В. Гончарук [30, 32, 33], Н.В. Добіжа [243, 244], К.В. Мазур [89; 90; 91], П.Є. Матковський [101; 102; 103], Ю.В. Охота [116; 117], Л.М. Пронько [245], О.О. Прутська [138], О.М. Саковська [155; 156; 157], Л.М. Сас [159], А.А. Сахно [160; 161], І.В. Фурман [104, 105], Д.І. Шеленко [193, 223], І.Б. Яців [227], І.П. Яцук [229] та ін.

Міжнародна економічна інтеграція характеризується взаємним поєднанням економік різних країн, проведенням узгодженої державної політики як у взаємних економічних відносинах, так і у відносинах із третіми країнами. Це дає можливість співробітництва між національними господарствами різних країн, ліквідації бар'єрів у торгівлі, зближення ринків кожної з країн із метою створення єдиного спільного ринку [106]. Міжнародна економічна інтеграція впливає на розвиток експортного середовища України та дає можливість отримувати додаткові конкурентні переваги.

З початком підготовки до вступу в ЄС нові держави-члени стають

об'єктом досить ретельного контролю з боку наднаціональних інституцій. Таким чином, Україна зобов'язалася своєчасно інформувати ЄС про нові закони і нормативно-правові акти, що впливають на асоційовані відносини з ЄС, та про створення спільних інститутів, наділених правом приймати рішення з обов'язковою юридичною силою, які будуть частиною національного законодавства України. Україна зацікавлена в сприятливому середовищі, яке дасть інтеграція у світовий економічний простір, це спрощувало б доступ до зовнішніх ринків і забезпечило б стабільні торговельні потоки на основі постійного підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва [120, с. 101].

Інституціональним забезпеченням такої інтеграції стали Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі – ЄС), статус країни-кандидата на членство, які передбачають наближення українського законодавства до норм ЄС.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС є найбільшим міжнародно-правовим документом в історії України за своїм обсягом і тематичним охопленням. Суттєвим елементом цієї угоди є положення про створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі (далі – ЗВТ). Основні напрямки роботи щодо створення ЗВТ полягають у:

- запровадженні правил визначення походження товарів, які є складовою частиною торговельних преференцій;
- погодженні Україною своїх технічних регламентів, процедур, санітарних і фітосанітарних заходів, а також заходів щодо безпеки харчових продуктів із європейськими стандартами, завдяки чому українські промислові товари, сільськогосподарська й харчова продукція не потребуватимуть додаткової сертифікації у ЄС;
- встановленні сторонами найбільш сприятливих умов щодо доступу до своїх ринків послуг;
- запровадженні Україною правил ЄС у сфері державних закупівель, що дасть змогу поступово відкрити ринок ЄС;

– спрощенні митних процедур і попередженні шахрайств, контрабанди, інших правопорушень у сфері транскордонного переміщення вантажів;

– скасуванні Україною та ЄС ввізних мит на більшість товарів, що імпортуються на ринки один одного [112, с. 6-7]. Виходячи на європейський ринок, спрощення митних питань не скасовує необхідності дотримання технічних бар'єрів для виходу на європейський ринок, тобто вимог, встановлених до виробничого процесу та самого продукту (відповідність національних регламентів європейським), а також вимогам до безпеки та маркування продукції.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС пропонує аграрним підприємствам значно збільшити свій прибуток, ефективно розвивати свою підприємницьку діяльність та стати більш пізнаваними за межами країни. Однак не всі підприємства України мають змогу використати цю можливість, адже причиною цього є малообізнаність із європейськими програмами та мала кількість фахівців, які можуть надати певну необхідну інформацію щодо каналів збуту продукції, їх доставку [178, 56].

Для забезпечення ефективного збуту продукції аграрним підприємствам слід застосовувати маркетинг як індикатор, що відіграє провідну роль у взаємопов'язаних процесах виробництва, збуту та споживання продукції.

Для розкриття методичних положень оцінки розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції базуємось на методиці індикативної оцінки розвитку малих аграрних підприємств, запропоновану науковцями Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки».

Зазначена методика дає можливість ґрунтовно проаналізувати найбільш загальні й дотичні показники результативності бізнес-процесів, господарських взаємодій, інституціоналізації до умов ринку, соціального розвитку [144, с. 21]. Зокрема розробники наголошують, що до індикаторів

оцінки розвитку підприємств в аграрному секторі економіки належать: індикатори організаційно-інституційної структури та індикатори оцінки розвитку та ефективності суб'єктів господарювання (табл. 1.3). Такий контекст представлення елементів методики обґрунтовано прийнятний для розкриття емпіричних характеристик пізнання порушеної нами проблеми – імплементувати у науковий дискурс аналізування наявної структури підприємств і визначення ефективності їх функціонування в складних умовах сучасної системи аграрного господарювання.

Індикативна оцінка розвитку аграрних підприємств пропонується авторами [144] для аналітичного розгляду тенденцій розвитку підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції. Тим самим кваліфікуємо відповідні індикатори – залучаючи до сукупності показників аналізу тенденції видозміни підприємницької системи (табл. 1.3).

Представлені індикатори дають можливість оцінити рівень розвитку та функціонування суб'єкта господарювання. Вважаємо, що саме індикатор зайнятості і продуктивності праці, який дає можливість оцінити характер і якісні характеристики зайнятості трудових ресурсів та рівень продуктивності праці значно впливає на прибутковість підприємства.

Вихід аграрних підприємств на зовнішні ринки зазвичай є тривалим еволюційним процесом. Вихід підприємств на міжнародний ринок передбачає визначення цілей, мотивів, детальний аналіз та оцінку їхніх можливостей. Міжнародний ринок є складною системою. Він характеризується значною місткістю, що створює можливості для підприємств, але одночасно висуває додаткові вимоги у сфері маркетингу. Підприємство повинно гарантувати відповідність якості товару, упаковки, дизайну, реклами міжнародним стандартам, а також забезпечити свій виробничий комплекс сучасним науково-технічним рівнем [64, с. 212]. Виходячи на зовнішній ринок, аграрні підприємства повинні обирати певні стратегії, які в подальшому їм дадуть значний позитивний ефект.

Таблиця 1.3

**Індикатори оцінки розвитку аграрного підприємництва в умовах
міжнародної економічної інтеграції**

Групи індикаторів	Показники	Одиниці виміру
<i>Індикатори укладу і форм господарювання</i>	Кількості й частки в загальній сукупності суб'єктів – сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм, фермерські господарства, особисті селянські господарства (господарства населення)	Кількість – одиниць, відсотків
<i>Індикатори статусу за формою власності</i>	Кількості і частки в загальній сукупності суб'єктів (приватні й державні підприємства)	Кількість – одиниць, відсотків
<i>Індикатори розміру суб'єкта господарювання</i>	Кількості і частки в загальній сукупності суб'єктів (мікропідприємства, малі, середні та великі)	Кількість – одиниць, відсотків
<i>Індикатори зайнятості і продуктивності праці</i>	Чисельності зайнятих працівників і рівень продуктивності	Кількість – одиниць, відсотків
<i>Індикатори ресурсного забезпечення</i>	Показники рівня ресурсного забезпечення	Кількість – одиниць, відсотків
<i>Індикатори мотивації праці</i>	Показники оцінки рівня заробітної плати, витрат на соціальне забезпечення тощо	Грошова одиниця, відсотків
<i>Індикатори дохідності й рентабельності діяльності</i>	Показники рівня, структури доходів і витрат, зміни прибутковості	Грошова одиниця, відсотків
<i>Індикатори структури виробництва</i>	Показники оцінки видів і структури виробництва продукції	Грошова одиниця, відсотків
<i>Індикатори фактичного виходу на міжнародні ринки</i>	Кількість і вартість угод із реалізації експортно-імпортних операцій – торгівля продукцією, а також купівля	Грошова одиниця, відсотків
<i>Індикатори зовнішньоторговельної спеціалізації</i>	Кількість і вартість торговельних угод за видами економічної діяльності, видами сільськогосподарської продукції та продовольства	Грошова одиниця, відсотків

Джерело: адаптовано автором з використанням [217, с. 78] і власних напрацювань

Фактори, які визначальним чином впливають на вибір стратегії інтернаціоналізації підприємства:

- внутрішні: масштаб підприємства, його ресурси, попередній досвід та характеристика продукції;
- зовнішні: соціально-культурні відмінності, бізнес-ризик, обсяг і темпи зростання ринку, на який спрямована зовнішня діяльність, рівень конкуренції, вартість робочої сили, доступність та вартість ресурсів тощо;
- ознаки стратегії, яку бажано використовувати: ступінь ризику, регулювання та адаптивність;
- ознаки угоди: наявність новаторських методів та спеціальних технологій, специфіка капіталу, частковість транзакцій, операційні витрати, регулярність угод тощо [115, с. 132].

Вважаємо, що для прийняття стратегічно обґрунтованих рішень щодо виходу на зовнішній ринок підприємство повинно мати чітко визначені альтернативи.

Рішення про вихід підприємств на зовнішні ринки є зазвичай складним і передбачає такі важливі аспекти:

1. Прийняття рішення, яку частку від повного обсягу своєї діяльності підприємство прагне впровадити на зовнішній ринок. Зазвичай підприємства, що розширюють свою діяльність на зовнішні ринки, розпочинають із обмеженої частки від свого загального обсягу. Це дає можливість мінімізувати ризики і здійснювати плавний перехід до міжнародного бізнесу.
2. Визначення того, чи підприємство буде функціонувати в конкретній державі, або в кількох країнах. Це рішення має суттєвий вплив на стратегію і функціонування підприємства на міжнародних ринках. Неправильний вибір може призвести до значних проблем і витрат.
3. Визначення країн, у яких підприємство бажає працювати. Вибір країн має враховувати різні фактори, такі як ринковий потенціал, ризики, розмір та динаміка ринку, конкуренція, правові аспекти, економічні умови

тощо. Коректний вибір країн є ключовим для успішного входження на зовнішні ринки [115, с. 132].

Важливим є те, що підприємства з великим обсягом окремого виду продукції мають змогу легше знаходити канали збуту для реалізації продукції, що не можна сказати про малі та середні підприємства. Розв'язанням цієї проблеми є розвиток інтегрованих структур.

Погоджуюсь із думкою С.І. Мельник, І.В. Свиноуса, І.В. Фурман, Г.В. Трофімової, Зубченко В.В., які зосереджують свою увагу на тому, що найважливішим напрямом розвитку сільськогосподарського виробництва і фактором підвищення його ефективності є кооперація та інтеграція [104, с. 12].

Створення та функціонування інтегрованих структур проявляється як цілеспрямована організація взаємодії учасників інтеграції через делегування функцій і об'єднання властивостей (економічних, технічних, соціальних, виробничо-господарських, інституціональних), визначається наявними зовнішніми чинниками та внутрішніми передумовами (мотивами), стратегічними цілями та потенційними можливостями підприємств-учасників. При цьому завдання управління інтегрованою структурою полягає у збереженні стійкості та цілісності системи, яка утворює інтегровану структуру [143, с. 20]. Безумовно, інтегровані структури бізнесу сьогодні є засобом здійснення спільної діяльності та взаємовигідного співробітництва, яке дає можливість підприємцям вижити в умовах важкої конкуренції. Розв'язанням цієї проблеми є розвиток корпоративного, кооперативного та асоціативного типів інтегрованих структур (рис. 1.9).

До характерних ознак інтегрованих корпоративних структур належать:

- широкий спектр видів діяльності, що здійснюються різними юридичними особами й потребують узгодження відповідно до цільових настанов учасників об'єднання;
- переплетення економічних інтересів різних корпоративних структур,

організаційне виокремлення спеціалізованої функції корпоративного управління, що є необхідною внаслідок зростання масштабів і складності проблем узгодження та координації видів і напрямів діяльності;

– гнучкість і рухливість складу корпоративних структур, а також ступеня, глибини і характеру зв'язків між учасниками;

– орієнтація учасників інтеграційної взаємодії на досягнення синергетичного ефекту як гаранта доцільності участі кожного у спільній діяльності;

– складність корпоративного управління, обумовлена необхідністю обліку, узгодження й реалізації часто суперечливих інтересів корпоративної структури тощо [18, с. 206].

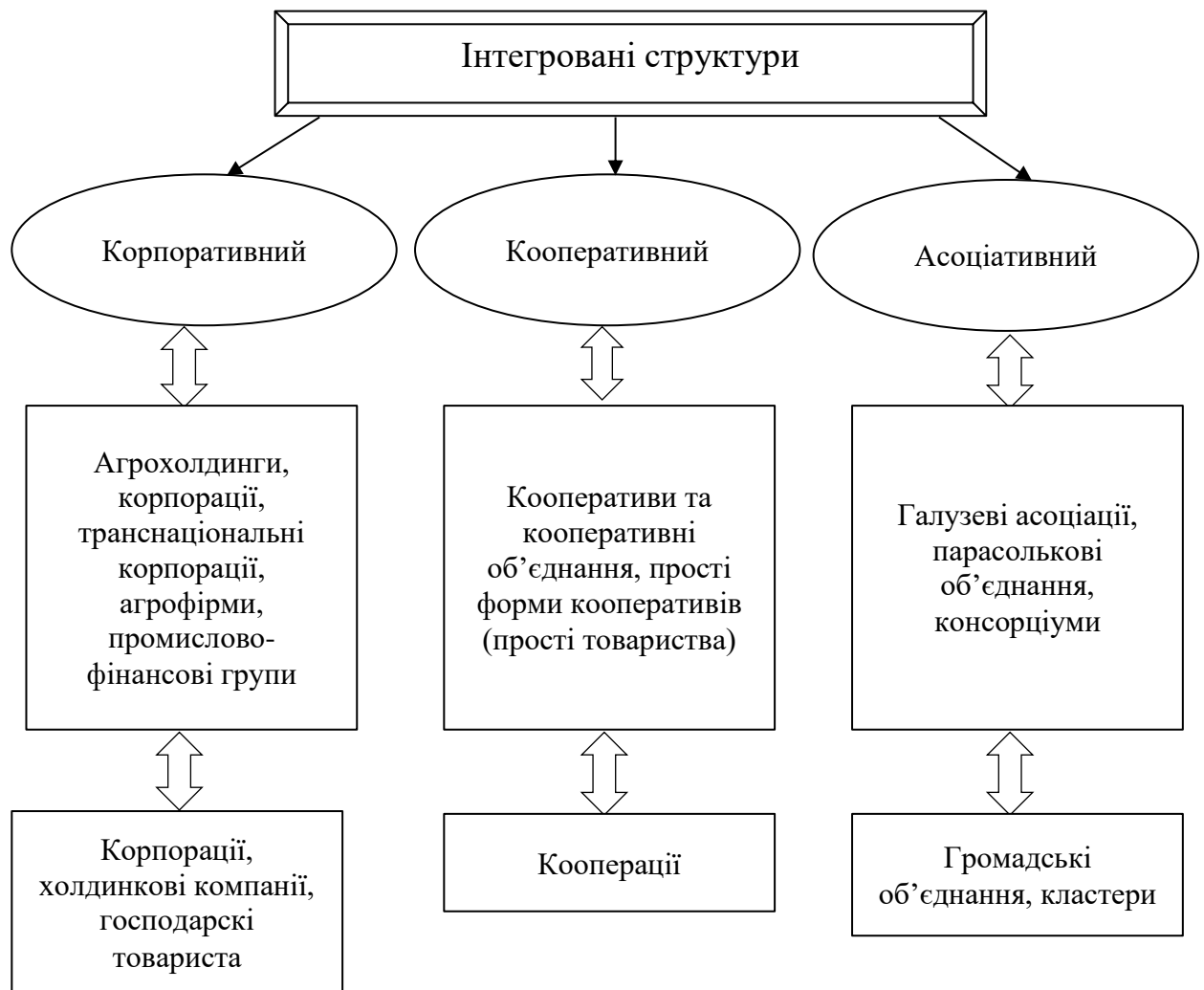

Рис. 1.9. Типи інтегрованих структур

Джерело: сформовано автором за [180, 201]

За організаційно-правовими формами підприємств корпоративні інтегровані структури об'єднуються в корпорації, холдингові компанії та господарські товариства.

Корпорація – складна бізнес-структура, що належить акціонерам, які вкладають свої кошти для розвитку цього бізнесу. Корпорація забезпечує максимальний захист своїх власників, а також є єдиним типом суб'єктів господарювання, яким закон дозволяє продавати акції.

Холдингова компанія є акціонерним товариством, яке має право володіти, користуватися та розпоряджатися холдинговими корпоративними пакетами акцій двох або більше корпоративних підприємств [137].

До господарських товариств належать: акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства, командитні товариства. Господарське товариство набуває статусу юридичної особи з дня його державної реєстрації [34].

До кооперативних інтегрованих структур належать кооперації, які складаються з кооперативів та їх об'єднань. Традиційно кооперативи створювали представники бідних верств населення, які займалися підприємницькою діяльністю і, не витримуючи конкуренції в ринковому середовищі, були змушені об'єднуватися для спільного розвитку свого бізнесу. При створенні кооперативів визначаються такі цілі: вихід на ринок і розширення можливостей збуту продукції та надання послуг; отримання послуг і товарів, недоступних іншими шляхами; зменшення витрат на виробництво і збут сільськогосподарської продукції та збільшення доходів; поліпшення якості продукції і послуг; об'єднання зусиль для підвищення своєї конкурентоспроможності [147, с. 33]. Успіх кооперативів в умовах жорсткої конкуренції залежить від глибокого технологічного та психологічного зв'язку, який виникає між членами кооперативу.

Розвиток кооперативів є надзвичайно важливим, особливо в умовах воєнного стану, для сільської місцевості, де постають багато важливих

проблем, серед них: недостатній рівень фінансової підтримки сільських територій, проведення неефективної державної політики щодо створення умов для розвитку кооперативів на селі, відсутність належного фінансування та утримання підприємств, які відносяться до державної та комунальної власності, недосконале законодавче забезпечення, агресивне конкурентне середовище тощо.

Крім кооперативів набувають розвитку інтегровані формування асоціативного типу. Інтеграційні формування асоціативного типу, що діють в аграрному секторі економіки, є добровільними об'єднаннями виробників для досягнення конкретних господарських цілей. Також вони виконують невиробничі функції щодо інституційного забезпечення процесу реалізації інтересів суб'єктів-учасників для здійснення саморегулювання [201, с. 5]. За організаційно та організаційно-правовими формами інтегровані формування асоціативного типу поділяються на кластери та громадські об'єднання.

У сучасній концепції інноваційного розвитку кластер розглядається як організаційна форма економічних відносин, в рамках якої учасники об'єднуються на основі певних ознак (близьке географічне розташування в межах району або області, спеціалізація на виробництві певних видів продукції чи наданні послуг), за якої виділяється підприємство (може бути установа, наприклад, наукова чи організація), що стає лідером-новатором. Навколо такого лідера-новатора виникають горизонтальні або вертикальні форми взаємозв'язків із іншими учасниками цього об'єднання, метою яких є підвищення ефективності виробництва та конкурентоспроможності продукції або надання певних послуг, зниження витрат. Також можуть бути визначені інші цілі та завдання [76, с. 88].

Вважаємо, що в аграрному секторі економіки вертикальні інтегровані структури утворюються у більшості випадків злиттям суб'єктів господарювання, тоді як горизонтальні – на основі механізму делегування представницьких функцій.

Кластерний механізм розвитку економіки дає змогу активізувати інноваційні процеси через інтеграцію, що означає організацію ведення спільної діяльності на більш конкурентних засадах. В основі кластеризації: принципи – спеціалізація, спорідненість учасників, спільна мета інтеграції; засади – економічна доцільність, інноваційність, синергетичний ефект [201, с. 5]. Можливість отримання синергетичного ефекту досягається за рахунок спільного використання фінансових, матеріальних, інноваційних, інформаційних та трудових ресурсів.

Кластери в аграрному секторі економіки мають значні переваги порівняно з іншими інтеграційними формами і сприяють розвитку галузі сільського господарства через:

1) підвищення продуктивності підприємств за рахунок кращого доступу до робочої сили та постачальників, інституцій, спеціалізованої інформації та розширення ринків збуту;

2) стимулювання інновацій за рахунок співпраці з відповідними науковими установами та профільними закладами вищої освіти;

3) здатність упроваджувати швидкі зміни та достатню гнучкість, нижчу ціну експерименту, тиск конкурентів та інших учасників кластеру;

4) мінімізація ризиків через їх розподіл між учасниками кластеру;

5) внутрішнє узгодження дій учасників кластеру, яке сприяє ефективності використання зовнішніх інвестицій, створенню підприємств завдяки кращій візуалізації ніші для нових підприємств, наявності необхідної сировини, комплектуючих і робочої сили;

6) розвиток інфраструктури у сільській місцевості [3, с. 85].

Серед значної кількості переваг існують причини, які стримують розвиток кластерів в Україні, з них: недосконалість законодавчої бази, відсутність підтримки розвитку кластерів із боку держави, відсутність інформаційної бази про чинні та потенційні кластери, відсутність довірливих відносин між державою та представниками бізнесу тощо.

На відміну від кластеру громадські об'єднання набули поширення саме

в умовах воєнного стану. Інституційним забезпеченням розвитку таких об'єднань є Закон України «Про громадські об'єднання», де визнано, що громадське об'єднання – це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема, економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів [128].

Інституційно-правовими основами формування та функціонування інтегрованих структур в аграрному секторі економіки України є: Конституція України [79], Господарський кодекс України [34], Цивільний кодекс України [183], Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» [135], Закон України «Про кооперацію» [133], Закон України «Про холдингові компанії в Україні» [137] та ін.

Отже, інтегровані структури мають повно та ефективно використовувати свій власний інтегрований потенціал, який дає змогу інтегрованим структурам усіх типів бути конкурентоспроможними та мати можливість виходити на європейські ринки, а також ринки інших країн.

Висновки до розділу 1

1. Систематизовано та згруповано теоретичні підходи щодо визначення поняття «підприємництво», яке нині залишається невід'ємною складовою будь-якої ринкової господарської системи, без якої економіка не здатна існувати. Підприємництво стане ефективним, коли суб'єкти господарювання будуть професійно підготовлені до пошуку оптимальних варіантів здійснення підприємницької діяльності. Усе це доводить, що розвиток підприємництва значно залежить від створення конкурентоспроможного виробництва.

2. Організаційно-інституційне забезпечення розвитку аграрного підприємництва – сукупність заходів держави щодо формування відповідних інститутів, а також механізмів примусу, які створюють умови для

подальшого розвитку аграрного підприємництва з метою досягнення поставлених цілей. Важливим чинником, який впливає на прийняття управлінських рішень є державне регулювання, спрямоване на реалізацію державної політики у сфері підприємницької діяльності з метою забезпечення реалізації публічних інтересів як суспільства, так і держави. Формування таких відносин необхідне для виробництва, розподілу, обміну і споживання виробленої продукції.

3. На розвиток міжнародних економічних відносин безпосередньо впливають потреби розвитку економічного простору країни та зростання потреб суспільства. Теоретико-методичні положення оцінки розвитку аграрного підприємництва дають можливість проаналізувати результативність бізнес-процесів в умовах міжнародної економічної інтеграції. Розвиток інтегративних структур є засобом безперешкодного виходу на зовнішні ринки, знижуючи тиск конкуренції за рахунок здійснення спільної діяльності.

Матеріали розділу опубліковано у працях автора [54, 55, 56, 57, 232].

РОЗДІЛ 2

ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА РОЗВИТОК АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

2.1. Організаційно-інституційні умови і структурна динаміка розвитку аграрного підприємництва

В аграрному секторі економіки України як і у світових господарських, соціально-економічних системах, підприємництво представлене як «форма організації виробництва, що виникла на тому етапі суспільного розвитку, коли стала необхідною групова, колективна і тим чи іншим способом зареєстрована діяльність у певній галузі економіки» [49, с. 4]. Зокрема, аграрне підприємництво як інституціоналізована в аграрні види економічної діяльності форма провадження діяльності підприємств, досягнення цілей для отримання прибутку.

Підприємства діють у певних організаційно-інституційних умовах і на засадах конкуренції, інноваційності, представлені у статусах визначених законом типів підприємницьких організацій – формах господарювання й організаційно-правових форм підприємств, а саме: «...наявна інституційна структура форм господарювання і організаційно-правових форм підприємств сформувалася у транзитивному інституційному середовищі, тяжіє до індивідуалістської моделі управління, а її перспективи причинно залежать від фундаментальних регуляторних пріоритетів держави» [122, с. 3-4]. Разом із тим «функціонування організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств відповідає інтересам держави – сприяє розвитку вітчизняного товаровиробника і утворює продовольчу безпеку; регіонів – забезпечує створення нових робочих місць та сприяє соціальному розвитку сільських територій; торговим закладам – створює умови для постійної роботи і заробітку, доступності закупівельних цін, налагодження зв'язків із сільськогосподарськими товаровиробниками; для споживачів – регулює постачання сировини...» [189, с. 414].

Підприємництво відіграє провідну роль у забезпеченні продовольчої безпеки, підвищенні добробуту та якості життя населення, особливо в сільській місцевості. Важливим чинником для розвитку аграрного підприємництва є створення сприятливого інституційного середовища. З переходом до ринкової економіки суб'єкти господарювання залежно від розміру, кількості працюючих та річного доходу можуть належати до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва (табл. 2.1). Визначення групи суб'єктів господарювання є необхідною умовою для правильного ведення обліку, а також запобігання виникненню помилок при заповненні звітності.

Таблиця 2.1

Класифікаційні ознаки суб'єктів підприємництва в Україні за розміром та організаційно-інституційними характеристиками

<i>Кваліфікації розміру суб'єктів підприємництва</i>			
Суб'єкт господарювання	Середня кількість працівників, осіб		Річний дохід, млн євро
Суб'єкти мікропідприємництва	Фізичні особи	≤10	≤2
	Юридичні особи		
Суб'єкти малого підприємництва	Фізичні особи	≤50	≤10
	Юридичні особи		
Суб'єкти середнього підприємництва	Інше	Інше	Інше
Суб'єкти великого підприємництва	Юридичні особи	>250	>50
<i>Організаційно-правові форми підприємств</i>			
Господарські товариства (акціонерні, командитні тощо)	Кооперативи	Державні підприємства	Приватні підприємства
	Комунальні підприємства	Фермерські господарства	Сімейні фермерські господарства

Джерело: розроблено автором на основі [34] і доповнено

В Україні суб'єкти великого підприємництва (великі підприємства) краще адаптуються до умов ринку та середовища, в якому вони знаходяться, на відміну від малого та мікропідприємства. Суб'єкти малого підприємництва (малі підприємства) діють у несприятливому ринковому середовищі через монополізований ринок. Їх роль полягає в послабленні монополізму та розвитку конкуренції, забезпечуючи насичення ринку споживчими товарами

та послугами повсякденного попиту. На основі статистичних даних досліджено кількість діючих суб'єктів господарювання за обсягом їх діяльності (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Кількість діючих суб'єктів господарювання за обсягами їх діяльності в Україні у 2019-2023 рр., одиниць

Сектор	Роки					Відхилення (+; -) 2023/2019
	2019	2020	2021	2022	2023	
Суб'єкти великого підприємництва, од.						
Усього по Україні	518	512	610	494	512	-6
У т.ч. сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	34	36	49	39	39	5
Суб'єкти середнього підприємництва, од.						
Усього по Україні	18129	17946	17811	15037	14296	-3833
з них фізичні-особи підприємці	378	344	309	254	226	-152
У т.ч. сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	1966	1830	1793	1483	1401	-565
з них фізичні-особи підприємці	2	3	3	3	3	1
Суб'єкти малого підприємництва, од.						
Усього по Україні	1922978	1955119	1937827	1716977	1898385	-24593
з них фізичні-особи підприємці	1560650	1599411	1585105	1470330	1605115	44465
У т.ч. сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	66675	65255	63118	46856	56329	-10346
з них фізичні-особи підприємці	20348	19366	18887	16635	18137	-2211
З них суб'єкти мікропідприємництва, од.						
Усього по Україні	1864013	1898902	1880858	1671558	1853874	-10139
з них фізичні-особи підприємці	1550633	1591031	1576208	1465345	1598892	48259
У т.ч. сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	61570	60163	57863	42212	51978	-9592
з них фізичні-особи підприємці	20257	19278	18819	16585	18095	-2162

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України [47]

Примітно, що в Україні, в тому числі в сільському господарстві, мисливстві та наданні пов'язаних із ними послуг за кількістю діючих суб'єктів господарювання переважає мале підприємництво та мікропідприємництво. Однак, упродовж 2019-2023 рр. кількість діючих суб'єктів господарювання в сільському господарстві, мисливстві та наданні пов'язаних із ними послуг у малому підприємстві зменшилася на 10346 од., із них фізичні особи-підприємці – на 2211 од. та у мікропідприємстві на 9592 од., із них фізичні особи-підприємці – на 2162 од. Також спостерігається зменшення кількості суб'єктів середнього підприємництва на 565 од., хоча кількість фізичних осіб-підприємців збільшилася на 1 од. Кількість суб'єктів господарювання у великому підприємстві значно менша порівняно з малим та мікропідприємством. Проте, на підставі аналізу впродовж 2019-2023 рр. у великому підприємстві у сільському господарстві, мисливстві та наданні пов'язаних із ними послуг спостерігається збільшення кількості діючих суб'єктів господарювання на 5 од., що свідчить про монополізацію ринку.

Суб'єкти господарювання у сільському господарстві, мисливстві та наданні пов'язаних із ними послуг займаються різними видами господарської діяльності, які одержують продукцію рослинництва та тваринництва (табл. 2.3). Згідно з результатами дослідження найбільша кількість діючих суб'єктів господарювання в галузі рослинництва займаються вирощуванням зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур, а також вирощуванням овочів і баштанних культур, коренеплодів і бульбоплодів. Крім того, є суб'єкти господарювання, які обирають для себе будь-яку діяльність у рослинництві за винагороду або на договірній основі (крім підготовки врожаю для первинної реалізації), про що свідчить зростаюча кількість діючих суб'єктів господарювання, які обирають допоміжну діяльність у рослинництві. У галузі тваринництва суб'єкти господарювання приділяють найбільшу увагу розведенню великої рогатої худоби молочних порід та свиней, адже саме цей вид господарської діяльності приносить найбільший прибуток. Змішане сільське господарство дає можливість суб'єктам господарювання поєднувати галузь рослинництва та тваринництва без визначення специфікації.

Таблиця 2.3

**Кількість діючих суб'єктів господарювання у сільському господарстві,
мисливстві та наданні пов'язаних із ними послуг в Україні
у 2019-2023 рр., одиниць**

Види економічної діяльності (Код за КВЕД - 2010)	Роки					Відхилення (+; -) 2023/2019	
	2019	2020	2021	2022	2023	Од.	%
	Вирощування зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур	51198	50743	49403	36040	43785	-7413
Вирощування рису	30	26	23	8	14	-16	46,7
Вирощування овочів і баштанних культур, коренеплодів і бульбоплодів	1957	1764	1690	1214	1418	-539	72,5
Вирощування винограду	232	209	187	128	144	-88	62,1
Вирощування зерняткових і кісточкових фруктів	995	912	854	625	723	-272	72,7
Вирощування ягід, горіхів, інших плодкових дерев і чагарників	945	927	921	792	903	-42	95,6
Вирощування пряних, ароматичних і лікарських культур	111	100	110	100	113	2	101,8
Відтворення рослин	441	420	409	346	395	-46	89,6
Розведення великої рогатої худоби молочних порід	1023	993	911	707	802	-221	78,4
Розведення іншої великої рогатої худоби та буйволів	181	159	153	114	122	-59	67,4
Розведення коней та інших тварин родини конячих	51	53	53	43	50	-1	98,0
Розведення овець і кіз	194	193	193	127	152	-42	78,4
Розведення свиней	1220	1150	1059	840	913	-307	74,8
Розведення свійської птиці	999	979	914	695	924	-75	92,5
Розведення інших тварин	860	806	739	587	677	-183	78,7
Змішане сільське господарство	1495	1425	1393	1002	1123	-372	75,1
Допоміжна діяльність у рослинництві	4595	4324	4115	3599	3871	-724	84,2
Допоміжна діяльність у тваринництві	359	347	349	305	340	-19	94,7
Післяурожайна діяльність	224	221	222	182	216	-8	96,4
Мисливство, відловлювання тварин і надання пов'язаних із ними послуг	443	424	420	287	377	-66	85,1

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України [47]

Результати аналізу про кількість діючих суб'єктів господарювання у сільському господарстві, мисливстві та наданні пов'язаних із ними послуг свідчать про значне зменшення кількості суб'єктів господарювання в усіх видах діяльності протягом 2019-2023 рр., зокрема спостерігається зменшення кількості суб'єктів господарювання, які вирощують овочі і баштанні культури, коренеплоди і бульбоплоди на 539 од. (72,5%), зерняткові і кісточкові фрукти на 272 од. (72,7%), займаються допоміжною діяльністю у рослинництві на 724 од. (84,2%), розведенні великої рогатої худоби молочних порід на 221 од. (78,4%), свиней – 307 од. (74,8%) та інших тварин – 183 од. (78,7%). Крім того, спостерігається зменшення кількості суб'єктів господарювання, які обрали змішане сільське господарство на 372 од. (75,1%).

Найбільше зменшення кількості діючих суб'єктів господарювання відбулося у вирощуванні зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур у 2019-2023 рр. на 7413 од. (85,5%). Ця тенденція досить помітна у більшості регіонів України (табл. 2.4).

Найбільшим є зменшення у 2019-2023 рр. кількості діючих суб'єктів господарювання у таких областях, як: Запорізька – 1845 од. (46,0%), Одеська – 1452 од. (68,8%), Миколаївська – 621 од. (85,8%), Закарпатська – 496 од. (50,3%), Харківська – 367 од. (87,0%), Дніпропетровська – 112 од. (97,8%), Київська – 111 од. (94,6%), Чернівецька – 42 од. (92,8%) та тимчасово окупованих територіях Херсонської – 1684 од. (39,1%), Донецької – 651 од. (57,9%), Луганської – 834 од. (39,7%).

Можна вважати, що одним із чинників такого зменшення є військова агресія росії проти України, особливо якщо це стосується територій, на яких ведуться бойові дії або території, тимчасово окуповані російською федерацією. Адже фактичний контроль української влади не поширюється на ці території. Вважаємо, що ситуація, яка склалася в Україні, несе подальші негативні наслідки для економіки та аграрної сфери загалом.

Таблиця 2.4

Кількість діючих суб'єктів господарювання по вирощуванню зернових культур (крім рису), бобових культур і насіння олійних культур за регіонами України у 2019-2023 рр., одиниць

Регіон	Роки					Відхилення (+; -) 2023/2019	
	2019	2020	2021	2022	2023	Од.	%
Вінницька область	2859	2857	2851	2508	2930	71	102,5
Волинська область	665	629	662	607	709	44	106,6
Дніпропетровська область	5053	5103	5007	4421	4941	-112	97,8
Донецька область	1547	1513	1493	624	896	-651	57,9
Житомирська область	1030	1036	1025	884	1066	36	103,5
Закарпатська область	997	813	772	492	501	-496	50,3
Запорізька область	3417	3375	3327	798	1572	-1845	46,0
Івано - Франківська область	546	528	511	461	602	56	110,3
Київська область	2057	2044	1974	1645	1946	-111	94,6
Кіровоградська область	3966	3936	3919	3779	4065	99	102,5
Луганська область	1384	1414	1438	69	550	-834	39,7
Львівська область	867	900	935	801	973	106	112,2
Миколаївська область	4374	4328	4228	3123	3753	-621	85,8
Одеська область	4651	4404	3462	2522	3199	-1452	68,8
Полтавська область	3214	3244	3292	2921	3366	152	104,7
Рівненська область	557	563	599	527	622	65	111,7
Сумська область	1278	1308	1337	1284	1410	132	110,3
Тернопільська область	1048	1067	1057	937	1088	40	103,8
Харківська область	2824	2868	2827	2021	2457	-367	87,0
Херсонська область	2765	2724	2633	482	1081	-1684	39,1
Хмельницька область	1595	1619	1604	1398	1623	28	101,8
Черкаська область	2274	2263	2209	1964	2256	-18	99,2
Чернівецька область	582	564	557	440	540	-42	92,8
Чернігівська область	1145	1149	1191	975	1172	27	102,4
м. Київ	503	494	493	357	467	-36	92,8

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України [47]

Суб'єкти господарювання в результаті своєї діяльності прагнуть отримати позитивний фінансовий результат, тобто прибуток, який визначається різницею між доходами і всіма витратами. Прибуток підприємства є важливим не тільки для діяльності та функціонування самого підприємства, але є запорукою розвитку держави. Адже підприємства сплачують податки, які наповнюють Державний бюджет.

Результати аналізу свідчать, що впродовж 2019-2023 рр. значна кількість підприємств у сільському господарстві, мисливстві та наданні

пов'язаних із ними послуг одержують прибуток, а лише менша кількість підприємств мають збиток від своєї діяльності. Прибуток цих підприємств формується під впливом різноманітних чинників. До зовнішніх чинників належать: економічні умови господарювання, місткість ринку, платоспроможний попит споживачів, державне регулювання діяльності підприємств, вплив конкурентів, інфляція, податкова система та природні умови. До внутрішніх чинників належать: конкурентоспроможність підприємства, ціна та якість продукції, що реалізується, обсяг продукції, що випускається, собівартість виробництва, асортимент продукції та ін. Варто звернути увагу на 2022 р., де помітно, що 78,7% підприємств, які одержали прибутки, фінансові результати від їх діяльності складають 123686,8 млн грн, на відміну від 21,3% підприємств, які мають збиток, фінансовий результат складає 38864,4 млн грн. Станом на 2023 р. цей відсоток підприємств залишився практично на такому самому рівні. Крім того, у 2022 р. відсоток кількості підприємств, які мають збиток порівняно з 2021 р. збільшився (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Економічна ефективність підприємств у сільському господарстві, мисливстві та наданні пов'язаних із ними послуг в Україні за 2019-2023 рр., %

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України [47]

Збільшення кількості підприємств, які зазнали збитки від своєї діяльності та зменшення кількості діючих суб'єктів господарювання призвело до скорочення у 2022 р. валового внутрішнього продукту (далі – ВВП), який є основним показником розвитку економіки країни. ВВП характеризує сукупну ринкову вартість кінцевих товарів та послуг, вироблених підприємствами в поточному періоді на економічній території країни. У 2021 р. частка сільського господарства у ВВП України була найвищою серед усіх секторів економіки. Дослідивши ВВП у сільському, лісовому та рибному господарстві можна відмітити, що ВВП у 2022 р. порівняно з 2021 р. зменшився на 144215 млн грн. Збільшення ВВП в Україні, в тому числі у сільському, лісовому та рибному господарстві спостерігається у 2023 р. Також позитивна динаміка збільшення частки ВВП в Україні спостерігається впродовж 2019-2021 рр. Вважаємо, що сільське, лісове та рибне господарство поступово нарощує обсяги виробництва і збільшує свій внесок у ВВП країни (рис. 2.2).

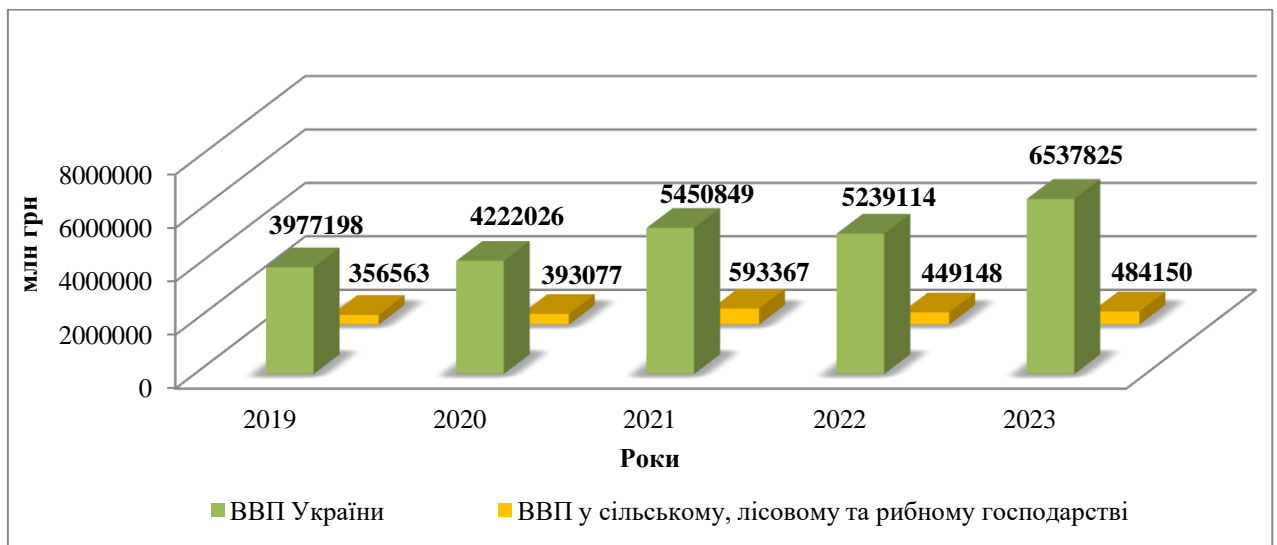

Рис. 2.2. Динаміка обсягу валового внутрішнього продукту України за 2019-2023 рр., млн грн

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України [47]

Формування високої конкурентоспроможності підприємств вимагає залучення конкурентоспроможної робочої сили та ефективних соціально-трудових відносин. Процеси, що відбуваються на ринку праці тісно пов'язані

з процесами у державі. Підприємства, які знаходяться на тимчасово окупованих російською федерацією територіях, зазнали серйозних втрат або знищення, що призвело до скорочення персоналу та до закриття підприємств. Внутрішня міграція створює додаткове навантаження на ринок праці центральних і західних регіонів України, що впливає на збільшення рівня безробіття. Вважаємо, що зменшення кількості суб'єктів господарювання по всій території України впливає на кількість зайнятих працівників та кількість найманих працівників у сільському господарстві, мисливстві та наданні пов'язаних із ними послуг. Також це впливає на обсяг реалізованої продукції підприємствами незалежно від їх розміру (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Оцінка діяльності підприємств за їх розміром у сільському господарстві, мисливстві та наданні пов'язаних із ними послуг в Україні за 2019-2023 рр.

Показник	Зміни до попереднього року									
	2019		2020		2021		2022		2023	
	+, -	%	+, -	%	+, -	%	+, -	%	+, -	%
Суб'єкти великого підприємництва										
Кількість зайнятих працівників, осіб	-4781	96,1	-11022	90,7	-6935	93,6	-7363	92,7	-7911	91,5
Кількість найманих працівників, осіб	-4782	96,1	-11022	90,7	-6939	93,6	-7358	92,7	-7909	91,5
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млн грн	8887,6	106,5	4863,9	103,3	34125,6	122,5	-4178,5	97,7	36717,7	120,2
Суб'єкти середнього підприємництва										
Кількість зайнятих працівників, осіб	-4153	97,7	-12183	93,1	-2827	98,3	-26105	83,7	-7053	94,8
Кількість найманих працівників, осіб	-4169	97,7	-12157	93,1	-2825	98,3	-26060	83,7	-6961	94,8
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млн грн	10483,5	106,4	9996,7	105,7	62810,2	133,9	-45842,9	81,5	32777,9	116,2
Суб'єкти малого підприємництва										
Кількість зайнятих працівників, осіб	3026	102,6	-2598	97,8	5054	104,3	-13465	89,0	-9543	91,2
Кількість найманих працівників, осіб	3113	102,7	-2527	97,9	4781	104,1	-13183	89,1	-9096	91,5
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млн грн	4666,8	103,3	19187,3	113,3	62807,1	138,4	-47535,5	79,0	17930,5	110,0
Суб'єкти мікропідприємництва										
Кількість зайнятих працівників, осіб	-5464	94,3	95	100,1	6316	107,0	-25712	73,4	-3843	95,0
Кількість найманих працівників, осіб	-1751	97,2	3305	105,4	2012	103,1	-13373	79,8	179	100,3
Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг), млн грн	9015,8	114,5	16133,8	122,6	143528,9	264,0	-141542,9	38,7	10824,1	112,1

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України [47]

Проаналізувавши діяльність вітчизняних підприємств за їх розміром у сільському господарстві мисливстві та наданні пов'язаних із ними послуг, можна побачити, що впродовж 2019-2023 рр. спостерігається зменшення кількості зайнятих працівників, а саме: у 2019 р. на 4781 особу (96,1%), у 2020 р. на 11022 особи (90,7%), у 2021 р. на 6935 осіб (93,6%), у 2022 р. на 7358 осіб (92,7%), у 2023 р. на 7911 осіб (91,5%). Також зменшення відбулося в кількості найманих працівників, зокрема у 2019 р. на 4782 особи (96,1%), у 2020 р. на 11022 особи (90,7%), у 2021 р. на 6939 осіб (93,6%), у 2022 р. на 7358 осіб (92,7%), у 2023 р. на 7909 осіб (91,5%). Щодо обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) у 2022 р. відбулося найбільше зменшення, що становить 4178,5 млн грн (97,7%).

Проаналізувавши зміни, які відбулися у діяльності суб'єктів підприємництва (див. табл. 2.5) зазначимо, що кількість зайнятих та найманих працівників зменшується впродовж 2019-2023 рр. Найбільше зменшення спостерігається саме у 2022 р. Це свідчить, що суб'єкти господарювання зменшують витрати на персонал, витрати на оплату праці та відрахування на соціальні заходи. Реалізація такої політики підприємцями є вимушеною задля збереження конкурентних позицій на ринку. Ці зміни відповідним чином впливають на обсяг реалізованої продукції, яка у 2022 р. для середніх підприємств зменшилася на 45842,9 млн грн (81,5%), малих підприємств на 47535,5 млн грн (79,0%) та мікропідприємств на 141542,9 млн грн (38,7%). Крім підприємств, зменшення кількості зайнятих працівників у сільському господарстві, мисливстві та наданні пов'язаних із ними послуг упродовж 2019-2023 рр. відбулося для фізичних осіб-підприємців. Зокрема, у 2022 р. порівняно з 2021 р. кількість зайнятих працівників зменшилась на 5086 осіб та склала 25382 особи, а вже у 2023 р. порівняно з 2022 р. кількість зайнятих працівників збільшилась на 980 осіб та склала 26362 особи (рис. Б1 – додаток Б).

Щодо кількості найманих працівників для фізичних-осіб підприємців, зокрема, у 2021 р., порівняно з 2020 р., відбувається збільшення на 10 осіб.

Таке збільшення є позитивним фактором, однак не є таким значним, яке б вплинуло на загальне зменшення кількості найманих працівників (рис. Б2 – додаток Б).

Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) для фізичних осіб-підприємців у сільському господарстві, мисливстві та наданні пов'язаних із ними послуг впродовж 2019-2021 рр. збільшується. У 2020 р. обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) збільшився на 1,7 млрд грн, у 2021 р. – на 5 млрд грн. Це свідчить, що продукція є рентабельною. Збільшення обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) впливає на пропорційне зростання прибутку. Однак у 2022 р. порівняно з 2021 р. відбулося значне зменшення обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) на 18,2 млрд грн. Така зміна обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) призводить до значного зменшення прибутку для фізичних осіб-підприємців. Продукція в такому випадку є нерентабельною, тобто збиткова та має найменший попит серед споживачів як на внутрішньому ринку, так і на зовнішньому. Вже у 2023 р. порівняно з 2022 р. обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) збільшився на 0,6 млрд грн (рис. Б3 – додаток Б).

Підприємства та фізичні особи-підприємці повинні правильно вміти керувати трудовим потенціалом відповідно до його особливостей та умов зовнішнього і внутрішнього середовища. Не менш важливою умовою формування ефективної команди в аграрних підприємствах є постійний розвиток трудового потенціалу, що в майбутньому, обов'язково, приведе до ефективної кадрової політики, до високого рівня кваліфікації персоналу та зростання рівня конкурентоспроможності аграрних підприємств [54]. Вважається, що важливим аспектом мотивації для працівників є оплата праці за виконану роботу. Заробітна плата є одним із компонентів добробуту населення (рис. 2.3). Отже, при правильній організації заробітна плата забезпечує прямий та безпосередній зв'язок доходів із кількістю та якістю використаної праці.

З рис. 2.3 видно, що середньомісячна номінальна заробітна плата

штатних працівників по Україні, в тому числі в сільському господарстві за 2019-2023 рр. зростає. У 2023 р. порівняно з 2019 р. середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників у сільському господарстві збільшилася на 5446 грн.

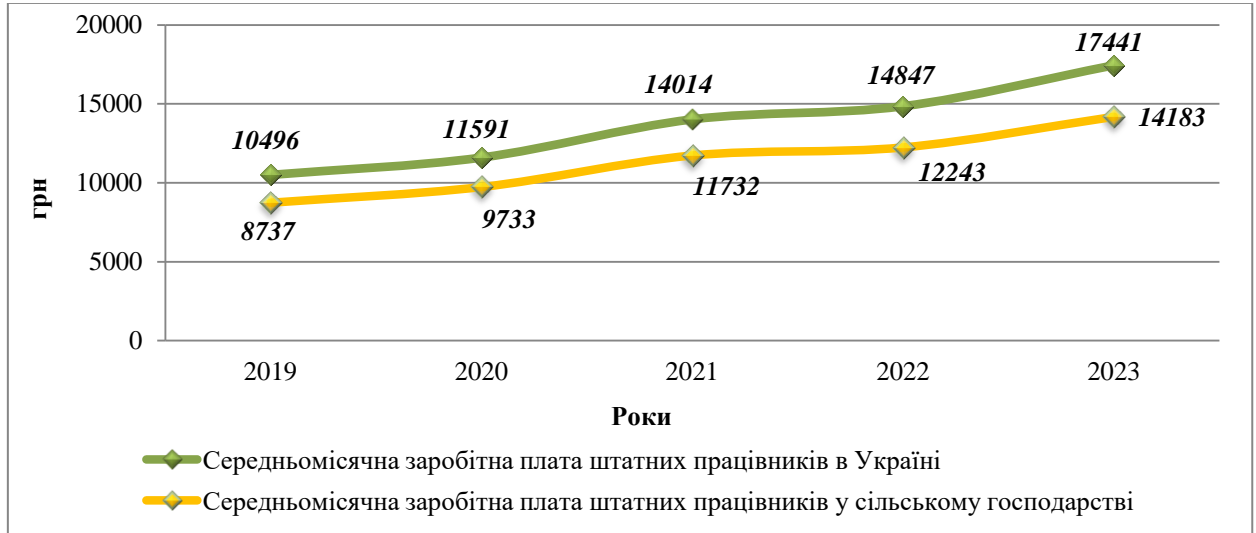

Рис. 2.3. Середньомісячна номінальна заробітна плата штатних працівників в Україні за 2019-2023 рр., грн

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України [47]

Зі збільшенням розміру заробітної плати зростають витрати на персонал, у тому числі витрати на оплату праці та відрахування на соціальний захист, які виникають із того моменту, коли людина вступає у трудові відносини з працедавцем. Оцінка зміни обсягу витрат у сільському господарстві, мисливстві та наданні пов'язаних із ними послуг свідчить, що витрати на персонал для великих підприємств у 2019 р. збільшилися на 3323,0 млн грн (121,2%), у 2021 р. – на 1470,3 млн грн (107,8%), у 2023 р. – на 3019,3 млн грн (116,1%), для середніх підприємств витрати збільшилися у 2019 р. на 2934,0 млн грн (116,8%), у 2020 р. – на 1291,0 млн грн (106,3%), у 2021 р. – на 4091,0 млн грн (118,9%), у 2023 р. – на 2149,5 млн грн (109,5%). Крім того, у 2022 р. зі зменшенням кількості найманих та зайнятих працівників (табл. 2.5) витрати на персонал зменшилися як для суб'єктів великого підприємництва, так і для суб'єктів середнього підприємництва. Зокрема, витрати на персонал для суб'єктів малого та мікропідприємництва

впродовж 2019-2023 рр. зберігають позитивну динаміку. Однак, у 2023 р. порівняно з 2022 р. витрати на персонал для суб'єктів малого підприємництва зменшилися на 614,2 млн грн (96,2%) (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Оцінка зміни обсягу витрат у сільському господарстві, мисливстві та наданні пов'язаних із ними послуг в Україні за 2019-2023 рр., млн грн

Показник	Зміни до попереднього року									
	2019		2020		2021		2022		2023	
	+, -	%	+, -	%	+, -	%	+, -	%	+, -	%
Суб'єкти великого підприємництва										
Витрати на персонал	3323,0	121,2	-71,0	99,6	1470,3	107,8	-1578,4	92,3	3019,3	116,1
Витрати на оплату праці	2834,0	121,8	-151,0	99,0	1258,0	108,0	-1320,0	92,2	2549,8	116,3
Відрахування на соціальні заходи	489,2	118,3	79,9	102,5	211,8	106,5	-258,0	92,5	469,5	114,7
Суб'єкти середнього підприємництва										
Витрати на персонал	2934,0	116,8	1291,0	106,3	4091,0	118,9	-3176,0	87,7	2149,5	109,5
Витрати на оплату праці	2398,0	116,7	1090,0	106,5	3396,0	119,0	-2636,0	87,6	1807,7	109,7
Відрахування на соціальні заходи	535,2	117,4	200,1	105,5	695,0	118,3	-540,2	88,0	341,8	108,6
Суб'єкти малого підприємництва										
Витрати на персонал	2073,0	122,1	1343,0	111,7	2495,0	119,5	1008,0	106,6	-614,2	96,2
Витрати на оплату праці	1739,0	122,7	1108,0	111,8	1856,0	117,7	1018,0	108,2	-503,2	96,2
Відрахування на соціальні заходи	333,6	119,4	235,4	111,5	638,6	128,0	-9,9	99,7	-111,0	96,2
Суб'єкти мікропідприємництва										
Витрати на персонал	166,0	104,6	450,0	111,9	560,0	113,2	142,0	103,0	1527,6	130,9
Витрати на оплату праці	127,0	104,5	349,0	111,7	410,0	112,3	216,0	105,8	1187,8	130,1
Відрахування на соціальні заходи	38,7	105,0	100,8	112,4	150,1	116,5	-73,7	93,1	339,8	134,4

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України [47]

Однією з основних галузей України було і є сільське господарство. Вже тривалий час Україна вважається лідером у сільськогосподарському виробництві, частка якого є найбільшою серед ВВП. Водночас можна виокремити ряд факторів, які стримують сільськогосподарську діяльність, серед них: недостатній попит, погодні умови, нестача робочої сили, матеріалів, устаткування, фінансові обмеження та інші фактори (табл. 2.7), які значно впливають на прибутковість аграрних підприємств. Оскільки сільське

господарство є специфічною галуззю, то найбільший вплив на його прибуток чинять саме природні умови.

Державною службою статистики України було проведено опитування та виявлено, що представлені вище фактори значно впливають на діяльність підприємств. Оцінена така кількість підприємств: у сільському господарстві (2019 р. – 858 підприємств, 2020 р. – 870 підприємств, 2021 р. – 858 підприємств, 2022 р. – 524 підприємства, 2023 р. – 682 підприємства, 2024 р. – 722 підприємства), у галузі рослинництва (2019 р. – 590 підприємств, 2020 р. – 601 підприємство, 2021 р. – 585 підприємств, 2022 р. – 356 підприємств, 2023 р. – 483 підприємства, 2024 р. – 510 підприємств), у галузі тваринництва (2019 р. – 243 підприємства, 2020 р. – 244 підприємства, 2021 р. – 234 підприємства, 2022 р. – 161 підприємство, 2023 р. – 190 підприємств, 2024 р. – 202 підприємства).

Таблиця 2.7

Фактори, що стримують сільськогосподарську підприємницьку діяльність в Україні за 2019-2024 рр.

Фактор впливу	Роки					
	2019	2020	2021	2022	2023	2024*
Сільське господарство (% підприємств)						
Недостатній попит	11	9	8	16	21	24
Погодні умови	26	29	28	25	24	18
Нестача робочої сили	4	3	3	3	5	10
Нестача матеріалів, устаткування	2	3	2	5	3	2
Фінансові обмеження	23	24	21	25	24	23
Інші фактори	23	28	24	43	45	44
Нічого не стримує	37	35	40	25	24	23
Рослинництво (% підприємств)						
Недостатній попит	9	7	6	13	20	23
Погодні умови	30	34	32	27	27	22
Нестача робочої сили	3	2	2	3	5	8
Нестача матеріалів, устаткування	2	1	1	5	3	2
Фінансові обмеження	20	20	16	21	19	20
Інші фактори	22	26	24	45	46	47
Нічого не стримує	39	37	42	28	26	23
Тваринництво (% підприємств)						
Недостатній попит	17	17	15	24	24	26
Погодні умови	15	18	18	21	17	10
Нестача робочої сили	6	6	3	3	7	15
Нестача матеріалів, устаткування	2	6	4	7	5	1
Фінансові обмеження	28	32	32	38	36	30
Інші фактори	26	32	27	44	46	36
Нічого не стримує	33	30	35	20	18	23

* - дані представлено за I квартал поточного року

Джерело: побудовано за даними Державної служби статистики України [47]

Розглянувши фактори, що впливають на розвиток сільського господарства, зазначимо, що впродовж 2019-2024 рр. великий відсоток підприємців вважають, що на їх діяльність вплив факторів не є критичним (рис. 2.4). Адже їх нічого не стримує займатися улюбленою справою і отримувати від цього прибуток. У 2022 р. після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України цей відсоток підприємств значно зменшився. У 2022 р. по I кв. 2024 р. на розвиток підприємств у сільському господарстві впливають інші фактори, серед них: велика кількість посівних площ, які нині заміновані або непридатні до використання через наслідки масових бомбардувань, значна частина земель, до яких немає доступу, знищення ворогом складів, техніки, зменшення виробництва, скорочення обсягів експорту, блокування портів, нестача кормів для тварин, зупинка роботи переробних підприємств тощо. Усі ці фактори значно вплинули на сільське господарство та призвели до додаткових непрямих витрат.

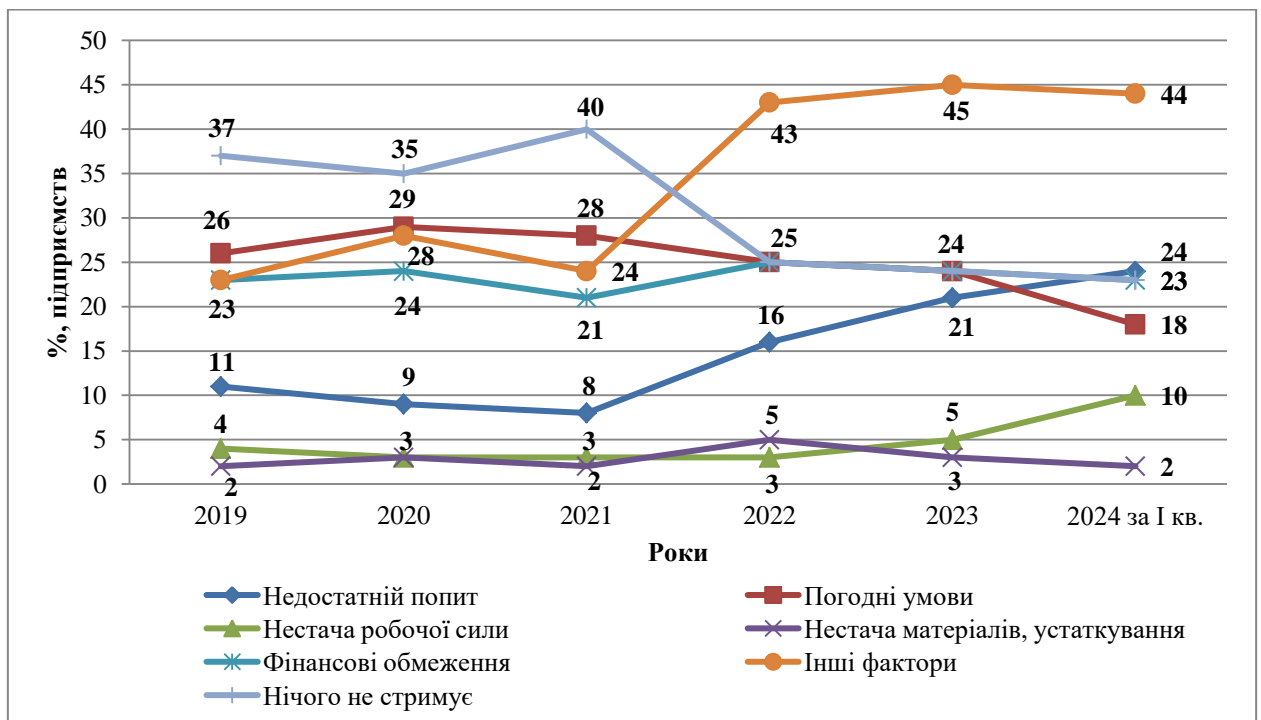

Рис. 2.4. Фактори, які впливають на розвиток сільського господарства й аграрного підприємництва в Україні у 2019 – I кв. 2024 рр.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [47]

Сільськогосподарські збитки за два роки після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України досягли 10,3 млрд дол. США, з них: пошкодження та знищення сільськогосподарської техніки на 5,8 млрд дол. США, знищені та викрадені засоби виробництва та вироблена продукція на 1,97 млрд дол. США, пошкодження зерносховищ на 1,8 млрд дол. США, збитки, завдані багаторічним насадженням на 398 млн дол. США, тваринництву на 254 млн дол. США та аквакультури, рибальству на 35 млн дол. США. Відносно помірні темпи цього зростання зумовлені тим, що значна частина активів у регіонах, де тривають наземні битви, вже була знищена в перший рік вторгнення. Трійка регіонів, які зазнали найбільших збитків, це Запорізька, Херсонська та Луганська області, на які разом припадає 65% від загальних збитків (рис. 2.5.) [65].

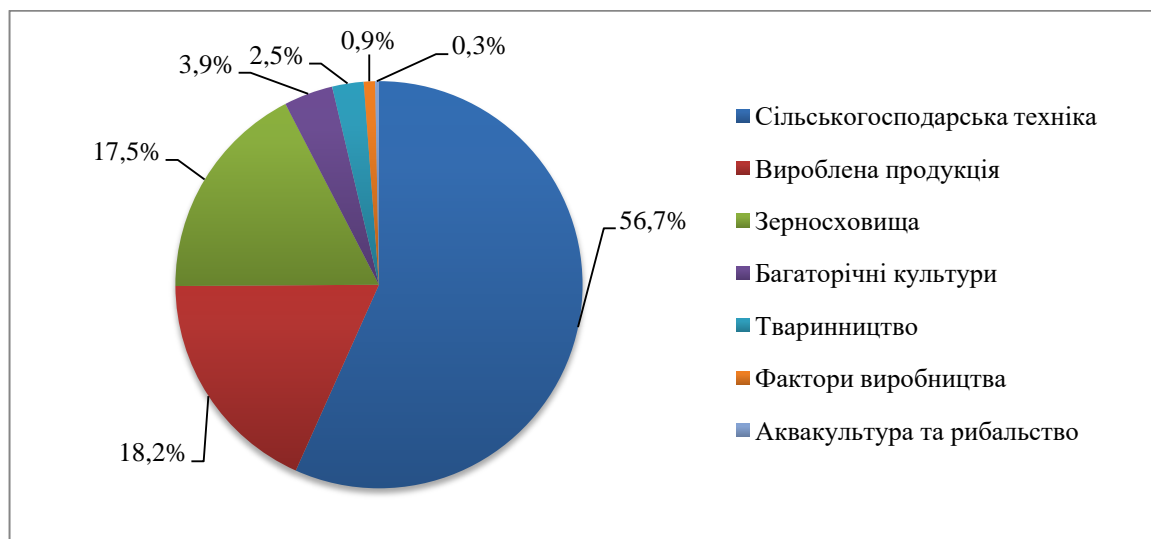

Рис. 2.5. Розподіл збитків за категоріями, які завдані сільському господарству після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України впродовж 2022-2023 рр.

Джерело: сформоване автором за [65]

Особливо актуальним, сьогодні, залишається галузь рослинництва, яка характеризується значним ступенем невизначеності і ризику. Галузь рослинництва у будь-якій точці світу залежить від погодних умов. Аграрії намагаються пристосовуватися до аномальних або нетипових погодних умов.

Уже зараз можна помітити, що зими стають дедалі м'якшими та запізнілими, а літо часто буває вологе. Рання весна дещо ускладнює процес підготовки агротехніки та проведення польових робіт, що потребує уточнення оптимальних строків сівби ранніх ярових культур. Зниження температури повітря у літні місяці обумовлює збільшення періоду дозрівання теплолюбивих культур. Внаслідок цього строки досягання врожаю та його збирання щороку запізнюються [109, 231]. За останні 20 років середньорічна температура повітря зросла на 0,8 °С, а середня температура січня та лютого – на 1...2 °С, таке потепління з кожним роком збільшується, літо стає сухішим, а зими вологішими. Для рослин це означатиме ранню весну та нестачу вологи влітку. Отже, зміна клімату змушує аграріїв шукати нові практики, щоб отримувати стабільні високі врожаї. Адже вибір стратегії аграріями залежить від ситуації у кожному регіоні. Крім погодних умов, на розвиток рослинництва впливають інші фактори, які значно посилилися впродовж 2022-2023 рр. та включно за I кв. 2024 р. Також значний відсоток підприємств вважають, що на їх розвиток та функціонування впливають фінансові обмеження (рис. 2.6).

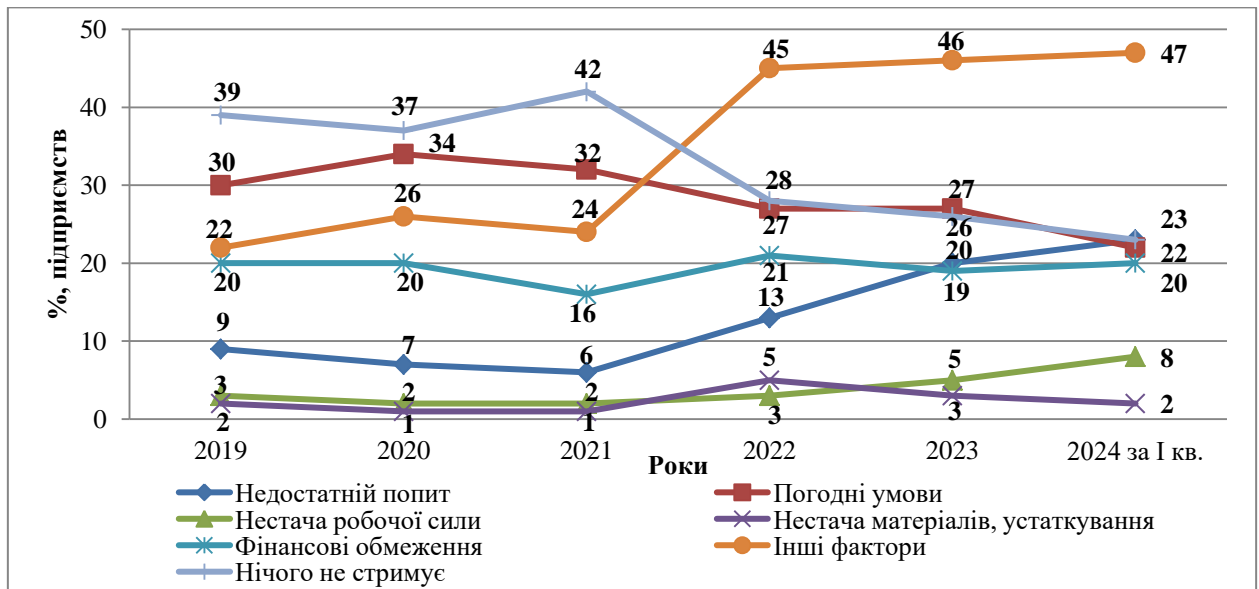

Рис. 2.6. Фактори, які впливають на розвиток підприємства галузі рослинництва в Україні у 2019 – I кв. 2024 рр.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [47]

Тваринництво в Україні має важливе значення для забезпечення продовольчої безпеки держави. Однак фактичний стан галузі не відповідає потенційним можливостям та здебільшого зберігає динаміку скорочення чисельності майже всіх видів сільськогосподарських тварин. Більша частина підприємців вважають, що на розвиток галузі тваринництва впливають фінансові обмеження, однак на розвиток галузі тваринництва впливають й інші фактори. Триваючі військові дії на території України, починаючи з 2022 р., значно вплинули на галузь тваринництва, зокрема, на зменшення постачання кормів, порушення логістики, відключення електрики, яка стала великою проблемою для таких підприємств, як птахофабрики. Крім того, перевезення тварин із місця бойових дій спричинило значний стрес для тварин (рис. 2.7).

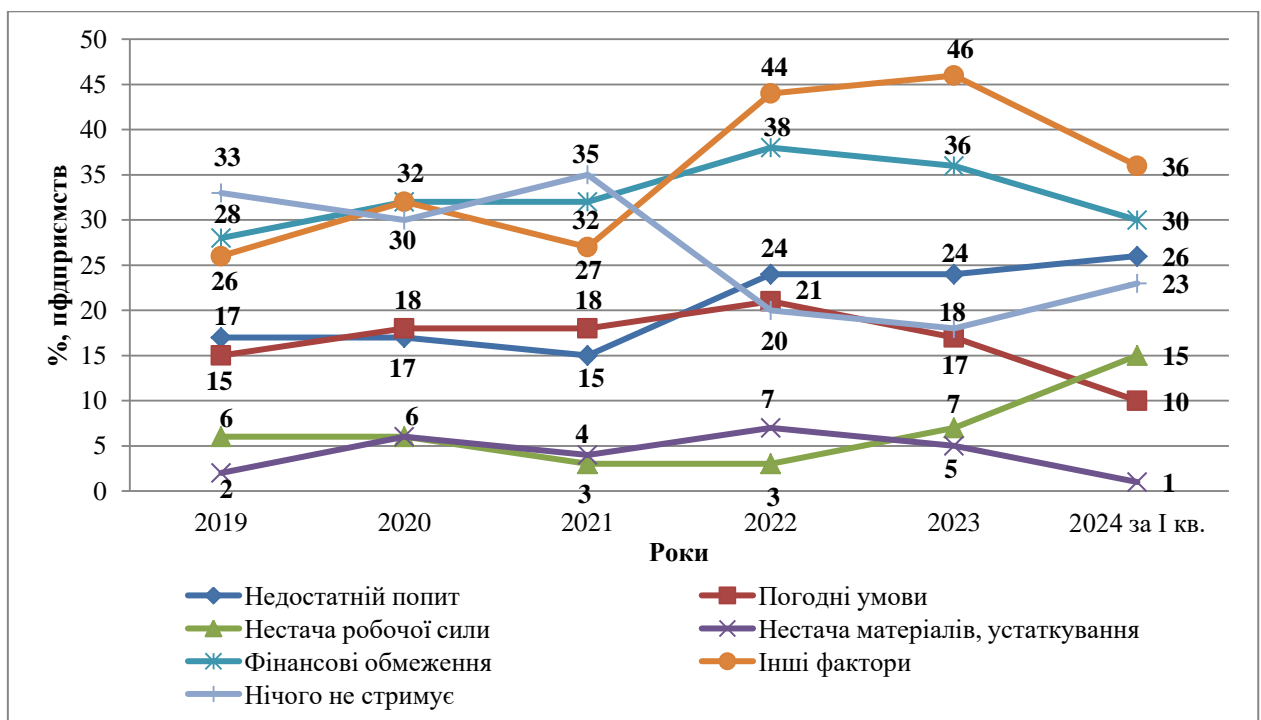

Рис. 2.7. Фактори, які впливають на розвиток підприємств галузі тваринництва в Україні у 2019 – I кв. 2024 рр.

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [47]

У сучасних умовах актуальною для забезпечення економічної стійкості аграрних підприємств є розбудова адаптованої до реалій системи державної підтримки. Зокрема система державної підтримки аграрного підприємництва

складається з відповідних форм та методів. Адміністративні методи сприяють розробці ефективних виробничих стратегій для аграрного підприємництва, використовуючи у своїй діяльності маркетингові інструменти з метою стимулювання збуту продукції, а економічні методи державної підтримки створюють можливості для надання державою пільгових кредитів із метою забезпечення виробництва продукції, закупівлі сільськогосподарської техніки та формування запасів насінневого матеріалу тощо [247, с. 100-102] (рис. В1 – додаток В).

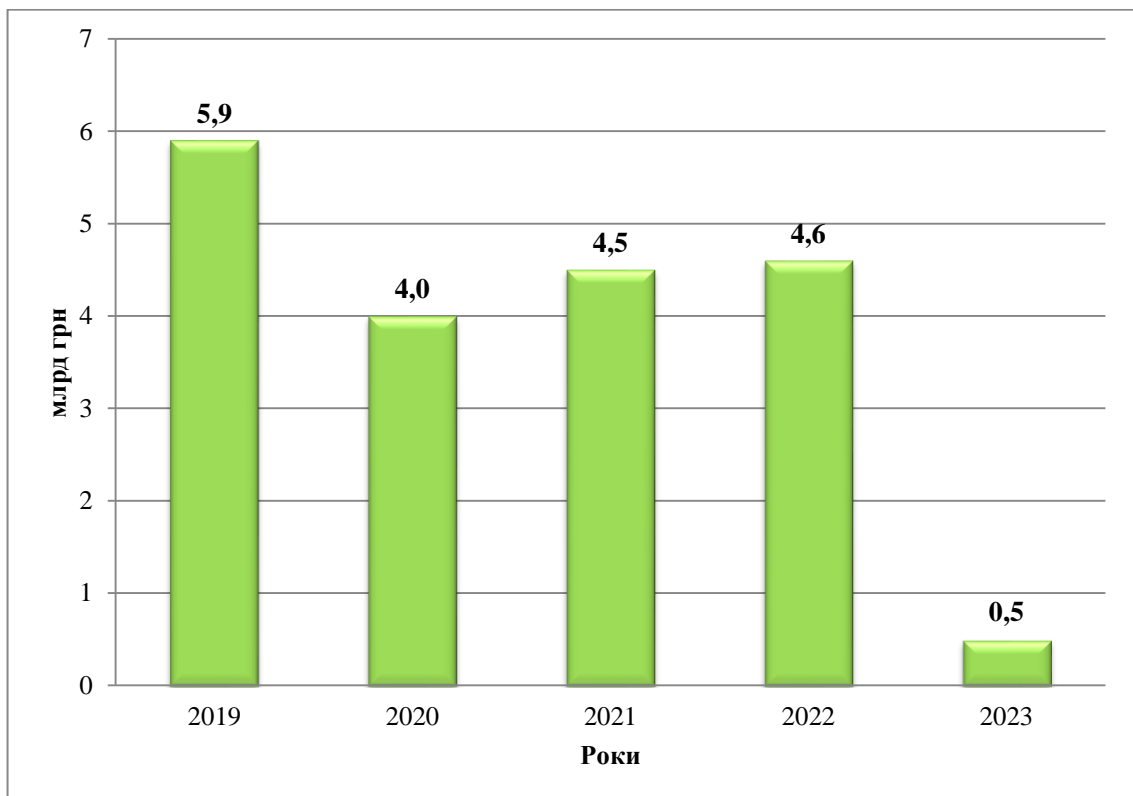

Рис. 2.8. Державна підтримка АПК України за 2019-2023 рр., млрд грн

Джерело: сформовано автором за даними [21, 172], із представленням у публікації [247]

Оцінюючи динаміку видатків Державного бюджету України на державну підтримку АПК за 2019-2023 рр., зазначимо, що вона постійно зазнавала змін. Упродовж 2019-2020 рр. відбулося зменшення державної підтримки для АПК в Україні, яка становила у 2019 р. – 5,9 млрд грн, у 2020 р. – 4,0 млрд грн. У 2021 р. порівняно з 2020 р. обсяг державної підтримки збільшився на 0,5 млрд грн, у 2022 р. порівняно з 2021 р. – на

0,1 млрд грн. Значне зменшення обсягу виділення державної підтримки для АПК спостерігається у 2023 р., що становить 0,5 млрд грн (рис. 2.8). Нині потреба сільськогосподарських виробників щодо державної підтримки є значно вищою, ніж обсяг цієї підтримки.

Програми державної допомоги створюють необхідні умови для тих, хто хоче надалі розвивати свою підприємницьку діяльність в аграрному секторі економіки або для тих, кому необхідна така підтримка (табл. В – додаток В).

Вважаємо, що напрями державної підтримки розвитку підприємництва повинні залежати від галузі економіки та розміру суб'єктів підприємницької діяльності. Якщо існуючі програми державної підтримки в Україні будуть зорієнтовані лише на розвиток мікропідприємництва та малого підприємництва, то це призведе до активізації бізнесу, а це може призвести до зменшення кількості діючих суб'єктів господарювання середнього та великого підприємництва.

2.2. Формування ефективності господарювання аграрних підприємств в умовах експортно-імпоротної діяльності

У процесі свого функціонування для досягнення поставлених цілей кожне підприємство повинно аналізувати свою діяльність. Аналітична діяльність – це, з одного боку, цілеспрямований процес збору, зберігання, систематизації та обробки інформації, з іншого – функція управління, спрямована на вивчення об'єкта, прогнозування умов діяльності підприємства [35]. Вважаємо, що правильна організація аналітичної роботи на досліджуваних підприємствах позитивно впливає на підвищення ефективності ухвалення управлінських рішень, що, водночас, сприяє збільшенню суми доходів (виручки) від реалізації продукції (робіт, послуг).

Інтуїтивне проведення економічного аналізу без належної організації аналітичних бізнес-процесів на підприємстві в подальшому формує хибні висновки та збитковість діяльності підприємства. Аналітичні дослідження в межах суб'єкта господарювання повинні здійснюватися з урахуванням

специфіки його діяльності та інформаційних запитів управлінського персоналу [88, с. 201].

Вітчизняний аграрний сектор відіграє важливу роль у розвитку національної економіки. Посилюється його роль на світовому продовольчому ринку, що забезпечує державі надходження валютних коштів, зміцнює її позиції у світогосподарському просторі. Експортний потенціал України формує можливий обсяг виробленої та експортованої продукції сільськогосподарським підприємством. Так, підприємство може навіть не планувати вихід на зовнішній ринок, а імпортер, що шукає виробника продукції, сам його знаходить за допомогою сучасних інформаційних ресурсів та пропонує співпрацю зі збуту на конкретний зовнішній ринок. Або беручи участь у місцевих торгово-виставкових заходах виробники можуть налагодити контакти з імпортерами, які цілеспрямовано шукають постачальників продукції [4, с. 110-111]. Така співпраця дає можливість аграрному підприємству надалі розвиватися, адже після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України суб'єкти господарювання зіштовхнулися з фінансовими проблемами, порушенням логістичних ланцюгів, пошкодженням виробничих будівель, споруд, обладнання, зростання ціни на пальне, блокадою Чорноморських портів російською федерацією, а також автомобільних доріг з боку Польщі, Угорщини та Словаччини. За таких обставин, суб'єктам господарювання важливо розвивати творчі та гнучкі підходи до управління ресурсами та виробництвом продукції.

Щороку показники України у зовнішній торгівлі товарами та послугами демонструють значні коливання, які спровоковані низкою зовнішніх та внутрішніх негативних чинників. Економіка України характеризується високим рівнем відкритості, що створює певну нестабільність та залежність вітчизняних виробників від зовнішньої торгівлі на світових ринках [170, с. 90]. Товарну структуру експортного потенціалу слід розглядати щодо наявності певних ресурсів, можливостей та чинників, що впливають на ефективність експортної діяльності (табл. 2.8).

Таблиця 2.8

**Товарна структура експорту сільськогосподарської та
продовольчої продукції України у 2019-2023 рр., млн дол. США**

Код і назва товарів згідно з УКТ ЗЕД	Роки					Відхилення (+; -) 2023/2019
	2019	2020	2021	2022	2023	
Усього (01-24)	22144,2	22179,4	27708,9	23389,9	22000,7	-143,5
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	1277,0	1188,2	1345,2	1471,8	1363,2	86,2
01 живі тварини	62,5	51,5	40,1	38,8	30,6	-31,9
02 м'ясо та їстівні субпродукти	711,9	652,1	845,6	923,8	892,3	180,4
03 риба і ракоподібні	33,6	42,2	57,2	42,4	23,8	-9,8
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	453,9	426,5	378,5	452,1	403,5	-50,4
05 інші продукти тваринного походження	15,1	15,8	23,1	14,8	13,0	-2,1
II. Продукти рослинного походження	12914,5	11883,2	15538,0	13472,7	11716,7	-1197,8
06 живі дерева та інші рослини	6,5	5,7	8,1	5,0	3,9	-2,6
07 овочі	184,5	168,1	196,6	102,7	113,5	-71
08 їстівні плоди та горіхи	260,1	238,4	368,2	313,0	256,7	-3,4
09 кава, чай	11,7	15,0	15,9	11,0	11,2	-0,5
10 зернові культури	9633,3	9410,7	12343,8	9108,2	8306,7	-1326,6
11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості	202,1	154,5	148,3	139,4	157,4	-44,7
12 насіння і плоди олійних рослин	2563,2	1842,4	2435,2	3757,7	2819,5	256,3
13 шелак природний	0,8	0,9	3,6	2,4	2,2	1,4
14 рослинні матеріали для виготовлення	52,2	47,4	18,3	33,5	45,5	-6,7
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	4732,2	5746,9	7037,2	5948,6	5649,1	916,9
IV. Готові харчові продукти	3220,4	3361,0	3788,5	2496,9	3271,7	51,3
16 продукти з м'яса, риби	22,8	22,6	28,9	30,8	42,6	19,8
17 цукор і кондитерські вироби з цукру	254,4	250,3	246,5	299,6	596,4	342
18 какао та продукти з нього	204,6	201,4	224,0	147,0	194,9	-9,7
19 готові продукти із зерна	269,4	313,1	414,6	251,8	314,4	45
20 продукти переробки овочів	191,9	172,6	200,6	222,6	199,5	7,6
21 різні харчові продукти	142,7	159,6	177,3	119,7	157,2	14,5
22 алкогольні і безалкогольні напої та оцет	210,8	223,7	310,4	204,7	283,0	72,2
23 залишки і відходи харчової промисловості	1486,2	1576,5	1733,1	1081,8	1397,5	-88,7
24 тютюн і промислові замітники тютюну	437,6	441,3	453,0	138,8	86,3	-351,3

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики

України [47]

Розглянувши товарну структуру експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції впродовж 2019-2023 рр., зазначимо, що лідером експорту є зернові культури. У 2019 р. зернових культур було експортовано на суму 9633,3 млн дол. США, у 2020 р. – 9410,7 млн дол. США, у 2021 р. – 12343,8 млн дол. США, у 2022 р. – 9108,2 млн дол. США, у 2023 р. – 8306,7 млн дол. США. Після вторгнення російської федерації на територію України у 2022 р. прогнози щодо експорту зернових культур були набагато нижчими, ніж вони виявилися насправді. Результати за умов воєнного часу можна вважати досить позитивними. Експорт жирів та олії тваринного або рослинного походження у 2019 р. становив 4732,2 млн дол. США, у 2020 р. – 5746,9 млн дол. США, у 2021 р. – 7037,2 млн дол. США, у 2022 р. – 5948,6 млн дол. США, у 2023 р. – 5649,1 млн дол. США. У 2021 році Україна найбільш вигідно експортувала жири та олії тваринного або рослинного походження, про що свідчить даний показник. Збільшення експорту насіння і плодів олійних рослин, м'яса та їстівних субпродуктів спостерігається у 2022 р. (рис. 2.9). Серед готових харчових продуктів за 2019-2023 рр. найбільше було експортовано залишків і відходів харчової промисловості.

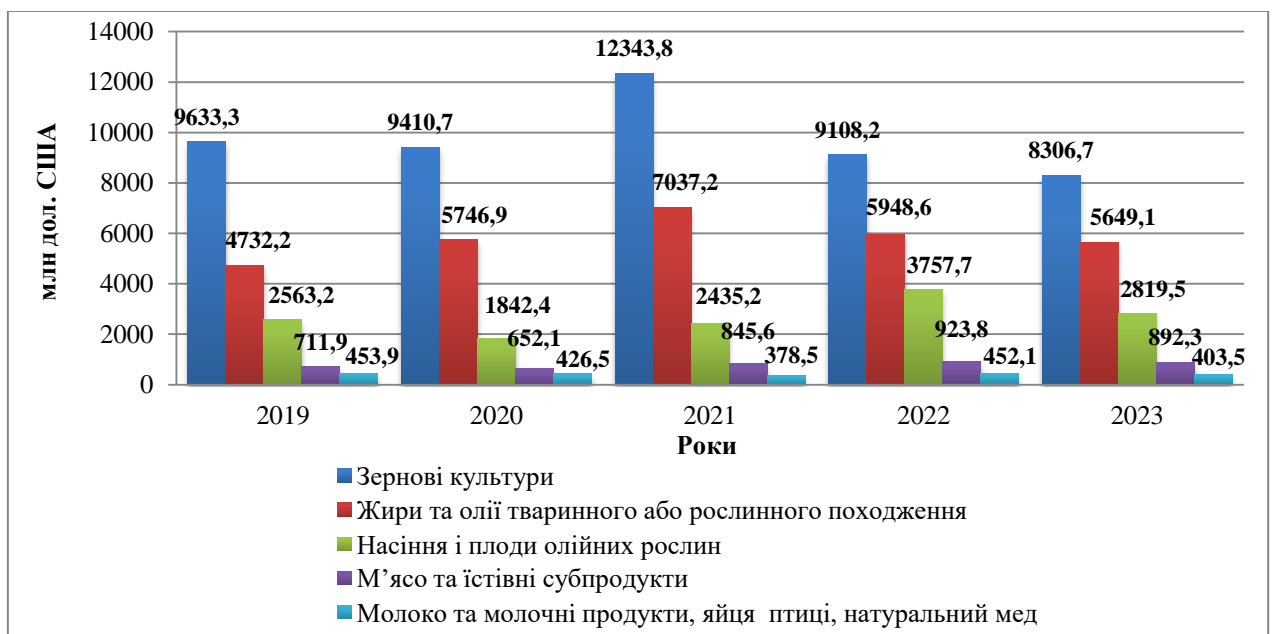

Рис. 2.9. Найпопулярніші види сільськогосподарської продукції в структурі експорту України впродовж 2019-2023 рр., млн дол. США

Джерело: сформовано автором за даними Державної служби статистики України [47]

Україна вважається одним із основних виробників та експортерів сільськогосподарської продукції, таких як зернові культури. Дослідження обсягів виробництва зернових та зернобобових культур свідчить, що їх валовий збір упродовж 2019-2021 рр. має тенденцію до збільшення. У 2021 р. валовий збір зернових та зернобобових культур становив рекордну кількість 85961,88 тис. т, із них: пшениця – 32118,61 тис. т, жито – 592,02 тис. т, ячмінь – 9443,42 тис. т та кукурудза – 42100,22 тис. т. Різке зменшення валового збору зернових та зернобобових культур спостерігається у 2022 р. після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України та становить 53919,88 тис. т, серед них: пшениця – 20756,30 тис. т, жито – 313,64 тис. т, ячмінь – 5603,44 тис. т, овес – 377,61 тис. т, рис – 2,92 тис. т, кукурудза – 26190,58 тис. т, сорго – 40,13 тис. т та зернобобові культури – 332,53 тис. т. Поступове збільшення валового збору зернових та зернобобових культур відбулося у 2023 р. та становить 59814,17 тис. т, із них: пшениця – 21615,98 тис. т, овес – 426,83 тис. т, просо – 203,05 тис. т, рис – 10,98 тис. т, кукурудза – 31046,31 тис. т та зернобобові культури – 460,32 тис. т.

Обсяги виробництва зернових та зернобобових культур залежать від урожайності. Найбільша врожайність зернових та зернобобових культур в Україні спостерігається у 2021 р. – 5,39 т/га відповідно, й обсяги виробництва у цьому році були найбільшими. Вища врожайність сільськогосподарських культур дає можливість суб'єктам господарювання збільшити свій прибуток, що є основною метою для будь-якого бізнесу. Найменша врожайність зернових та зернобобових культур була у 2020 р. – 4,25 т/га відповідно, й обсяги виробництва становили 64952,33 тис. т. Також у 2020 р. найнижчою урожайність була гречки – 1,16 т/га, кукурудзи – 5,62 т/га та сорго – 2,24 т/га.

Площа, з якої зібрано врожай зернових та зернобобових культур у 2023 р. порівняно з 2019 р. зменшилась на 4456,00 тис. га (29,14%), зокрема: пшениці на 2154,00 тис. га (31,62%), жита – 37,0 тис. га (32,06%), ячменя – 1114,90 тис. га (42,73%), вівса – 17,10 тис. га (9,40%), проса – 5,40 тис. га (5,79%), рису – 8,30 тис. га (79,05%), кукурудзи – 1011,70 тис. га (20,29%), сорго – 33,90 тис. га (72,44%) та зернобобових культур – 141,90 тис. га (40,85%).

Ситуація в країні у 2022 р. значно вплинула на зменшення площі, з якої зібрано врожай. Адже території, які окуповані російською федерацією не дають можливості аграріям засівати та збирати врожай зернових та зернобобових культур (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

**Обсяг виробництва зернових та зернобобових культур в Україні
у 2019-2023 рр.**

Сільськогосподарська культура	Роки					Відхилення 2023/2019	
	2019	2020	2021	2022	2023	Абсолютне відхилення (+; -)	Темп приросту, %
Валовий збір, тисяч тонн							
Культури зернові та зернобобові, у тому числі	75083,23	64952,33	85961,88	53919,88	59814,17	-15269,06	-20,34
пшениця	28339,58	24907,10	32118,61	20756,30	21614,98	-6724,60	-23,73
жито	333,51	457,50	592,02	313,64	230,50	-103,01	-30,89
ячмінь	8923,46	7645,89	9443,42	5603,44	5513,97	-3409,49	-38,21
овес	422,01	509,44	466,36	377,61	426,83	4,82	1,14
просо	168,87	256,15	204,69	90,34	203,05	34,18	20,24
гречка	85,12	97,56	105,69	147,62	210,02	124,90	146,73
рис	54,81	60,48	49,79	2,92	10,98	-43,83	-79,97
кукурудза	35855,81	30303,60	42100,22	26190,58	31046,31	-4809,50	-13,41
сорго	190,94	105,73	172,64	40,13	41,02	-149,92	-78,52
культури зернобобові	708,70	598,88	680,43	332,53	460,32	-248,38	-35,05
Урожайність, тонн із 1 га зібраної площі							
Культури зернові та зернобобові, у тому числі	4,91	4,25	5,39	4,58	5,52	0,61	12,42
пшениця	4,16	3,80	4,53	3,93	4,64	0,48	11,54
жито	2,89	3,32	3,45	3,09	2,94	0,05	1,73
ячмінь	3,42	3,22	3,82	3,22	3,69	0,27	7,89
овес	2,32	2,56	2,62	2,46	2,59	0,27	11,64
просо	1,81	1,61	2,35	1,84	2,31	0,50	27,62
гречка	1,23	1,16	1,15	1,22	1,42	0,19	15,45
рис	5,22	5,40	4,93	4,17	4,99	-0,23	-4,41
кукурудза	7,19	5,62	7,68	6,35	7,81	0,62	8,62
сорго	4,08	2,24	4,14	2,64	3,18	-0,90	-22,06
культури зернобобові	2,04	1,93	2,19	1,91	2,24	0,20	9,80
Площа, з якої зібрано врожай, тисяч гектарів							
Культури зернові та зернобобові, у тому числі	15291,90	15282,90	15948,40	11772,90	10835,90	-4456,00	-29,14
пшениця	6812,40	6554,50	7090,20	5281,50	4658,40	-2154,00	-31,62
жито	115,40	137,80	171,60	101,50	78,40	-37,00	-32,06
ячмінь	2609,20	2374,50	2472,10	1740,20	1494,30	-1114,90	-42,73
овес	181,90	199,00	178,00	153,50	164,80	-17,10	-9,40
просо	93,30	159,10	87,10	49,10	87,90	-5,40	-5,79
гречка	69,20	84,10	91,90	121,00	147,90	78,70	113,73
рис	10,50	11,20	10,10	0,70	2,20	-8,30	-79,05
кукурудза	4986,90	5392,10	5481,80	4124,50	3975,20	-1011,70	-20,29
сорго	46,80	47,20	41,70	15,20	12,90	-33,90	-72,44
культури зернобобові	347,40	310,30	310,70	174,10	205,50	-141,90	-40,85

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики

України [47]

У 2022 р. найбільше зібрано зернових та зернобобових культур у таких регіонах: Вінницька обл. – 3564,88 тис. т (6,61%), Дніпропетровська обл. – 3275,48 тис. т (6,07%), Кіровоградська обл. – 3887,20 тис. т (7,24%), Полтавська обл. – 5093,93 тис. т (9,45%), Сумська обл. – 3469,87 тис. т (6,44%), Хмельницька обл. – 3513,63 тис. т (6,52%), Черкаська обл. – 3660,64 тис. т (6,79%), Чернігівська обл. – 3957,03 тис. т (7,34%). Відповідно площа, з якою зібрано врожай у цих регіонах, більша порівняно з іншими регіонами. Кращий рівень організаційно-господарської діяльності аграрних підприємств дає високі показники врожайності. Найвища врожайність спостерігається у Сумській, Хмельницькій, Чернігівській областях (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Обсяг виробництва зернових та зернобобових культур за регіонами у 2022 році

Регіон	Валовий збір		Площа, з якої зібрано врожай		Урожайність
	тис. т	%	тис. га	%	т з 1 га
Україна	53919,88	100	11772,90	100	4,58
Вінницька	3564,88	6,61	802,90	6,82	4,44
Волинська	1357,09	2,52	303,60	2,58	4,47
Дніпропетровська	3275,48	6,07	1020,40	8,67	3,21
Донецька	545,23	1,01	184,20	1,56	2,96
Житомирська	1985,31	3,68	458,50	3,89	4,33
Закарпатська	306,48	0,57	79,40	0,67	3,86
Запорізька	768,80	1,43	285,80	2,43	2,69
Івано-Франківська	843,60	1,56	144,70	1,23	5,83
Київська	2980,44	5,53	612,00	5,20	4,87
Кіровоградська	3887,20	7,24	860,00	7,30	4,52
Луганська	252,95	0,47	84,60	0,72	2,99
Львівська	1905,35	3,56	325,70	2,77	5,85
Миколаївська	2136,76	3,96	705,20	5,99	3,03
Одеська	3063,84	5,68	1178,40	10,01	2,60
Полтавська	5093,93	9,45	885,90	7,52	5,75
Рівненська	1403,19	2,63	281,20	2,39	4,99
Сумська	3469,87	6,44	538,80	4,58	6,44
Тернопільська	2641,73	4,90	442,50	3,76	5,97
Харківська	2445,79	4,54	578,20	4,91	4,23
Херсонська	145,15	0,27	45,50	0,39	3,19
Хмельницька	3513,63	6,52	554,20	4,71	6,34
Черкаська	3660,64	6,79	647,90	5,50	5,65
Чернівецька	665,28	1,23	123,20	1,05	5,40
Чернігівська	3957,03	7,34	630,10	5,35	6,28

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики

України [47]

Перебої у виробництві та експорті зернових культур після вторгнення російською федерацією на територію України, поставили під загрозу продовольчу безпеку тих країн, які імпортують зернові культури з України, посилюючи вплив наслідків підвищення цін на продовольство. Більш вразливими стали країни з низьким рівнем доходів і дефіцитом продовольства. Структура експорту зернових культур в Україні за 2022 р., свідчить, що лідируючі позиції по експорту зберігає кукурудза (24978,5 тис. т – 64,81%), пшениця (11218,1 тис. т – 29,11%), ячмінь (2142,4 тис. т – 5,56%). У меншій кількості було експортовано сорго зернове (71,3 тис. т – 0,18%), гречка, просо та інші зернові культури (67,3 тис. т – 0,17%), жито (52,8 тис. т – 0,14%), овес (7,1 тис. т – 0,02%), рис (1,3 тис. т – 0,01%) (рис. 2.10).

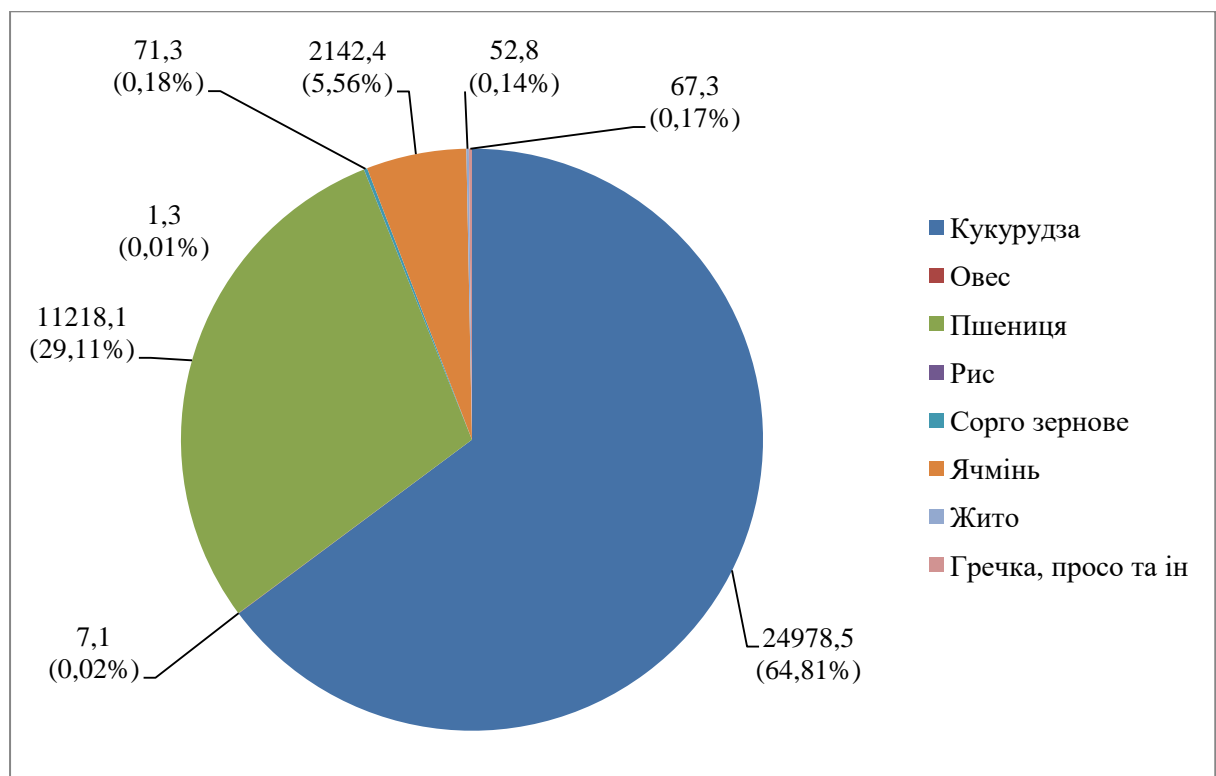

Рис. 2.10. Структура експорту зернових культур в Україні у 2022 р., тис. т

Джерело: сформовано автором за даними Державної митної служби України [46]

Європейський Союз став ключовим торговим партнером для України у 2022 р. під час вторгнення російської федерації на територію України. Зернові культури було експортовано до таких країн, як: Румунія – на

суму 1242,23 млн дол. США, Іспанія – 982,97 млн дол. США, Польща – 638,76 млн дол. США, Італія – 405,11 млн дол. США, Угорщина – 397,77 млн дол. США, Нідерланди – 335,96 млн дол. США тощо (рис. 2.11).

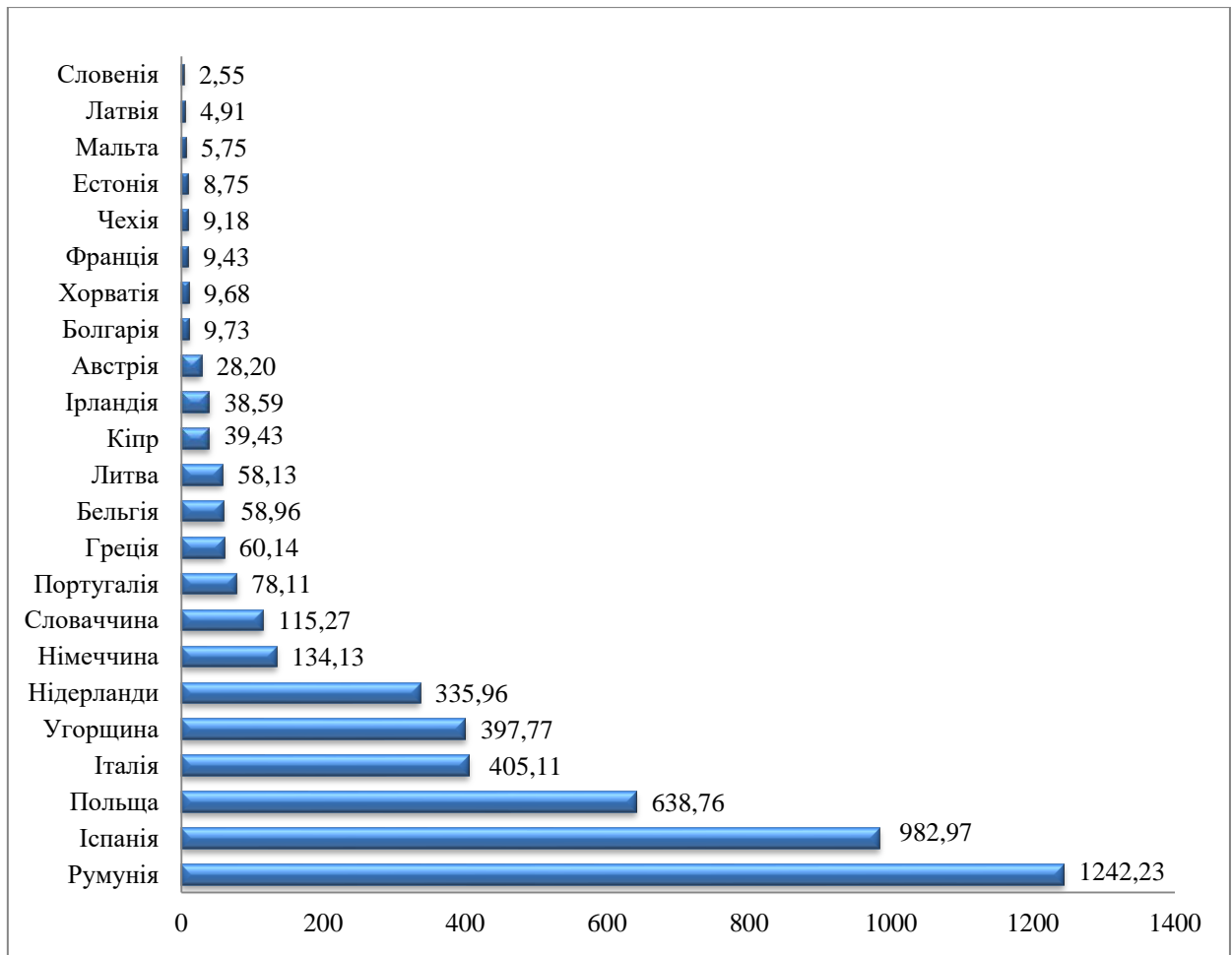

Рис. 2.11. Обсяг експорту Україною зернових культур до країн Європейського Союзу у 2022 р., млн дол. США

Джерело: сформовано автором за даними [45], із представленням у публікації автора [54]

Україна експортувала зернові культури не тільки в країни, які є членами Європейського Союзу, а здійснила експорт до інших країн світу: Китай – на суму 1104,94 млн дол. США, Туреччину – 870,80 млн дол. США, Лівію – 182,81 млн дол. США, Алжир – 180,49 млн дол. США, Ізраїль – 166,54 млн дол. США, Ліван – 152,31 млн дол. США, Туніс – 137,43 млн дол. США тощо (рис. 2.12). Зауважимо, що велика кількість країн все таки залежать від імпорту українських зернових культур.

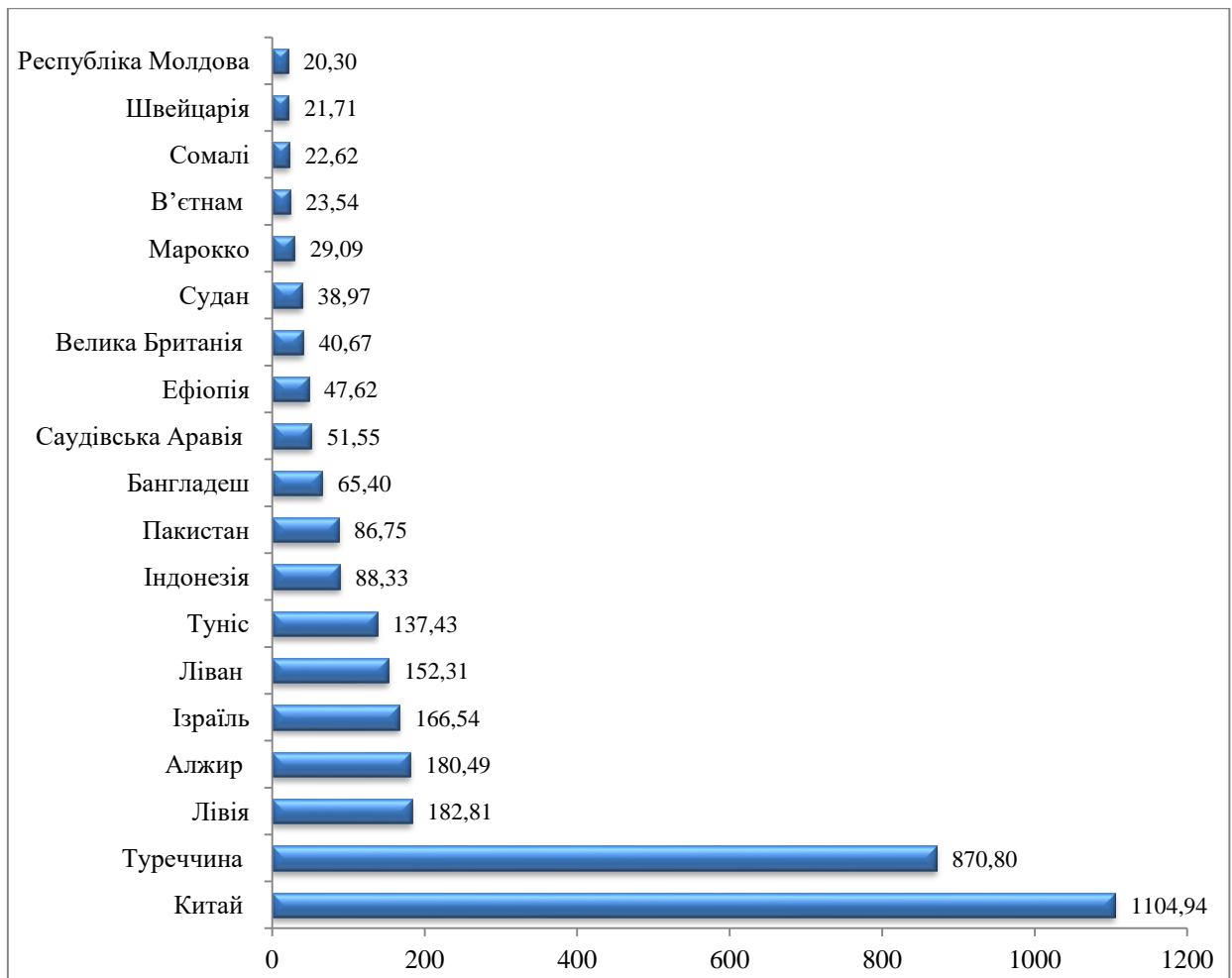

Рис. 2.12. Обсяг експорту Україною зернових культур до країн світу у 2022 р., млн дол. США

Джерело: сформовано автором за даними [45]

Аналіз динаміки виробництва, експорту та імпорту зернових культур в Україні свідчить, що експорт зернових культур значно перевищує імпорт. При цьому торговельне сальдо є позитивним, що збільшує надходження іноземної валюти в країну. Впродовж 2019-2023 рр. найменший імпорт зернових культур був у 2022 р. після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України. У 2022 р. порівняно з 2021 р. імпорт зернових культур зменшився на 61,1 тис. т, а порівняно до 2020 р. – на 68,5 тис. т. Така тенденція зменшення імпорту свідчить, що виробництво зернових культур в Україні є достатнім для того, щоб задовольнити потреби споживачів в Україні та здійснювати експорт зернових культур навіть під час воєнного стану (рис. 2.13).

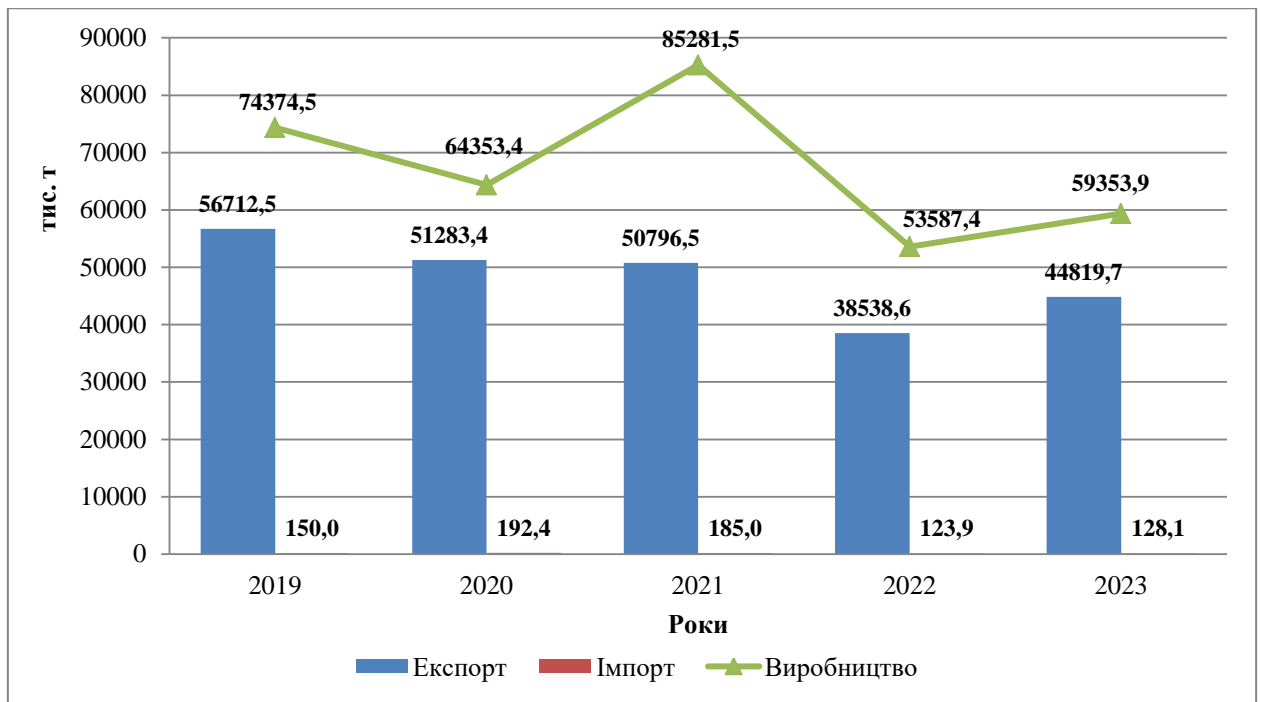

Рис. 2.13. Динаміка виробництва, експорту та імпорту зернових культур в Україні у 2019-2023 рр., тис. т

Джерело: сформовано автором за даними Державної митної служби України [46] та за даними Державної служби статистики України [47]

Експорт сільськогосподарських культур здійснювався переважно автомобільним, залізничним транспортом та портами (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Кількість перетину кордону за типом транспорту у 2022 р., тис.т *

Продукція	Тип транспорту			
	Паром	Авто	Залізничний	Порти
Кукурудза	5,6	884,5	4910,7	9761,1
Пшениця	10,9	563,6	898,3	7085,0
Олія соняшникова	90,4	609,9	496,6	2063,6
Ріпак	15,8	683,9	611,3	1707,9
Насіння соняшнику	61,2	756,7	308,9	1566,4
Шроти	82,8	187,8	654,7	1288,2
Соєві боби	24,7	321,9	330,1	1067,6
Ячмінь	10,7	93,3	65,8	1532
Олія соєва	2,6	85,7	93,9	6,2

* - дані представлено за березень-грудень 2022 року

Джерело: сформовано автором за даними [171]

Найбільшими компаніями, які експортували зернові культури в Україні за 2022-2023 рр. були – компанія «НІБУЛОН», «Kernel» та «UkrLandFarming» (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

**Найбільші компанії по експорту зернових культур в Україні
за 2022-2023 рр.**

Країна	Компанія	Сільськогосподарські культури	Стратегічні цілі компанії
Україна	НІБУЛОН	Озима пшениця, кукурудза, озимий ячмінь, соняшник, соя, сорго	1. Компанія забезпечує постачання продовольства в нужденні країни, допомагає агровиробникам знаходити ринки збуту та нарощувати потужності, щоб зробити сільське господарство більш економічно ефективним. 2. Співпраця з UN World Food Program.
	Kernel	Зерно, олійні культури	1. Підтримка цілей Європейського Зеленого Курсу за допомогою активних дій із захисту клімату. 2. Забезпечення належних і безпечних умов праці. 3. Активне сприяння поліпшенню добробуту місцевих громад. 4. Понад 6,0 млн тонн переробки олійних культур на рік, із яких 35% становлять внутрішні поставки. 5. Щорічний експорт зерна з України становить 15 млн тонн, із яких 50% складають внутрішні поставки.
США	Cargill	Зерно, олійні культури	1. Торгівля та переробка сільськогосподарської продукції, включаючи послуги з виробництва, обробки, маркетингу та дистрибуції. 2. Розвиток інновацій.
	ADM	Зерно, олійні культури, боби, соя	1. Дотримання політики сталого розвитку. 2. Відновлення сільського господарства. 3. Прогресивність рішень і уважність дій при прийнятті управлінських рішень.
Франція	Louis Dreyfus Company	Зерно, олійні культури, рис, боби	1. Безпечність продукції від ферми до лавки. 2. Турбота про людей: безпека та здоров'я, навчання, права людини.
Китай	COFCO INTL	Зерно, олійні культури	1. Надають пріоритет інвестиціям у регіони та ринки, де є значні можливості для сталого зростання обсягів основних продуктів: зернових, олійних культур і цукру. 2. Збільшення обсягів товарів, які отримують від фермерів, де одночасно логістика та ланцюг поставок максимально ефективні та продуктивні. 3. Оптимізація управління даними, ресурсами та активами для створення та застосування різних моделей прибутку з метою максимізації доходів на ринках, де постачається продукція. 4. Сприяють командній роботі та тісному співробітництву для отримання максимальної користі як від продукту, так і від регіональних можливостей.
Швейцарія	VITERRA	Зерно, олійні культури, бобові, рис	1. Безпека харчових продуктів і кормів. 2. Підтримка сталого, довгострокового розвитку місцевих громад. 3. Безпека та здоров'я людей і стабільність ланцюгів постачання.
Сінгапур	Olam	Зернові та олійні культури, рис	1. Розширення продуктів, категорій і каналів. 2. Розширення інновацій та рішень для сталого розвитку. 3. Зосередження на конкурентоспроможності.

Джерело: сформовано автором за даними [225]

У 2022 р. Україна найбільше імпортувала такі види зернових культур: рис – 86,9 тис. т (70,07%), кукурудзу – 23,2 тис. т (18,71%), гречку, просо та інші зернові культури на 9,2 тис. т (7,42%), пшеницю 2,4 тис. т (1,94%) та ячмінь 1,9 тис. т (1,53%) (рис. 2.14).

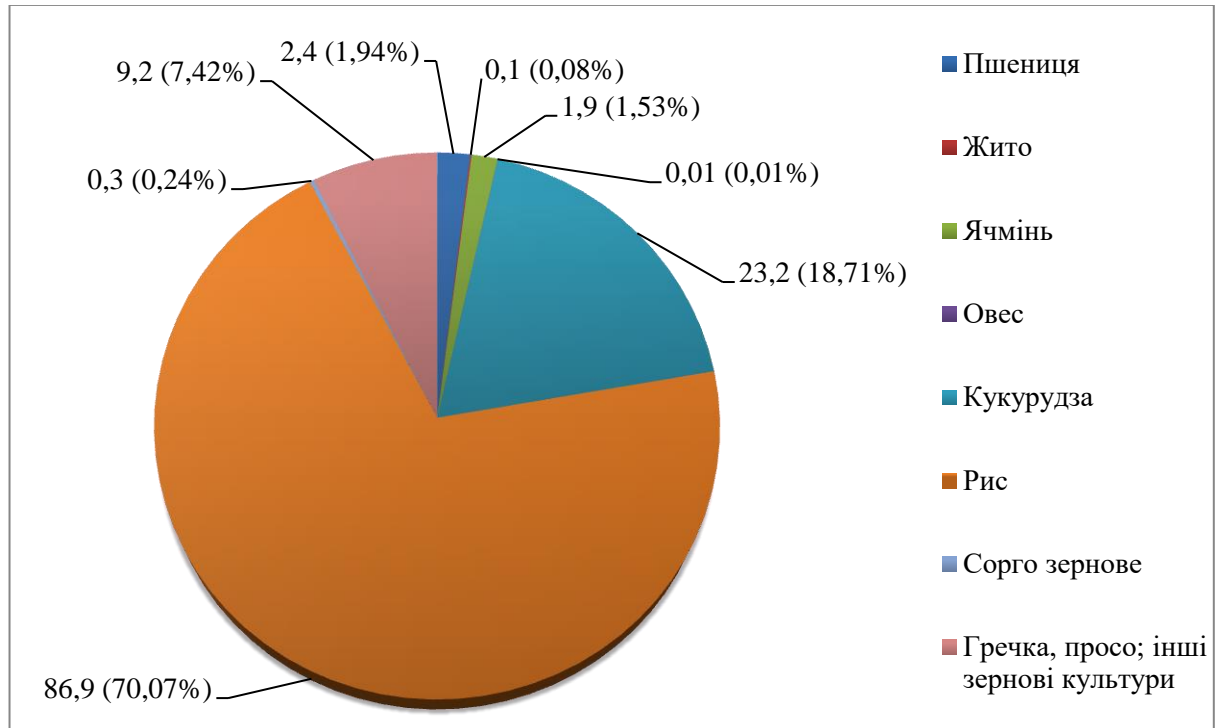

Рис. 2.14. Структура імпорту зернових культур в Україні у 2022 р., тис. т

Джерело: сформовано автором за даними Державної митної служби України [46]

Найбільшу частку серед імпорту зернових культур займає рис. Адже основними постачальниками рису для України залишається Китай, Індія та Пакистан. Хоча останнім часом Індія хоче обмежити експорт рису, адже його посівна площа скоротилася через відсутність дощів. Це може свідчити, що ціна на імпорт рису може збільшитися. Залежність від імпорту рису спричинена тим, що в Україні впродовж 2019-2023 рр. площа, з якої збирають урожай має тенденцію до зменшення. У 2019 р. площа, з якої зібрано врожай рису становила 10,5 тис. га, у 2023 р. – 2,2 тис. га, тобто зменшення відбулося на 8,3 тис. га. Зменшення площі, з якої зібрано врожай рису, зменшує валовий збір у 2023 р. порівняно з 2019 р. на 43,5 тис. т.

Товарна структура імпорту сільськогосподарської та продовольчої

продукції відображає основні групи товарів, які країна ввозить із інших держав для задоволення внутрішнього попиту (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

**Товарна структура імпорту сільськогосподарської та
продовольчої продукції України у 2019-2023 рр., млн дол. США**

Код і назва товарів згідно з УКТ ЗЕД	Роки					Відхилення (+; -) 2023/2019
	2019	2020	2021	2022	2023	
Усього (01-24)	5736,0	6498,3	7746,9	6041,1	6954,2	1218,2
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	1071,5	1258,1	1594,0	1175,2	1341,7	270,2
01 живі тварини	76,6	80,9	91,3	62,6	80,6	4
02 м'ясо та їстівні субпродукти	158,6	165,0	214,5	209,9	141,1	-17,5
03 риба і ракоподібні	644,6	680,6	875,1	627,5	803,6	159
04 молоко та молочні продукти, яйця птиці; натуральний мед	169,5	308,4	384,5	248,2	290,1	120,6
05 інші продукти тваринного походження	22,1	23,2	28,5	27,0	26,3	4,2
II. Продукти рослинного походження	1794,6	1989,3	2130,5	1927,0	2112,9	318,3
06 живі дерева та інші рослини	40,9	48,8	73,8	48,6	43,8	2,9
07 овочі	212,4	262,6	250,4	352,5	373,7	161,3
08 їстівні плоди та горіхи	673,2	795,6	835,7	662,8	812,1	138,9
09 кава, чай	222,4	251,3	266,7	275,0	294,0	71,6
10 зернові культури	180,8	178,9	166,1	153,7	119,3	-61,5
11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості	35,1	35,2	59,1	43,3	25,9	-9,2
12 насіння і плоди олійних рослин	400,8	388,2	449,3	359,2	411,1	10,3
13 шелак природний	28,3	28,0	27,9	30,1	31,8	3,5
14 рослинні матеріали для виготовлення	0,7	0,7	1,5	1,9	1,3	0,6
III. Жири та олії тваринного або рослинного походження	253,3	280,4	444,0	293,9	247,2	-6,1
IV. Готові харчові продукти	2616,6	2970,6	3578,4	2645,1	3252,4	635,8
16 продукти з м'яса, риби	127,4	160,7	182,3	142,6	172,0	44,6
17 цукор і кондитерські вироби з цукру	70,5	74,1	171,6	70,2	100,4	29,9
18 какао та продукти з нього	327,1	375,9	442,0	246,4	343,8	16,7
19 готові продукти із зерна	200,7	241,5	291,0	246,4	260,4	59,7
20 продукти переробки овочів	189,9	209,0	261,8	215,0	278,6	88,7
21 різні харчові продукти	439,7	485,1	561,3	415,2	473,5	33,8
22 алкогольні і безалкогольні напої та оцет	533,0	587,4	719,2	489,8	718,9	185,9
23 залишки і відходи харчової промисловості	231,5	278,1	346,7	361,8	410,9	179,4
24 тютюн і промислові замітники тютюну	496,6	558,8	602,5	457,6	493,9	-2,7

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики

Товарна структура імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції свідчить, що серед продуктів тваринного походження Україна найбільше імпортувала риби і ракоподібних. У 2019 р. їхня вартість становила 644,6 млн дол. США, у 2020 р. – 680,6 млн дол. США, у 2021 р. – 875,1 млн дол. США, у 2022 р. – 627,5 млн дол. США та у 2023 р. – 803,6 млн дол. США. Серед продуктів рослинного походження впродовж 2019-2023 рр. найбільше імпортовано істівних плодів та горіхів, вартість яких у 2019 р. складає 673,2 млн дол. США, у 2020 р. – 795,6 млн дол. США, у 2021 р. – 835,7 млн дол. США, у 2022 р. – 662,8 млн дол. США та у 2023 р. – 812,1 млн дол. США. Крім того, спостерігається значний імпорт насіння і плодів олійних рослин. Їх вартість у 2019 р. складає 400,8 млн дол. США, у 2020 р. – 388,2 млн дол. США, у 2021 р. – 449,3 млн дол. США, у 2022 р. – 359,2 млн дол. США та у 2023 р. – 411,1 млн дол. США. Імпорт жирів та олії тваринного або рослинного походження у 2023 р. порівняно з 2019 р. зменшився на 6,1 млн дол. США. Серед готових харчових продуктів товарної структури імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції Україна найбільше імпортувала алкогольні і безалкогольні напої та оцет, тютюн і промислові замітники тютюну, а також різні харчові продукти.

Зовнішньоторговельний баланс сільськогосподарської та продовольчої продукції свідчить, що експорт в аграрному секторі економіки значно перевищує імпорт, що є позитивним результатом. Хоча тенденція нарощення обсягів характерна як для експорту, так для імпорту (рис. 2.15). Вважаємо, що на формування експортного потенціалу впливають внутрішні та зовнішні фактори. Внутрішні фактори охоплюють аспекти в межах підприємства, такі як економічна стабільність, інфраструктура та кваліфікація робочої сили. Зовнішні фактори включають глобальні ринкові умови, торговельні угоди та попит на продукти або послуги на міжнародному рівні. Ці фактори в цілому формують можливість підприємства здійснювати успішні експортні операції та конкурувати ефективно на глобальному ринку [58, с. 50].

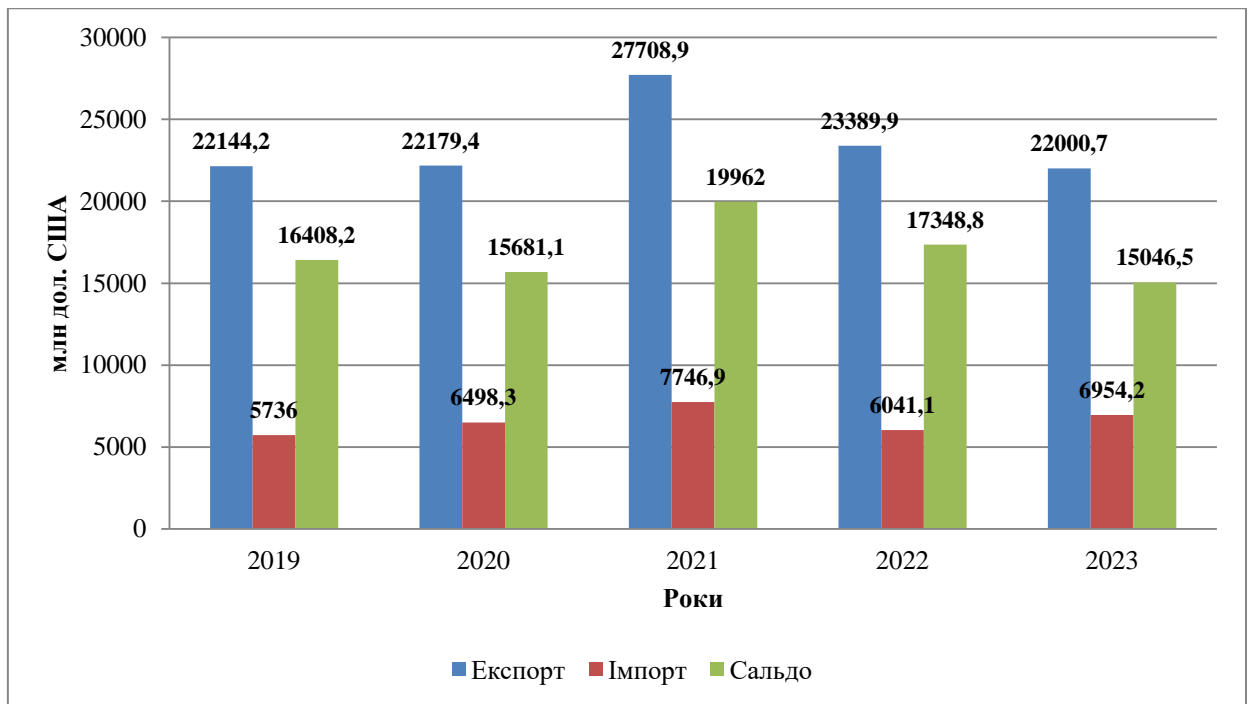

Рис. 2.15. Баланс експортно-імпортних операцій України за 2019-2023 рр., млн дол. США

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України [47]

Україна має як значний експортний потенціал, так й імпортозалежність від сільськогосподарської та продовольчої продукції. Нині для аграрних підприємств існує низка перепон та бар'єрів можливості виходити на зовнішні ринки. Для перспективного розвитку зовнішньої торгівлі Україні потрібні стратегічні перетворення в національній політиці щодо здійснення зовнішньоторговельних операцій.

Організація аналізу господарської діяльності повинна забезпечувати гнучкість на різних етапах проведення аналітичних розрахунків із метою урахування різних змін внутрішнього та зовнішнього економічного середовища. Лише за умови детального опрацювання та впорядкування виконання аналітичних функцій та процесів формуватиметься повна інформаційна база для прийняття оптимальних та найбільш ефективних управлінських рішень, які забезпечать реалізацію цілей та стратегічних напрямів діяльності підприємства [88, с. 201].

Для більш поглибленого аналізу стану і визначення особливостей формування ефективності господарювання аграрних підприємств, акцентовано на їх участі в експортно-імпортній діяльності як способу міжнародної економічної інтеграції. Здійснимо оцінку динаміки показників функціонування аграрних підприємств Вінницької області (додаток Г і Д).

Для дослідження було обрано сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм та розмірів, зокрема товариство з обмеженою відповідальністю, приватне та державне підприємство, що дозволяє порівняти їх ефективність та фінансові результати, а також їх здатності адаптуватися до змін в умовах сучасного аграрного ринку.

Найбільш доречно розпочати аналіз із організаційно-економічних показників досліджуваних підприємств за 2019-2023 рр. (додаток Г).

Найбільша середньооблікова чисельність працюючих за 2019-2023 рр. спостерігається у ТОВ «ДАШКІВЦІ». Під час воєнного стану відбулося значне зменшення середньооблікової чисельності працюючих у 2023 р. по кожному досліджуваному підприємству.

Площа сільськогосподарських угідь має переважно динаміку до зростання у досліджуваних підприємствах, що не можна сказати про ДП «Дослідне господарство Подільської дослідної станції садівництва Інституту садівництва Національної академії аграрних наук України» (далі – ДП «ДГ Подільської ДСС ІС НААН»), адже у 2023 р. підприємство зазнало реорганізації. Активи підприємства було перенесено на Подільську дослідну станцію садівництва Інституту садівництва Національної академії аграрних наук України.

Аналізуючи організаційно-економічні показники, зазначимо, що найбільший середній рівень зарплати впродовж досліджуваного періоду спостерігається у ТОВ «ДАШКІВЦІ».

Підприємства несуть різні витрати на виробництво та реалізацію продукції. Витрати – важлива та складна економічна категорія, яка є одним із вирішальних чинників впливу на фінансові результати суб'єктів

господарювання. Інформація про витрати посідає центральне місце в системі управління як підприємством загалом, так і кожним його структурним підрозділом зокрема. Необхідність вивчення витрат обумовлена тим, що вони характеризують рівень технології та організації виробництва, ефективність господарювання, яка оцінюється через порівняння витрат та результатів діяльності. Основним завданням системи управління витратами є досягнення економії ресурсів та підвищення ефективності їх використання, що повинно забезпечити зниження собівартості та підвищення показників прибутку та рентабельності [114, с. 526]. До витрат на виробництво продукції (робіт, послуг) належать прямі матеріальні витрати, прямі витрати на оплату праці, інші прямі витрати та загальновиробничі витрати, які значно впливають на результативність та ефективність господарювання.

Серед досліджуваних підприємств найбільшу частку у структурі витрат займають прямі матеріальні витрати, до яких належать витрати на насіння та посадкові матеріали, електроенергію, мінеральні добрива, паливо і мастильні матеріали, а також запасні частини, ремонтні та будівельні матеріали для проведення поточного ремонту, технічного огляду і технічного обслуговування основних виробничих засобів тощо. Крім того, значна частка у структурі витрат належить іншим прямим витратам, а саме: витрати на оренду земельної частки (паїв), майнові паї, відрахування на соціальні заходи та ін. Структура витрат у ДП «ДГ Подільської ДСС ІС НААН» відрізняється від інших досліджуваних підприємств тим, що найбільшу частку у структурі витрат займають прямі витрати на оплату праці, які включають у себе суми основної і додаткової оплати, нараховані згідно з прийнятою підприємством системою оплати праці.

ПСП «Україна» займається не тільки рослинництвом, а й тваринництвом, тому структура витрат на виробництво продукції (робіт, послуг) є іншою. Тваринництво забезпечує країну продовольством, а також відіграє важливу роль у підвищенні життєвого рівня населення, адже продукти тваринницького походження мають високу енергетичну та

поживну цінність. Основну частку у витратах на виробництво продукції тваринництва займають прямі матеріальні витрати, до яких належать витрати на корми, електроенергію, іншу продукцію сільського господарства (гній, підстилка, яйця для інкубації) тощо. Аналіз структури витрат виробництва галузі рослинництва у ПСП «Україна» свідчить, що прямі матеріальні витрати впродовж 2019-2023 рр. значно зросли, так само спостерігається збільшення інших прямих витрат у 2023 р. порівняно з 2019 р. на 23727,6 тис. грн, прямих витрат на оплату праці на 523,9 тис. грн.

Показник собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) відображає виробничу собівартість реалізованої продукції (робіт, послуг) та/або собівартості реалізованих товарів. Цей показник має значний вплив на визначення рівня рентабельності підприємства. Серед досліджуваних підприємств за 2019-2023 рр. найбільша собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) спостерігається у ТОВ «ДАШКІВЦІ» та становила у 2019 р. – 109528,0 тис. грн, у 2020 р. – 68060,0 тис. грн, у 2021 р. – 80268,0 тис. грн, у 2022 р. – 99320,0 тис. грн, у 2023 р. – 102991,0 тис. грн. Найменша собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) спостерігається у ДП «ДГ Подільської ДСС ІС НААН» та становила у 2019 р. – 5228,0 тис. грн, у 2020 р. – 6877,0 тис. грн, у 2021 р. – 5089,0 тис. грн, у 2022 р. – 5452,0 тис. грн.

Слід звернути увагу на виробничу собівартість виробленої продукції (робіт, послуг) та собівартість реалізованої продукції по основних видах продукції серед досліджуваних підприємств.

Виробнича собівартість усіх видів продукції у ТОВ «ДАШКІВЦІ» має переважно динаміку до зростання, порівнюючи зміни до попереднього року. Значне зменшення виробничої собівартості спостерігається у 2021 р. серед таких видів продукції, як зернові та зернобобові культури на 38246,6 тис. грн, насіння ріпаку й кользу на 7562,1 тис. грн та насіння соняшнику на 13056,8 тис. грн.

Аналіз динаміки собівартості реалізованої продукції впродовж

досліджуваного періоду у ТОВ «ДАШКІВЦІ», свідчить, що найбільше зменшення собівартості реалізованої продукції відбулося у 2020 р. серед зернових та зернобобових культур на 32329,0 тис. грн та насіння ріпаку й кользи на 11775,9 тис. грн. Крім того, зменшення собівартості реалізованої продукції ріпаку й кользи спостерігається у 2023 р. на 15853,9 тис. грн.

ТОВ «ДАШКІВЦІ» значну увагу приділяє витратам на збут продукції, особливо якщо ці витрати належать зерновим та зернобобовим культурам. Витрати на збут продукції включають витрати з реалізації продукції, доставки продукції до споживачів, а також витрати на рекламу та утримання структурного підрозділу, що займається збутом продукції.

Дослідивши динаміку зміни виробництва та реалізації продукції зернових та зернобобових культур, бобів сої, насіння ріпаку й кользи, соняшнику у ТОВ «БІЗНЕС АГРО ІМПЕРІЯ», вважаємо, що найбільші зміни для підприємства відбулися у 2023 р.

У цьому періоді виробнича собівартість виробленої продукції (робіт, послуг), собівартість реалізованої продукції, а також витрати на збут мають динаміку до зменшення серед зернових та зернобобових культур та насіння соняшнику.

ПСП «Україна» серед основних видів продукції надає перевагу продукції зернових та зернобобових культур, а також насінню соняшнику.

Аналізуючи динаміку собівартості реалізованої продукції, виявлено, що собівартість зернових та зернобобових культур у 2022 р. стрімко збільшилася на 17382,7 тис. грн, а насіння соняшнику у 2023 р. на 12528,4 тис. грн. Крім того, різке зменшення зернових та зернобобових культур спостерігається у 2023 р. на 14527,7 тис. грн. ПСП «Україна» впродовж досліджуваного періоду не виділяє кошти на збут продукції, як це роблять інші досліджувані підприємства.

Дослідивши структуру собівартості продукції зернових та зернобобових культур, насіння соняшнику, ріпаку й кользи, у ПСП «Вікторія», бачимо, що зі збільшенням виробничої собівартості реалізованої продукції (робіт, послуг)

збільшується собівартість реалізованої продукції і навпаки. Вагоме збільшення відбулося у 2021 р. серед продукції зернових та зернобобових культур, а зменшення серед продукції насіння соняшнику.

Варто зауважити, що ПСП «Вікторія» впродовж досліджуваного періоду лише у 2023 р. виділила кошти для витрат на збут продукції.

ДП «ДГ Подільської ДСС ІС НААН» вирощує зернові та зернобобові культури, боби сої та насіння соняшнику, дані яких були проаналізовані.

Результати аналізу доводять, що значне збільшення виробничої собівартості та собівартості реалізованої продукції (робіт, послуг) спостерігається у 2021 р. серед продукції соняшнику.

Розвиток аграрного підприємництва вимагає від суб'єктів господарювання найбільш раціонального використання фінансових ресурсів, щоб досягти максимального фінансового результату. Основним узагальнюючим показником фінансових результатів і господарської діяльності підприємств є отримання прибутку. При цьому фінансовим результатом може бути як прибуток, так і збиток. Одержання прибутку підприємствами спонукає їх входити в певну сферу діяльності, а за відсутності прибутку – залишати певний сегмент ринку. Примітно, що досліджувані підприємства впродовж 2019-2023 рр. отримують переважно прибуток від своєї діяльності (рис. 2.16).

Чистий прибуток (збиток) для ТОВ «ДАШКІВЦІ» у 2019 р. становив 37390,0 тис. грн, у 2020 р. – 50518,0 тис. грн, у 2021 р. – 34979,0 тис. грн, у 2022 р. – 26934,0 тис. грн, у 2023 р. – 15026,0 тис. грн. Чистий прибуток у ТОВ «БІЗНЕС АГРО ІМПЕРІЯ» впродовж досліджуваного періоду мав динаміку до збільшення та становив у 2019 р. – 203,6 тис. грн, у 2020 р. – 1026,0 тис. грн, у 2021 р. – 4243,6 тис. грн, у 2022 р. – 10952,6 тис. грн, у 2023 р. – 14257,3 тис. грн. У ПСП «Україна» за 2019-2023 рр. найбільший чистий прибуток спостерігається у 2021 р., що становить 16332,4 тис. грн, у ПСП «Вікторія» у 2022 р. – 6536,7 тис. грн. Витрати ДП «ДГ Подільської ДСС ІС НААН» значно перевищують доходи, тому підприємство у 2019 р. отримало збиток у розмірі 489,0 тис. грн, у 2022 р. збиток підприємства

збільшився та склав 661,0 тис. грн, що є негативним результатом для діяльності підприємства. Адже підприємство зазнало додаткових витрат, які впливають на кінцевий результат його діяльності (рис. 2.16).

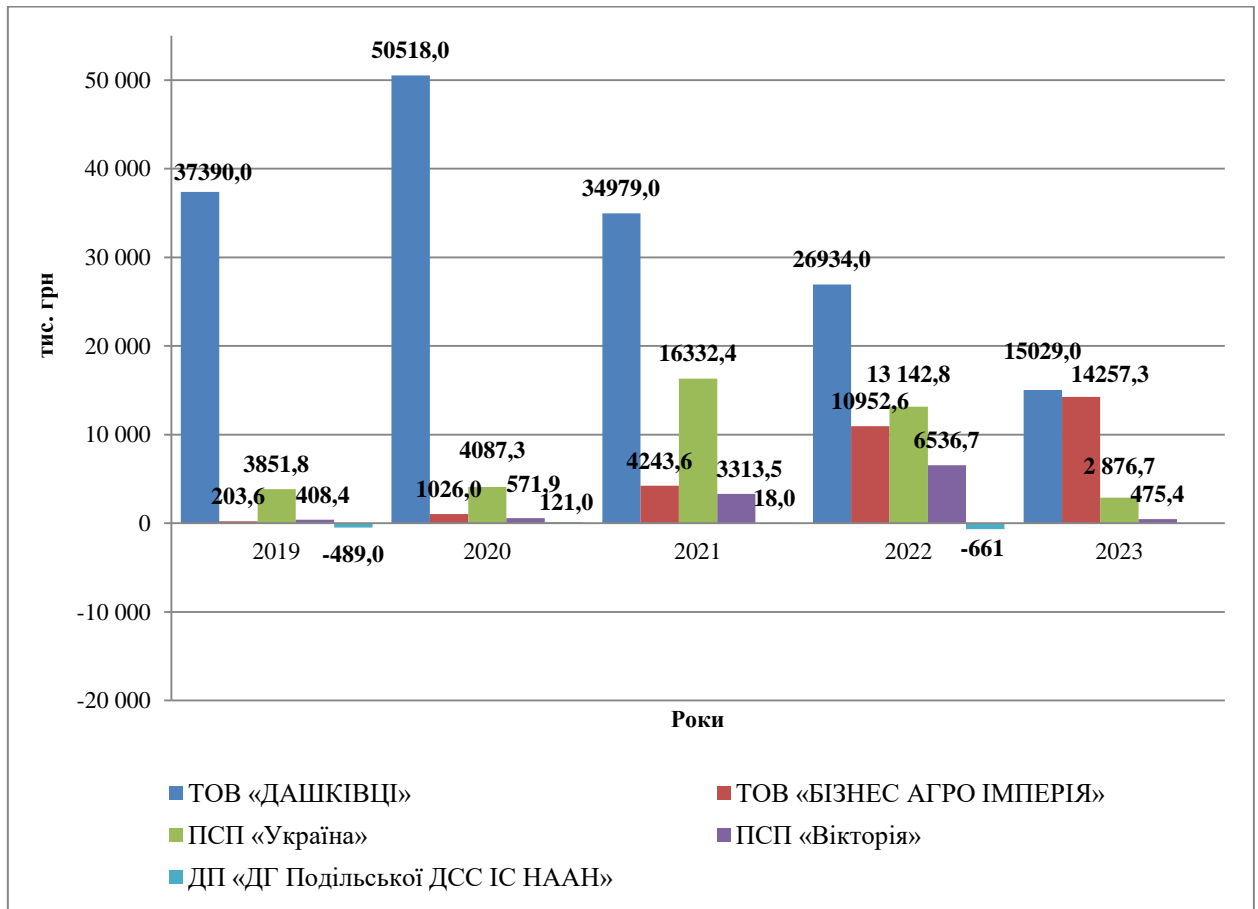

Рис. 2.16. Чистий прибуток (збиток) від реалізації продукції досліджуваних підприємств за 2019-2023 рр., тис. грн

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності сільськогосподарських підприємств

Важливим показником для досліджуваних підприємств при поточному плануванні виробництва, а також при визначенні фінансового стану є показник рентабельності. Аналізуючи рівень рентабельності досліджуваних підприємств, варто звернути увагу на собівартість реалізованої продукції.

Оцінивши рівень рентабельності (збитковості) досліджуваних підприємств за 2019-2023 рр. (рис. 2.17) бачимо, що найбільший рівень рентабельності спостерігається у ТОВ «ДАШКІВЦІ» до 2020 р., а далі

динаміка рівня рентабельності значно зменшилася. Привертають увагу позитивні зміни рівня рентабельності, що відбулися у ТОВ «БІЗНЕС АГРО ІМПЕРІЯ». Також рівень рентабельності має позитивну динаміку у ПСП «Україна» та ПСП «Вікторія» до початку воєнного стану. Серед усіх досліджуваних підприємств упродовж 2019-2023 рр. ДП «ДГ Подільської ДСС ІС НААН» має найнижчий рівень рентабельності.

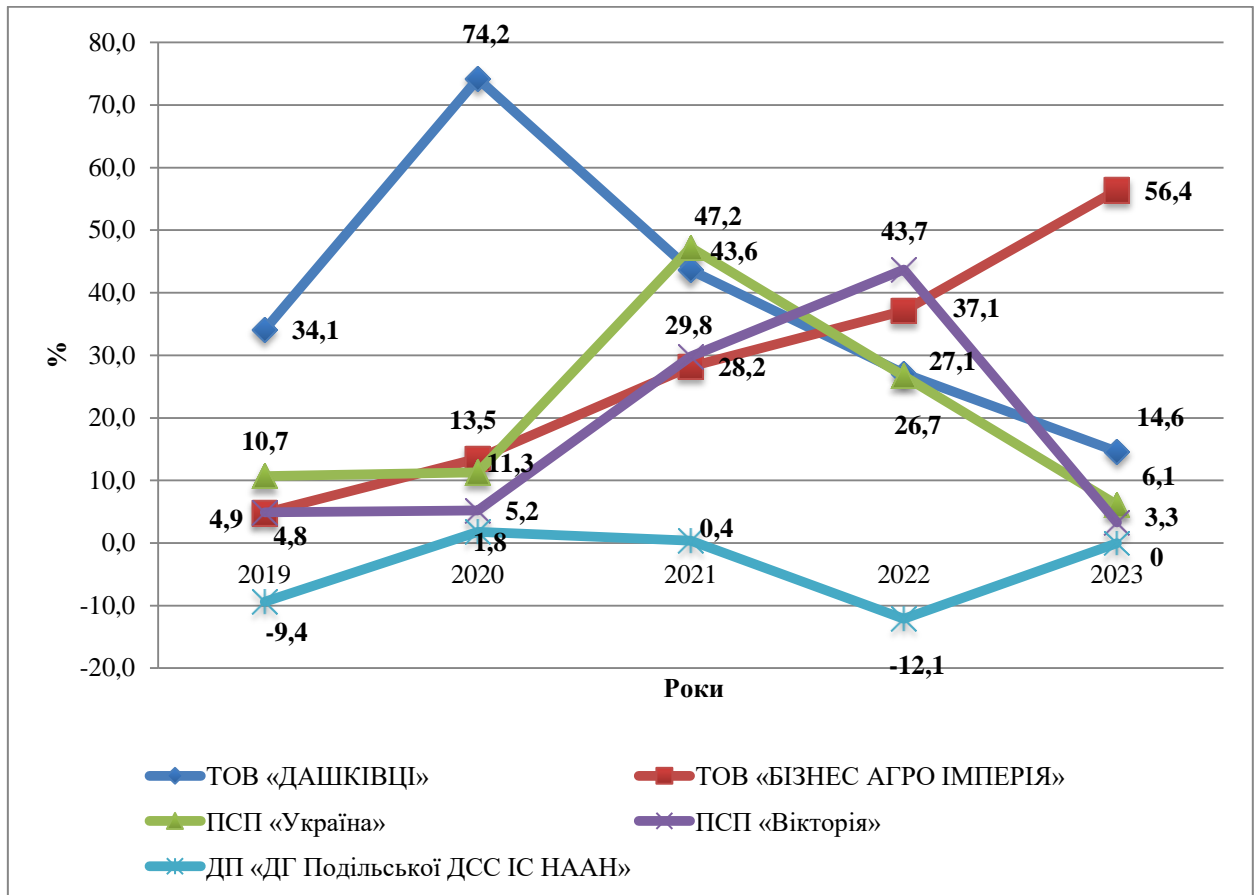

Рис. 2.17. Оцінка рівня рентабельності (збитковості) досліджуваних підприємств за 2019-2023 рр., %

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності сільськогосподарських підприємств

Таким чином, вважаємо, що для успішного функціонування та розвитку досліджуваних підприємств необхідно приділяти увагу такому показнику, як рентабельність. Досліджувані підприємства, які отримують прибуток від своєї діяльності, мають фінансові можливості для модернізації устаткування, здійснення інвестицій, розширення діяльності та удосконалення технології виробництва.

2.3 Оцінка заходів та аналіз можливостей забезпечення прибутковості підприємств при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності

Оцінка зовнішньоекономічної діяльності підприємств здійснюється, виходячи з обсягу експорту товарів та обсягу імпорту товарів. Разом із тим, сама зовнішньоекономічна діяльність є фактором, що забезпечує розвиток економіки, надає змогу формувати фінансові результати суб'єктів господарювання.

Для виявлення рівнів впливу обсягу експорту (імпорту) товарів на прибуток (збиток) до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності проведемо кореляційно-регресійний аналіз за 2022 рік:

- залежності прибутку до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності від обсягу експорту товарів по регіонах України;
- залежність збитку до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності від обсягу експорту товарів по регіонах України;
- залежність збитку до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності від обсягу імпорту товарів по регіонах України;
- залежність прибутку до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності від обсягу імпорту товарів по регіонах України.

На рис. 2.18 наведено кореляційно-регресійну залежність прибутку до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності від обсягу експорту товарів по регіонах України за 2022 рік.

Висока щільність зв'язку (коефіцієнт кореляції дорівнює 0,90) свідчить, що обсяг експорту товарів є суттєвим чинником впливу на прибуток до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності. Рівняння регресії дає можливість зробити висновок, що при відсутності експортного потенціалу ($x = 0$) буде виконуватись дія: $y = -10000000 + 23,771 \cdot 0 = -10000000000$ грн. Таким чином, збиток складає 10 млрд грн, а тому, щоб прибуток до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності

дорівнював нулю (рівень беззбитковості за умови $y = 0$), необхідно довести обсяг експорту товарів до 420680,7 тис. дол. США ($x = 10000000 / 23,771 = 420680,7$).

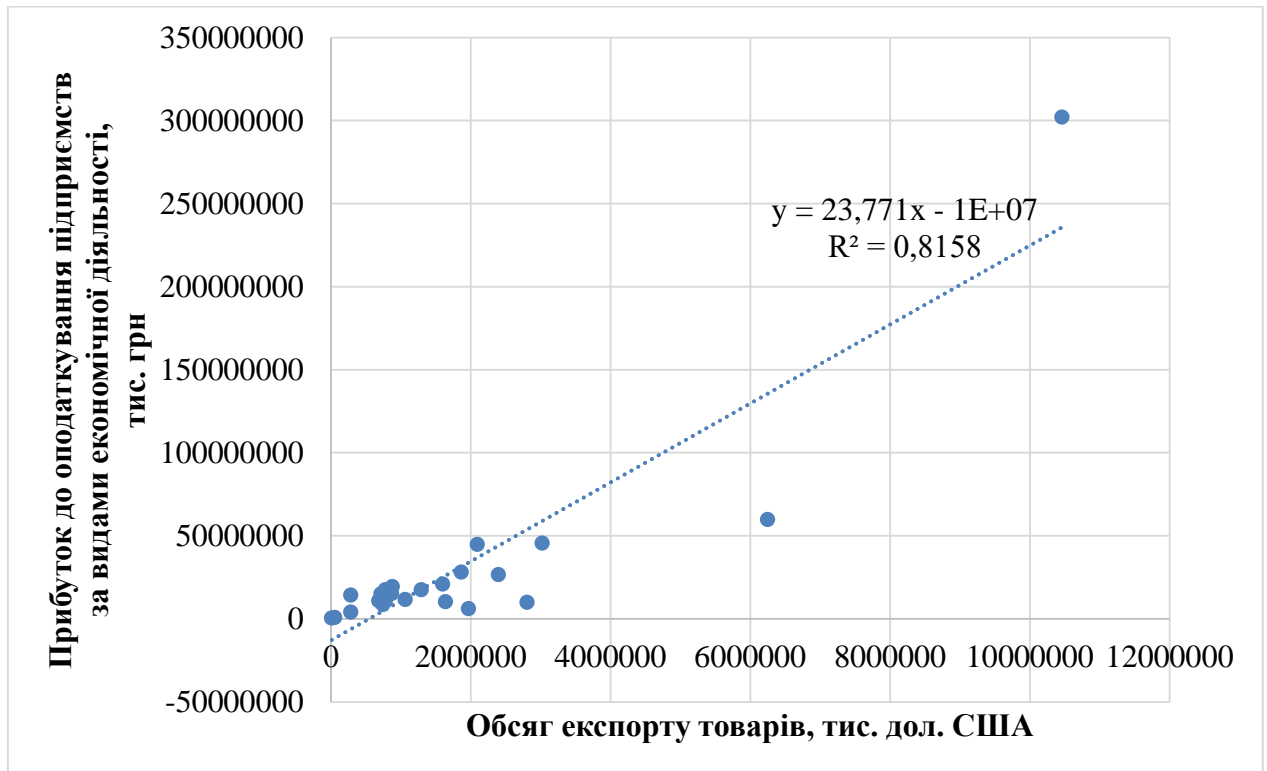

Рис. 2.18. Кореляційно-регресійна залежність прибутку до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності від обсягу експорту товарів по регіонах України за 2022 рік

Джерело: побудовано автором на основі [47]

Виходячи з останнього розрахунку, можна зробити висновок, що обсяг експорту товарів більший за 420680,7 тис. дол. США буде приносити зростаючий прибуток до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності. Відповідно, дане значення є середньою граничною межею отримання прибутку до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності по регіонах України.

Кореляційно-регресійна залежність збитку до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності від обсягу експорту товарів по регіонах України за 2022 рік (рис. 2.19) характеризується високою щільністю (коефіцієнт кореляції дорівнює 0,90).

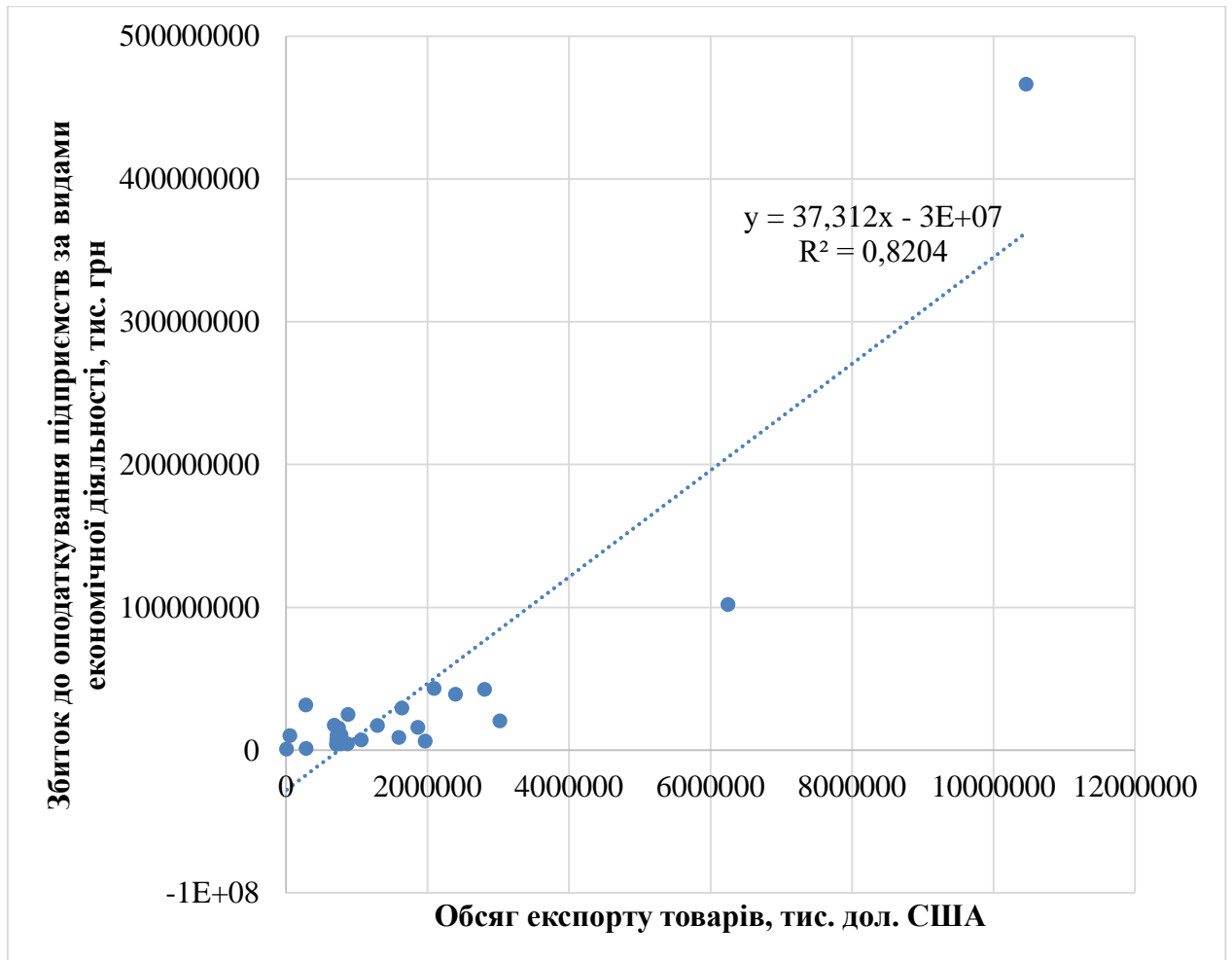

Рис. 2.19. Кореляційно-регресійна залежність збитку до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності від обсягу експорту товарів по регіонах України за 2022 рік

Джерело: побудовано автором на основі [47]

Оскільки при побудові даної залежності результативним показником було визначено збиток до оподаткування підприємств, то відсутність експорту забезпечувало прибуток у сумі 30 млрд грн ($y = 37,312 \cdot 0 - 30000000$). Середня гранична межа отримання збитку до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності по регіонах України знаходиться на рівні 804030,9 тис. дол. США ($x = 30000000 / 37,312$). Таким чином, у разі зменшення даного обсягу експорту товарів досягається прибуток.

Кореляційно-регресійна залежність збитку до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності від обсягу імпорту товарів по

регіонах України за 2022 рік (рис. 2.34) показує суттєвий вплив обсягу імпорту товарів на збиток до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності (коефіцієнт кореляції дорівнює 0,97) (рис. 2.20).

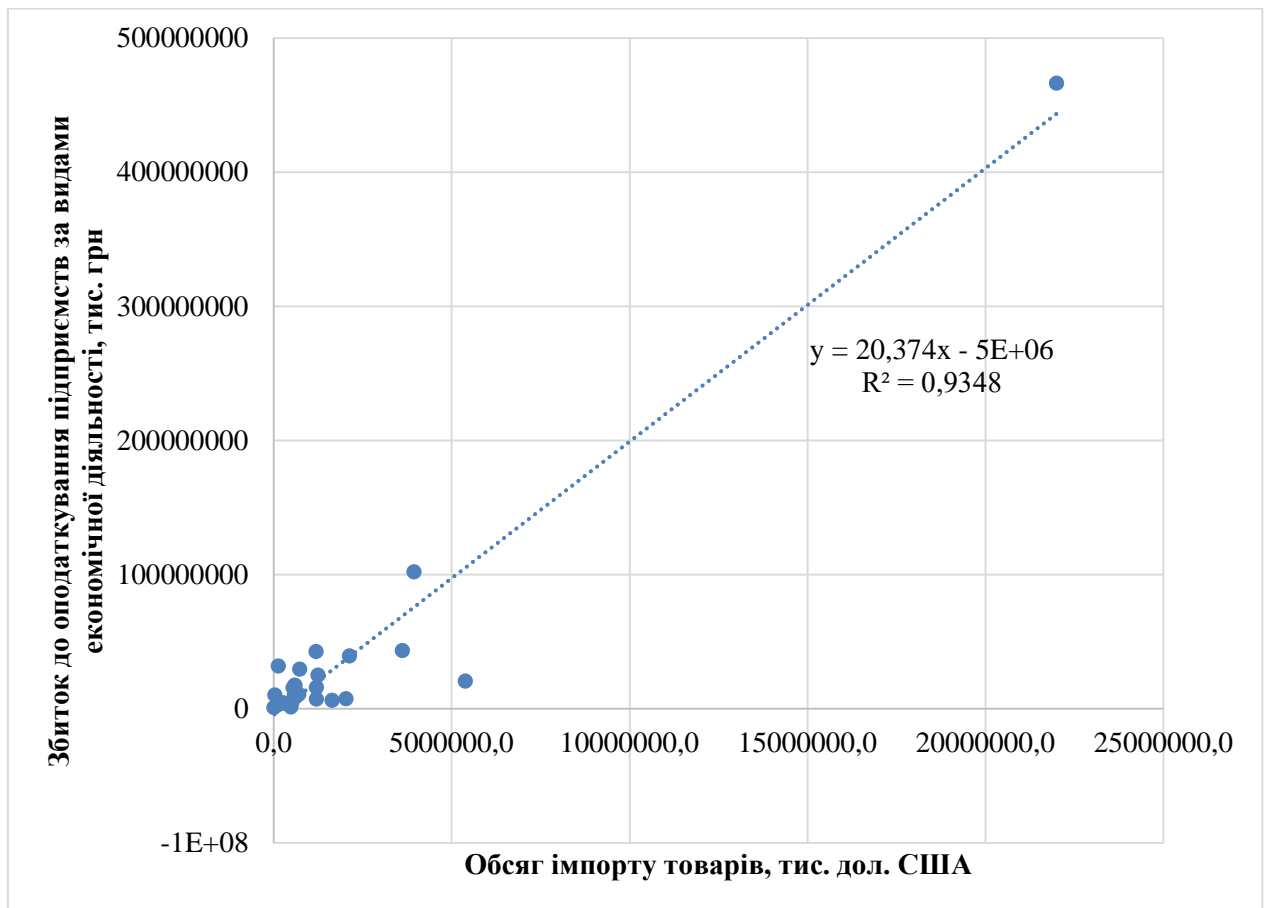

Рис. 2.20. Кореляційно-регресійна залежність збитку до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності від обсягу імпорту товарів по регіонах України за 2022 рік

Джерело: побудовано автором на основі [47]

Якщо підприємства, що здійснюють зовнішньоекономічну діяльність зовсім відмовляться здійснювати операції з імпортом ($x = 0$), то прибуток у такому випадку складе 5 млрд грн. Середня гранична межа отримання збитку до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності по регіонах України знаходиться на рівні 245410,8 тис. дол. США ($x = 5000000 / 20,374$). У випадку зміни цієї суми у бік зниження за результатами господарської діяльності підприємств, буде отримано прибуток.

За результатами кореляційно-регресійного аналізу рівнів впливу обсягу

експорту (імпорту) товарів на прибуток (збиток) до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності проведемо кореляційно-регресійний аналіз за 2022 рік, у трьох наведених вище випадках виявлено дві особливості:

- наявність щільного зв'язку, що свідчить про суттєвий вплив факторного показника на результативний у всіх трьох випадках;

- модель регресійного рівняння виду $y = -a_0 + v \cdot x$, де від'ємний показник a_0 є граничною величиною досягнення прибутку (збитку), оскільки за умови $y = 0$, величина $x = a_0 / v$ є значенням тренду, у якому спостерігається нульовий рівень прибутку (збитку) у контексті збільшення або зменшення експорту (імпорту) (рис. 2.21).

Рис. 2.21. Зміна обсягів експорту (імпорту) для отримання прибутку підприємствами України за 2022 рік

Джерело: побудовано автором

На відміну від перших трьох випадків, залежність прибутку до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності від обсягу імпорту товарів по регіонах України (рис. 2.22) має кореляційно-регресійну модель виду $y = a_0 + v \cdot x$.

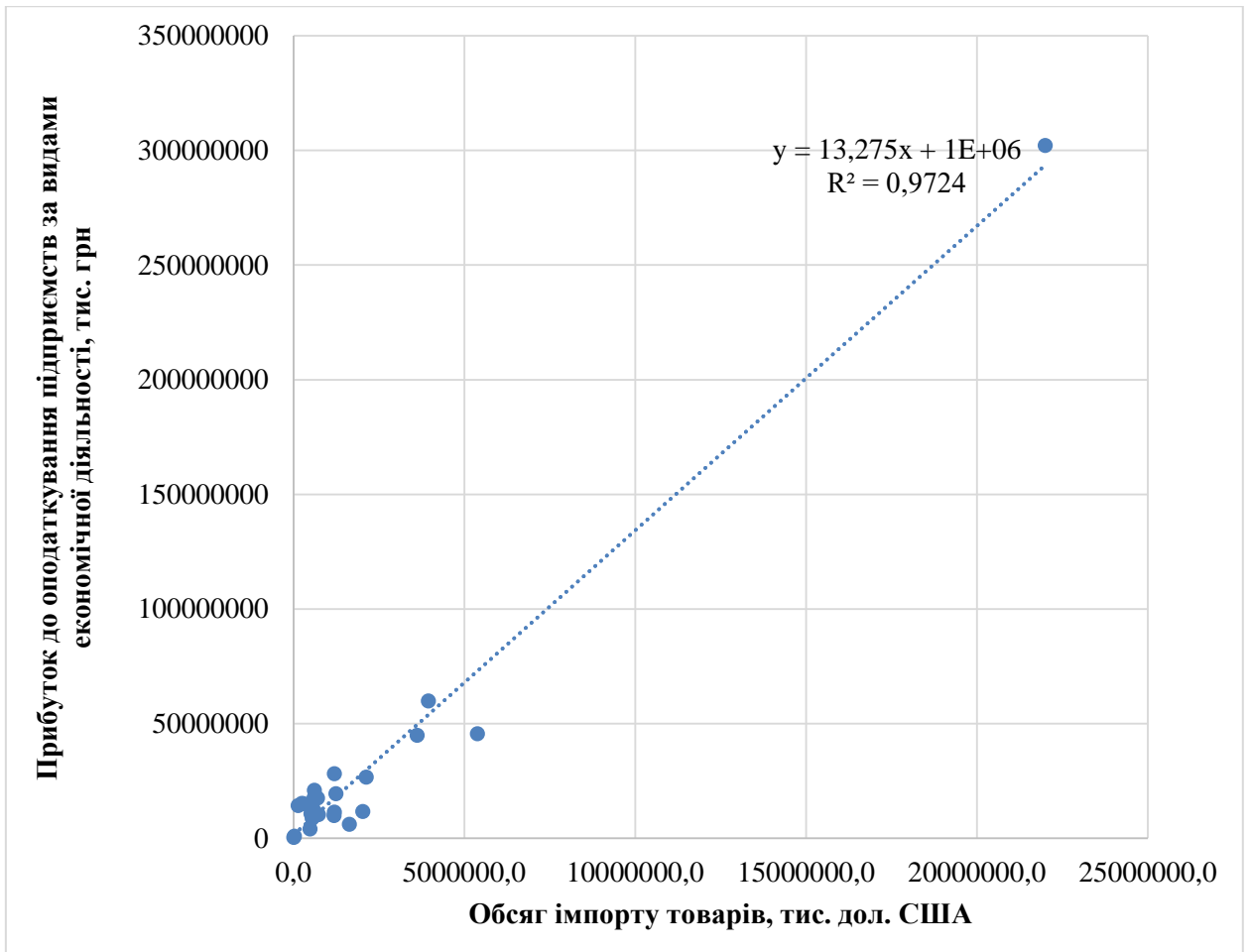

Рис. 2.22. Кореляційно-регресійна залежність прибутку до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності від обсягу імпорту товарів по регіонах України за 2022 рік

Джерело: побудовано автором на основі [47]

Таким чином, не спостерігається граничних меж, оскільки зростання обсягу імпорту товарів по регіонах України приводить до збільшення прибутку до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності при високій щільності зв'язку (коефіцієнт кореляції дорівнює 0,99). Якщо при даній моделі імпорт товарів не буде здійснюватися ($x = 0$), то прибуток до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності складатиме 1 млрд грн.

Результати кореляційно-регресійного аналізу свідчать про наявність у всіх випадках щільного зв'язку та суттєвий вплив обсягу експорту (імпорту) товарів на загальний фінансовий результат до оподаткування підприємств за

видами економічної діяльності. Більш того, у всіх випадках залежність між показниками має лінійний характер.

Разом з тим, вважаємо, що використання кореляційно-регресійного аналізу не дозволяє повною мірою оцінити середовище виробництва продукції за регіонами України з врахуванням обсягу експорту (імпорту) у контексті фінансового результату підприємств. Тому пропонуємо визначити ефективність кожного регіону держави, виходячи з досягнутих обсягів експорту (імпорту) товарів у межах отриманого результату – прибутку (збитку) до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності.

Використаємо метод аналізу середовища функціонування (метод М. Фаррелла) [234], що є непараметричним граничним методом, головна суть якого полягає у побудові лінії ефективності по двох факторних (ресурсних) показниках та одному результативному. Цей метод було апробовано [32, 162, 164] для різних видів діяльності, галузей та підприємств.

Багато вітчизняних учених протягом останніх років використовувало метод середовища функціонування (Data Envelopment Analysis, відомий як DEA) для дослідження різноманітних аспектів досягнення ефективності. Зокрема, Я.В. Долгіх, оцінюючи та аналізуючи ефективність виробництва зерна та зернобобових культур, довів наявність потенціалу підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств України в галузі виробництва зерна та зернобобових культур. Майже 20% обсягу розрахункових вхідних величин можна скоротити без зниження обсягу вихідних величин. Застосований автором метод DEA дає змогу не тільки оцінювати ефективність підприємств, а також виявляти джерела їх неефективності. Крім того, метод DEA дає можливість визначити значення вхідних параметрів, при яких підприємства будуть на 100% ефективними [50, с. 19].

Аналогічно і для виробництва кукурудзи застосовано метод аналізу середовища функціонування [111, с. 607], де вхідними факторами є посівні

площі, врожайність, вихідними – виробництво кукурудзи. Результати дослідження свідчать, що досягнення найвищої технічної ефективності (із припущенням про змінний ефект масштабу) не обов'язково спричинені зростанням урожайності в господарствах. Найбільш показовим у аналізі є визначення технологічної кривої для дослідження підприємств зі змінним ефектом масштабу.

Повністю погоджуємося з наданою оцінкою, оскільки метод аналізу середовища функціонування дає можливість досліднику оперувати параметрами обраної ним ефективності за умови певної неефективності інших суб'єктів господарювання.

І.С. Благун, оцінюючи ефективність комерційних банків за допомогою методу DEA, визначає здатність методу аналізу середовища функціонування сприяти прийняттю управлінського розв'язання проблем [14, с. 196]. Властивість даного методу – формування підходів та шляхів досягнення ефективності в умовах технічних та ресурсних обмежень через застосування науково-обґрунтованих управлінських рішень.

Управлінські рішення у банківській сфері можна здійснювати за допомогою формування власної рейтингової методики для розрахунку рейтингу всіх банківських установ. Запропоновано для формування рейтингу використовувати метод DEA, у рамках якого обирати ССR-модель, орієнтовану на вхід [186, с. 79]. Перевагами такого підходу є здатність обрати найбільш значущі показники ефективності діяльності установи, що дозволяють сформувати власний рейтинг для прийняття рішень щодо управління банком.

Метод середовища функціонування використовується не тільки у сферах аграрного виробництва та надання банківських послуг, а й для оцінювання багатьох аспектів економічної діяльності. Найбільш популярні види діяльності, для оцінювання яких використовувався метод аналізу середовища функціонування наведені у додатку Е.

У нашому випадку факторними показниками є обсяг експорту товарів

(X_1) та обсяг імпорту товарів (X_2), результативним – прибуток до оподаткування підприємств (Y) (табл. 2.14).

Таблиця 2.14

Обсяги експорту та імпорту товарів у контексті досягнення прибутку до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності в Україні у 2022 році

№ п/п	Область	Обсяг експорту товарів, тис. дол. США (X_1)	Обсяг імпорту товарів, тис. дол. США (X_2)	Прибуток до оподаткування підприємств, тис. грн (Y)
1	Вінницька	1600458,1	622797,4	20919920,7
2	Волинська	1065676,8	2034204,5	11600588,7
3	Дніпропетровська	6250833,1	3951611,1	59854399,5
4	Донецька	284183,4	139074,5	14261125,8
5	Житомирська	718098,4	1206028,9	11421474,7
6	Закарпатська	1970395,6	1645411,8	6123410,3
7	Запорізька	2808659	1195427,4	9913842,5
8	Івано-Франківська	684521,4	597967,8	10873068,2
9	Київська	2095732,2	3621107,6	44859350,4
10	Кіровоградська	873195,7	249495,9	15224771,6
11	Луганська	8704,4	12309,6	385726,3
12	Львівська	3024849,5	5387542,9	45513303,3
13	Миколаївська	1642889,1	733533,1	10234839,9
14	Одеська	2400107,2	2132470,5	26607918,6
15	Полтавська	1867032,3	1201463,6	28126170,4
16	Рівненська	744171,7	550888,4	8675018,2
17	Сумська	723665,8	582527,6	12758508,3
18	Тернопільська	780415,8	518880,4	10683904,7
19	Харківська	879683	1252880,9	19392584,3
20	Херсонська	56990,5	36828,3	923940,4
21	Хмельницька	780197,1	707518,6	17513089,3
22	Черкаська	1293904,7	606978,6	17598416,8
23	Чернівецька	286552,6	486284,2	4052683
24	Чернігівська	717457	300404,2	15012779,5
25	м. Київ	10463689,1	22003545,5	302156732,8

Джерело: сформовано автором на основі [47]

На основі табл. 2.14 розрахуємо коефіцієнти покриття прибутком до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності обсягів експорту та імпорту товарів (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Коефіцієнти покриття прибутком до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності обсягів експорту та імпорту товарів

№ п/п	Область	X_1 / Y	X_2 / Y
1	Вінницька	0,076	0,030
2	Волинська	0,092	0,175
3	Дніпропетровська	0,104	0,066
4	Донецька	0,020	0,010
5	Житомирська	0,063	0,105
6	Закарпатська	0,322	0,269
7	Запорізька	0,283	0,120
8	Івано-Франківська	0,063	0,055
9	Київська	0,047	0,081
10	Кіровоградська	0,057	0,016
11	Луганська	0,022	0,032
12	Львівська	0,066	0,118
13	Миколаївська	0,160	0,072
14	Одеська	0,090	0,080
15	Полтавська	0,066	0,043
16	Рівненська	0,086	0,063
17	Сумська	0,057	0,046
18	Тернопільська	0,073	0,048
19	Харківська	0,045	0,065
20	Херсонська	0,062	0,040
21	Хмельницька	0,044	0,040
22	Черкаська	0,073	0,034
23	Чернівецька	0,071	0,120
24	Чернігівська	0,048	0,020
25	м. Київ	0,035	0,073

Джерело: сформовано автором на основі табл. 2.14

Отже, найбільша частка експорту у прибутку до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності спостерігається у Закарпатській (0,322) та Запорізькій (0,283) областях. Найменша – у Донецькій (0,020) та Луганській (0,022) областях.

За імпортом найбільша частка у прибутку до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності спостерігається також у Закарпатській (0,269) та у Волинській (0,175) областях. Найменша – у Донецькій (0,010) та Кіровоградській (0,016) областях.

На основі розрахованих коефіцієнтів покриття прибутком до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності обсягів експорту та імпорту товарів, проведемо аналіз середовища функціонування

за регіонами України (рис. 2.23). Позиції з 1 по 25 – позиції всіх регіонів України. Лінія ефективності складається з позицій регіонів, що максимально наближені до осей абсцис та ординат. Таким чином, лінія ефективності у нашому випадку має такий вигляд: 2 (Волинська область) – 6 (Закарпатська область) – 7 (Запорізька область). Коефіцієнт ефективності цих областей дорівнює одиниці, що свідчить про «еталонність» цих регіонів порівнянно з позиціями «неефективних».

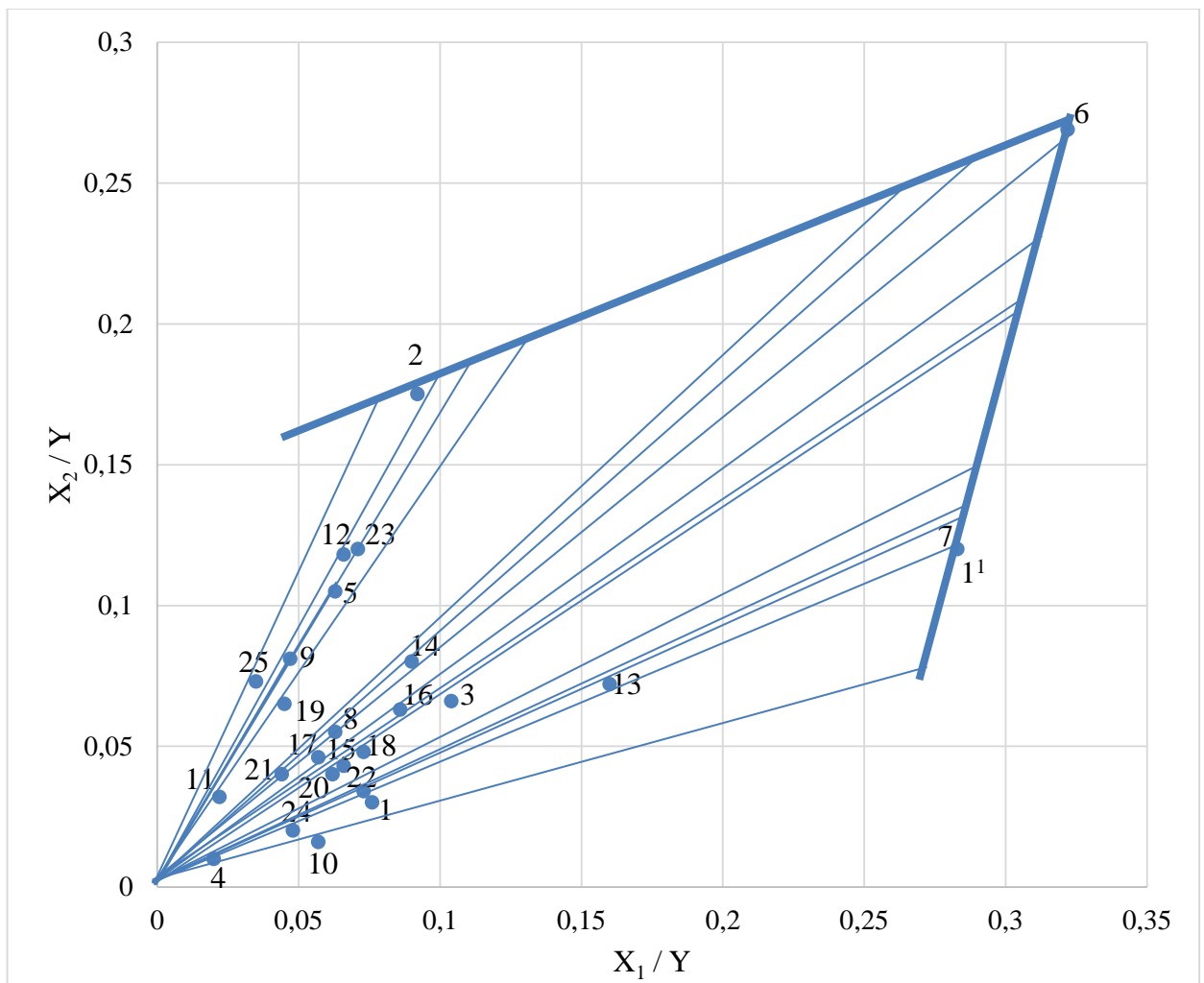

Рис. 2.23. Аналіз середовища функціонування підприємств за обсягами експорту та імпорту продукції у контексті досягнення прибутку до оподаткування в Україні

Джерело: побудовано автором на основі табл. 2.15

Таким чином, позиції всіх інших регіонів знаходяться у межах від нуля до одиниці. Чим ближче позиція до лінії ефективності, тим ефективнішим є регіон і навпаки – чим ближчою позиція є до осей абсцис та ординат, тим він менш

ефективний. Відповідно коефіцієнт ефективності визначається (на прикладі позиції 1, Вінницька область) як відношення відстані 0-1 до відстані 0-1¹.

Навіть візуально можна визначити, що серед регіонів найменш ефективними є 4 (Донецька область), 10 (Кіровоградська область), 11 (Луганська область), 21 (Хмельницька область), 24 (Чернігівська область). Найбільш ефективні – 13 (Миколаївська область) та 23 (Чернівецька область).

Досягнення ефективності у даному випадку – максимізація обсягу експорту (імпорту) внаслідок зовнішньоекономічної діяльності, що стимулюватиме зростання прибутку. Виходячи з результатів рис. 2.17, пропонуємо визначити коефіцієнти ефективності (неефективності) по кожній області України за 2022 рік (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

Коефіцієнти ефективності (неефективності) по областях України за 2022 рік

№ п/п	Область	Коефіцієнт ефективності	Коефіцієнт неефективності
1	Вінницька	0,257	0,743
2	Волинська	1	-
3	Дніпропетровська	0,338	0,662
4	Донецька	0,055	0,945
5	Житомирська	0,575	0,425
6	Закарпатська	1	-
7	Запорізька	1	-
8	Івано-Франківська	0,222	0,778
9	Київська	0,442	0,558
10	Кіровоградська	0,210	0,790
11	Луганська	0,167	0,833
12	Львівська	0,659	0,341
13	Миколаївська	0,558	0,442
14	Одеська	0,319	0,681
15	Полтавська	0,180	0,820
16	Рівненська	0,276	0,724
17	Сумська	0,182	0,818
18	Тернопільська	0,237	0,763
19	Харківська	0,340	0,660
20	Херсонська	0,200	0,800
21	Хмельницька	0,148	0,852
22	Черкаська	0,258	0,742
23	Чернівецька	0,652	0,348
24	Чернігівська	0,171	0,829
25	м. Київ	0,412	0,588

Джерело: сформовано автором на основі рис. 2.23

Виходячи з табл. 2.16, найбільший коефіцієнт ефективності спостерігається у Львівській (0,659), Чернівецькій (0,652), Житомирській (0,575) та Миколаївській області (0,558). У всіх інших областях коефіцієнт ефективності менший навіть за 0,5 – найнижчий у Донецькій (0,055), Хмельницькій (0,148) та Луганській області (0,167). Аналогічні розрахунки проведемо для випадку, коли результативний показник Y – збиток до оподаткування підприємств (табл. 2.17).

Таблиця 2.17

Обсяги експорту та імпорту товарів у контексті досягнення збитку до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності в Україні у 2022 році

№ п/п	Область	Обсяг експорту товарів, тис дол США (X_1)	Обсяг імпорту товарів, тис дол США (X_2)	Збиток до оподаткування підприємств, тис грн (Y)
1	Вінницька	1600458,1	622797,4	8812996,8
2	Волинська	1065676,8	2034204,5	7273905,5
3	Дніпропетровська	6250833,1	3951611,1	101982942,4
4	Донецька	284183,4	139074,5	31713195,9
5	Житомирська	718098,4	1206028,9	7052776,7
6	Закарпатська	1970395,6	1645411,8	6255778,6
7	Запорізька	2808659	1195427,4	42645378
8	Івано-Франківська	684521,4	597967,8	17462189,4
9	Київська	2095732,2	3621107,6	43180056,2
10	Кіровоградська	873195,7	249495,9	4322499,2
11	Луганська	8704,4	12309,6	690713,3
12	Львівська	3024849,5	5387542,9	20456921,5
13	Миколаївська	1642889,1	733533,1	29515210,5
14	Одеська	2400107,2	2132470,5	39222789,9
15	Полтавська	1867032,3	1201463,6	15898745,5
16	Рівненська	744171,7	550888,4	15488615,6
17	Сумська	723665,8	582527,6	10255580,2
18	Тернопільська	780415,8	518880,4	4378147,2
19	Харківська	879683	1252880,9	24926998,8
20	Херсонська	56990,5	36828,3	10195803,7
21	Хмельницька	780197,1	707518,6	10672525,5
22	Черкаська	1293904,7	606978,6	17237338,7
23	Чернівецька	286552,6	486284,2	1209141,3
24	Чернігівська	717457	300404,2	4126888,6
25	м. Київ	10463689,1	22003545,5	466305252,5

Джерело: сформовано автором на основі [47]

Використовуючи дані табл. 2.17, розрахуємо коефіцієнти покриття збитком до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності обсягів експорту та імпорту товарів (табл. 2.18).

Таблиця 2.18

Коефіцієнти покриття збитком до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності обсягів експорту та імпорту товарів в Україні

№ п/п	Область	X ₁ / Y	X ₂ / Y
1	Вінницька	0,182	0,071
2	Волинська	0,146	0,280
3	Дніпропетровська	0,061	0,039
4	Донецька	0,009	0,004
5	Житомирська	0,102	0,171
6	Закарпатська	0,315	0,263
7	Запорізька	0,066	0,028
8	Івано-Франківська	0,039	0,034
9	Київська	0,048	0,084
10	Кіровоградська	0,202	0,058
11	Луганська	0,013	0,018
12	Львівська	0,148	0,263
13	Миколаївська	0,056	0,025
14	Одеська	0,061	0,054
15	Полтавська	0,117	0,075
16	Рівненська	0,048	0,035
17	Сумська	0,070	0,057
18	Тернопільська	0,178	0,118
19	Харківська	0,035	0,050
20	Херсонська	0,005	0,004
21	Хмельницька	0,073	0,066
22	Черкаська	0,075	0,035
23	Чернівецька	0,237	0,402
24	Чернігівська	0,174	0,073
25	м. Київ	0,022	0,047

Джерело: сформовано автором на основі табл. 2.17

Найбільший коефіцієнт покриття збитком до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності обсягу експорту спостерігається за результатами 2022 року у Закарпатській (0,315), Чернівецькій (0,237) та Кіровоградській (0,202), найменший – Херсонській (0,005), Донецькій (0,009) та Луганській області (0,013). Аналізуючи коефіцієнти покриття збитком до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності обсягу імпорту, можна дійти висновку, що найбільші показники характеризують діяльність у Чернівецькій (0,402), Волинській (0,280), Львівській та Закарпатській областях по 0,263. Найменші – у Донецькій та Херсонській областях – по 0,004, Луганській області (0,018).

На основі розрахованих коефіцієнтів покриття збитків до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності обсягів експорту та імпорту товарів, проаналізуємо середовище функціонування (рис. 2.24).

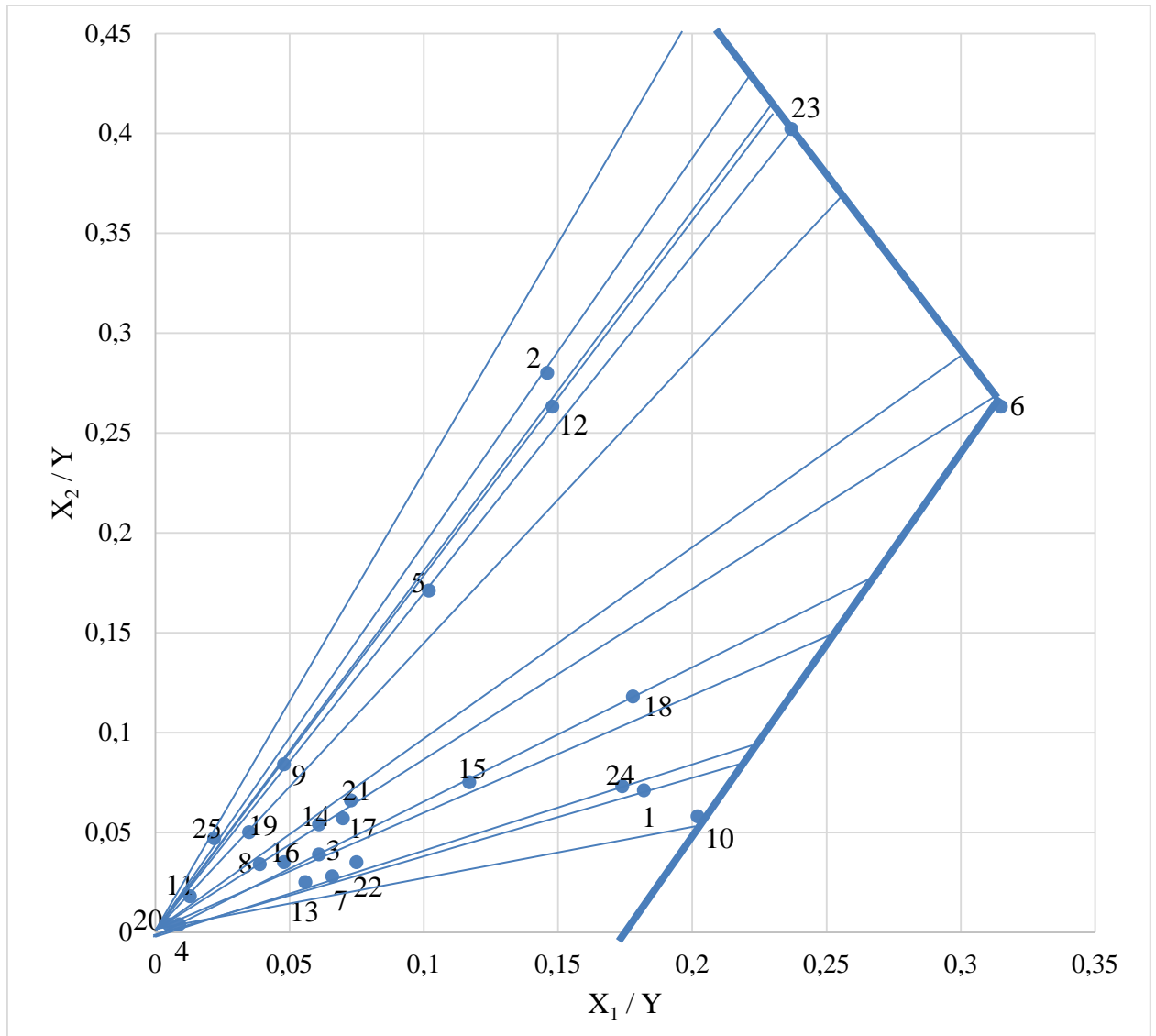

Рис. 2.24. Аналіз середовища функціонування підприємств за обсягами експорту та імпорту продукції у контексті досягнення збитку до оподаткування

Джерело: побудовано автором на основі табл. 2.18

Лінія ефективності складається з позицій трьох регіонів: 23 (Чернівецька область) – 6 (Закарпатська область) – 10 (Кіровоградська область). У даному випадку ефективність досягається за умови мінімізації збитку та максимізації обсягу експорту (імпорту). Наприклад, Закарпатська

область серед усіх інших регіонів України за обсягами експорту займає 6 місце, імпорту – 7 місце, понесених збитків – 21 місце.

Використовуючи лінію ефективності, розрахуємо коефіцієнти ефективності (неефективності) по областях України за 2022 рік (табл. 2.19).

Таблиця 2.19

**Коефіцієнти ефективності (неефективності) по областях України за
2022 рік**

№ п/п	Область	Коефіцієнт ефективності	Коефіцієнт неефективності
1	Вінницька	0,844	0,156
2	Волинська	0,655	0,345
3	Дніпропетровська	0,229	0,771
4	Донецька	0,044	0,956
5	Житомирська	0,428	0,572
6	Закарпатська	1,000	-
7	Запорізька	0,312	0,688
8	Івано-Франківська	0,129	0,871
9	Київська	0,207	0,793
10	Кіровоградська	1,000	-
11	Луганська	0,055	0,945
12	Львівська	0,633	0,367
13	Миколаївська	0,266	0,734
14	Одеська	0,200	0,800
15	Полтавська	0,443	0,557
16	Рівненська	0,170	0,830
17	Сумська	0,227	0,773
18	Тернопільська	0,664	0,336
19	Харківська	0,141	0,859
20	Херсонська	0,018	0,982
21	Хмельницька	0,239	0,761
22	Черкаська	0,330	0,670
23	Чернівецька	1,000	-
24	Чернігівська	0,796	0,204
25	м. Київ	0,107	0,893

Джерело: сформовано автором на основі рис. 2.24

Найвищі коефіцієнти ефективності спостерігаються у Вінницькій (0,844), Чернігівській (0,796), Тернопільській (0,664), Волинській (0,655) та Львівській області (0,633). Найменші – у Донецькій (0,044) та Луганській області (0,055).

Виходячи з розрахунку ліній ефективності (рис. 2.23 та 2.24), пропонуємо оптимізаційні заходи за результатами аналізу середовища функціонування підприємств (рис. 2.25).

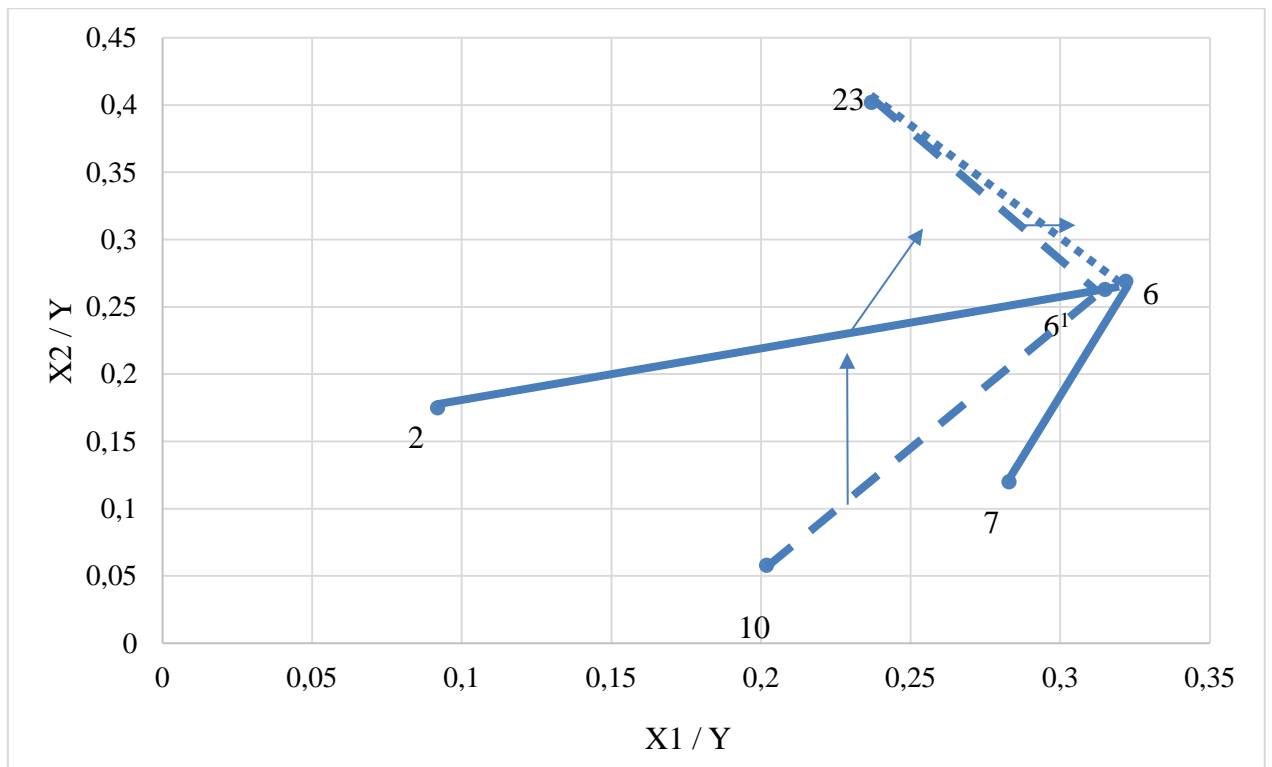

Рис. 2.25. Оптимізація лінії ефективності за результатами аналізу середовища функціонування підприємств за обсягами експорту та імпорту продукції у контексті досягнення прибутку (збитку) до оподаткування

Джерело: побудовано автором на основі рис. 2.23 та рис. 2.24

Лінія 2-6-7 – лінія ефективності, що відображає максимізацію прибутку у процесі зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Лінія 23-6¹-10 – лінія ефективності, що відображає мінімізацію збитку внаслідок зовнішньоекономічної діяльності підприємств.

Таким чином, виходячи з умов, що склались у 2022 році, пропонуємо оптимальну лінію ефективності у середовищі функціонування підприємств: 23 (Чернівецька область) – 6 (Закарпатська область) – 7 (Запорізька область). Запропоноване (рівень 23-6) досягається за допомогою таких заходів:

- 1) підвищення загальної прибутковості підприємств Запорізької області;
- 2) підвищення прибутковості підприємств Волинської області шляхом підсилення експортно-імпортного потенціалу регіону;
- 3) підвищення загальної прибутковості підприємств Кіровоградської області.

Висновки до розділу 2

1. Сучасний розвиток підприємств супроводжується пошуком інструментів до розширення меж сприяння ефективності та конкурентоспроможності підприємств. Вторгнення російської федерації на територію України, замінування полів, пошкодження сільськогосподарської техніки, зерносховищ, скорочення робочих місць та доходів, вплив погодних умов створило складні умови для розвитку аграрного підприємництва. Державна підтримка дає змогу суб'єктам аграрного підприємництва надалі розвиватися та долати конкуренцію на ринку.

2. Сільське господарство у Вінницькій області, як і в Україні загалом, посідає одне з провідних місць серед галузей господарства. Розвиток та функціонування сільськогосподарських підприємств є одним із головних чинників швидкого та ефективного інтегрування України до країн ЄС та інших на основі спільних загальнолюдських інтересів. Досліджувані сільськогосподарські підприємства у Вінницькій області забезпечують виробництво продукції тільки на внутрішній ринок. Зменшення чисельності працівників, доходів, відсутність інформаційного забезпечення щодо збуту продукції унеможливорює вихід досліджуваним підприємствам на зовнішній ринок.

3. Оцінюючи заходи та аналізуючи можливості з забезпечення прибутковості підприємств у контексті здійснення зовнішньоекономічної діяльності, виявлено можливість оптимізації лінії ефективності за результатами аналізу середовища функціонування на основі обсягів експорту та імпорту продукції у контексті досягнення прибутку (збитку) до оподаткування, що дозволяє скоригувати по регіонах держави обсяги експорту та / або імпорту залежно від здатності дотримуватися необхідного рівня прибутку до оподаткування суб'єктів господарювання на перспективу.

Матеріали розділу опубліковано у працях автора [54-58, 231, 247].

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ І ОРГАНІЗАЦІЙНО-ІНСТИТУЦІЙНІ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАСАД ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

3.1. Прогнозні оцінки розвитку господарської діяльності підприємств за впливу факторів реалізації зовнішньоекономічних відносин

Сільське, лісове та рибне господарство є ключовою сферою агропромислового комплексу, що формує основу національної економіки. Від її розвитку залежить не тільки перспектива всього аграрного виробництва, а й здатність інших галузей створювати умови для задоволення потреб суспільства.

Продукція сільського господарства є максимально придатною для здійснення зовнішньоекономічної діяльності, оскільки сьогодні експорт гуртових партій сільськогосподарської сировини дає можливість забезпечити потужні товарні потоки в інші країни, що гарантують надходження в Україну валютної виручки. Інші сфери агропромислового комплексу не є настільки показовими – переробка сільськогосподарської сировини та вся діяльність, що з нею пов'язана, має технологічну, ринкову, інвестиційну специфіку, а тому, аналізувати необхідно діяльність конкретних підприємств.

Сільськогосподарське машинобудування потребує взагалі якісно нового підходу для організації власного виробництва, а отже питання його розвитку – це перспективи ефективного інвестування та співпраця з провідними закордонними компаніями.

Використовуючи метод аналізу середовища функціонування, пропонуємо порівняти діяльність у сфері сільського, лісового та рибного господарства з іншими видами економічної діяльності (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Обсяги експорту та імпорту товарів у контексті досягнення прибутку до
оподаткування суб'єктами господарювання за видами
економічної діяльності в Україні у 2022 році**

№ п/п	Вид економічної діяльності	Обсяг експорту товарів, тис дол. США (X ₁)	Обсяг імпорту товарів, тис дол. США (X ₂)	Прибуток до оподаткування підприємств, тис грн (Y)
1	Сільське, лісове та рибне господарство	4281300	554400	126351929,7
2	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	3077400	265400	71761360,6
3	Переробна промисловість	18500900	-	115700077
4	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	678000	1071100	45388793,1
5	Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	45400	23600	1459140,4
6	Будівництво	53600	325100	11443111,7
7	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	13643400	-	165589784,9
8	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	2960800	1751300	42554213,7
9	Тимчасове розміщування й організація харчування	2300	10800	1464208
10	Інформація та телекомунікації	12600	195200	38606674,6
11	Фінансова та страхова діяльність	11600	71900	38184421,4
12	Операції з нерухомим майном	38300	114100	21050844,7
13	Професійна, наукова та технічна діяльність	213100	1087500	16313685,4
14	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	103000	112400	10236342,3
15	Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	15900	1560500	-
16	Освіта	700	1800	643653,9
17	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	3300	56000	15789596,6
18	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1000	4800	1691063,8
19	Надання інших видів послуг	5000	37800	458666,4

Джерело: сформовано автором на основі [47]

Відсутність статистичних показників із обсягу імпорту товарів (переробна промисловість, а також оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів), прибутку до оподаткування підприємств (державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування) унеможливило врахування позиції всіх видів економічної діяльності, однак завдяки іншим позиціям загальна тенденція відображає сутність ефективного використання експортно-імпортного потенціалу для досягнення прибутку підприємствами.

Сільське, лісове та рибне господарство за рівнем прибутку до оподаткування суб'єктів господарювання поступається лише оптовій та роздрібній торгівлі, за обсягом експорту товарів – переробній промисловості, оптовій та роздрібній торгівлі, імпорту – постачанню електроенергії, газу, пари, кондиційованого повітря, транспортному, складському господарству, поштової та кур'єрській діяльності.

На основі показників обсягу експорту (X_1), обсягу імпорту (X_2) та прибутку до оподаткування підприємств (Y), розраховано коефіцієнти покриття прибутком до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності обсягів експорту та імпорту товарів в Україні у 2022 р. (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Коефіцієнти покриття прибутком до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності обсягів експорту та імпорту товарів в Україні у 2022 році

№	Вид економічної діяльності	X_1 / Y	X_2 / Y
1	2	3	4
1	Сільське, лісове та рибне господарство	0,034	0,004
2	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	0,043	0,004
3	Переробна промисловість	0,160	-
4	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	0,015	0,023
5	Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	0,031	0,016
6	Будівництво	0,005	0,028

Продовження табл. 3.2

1	2	3	4
7	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	0,082	-
8	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	0,069	0,041
9	Тимчасове розміщування й організація харчування	0,001	0,007
10	Інформація та телекомунікації	0,0003	0,005
11	Фінансова та страхова діяльність	0,0003	0,002
12	Операції з нерухомим майном	0,002	0,005
13	Професійна, наукова та технічна діяльність	0,013	0,067
14	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,010	0,011
15	Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	-	-
16	Освіта	0,001	0,003
17	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,0002	0,003
18	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,0006	0,003
19	Надання інших видів послуг	0,011	0,082

Джерело: сформовано автором на основі табл. 3.1

Найбільший коефіцієнт покриття прибутком до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності обсягів експорту спостерігається для переробної промисловості (0,160), оптової та роздрібною торгівлі; ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів (0,082), транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності (0,069), добувної промисловості і розроблення кар'єрів (0,043) та сільського, лісового та рибного господарства (0,034).

Використовуючи коефіцієнти покриття прибутком до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності обсягів експорту та імпорту товарів, побудуємо середовища функціонування підприємств за обсягами експорту та імпорту продукції у контексті досягнення прибутку до оподаткування за видами економічної діяльності у 2022 р., яке представлено у рис. 3.1.

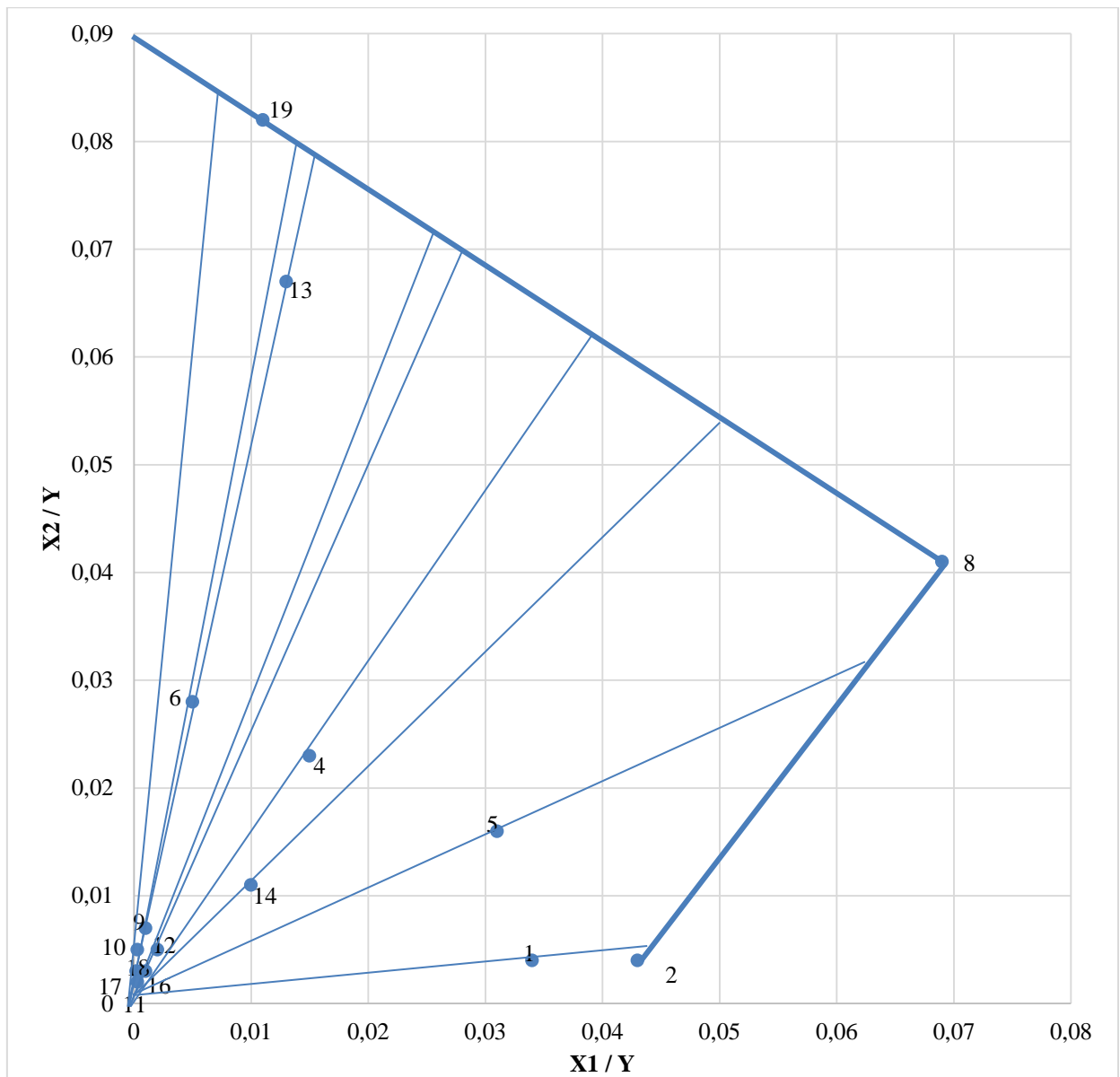

Рис. 3.1. Аналіз середовища функціонування підприємств за обсягами експорту та імпорту продукції у контексті досягнення прибутку до оподаткування за видами економічної діяльності в Україні у 2022 році

Джерело: побудовано автором на основі табл. 3.2

Лінія ефективності складається з таких позицій: 19 (надання інших видів послуг) – 8 (транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність) – 2 (добувна промисловість і розроблення кар'єрів). Таким чином, можна зробити висновок, що серед усіх видів економічної діяльності, сільське, лісове та рибне господарство не входить до складу тих, що визначають ефективність зовнішньоекономічної діяльності держави.

Рівень ефективності (неефективності) по видах економічної діяльності за 2022 р. визначається за допомогою відповідних коефіцієнтів (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Коефіцієнти ефективності (неефективності) по видах економічної діяльності в Україні за 2022 рік

№ п/п	Вид економічної діяльності	Коефіцієнт ефективності	Коефіцієнт неефективності
1	Сільське, лісове та рибне господарство	0,787	0,213
2	Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	1,000	1,000
3	Переробна промисловість	-	-
4	Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	0,376	0,624
5	Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	0,493	0,507
6	Будівництво	0,352	0,648
7	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	-	-
8	Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	1,000	1,000
9	Тимчасове розміщування й організація харчування	0,090	0,910
10	Інформація та телекомунікації	0,062	0,938
11	Фінансова та страхова діяльність	0,027	0,973
12	Операції з нерухомим майном	0,072	0,928
13	Професійна, наукова та технічна діяльність	0,845	0,155
14	Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,209	0,791
15	Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	-	-
16	Освіта	0,048	0,952
17	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	0,041	0,959
18	Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,039	0,961
19	Надання інших видів послуг	1,000	1,000

Джерело: сформовано автором на основі рис. 3.1

Сільське, лісове та рибне господарство (0,787) разом із професійною, науковою та технічною діяльністю (0,845) є найбільш ефективним видом економічної діяльності щодо використання експортно-імпортного потенціалу для забезпечення прибутку підприємств.

Оптимізація середовища функціонування підприємств за обсягами експорту та імпорту продукції у контексті досягнення прибутку до оподаткування за видами економічної діяльності у 2022 р. (рис. 3.2) здійснюється виходячи з позиції сільського, лісового та рибного господарства.

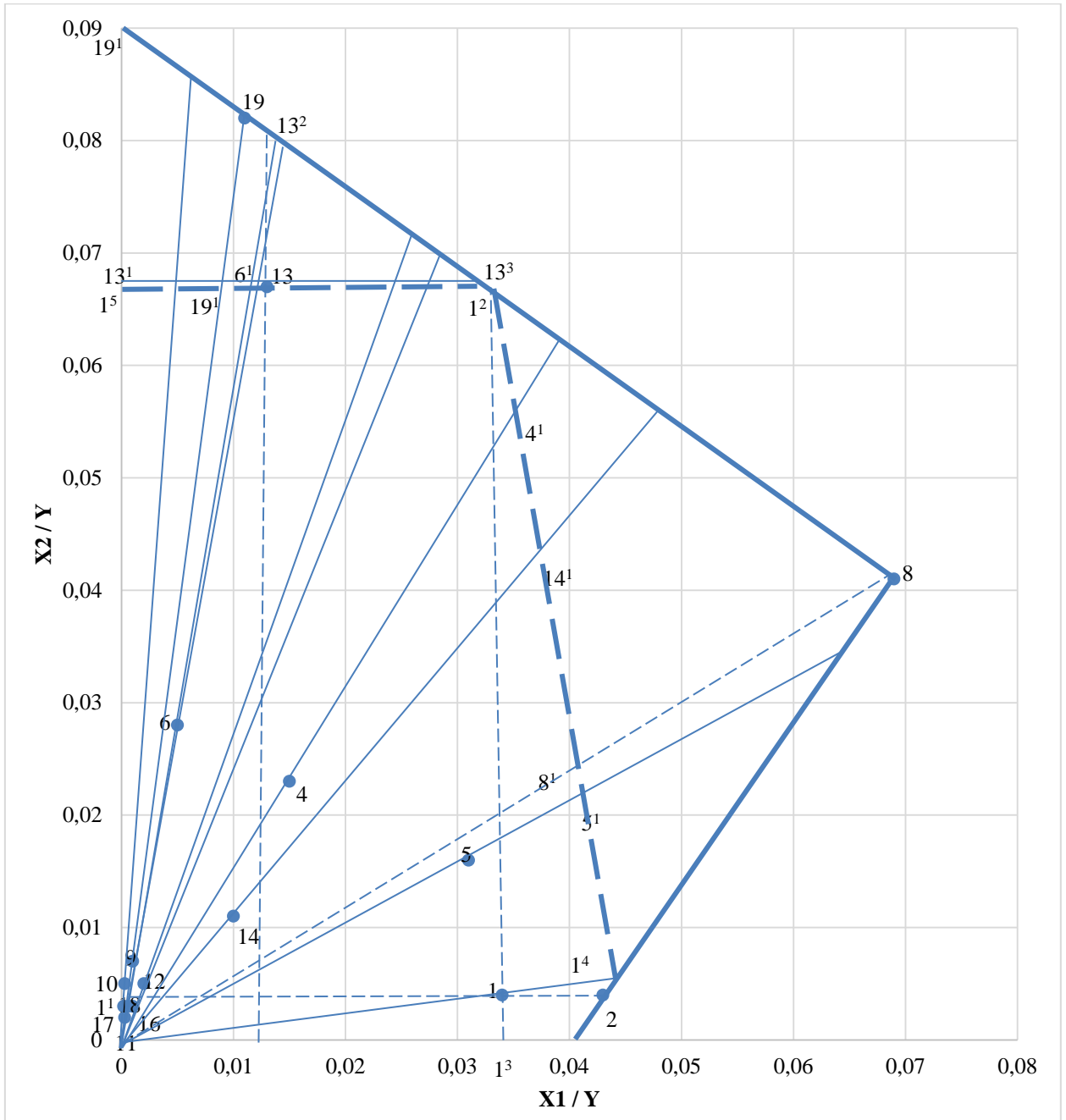

Рис. 3.2. Використання аналізу середовища функціонування підприємств для оптимізації лінії ефективності використання експортно-імпортного потенціалу для досягнення прибутку у 2022 році

Джерело: побудовано автором на основі рис. 3.1

Позиція сільського, лісового та рибного господарства має переваги над іншими видами економічної діяльності, що не входять до складу лінії ефективності, завдяки високому коефіцієнту ефективності (0,787). Вищий показник у професійної, наукової та технічної діяльності (0,845), однак розташування позиції даного виду економічної діяльності обмежений виключно двома позиціями лінії ефективності 19 (надання інших видів послуг) – 13^2 та 8 (транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність) – 13^3 .

Позиція сільського, лісового та рибного господарства має відношення як до позицій лінії ефективності 19 (надання інших видів послуг) та 8 (транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність) – (проекція 1^3-1^2), так і позицій 8 (транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність) та 2 (добувна промисловість і розроблення кар'єрів) – (проекція 1^1-2).

Таким чином, оптимізація лінії ефективності через позицію сільського, лісового та рибного господарства здійснюється через її переміщення ближче до осей абсцис та ординат:

- лінія $2-1^2$ як лінія, що з'єднує позицію 2 (перетин проекції 1^1-2 та лінії $8-2$) та 1^2 (перетин проекції 1^3-1^2 та проекції 1^5-1^2);
- лінія 1^5-1^2 як лінія, що з'єднує позиції 1^5 та 1^2 .

Оптимізована лінія ефективності: $1^5-19^1-13-1^2-8^1-2$.

Результатом оптимізації лінії ефективності по позиції сільського, лісового та рибного господарства є скорочення у середовищі функціонування площ $2-1^2-8$ та $1^2-1^5-19^1$. Отже, отримаємо не тільки нові коефіцієнти ефективності (неефективності), а й коефіцієнти покриття прибутком до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності обсягів експорту та імпорту товарів у 2022 р.

Для продовження дослідження результатів оптимізації пропонуємо представити оновлене зображення середовища функціонування з врахуванням вже отриманих результатів (рис. 3.3).

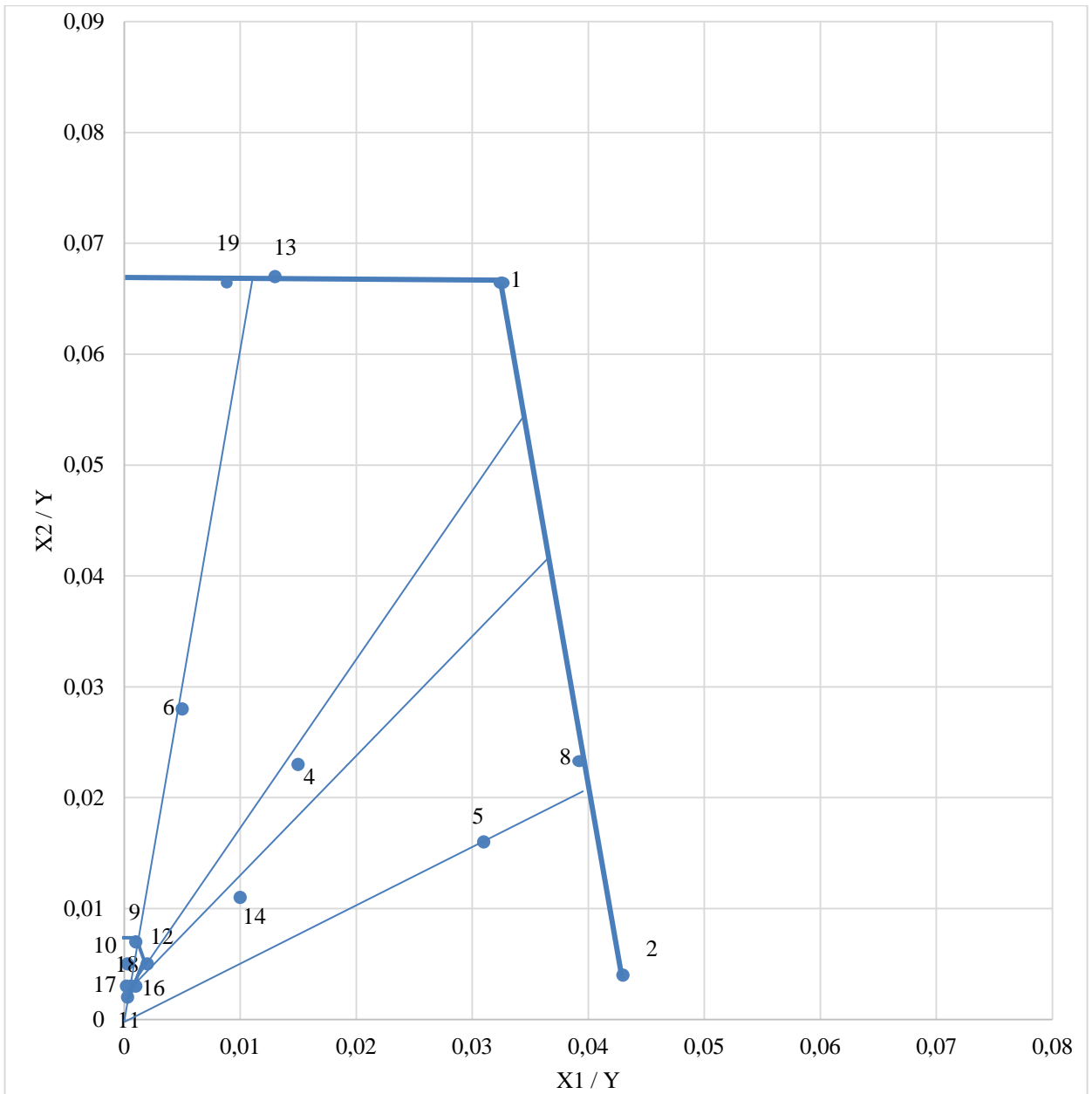

Рис. 3.3. Аналіз середовища функціонування підприємств за оптимізованою лінією ефективності використання експортно-імпортного потенціалу для досягнення прибутку в Україні у 2022 році

Джерело: побудовано автором на основі рис. 3.2

Враховуючи, що діяльність у сферах 9 (тимчасове розмішування й організація харчування), 10 (інформація та телекомунікації), 11 (фінансова та страхова діяльність), 12 (операції з нерухомим майном), 16 (освіта), 17 (охорона здоров'я та надання соціальної допомоги), 18 (мистецтво, спорт, розваги та відпочинок) характеризується коефіцієнтом неефективності

близьким до одиниці, пропонуємо їх не враховувати при проведенні подальших розрахунків.

Таким чином, оптимізована лінія ефективності складається з п'яти позицій: 19 (надання інших видів послуг), 13 (професійна, наукова та технічна діяльність), 1 (сільське, лісове та рибне господарство), 8 (транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність), 2 (добувна промисловість і розроблення кар'єрів).

Позиції, що не входять до складу лінії ефективності характеризуються певним рівнем неефективності. Такими видами економічної діяльності є 5 (водопостачання; каналізація, поводження з відходами), 4 (постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря), 14 (діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування), 6 (будівництво).

Найбільших переміщень внаслідок оптимізаційних заходів зазнала позиція 1 (сільське, лісове та рибне господарство) (рис. 3.1 та 3.3).

Якщо до оптимізації для позиції 1 (сільське, лісове та рибне господарство) коефіцієнт покриття прибутком до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності обсягів експорту (X_1 / Y) складав 0,034, то після оптимізації – 0,033 (зменшився на 0,001). Інша ситуація щодо коефіцієнта покриття прибутком до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності обсягів імпорту – 0,004 проти 0,0696 (збільшився у 17,4 рази).

Пропонуємо розрахувати обсяги експорту, імпорту та прибуток до оподаткування підприємств за коефіцієнтами покриття після оптимізації для сільського, лісового та рибного господарства.

1. При фіксованому прибутку до оподаткування підприємств за результатами 2022 р.:

$X_1 = 0,033 \cdot 126351929,7$ тис. грн = 4169614 тис. дол. Оптимальним за теперішніх умов є скорочення експорту на 111686 тис. дол. (4281300 тис. дол. - 4169614 тис. дол.).

$X_2 = 0,0696 \cdot 126351929,7$ тис. грн = 8794094 тис. дол. Оптимальним за теперішніх умов є збільшення імпорту товарів на 8239694 тис. дол. (8794094 тис. дол. - 554400 тис. дол.).

2. При фіксованому обсязі експорту (імпорту) за результатами 2022 р.:

$Y = 4281300$ тис. дол. / $0,033 = 129736363,6$ тис. грн. Внаслідок скорочення експорту можна збільшити прибуток до оподаткування підприємств на 3384433,9 тис. грн (129736363,6 тис. грн - 126351929,7 тис. грн).

$Y = 554400$ тис. дол. / $0,0696 = 7965517,2$ тис. грн. Внаслідок збільшення імпорту прибуток до оподаткування підприємств зменшиться на 118386412,5 тис. грн (7965517,2 тис. грн - 126351929,7 тис. грн).

Отримані результати свідчать, що при здійсненні економічної діяльності у сільському, лісовому та рибному господарстві спостерігається потреба у зменшенні експорту та збільшенні імпорту товарів, однак слід також враховувати, що зростання імпорту призведе до значного скорочення прибутку, водночас як певне зниження експорту сприятиме збільшенню прибутку до оподаткування підприємств.

Використання позиції сільського, лісового та рибного господарства для оцінювання оптимізованого середовища функціонування підприємств у 2022 р. (рис. 3.4) здійснюється на основі відстаней з позиції 1 (сільське, лісове та рибне господарство) на позиції інших видів економічної діяльності (19 (надання інших видів послуг), 13 (професійна, наукова та технічна діяльність), 6 (будівництво), 4 (постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря), 14 (діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування), 5 (водопостачання; каналізація, поводження з відходами), 8 (транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність), 2 (добувна промисловість і розроблення кар'єрів) до осей абсцис та ординат (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Розрахунок прибутку до оподаткування підприємств за видами економічної діяльності з позиції розвитку сільського, лісового та рибного господарства в Україні у контексті порівняння з показниками 2022 року

Позиція	Факторний показник	Розрахунок позиції	Розрахований прибуток (П _р), тис. грн	(П ₂₀₂₂ – П _р), тис. грн
2	Експорт	0,044	69940909,1	1820451,5
4	Експорт	0,016	42375000	-3013793,1
5	Експорт	0,031	1464516,1	-5375,7
6	Імпорт	0,021	15480952,4	-4037840,7
8	Експорт	0,044	67290909,1	-24736695,4
13	Імпорт	0,067	16231343,3	82342,1
14	Експорт	0,016	6437500,0	3798842,3
19	Імпорт	0,067	564179,1	-105512,7

Джерело: сформовано автором на основі табл. 3.1 та рис. 3.2

Проаналізовано рис. 3.4 виходячи з пріоритетності факторного показника по відношенню до позиції 1 (сільське, лісове та рибне господарство) – визначається проекцією відповідної лінії на ось абсцис (експорт) та ординат (імпорт).

Наприклад, позиція 2 (добувна промисловість і розроблення кар'єрів) – лінія 1-8-2 перетинається з віссю абсцис, що свідчить про пріоритетність експорту. Розраховуємо прибуток для цієї позиції: $P_r = 3077400 \text{ тис. дол.} / 0,044 = 69940909,1 \text{ тис. грн}$. Прибуток до оподаткування підприємств, що здійснюють діяльність у добувній промисловості і розробленні кар'єрів за результатами 2022 р. складає 71761360,6 тис. грн. Відповідно різниця визначається сумою 1820451,5 тис. грн (71761360,6 тис. грн – 69940909,1 тис. грн). Таким чином, можна стверджувати, що оптимізація позиції сільського, лісового та рибного господарства у контексті оптимізації середовища функціонування не приводить до збільшення прибутку до оподаткування підприємств, що здійснюють діяльність у добувній промисловості та розробленні кар'єрів.

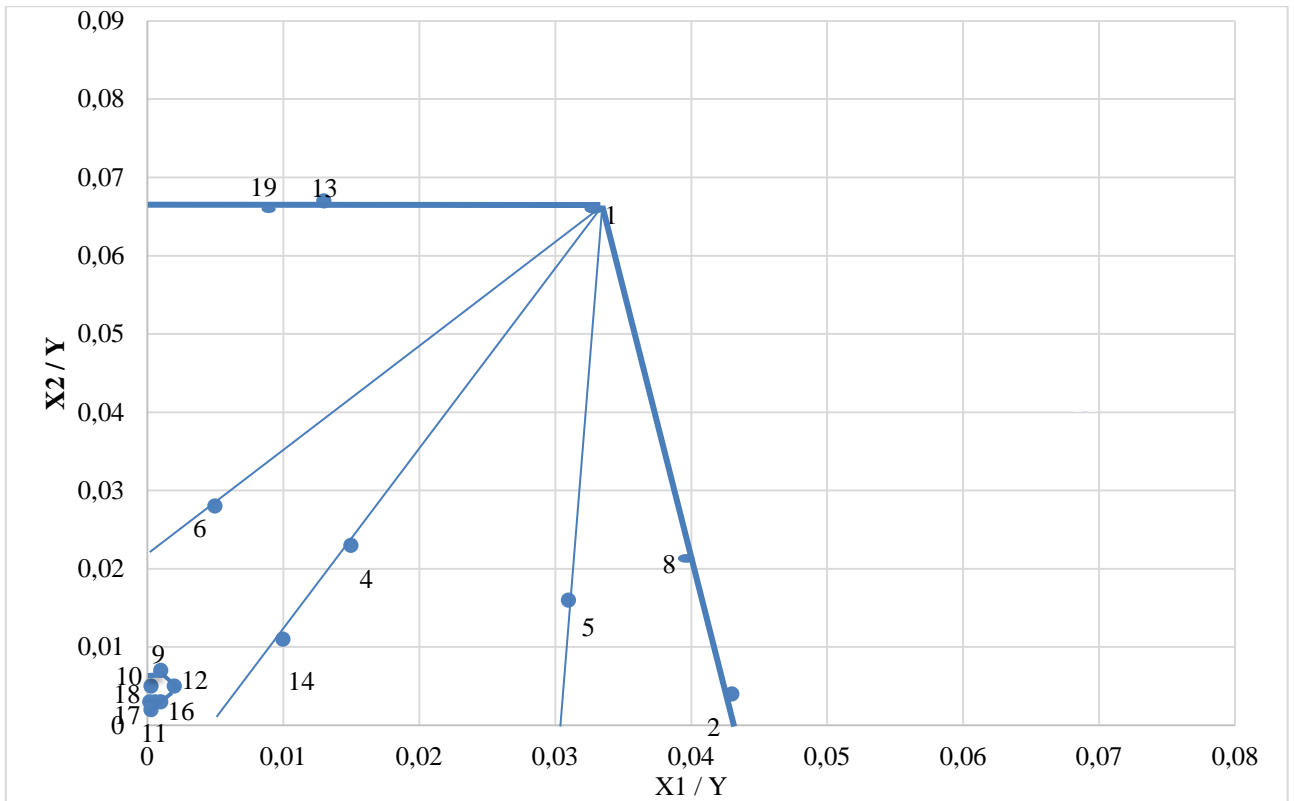

Рис. 3.4. Використання позиції сільського, лісового та рибного господарства для оцінювання оптимізованого середовища функціонування підприємств в Україні у 2022 році

Джерело: побудовано автором на основі рис. 3.3

Разом із тим, визначено п'ять видів економічної діяльності, по підприємствах яких виявлені можливості збільшення прибутку внаслідок оптимізаційних заходів до позиції сільського, лісового та рибного господарства у контексті оптимізації середовища функціонування (табл. 3.4): постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря; водопостачання; каналізація, поводження з відходами; будівництво; транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність; надання інших видів послуг.

3.2. Моделювання ефективності функціонування підприємницьких структур за умов експортної діяльності

Використовуючи метод аналізу середовища функціонування, можна оцінити діяльність ПСП «Україна», ТОВ «ДАШКІВЦІ», ТОВ «БІЗНЕС АГРО ІМПЕРІЯ», ДП «ДГ Подільської ДСС ІС НААН» та ПСП «Вікторія»,

виходячи з їх виробничого та результативного потенціалу.

Факторними (ресурсними) показниками є собівартість продукції (X_1) та знос основних засобів (X_2), результативний показник – чистий прибуток (Y) (табл. 3.5). Особливість дослідження полягає у тому, що чистий прибуток не завжди вдається досягти, а тому у разі отримання збитку позиція вилучається.

Таблиця 3.5

Показники діяльності аграрних підприємств Вінницької області у контексті досягнення чистого прибутку за 2019-2023 рр.

№ п/п	Показник діяльності підприємства	Роки				
		2019	2020	2021	2022	2023
ПСП «Україна»						
1	Собівартість продукції, тис. грн (X_1)	35956,10	36072,90	34574,90	49156,20	46958,90
2	Знос основних засобів, тис. грн (X_2)	10829,30	14931,40	18897,00	22787,30	27215,80
3	Чистий прибуток (Y)	3851,80	4087,30	16332,40	13142,80	2876,70
ТОВ «ДАШКІВЦІ»						
4	Собівартість продукції, тис. грн (X_1)	109528,00	68060,00	80268,00	99320,00	102991,00
5	Знос основних засобів, тис. грн (X_2)	21803,00	26035,00	30081,00	33969,00	38173,00
6	Чистий прибуток (Y)	37390,00	50518,00	34979,00	26934,00	15029,00
ТОВ «БІЗНЕС АГРО ІМПЕРІЯ»						
7	Собівартість продукції, тис. грн (X_1)	4250,20	7580,10	15024,20	29493,10	25285,00
8	Знос основних засобів, тис. грн (X_2)	85,10	688,40	1711,60	2742,50	3545,00
9	Чистий прибуток (Y)	203,60	1026,00	4243,60	10952,60	14257,3
ДП «ДГ Подільської ДСС ІС НААН»						
10	Собівартість продукції, тис. грн (X_1)	5228,00	6877,00	5089,00	5452,00	-
11	Знос основних засобів, тис. грн (X_2)	9101,00	13829,00	14825,00	15901,00	-
12	Чистий прибуток (Y)	-489,00	121,00	18,00	-661,00	-
ПСП «Вікторія»						
13	Собівартість продукції, тис. грн (X_1)	8320,10	10975,50	11136,90	14946,40	14555,30
14	Знос основних засобів, тис. грн (X_2)	4438,90	4941,00	5611,30	6840,10	7998,60
15	Чистий прибуток (Y)	408,40	571,90	3313,50	6536,70	475,40

Джерело: сформовано автором на основі фінансової звітності підприємств

Не використовуються результати за 2019 р. і 2022 р. по ДП «ДГ Подільської ДСС ІС НААН», оскільки підприємство отримало збитки у розмірі 489 тис. грн та 661 тис. грн відповідно, а у 2023 р. – зазнало реорганізації, тому показники за цей період не наводяться. Разом із тим, певний відбиток у досліджуваному проміжку часу на середовище функціонування з боку даного підприємства залишився, а тому його позицію будемо враховувати відповідно до тих років, коли досягався чистий прибуток.

У табл. 3.6 наведено розрахунок коефіцієнтів покриття чистим прибутком аграрних підприємств Вінницької області собівартості та зносу основних засобів за 2019-2023 рр.

Таблиця 3.6

**Коефіцієнти покриття чистим прибутком аграрних підприємств
Вінницької області собівартості та зносу основних засобів за
2019-2023 рр.**

№ п/п	Вид товару (послуги)	X ₁ /Y	X ₂ / Y
1	2	3	4
2019 рік			
1	ПСП «Україна»	9,33	2,81
2	ТОВ «ДАШКІВЦІ»	2,93	0,58
3	ТОВ «БІЗНЕС АГРО ІМПЕРІЯ»	20,88	0,42
4	ДП «ДГ Подільської ДСС ІС НААН»	-	-
5	ПСП «Вікторія»	20,37	10,87
Разом		53,51	14,68
2020 рік			
6	ПСП «Україна»	8,82	3,65
7	ТОВ «ДАШКІВЦІ»	1,35	0,51
8	ТОВ «БІЗНЕС АГРО ІМПЕРІЯ»	7,39	0,67
9	ДП «ДГ Подільської ДСС ІС НААН»	56,83	114,29
10	ПСП «Вікторія»	19,19	8,64
Разом		36,75	13,47
2021 рік			
11	ПСП «Україна»	2,12	1,16
12	ТОВ «ДАШКІВЦІ»	2,29	0,86
13	ТОВ «БІЗНЕС АГРО ІМПЕРІЯ»	3,54	0,40
Разом		11,31	4,11

Продовження таблиці 3.6

1	2	3	4
15	ПСП «Вікторія»	3,36	1,69
Разом		11,31	4,11
2022 рік			
16	ПСП «Україна»	3,74	1,73
17	ТОВ «ДАШКІВЦІ»	3,69	1,26
18	ТОВ «БІЗНЕС АГРО ІМПЕРІЯ»	2,69	0,25
19	ДП «ДГ Подільської ДСС ІС НААН»	-	-
20	ПСП «Вікторія»	2,29	1,05
Разом		12,41	4,29
2023 рік			
21	ПСП «Україна»	16,32	9,46
22	ТОВ «ДАШКІВЦІ»	6,85	2,54
23	ТОВ «БІЗНЕС АГРО ІМПЕРІЯ»	1,77	0,25
24	ДП «ДГ Подільської ДСС ІС НААН»	-	-
25	ПСП «Вікторія»	30,61	16,82
Разом		55,55	29,07

Джерело: сформовано автором на основі табл. 3.5

При дослідженні ефективності використання виробничих факторів (собівартість продукції та знос основних засобів) для оптимізації чистого прибутку аграрних підприємств за 2019-2023 рр. (рис. 3.5) методом аналізу середовища функціонування, автор не братиме до уваги також інші позиції ДП «ДГ Подільської ДСС ІС НААН» (4-_{2020 рік} та 9-_{2021 рік}, табл. 3.6), оскільки обсяг прибутку цього підприємства нівелює здатність впливати на розвиток виробничого потенціалу, що характеризується багатократним перевищенням коефіцієнтів покриття над аналогічними показниками інших підприємств середовища функціонування.

Визначення ефективності використання виробничих факторів (собівартість продукції та знос основних засобів) для оптимізації чистого прибутку аграрних підприємств за 2019-2023 рр. наведено на рис. 3.5.

Лінія ефективності складається з позицій двох підприємств: 7 (ТОВ «ДАШКІВЦІ»-_{2020 рік}) та 23 (ТОВ «БІЗНЕС АГРО ІМПЕРІЯ»-_{2023 рік}).

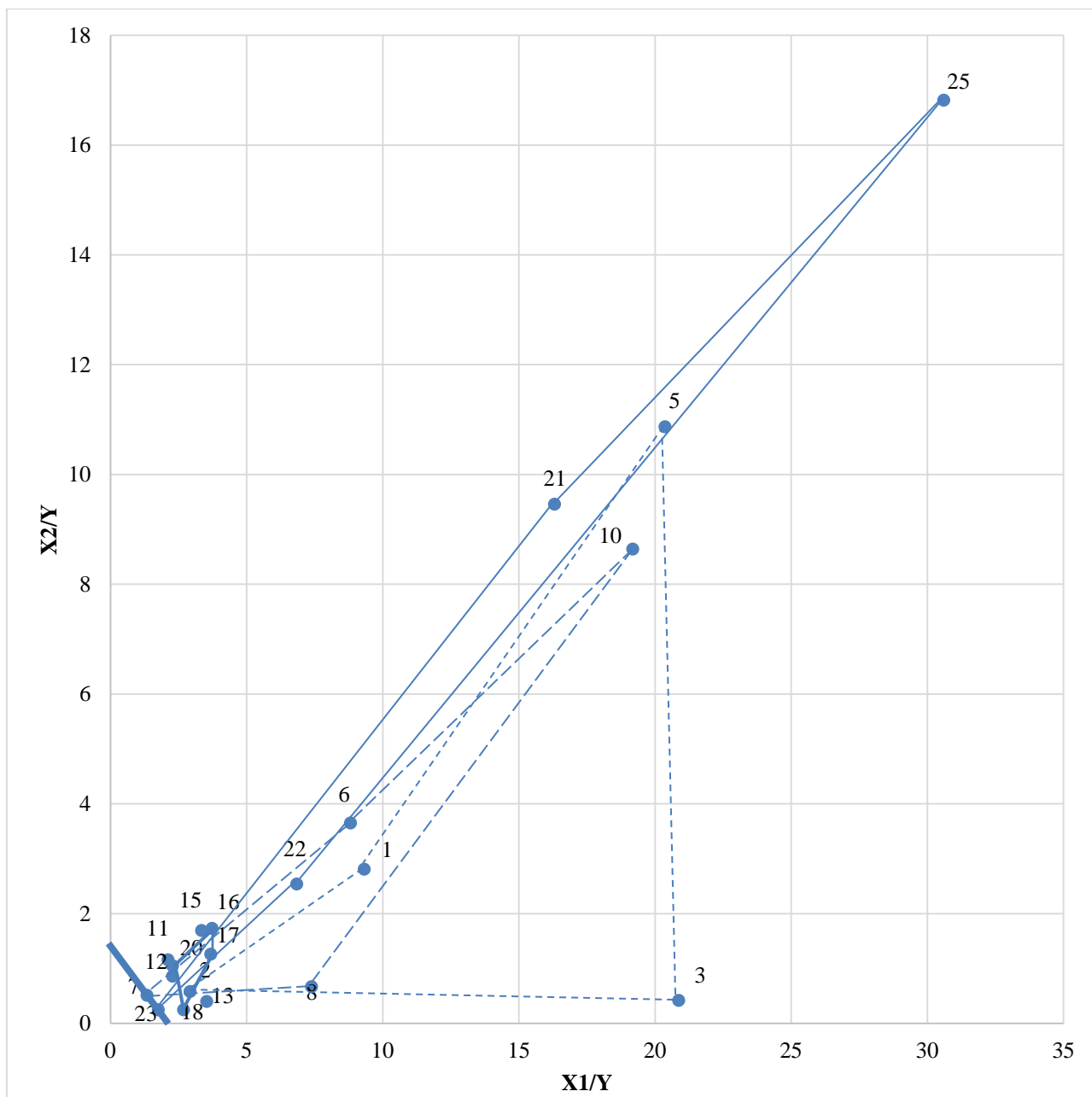

Рис. 3.5. Ефективність використання виробничих факторів (собівартість продукції та знос основних засобів) для оптимізації чистого прибутку аграрних підприємств за 2019-2023 рр.

Джерело: побудовано автором на основі табл. 3.6

На рис. 3.5 наведені площі, що умовно відображають рівень розсіювання позицій аналізованих підприємств за 2019-2023 рр. (через низьку візуалізацію відсутній лише 2021 р.). Максимальні рівні розсіювання позицій аналізованих підприємств спостерігаються у 2019 р. – площа 1-2-3-5 та у 2023 р. – площа 21-22-23-25. Натомість мінімальний рівень

розсіювання позицій аналізованих підприємств відповідає 2022 р. – площа 16-17-18-20. Таким чином, чим меншою є площа розсіювання позицій аналізованих підприємств у часі, тим придатнішим є даний період як базовий для моделювання ефективності функціонування підприємницьких структур із урахуванням впливу показників експортної діяльності.

Підтвердженням такого припущення є сумарні значення показників покриття (X_1/Y та X_2/Y) за період 2019-2023 рр. Оптимальними є умови: $X_1/Y \rightarrow \min$ та $X_2/Y \rightarrow \min$, оскільки, існує потреба зростання прибутку (Y), або / та зменшення собівартості продукції (X_1) та зносу основних засобів (X_2). У 2019 р. $X_1/Y = 53,51$, $X_2/Y = 14,68$. До 2021 р. сумарні показники обох коефіцієнтів покриття зменшуються, а у 2022 р. дещо зростають. У 2023 р. зростання підсумкових значень коефіцієнтів покриття максимальне, що призводить до перевищення результату за 2019 р. ($X_1/Y = 55,55$ та $X_2/Y = 29,07$).

Оскільки аналізовані вище підприємства не задіяні у зовнішньоекономічній діяльності, пропонуємо для моделювання процесу формування результуючих ліній ефективності провести порівняльний аналіз даних суб'єктів господарювання з ТОВ «АГРАНА ФРУТ УКРАЇНА». Дане підприємство було обрано виходячи з наступних аргументів:

- товариство здійснює переробну діяльність у сфері аграрного виробництва, а тому пов'язане з сільськогосподарськими підприємствами;
- підприємство протягом останніх років є активним учасником експортно-імпортової діяльності, а також реалізує продукцію на внутрішньому ринку;
- підприємство постійно розвивається, його діяльність характеризується прибутковістю.

Це важливо, оскільки, використовуючи метод аналізу середовища функціонування, через відносні показники покриття результативним показником (чистим прибутком) факторних (ресурсних), можна визначити можливості підприємств, що не здійснюють зовнішньоекономічну діяльність долучитись до експортування виробленої продукції.

У табл. 3.7 наведено розрахунок співвідношення між продажами на внутрішньому ринку та експортними продажами по ТОВ «АГРАНА ФРУТ УКРАЇНА» протягом 2019-2023 рр.

Таблиця 3.7

Оцінювання співвідношення між продажами на внутрішньому ринку та експортними продажами по ТОВ «АГРАНА ФРУТ УКРАЇНА» впродовж 2019-2023 рр.

№ п/п	Вид товару (послуги)	Продажі на внутрішньому ринку (ПВР), тис. грн	Експортні продажі (ЕП), тис. грн	ПВР/ЕП · 100%
2019 рік				
1	Фруктові наповнювачі	244836	569605	
2	Заморожені фрукти	71338	45139	
3	Інші продукти	8226	4175	
4	Надані послуги	3646	25510	
Усього		328046	644429	50,9%
2020 рік				
5	Фруктові наповнювачі	255793	659979	
6	Заморожені фрукти	88637	14998	
7	Інші продукти	10443	2427	
8	Надані послуги	1636	16141	
Усього		356509	693545	51,4%
2021 рік				
9	Фруктові наповнювачі	750176	299406	
10	Заморожені фрукти	46796	226202	
11	Інші продукти	5517	1952	
12	Надані послуги	61020	3812	
Усього		863509	531372	162,5%
2022 рік				
13	Фруктові наповнювачі	595074	65225	
14	Заморожені фрукти	58240	423446	
15	Інші продукти	3691	581	
16	Надані послуги	70913	2826	
Усього		727918	492078	147,9%
2023 рік				
13	Фруктові наповнювачі	892771	38618	
14	Заморожені фрукти	72273	160006	
15	Інші продукти	5520	84	
16	Надані послуги	44930	4746	
Усього		1015494	203454	499,1%

Джерело: сформовано автором на основі даних [154]

Протягом 2019-2020 рр. обсяг продажів на внутрішньому ринку фактично у два рази менший за обсяг експортного продажу, однак у 2021-2022 рр. ситуація кардинально змінюється – обсяг продажів на

внутрішньому ринку приблизно у півтора рази більший за обсяг експортного продажу. Останній з досліджуваних років особливий – повноцінний вплив військових дій на діяльність експортних підприємств. Як наслідок, спостерігається переорієнтація на внутрішній ринок, а тому п'ятикратне перевищення обсягу продажів на внутрішньому ринку обсягу експортних продажів не є цінним для аналізу з точки зору значущості та обґрунтованості динаміки минулих років.

Вважаємо, що негативні результати 2023 р. пов'язані з наслідками бойових дій на території України – насамперед значне зменшення експортних продажів товариством, а тому подальше моделювання буде здійснюватися на основі показників 2022 р., оскільки це початок військового протистояння, відповідно підприємства, що працюють у тилівій зоні у цьому році мали можливість пристосуватись до нових реалій. Виходячи з цього, складову зовнішньоекономічної діяльності будемо проєктувати на результати до 2022 р.

У табл. 3.8 наведені показники діяльності ТОВ «АГРАНА ФРУТ УКРАЇНА» у контексті досягнення чистого прибутку за 2019-2022 рр. Підприємство продає на внутрішньому ринку та експортує такі види товару (послуг): фруктові наповнювачі, заморожені фрукти, інші продукти та надані послуги.

Таблиця 3.8

**Показники діяльності ТОВ «АГРАНА ФРУТ УКРАЇНА» у контексті
досягнення чистого прибутку за 2019-2022 рр.**

№ п/п	Вид товару (послуги)	Продажі на внутрішньому ринку, тис. грн, X ₁	Експортні продажі, тис. грн, X ₂	Чистий прибуток, тис. грн, Y
1	2	3	4	5
2019 рік				
1	Фруктові наповнювачі	244836	569605	79160
2	Заморожені фрукти	71338	45139	11321
3	Інші продукти	8226	4175	1205
4	Надані послуги	3646	25510	2834
2020 рік				
5	Фруктові наповнювачі	255793	659979	96339
6	Заморожені фрукти	88637	14998	10902
7	Інші продукти	10443	2427	1354
8	Надані послуги	1636	16141	1870

Продовження табл. 3.8

1	2	3	4	5
2021 рік				
9	Фруктові наповнювачі	750176	299406	98844
10	Заморожені фрукти	46796	226202	25709
11	Інші продукти	5517	1952	703
12	Надані послуги	61020	3812	6106
2022 рік				
13	Фруктові наповнювачі	595074	65225	41401
14	Заморожені фрукти	58240	423446	30202
15	Інші продукти	3691	581	268
16	Надані послуги	70913	2826	4624

Джерело: сформовано автором на основі даних [154]

Коефіцієнти покриття чистим прибутком ТОВ «АГРАНА ФРУТ УКРАЇНА» обсягу продажів на внутрішньому ринку та обсягу експортних продажів за 2019-2022 рр. (табл. 3.9) свідчать, що коефіцієнти покриття чистим прибутком обсягу продажів на внутрішньому ринку (X_1/Y) знаходяться у межах від 0,87 (надані послуги – 2020 рік) до 15,33 (надані послуги – 2022 рік).

Таблиця 3.9

**Коефіцієнти покриття чистим прибутком ТОВ «АГРАНА ФРУТ
УКРАЇНА» обсягу продажів на внутрішньому ринку та обсягу
експортних продажів за 2019-2022 рр.**

№ п/п	Вид товару (послуги)	X_1/Y	X_2/Y
2019 рік			
1	Фруктові наповнювачі	3,09	7,20
2	Заморожені фрукти	6,30	3,99
3	Інші продукти	6,83	3,46
4	Надані послуги	1,29	9,00
2020 рік			
5	Фруктові наповнювачі	2,65	6,85
6	Заморожені фрукти	8,13	1,37
7	Інші продукти	7,71	1,79
8	Надані послуги	0,87	8,63
2021 рік			
9	Фруктові наповнювачі	7,59	3,03
10	Заморожені фрукти	1,82	8,79
11	Інші продукти	7,84	2,78
12	Надані послуги	9,99	0,62
2022 рік			
13	Фруктові наповнювачі	14,37	1,58
14	Заморожені фрукти	1,93	14,02
15	Інші продукти	13,77	2,17
16	Надані послуги	15,33	0,61

Джерело: сформовано автором на основі табл. 3.8

Коефіцієнти покриття чистим прибутком обсягу експортних продажів (X_2/Y) знаходяться у межах від 0,61 (надані послуги – 2022 рік) до 14,02 (заморожені фрукти – 2022 рік).

Ефективність використання виробничих факторів (обсяг продажів на внутрішньому ринку та обсяг експорту) для оптимізації чистого прибутку ТОВ «АГРАНА ФРУТ УКРАЇНА» за 2019-2022 рр. (рис. 3.6) має вигляд лінії: 8 (надані послуги – 2020 рік) – 5 (фруктові наповнювачі – 2020 рік) – 7 (інші продукти – 2020 рік) – 6 (заморожені фрукти – 2020 рік) – 12 (надані послуги – 2021 рік).

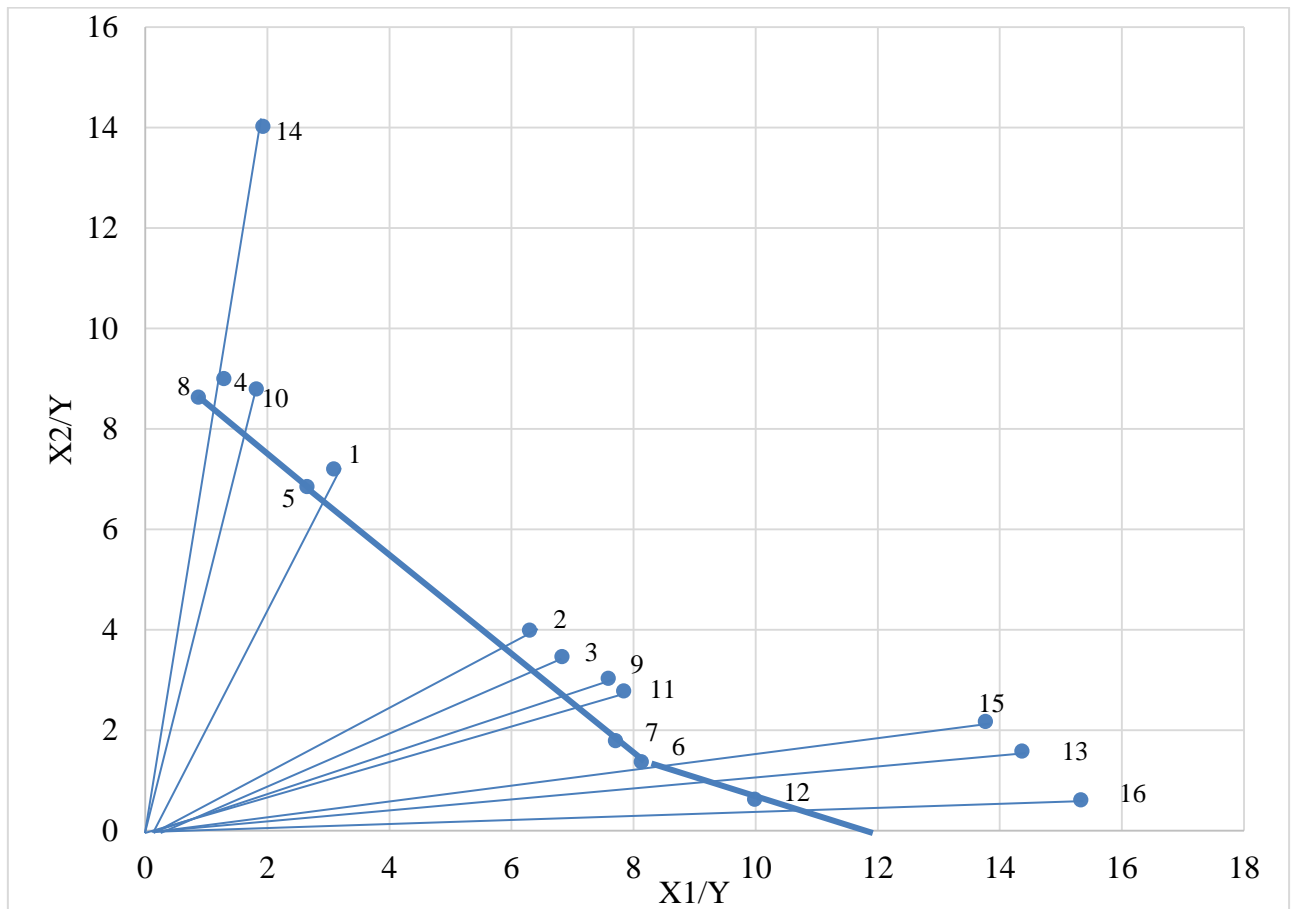

Рис. 3.6. Ефективність використання виробничих факторів (обсяг продажів на внутрішньому ринку та обсяг експорту) для оптимізації чистого прибутку ТОВ «АГРАНА ФРУТ УКРАЇНА» за 2019-2022 рр.

Джерело: побудовано автором на основі табл. 3.8

Точки перетину прямих 0-1, 0-2, 0-3, 0-4, 0-9, 0-10, 0-11, 0-13, 0-14, 0-15 та 0-16 з лінією ефективності є новими позиціями відповідних товарів (послуг) у середовищі функціонування. Нові позиції дають можливість

визначити оптимізований прибуток, виходячи з показників продажу на внутрішньому ринку та експортних продаж (табл. 3.10).

Таблиця 3.10

Розрахунок оптимізованого прибутку ТОВ «АГРАНА ФРУТ УКРАЇНА» у контексті використання методу аналізу середовища функціонування

№ п/п	Вид товару (послуги)	Оптимізоване значення коефіцієнта покриття		Чистий прибуток за 2022 рік (ЧП ₂₀₂₂)	Оптимізований прибуток (ЧП _{оптм}) за показниками, тис. грн	
		X ₁ /Y	X ₂ /Y		X ₁	X ₂
1	Фруктові наповнювачі-2019 рік	2,74	6,68	79160	89356	85270
2	Заморожені фрукти-2019 рік	5,85	3,77	11321	12194	11973
3	Інші продукти-2019 рік	6,34	3,26	1205	1297	1280
4	Надані послуги-2019 рік	1,11	8,32	2834	3285	3066
9	Фруктові наповнювачі-2021рік	6,83	2,78	98844	109835	107700
10	Заморожені фрукти-2021 рік	1,58	7,88	25709	29618	28706
11	Інші продукти-2021 рік	7,04	2,55	703	784	765
13	Фруктові наповнювачі-2022 рік	9,17	0,97	41401	64894	67242
14	Заморожені фрукти-2022 рік	1,27	8,52	30202	45858	49700
15	Інші продукти-2022 рік	8,19	1,33	268	450,7	437
16	Надані послуги-2022 рік	10,62	0,43	4624	6677	6572

Джерело: сформовано автором на основі рис. 3.6

Завдяки оптимізаційним заходам на основі застосування методу аналізу середовища функціонування, доведено наявність втрачених можливостей підприємством ТОВ «АГРАНА ФРУТ УКРАЇНА» у 2019-2022 рр. – прибуток міг бути більшим у випадку досягнення результатів із реалізації як на внутрішньому ринку, так і експортних продажів на рівні 2020 р. Не дивлячись на експортну орієнтованість підприємства, більший прибуток досягається завдяки внутрішньому ринку (за винятком реалізації фруктових наповнювачів та заморожених фруктів у 2022 р.).

Разом із тим, можна стверджувати про значний вплив експортної діяльності як фактору, що надає можливість підприємству отримувати прибутки та забезпечувати ефективне виробництво. Результативність експортної діяльності для даного підприємства формує гнучку систему балансування на ринку, а тому неможливо вести мову про пріоритетність одного напрямку перед іншим. Навіть в умовах війни підприємство продовжує діяльність на двох напрямках, отримує прибутки та нарощує обсяги виробництва.

Враховуючи, що для п'яти аналізованих нами підприємств, що не займаються експортною діяльністю, з одного боку, та ТОВ «АГРАНА ФРУТ УКРАЇНА» – з іншого, результативним показником є чистий прибуток, вважаємо, що позиції цих суб'єктів господарювання можна розмістити у єдиному середовищі функціонування. Такий підхід є графічно обґрунтованим, оскільки витримано всі вимоги технічного розташування позицій, а також економічно доцільним – одержання прибутку через потреби у ресурсах внутрішнього та зовнішнього ринків і важливість ресурсу управління собівартістю та зменшення зносу основних засобів.

Використаємо властивість методу середовища функціонування – побудова непараметричних моделей на основі розрахунку відносних показників (коефіцієнтів), а тому залучення показників по ТОВ «АГРАНА ФРУТ УКРАЇНА» разом із показниками по п'яти аналізованих підприємствах за різні періоди посилять середовище функціонування з точки зору впливовості (не впливовості) саме зовнішньоекономічного чинника.

На рис. 3.7 наведено процес формування результуючих ліній ефективності за підсумками порівняльного аналізу діяльності досліджуваних підприємств за 2019-2023 рр. із ТОВ «АГРАНА ФРУТ УКРАЇНА» за 2019-2022 рр. Для спрощення порівняльного аналізу, наведемо лише позиції ліній ефективності (рис. 3.5 та 3.6).

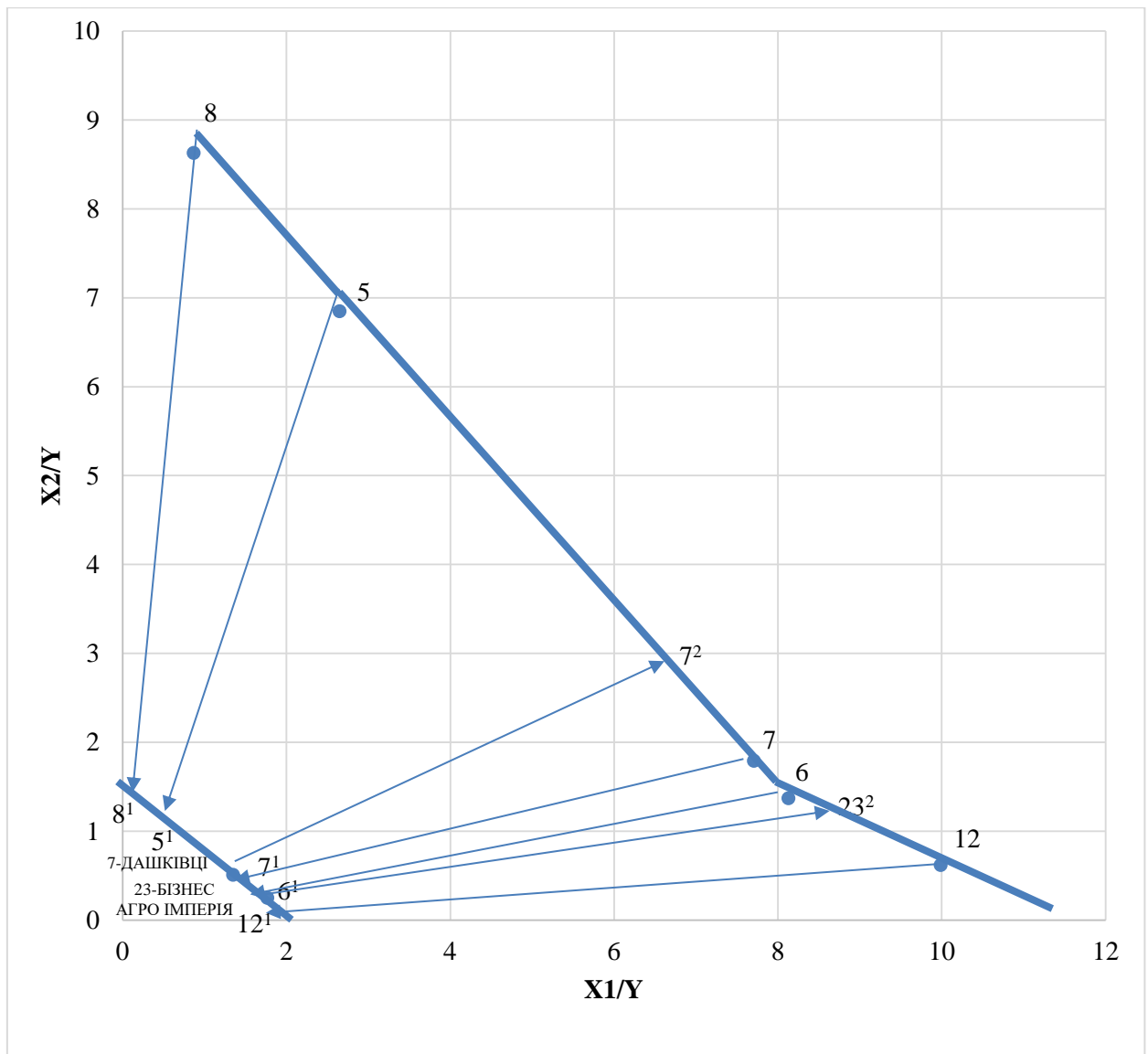

Рис. 3.7. Формування результуючих ліній ефективності за підсумками порівняльного аналізу діяльності досліджуваних підприємств за 2019-2023 рр. із ТОВ «АГРАНА ФРУТ УКРАЇНА» за 2019-2022 рр.

Джерело: побудовано автором на основі рис. 3.5 та рис. 3.6

На основі позицій різних підприємств за різні періоди було побудовано сім результуючих ліній ефективності. Лінія 8-8¹ характеризує найдовшу відстань, що визначає спрямованість на зменшення коефіцієнтів покриття чистим прибутком ТОВ «АГРАНА ФРУТ УКРАЇНА» обсягу продажів на внутрішньому ринку та обсягу експортних продажів відносно граничних можливостей досліджуваних аграрних підприємств. Позиція 8¹ ($X_1/Y = 0$; $X_2/Y = 1,25$). Таким чином, орієнтуючись на цей результат для

ТОВ «АГРАНА ФРУТ УКРАЇНА» у проміжку 2019-2022 рр., можна зробити висновок про недоцільність продажів на внутрішньому ринку ($X_1 = 0$). Разом із тим, ураховуючи зменшення значення коефіцієнта покриття чистим прибутком обсягу експортних продажів на 7,38, при $X_2/Y = 1,25$, чистий прибуток повинен скласти 12913 тис. грн.

Розрахунки можливого рівня чистого прибутку від операцій на внутрішньому ринку та від здійснення експортних продажів по результуючих лініях ефективності, що спрямовані на лінію 7-23 наведено у табл. 3.11.

Таблиця 3.11

Визначення можливого рівня чистого прибутку ТОВ «АГРАНА ФРУТ УКРАЇНА» від операцій на внутрішньому ринку та від здійснення експортних продажів по результуючих лініях ефективності, що спрямовані на лінію 7-23

№ позиції	Вид товару (послуги), рік досягнення ефективності	Позиція на лінії ефективності 7-23	Коефіцієнти покриття за позицією на лінії 7-23		Можливий рівень чистого прибутку, тис. грн	
			X_1/Y	X_2/Y	від операцій на внутрішньому ринку	від експортних продажів
8	Надані послуги, 2020 рік	8 ¹	0	1,25	0	12913
5	Фруктові наповнювачі, 2020 рік	5 ¹	0,40	1,05	639483	628551
7	Інші продукти, 2020 рік	7 ¹	1,52	0,35	6870	6934
6	Заморожені фрукти, 2020 рік	6 ¹	1,68	0,20	5276	74990
12	Надані послуги, 2021 рік	12 ¹	2,00	0,10	30510	38120

Джерело: побудовано автором на основі рис. 3.7

Аналізуючи отримані результати, можна дійти висновку про можливість значно збільшити прибуток для всіх випадків за винятком

операцій на внутрішньому ринку з надання послуг та виробництва заморожених фруктів.

Виходячи з досліджуваних п'яти аграрних підприємств, тільки два з них (7 – ТОВ «ДАШКІВЦІ», 2020 р. та 23 – ТОВ «БІЗНЕС АГРО ІМПЕРІЯ», 2023 р.) мають можливості щодо збільшення прибутку, в тому числі і у випадку експортної діяльності (табл. 3.12).

Таблиця 3.12

Визначення можливого рівня чистого прибутку ТОВ «ДАШКІВЦІ» та ТОВ «БІЗНЕС АГРО ІМПЕРІЯ» у випадку експортної діяльності по результуючих лініях ефективності, що спрямовані на лінію 8-5-7-6-12

№ позиції	Підприємство, рік досягнення ефективності	Позиція на лінії ефективності 8-5-7-6-12	Коефіцієнти покриття за позицією на лінії 8-5-7-6-12		Можливий рівень чистого прибутку, тис. грн	
			X ₁ /Y	X ₂ /Y	по собівартості продукції	по зносу основних засобів
7	ТОВ «ДАШКІВЦІ», 2020 рік	7 ²	6,80	2,70	10009	9643
23	ТОВ «БІЗНЕС АГРО ІМПЕРІЯ», 2023 рік	23 ²	8,48	1,20	2982	2954

Джерело: побудовано автором на основі рис. 3.7

У жодному випадку можливий прибуток не перевищив рівень досягнутого даними підприємствами у 2020 та 2023 роках. Таким чином, можна зробити висновок, що існуюча структура собівартості продукції та досить значний рівень зношення основних засобів не дозволяють вітчизняним аграрним підприємствам повноцінно брати участь у міжнародній інтеграції шляхом здійснення зовнішньоекономічної діяльності. Для даних суб'єктів господарювання набагато більше можна заробити, виходячи з умов традиційних відносин на аграрних ринках України.

3.3. Концептуальні напрями удосконалення організаційно-інституційного забезпечення розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції

Незважаючи на системні ризики прямої дії, які системно погіршили умови для активного розвитку підприємницьких структур, а також транзитивність організаційно-інституційного забезпечення аграрного підприємництва в Україні – удосконалення інституцій та механізмів має базуватися на врахуванні положень євроінтеграційних угод, зовнішньоторгівельних документів, внутрідержавних стратегій.

Розвиток підприємництва в Україні має свої переваги та недоліки. Протягом останнього часу було прийнято ряд законодавчих актів, які відкрили нові можливості для розвитку підприємництва. Крім того, існують проблеми, які заважають підприємству в Україні надалі розвиватися, серед яких: повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України, що призвело до негативного впливу на українську економіку; постійні обстріли та небезпечний стан в Україні призвели до скорочення інвестицій, які надавали закордонні інвестори; невпевненість підприємців у стабільності умов ведення підприємницької діяльності; високі ставки оподаткування, які постійно зростають; найвищі проценти при отриманні кредиту та проблеми з доступом до цих кредитів; обмежена або відсутня фінансова підтримка середнього та малого підприємництва; постійні зміни у законодавчій базі, які потребують часу та зусиль для їх опрацювання; збільшення адміністративних бар'єрів при реєстрації, сертифікації, регулюванні орендних відносин, ліцензуванні та інше; зменшення кількості трудового потенціалу у зв'язку з ситуацією в країні (втрата людського ресурсу, виїзд за кордон осіб працездатного віку); недостатня кількість кваліфікованого персоналу з низьким рівнем підготовки або перепідготовки кадрів через недосконале консультативне та інформаційне забезпечення.

Реалізацію заходів на внутрідержавному рівні пропонуємо здійснити з урахуванням положень урядових актів, таких як:

- Стратегія розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року, яка передбачає розширення експортних можливостей, диверсифікацію ринків збуту, підвищення конкурентоспроможності продукції та забезпечення сталого розвитку галузей [174];

- Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року, яка спрямована на забезпечення сталого розвитку аграрного сектору, підвищення добробуту сільського населення, екологічну безпеку та інтеграцію інновацій для зміцнення економіки сільських територій [176];

- Стратегія «Від лану до столу» – ключова частина Європейського Зеленого Курсу з орієнтацією на створення стійкої продовольчої системи, яка забезпечує здорове харчування, знижує вплив на довкілля, сприяє боротьбі зі зміною клімату та підтримує біорізноманіття [61].

Поряд з цим не менш важливими є рекомендації, програмні документи, які пов'язані з наданням Україні статусу офіційного кандидата на вступ до ЄС та інших міжнародних зобов'язань.

У стратегічному сенсі важлива адаптація існуючих інституцій та імпортування, запозичення правил, зокрема, з європейської системи організаційно-інституційного забезпечення – для формування ефективних для національного аграрного комплексу підприємництва механізмів міжнародної економічної інтеграції. Зокрема, необхідно здійснити заходи із забезпечення зіставності вітчизняного законодавства про підприємство з європейським – через механізм запозичення й швидкої імплементації інституцій.

Зазначені критерії розбудови інституційного середовища господарювання на селі є такими, що виступають достатньою методологічною базою для системного удосконалення організаційно-економічного забезпечення розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції.

Здійснення зовнішньоекономічної діяльності є основою міжнародної економічної інтеграції (рис. 3.8).

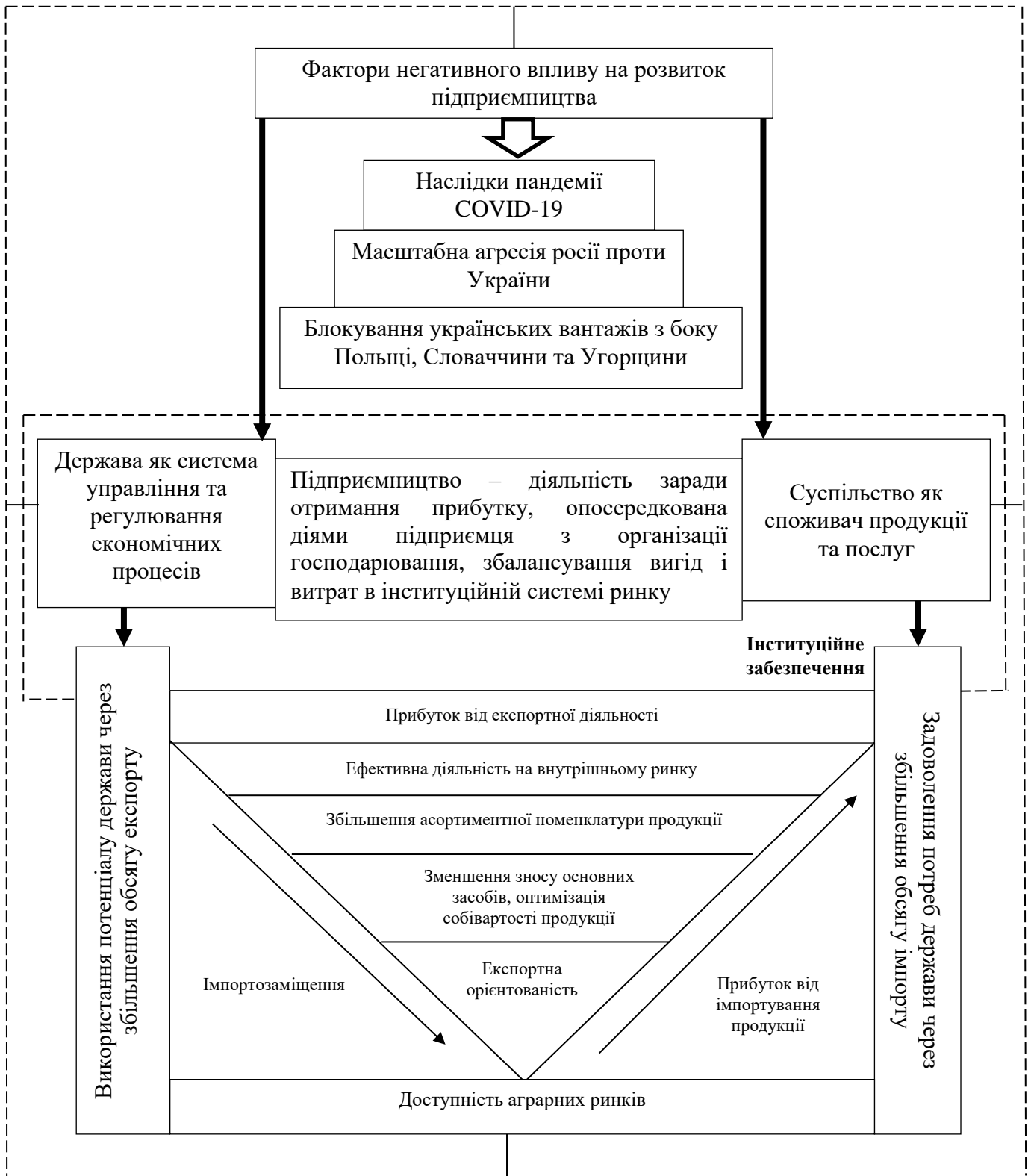

Рис. 3.8. Необхідні умови розвитку аграрного підприємництва для забезпечення міжнародної економічної інтеграції

Джерело: розроблено автором із представленням у публікації [53, с. 22]

Можливості розвитку аграрного підприємництва для забезпечення міжнародної економічної інтеграції формуються через наявність ресурсів та потенціалу підприємницького середовища на національному рівні, з одного боку, та інституційного забезпечення державою можливостей виходу на світові ринки, з іншого. В умовах сучасного етапу розвитку України питання міжнародної економічної інтеграції має особливе значення, оскільки держава знаходиться під впливом достатньо суттєвих ризиків: наслідків коронавірусної пандемії, масштабної агресії з боку росії та зменшення допомоги з боку країн-партнерів.

Останнє є особливо суттєвим викликом, оскільки деякі країни (Польща) взагалі використали засіб блокування українських товарів для вирішення власних інтересів. Як наслідок, держава зазнала значних збитків, що вплинуло не тільки на економічні відносини, а й призвело до погіршення політичних відносин із цією країною.

Держава використовує управлінський та регулюючий інструментарій для сприяння підприємству, а суспільство формує систему вимог щодо обсягу, якості продукції, а також створює правила та традиції, характерні окремим категоріям споживачів. Таким чином, підприємництво інституційно проявляється як діяльність організаційних структур, що взаємодіють між собою на основі економічної свободи та конкурентних відносин у системі державного регулювання та задоволення суспільних потреб. Інституційне забезпечення – формування підприємництва як необхідності ефективного функціонування держави та здатність задовольняти потреби суспільства.

Вважаємо, що для забезпечення ефективного розвитку підприємництва слід адекватно формувати реалізацію державної підтримки на всіх стадіях розвитку, оскільки державна підтримка є великим поштовхом до розвитку та процвітання підприємництва в аграрному секторі економіки. Успішний розвиток аграрного підприємництва залежить не тільки від створення сприятливого клімату, своєчасної та раціональної підтримки держави, а й від

формування здорової конкуренції та ефективної дії ринкових механізмів. Конкуренція виступає як спроможність виробників сільськогосподарської продукції створювати для себе певні переваги в конкурентному ринковому середовищі. Виробники сільськогосподарської продукції, які досягають рівня високої продуктивності праці, низької собівартості продукції, підвищення її якості і споживної вартості стають конкурентоспроможними на ринку.

Вивчаючи ринок, можна виокремити досконалу та недосконалу конкуренцію. При досконалій конкуренції на ринку існує велика кількість покупців та продавців, які не залежать один від одного та не мають змоги в подальшому вплинути на ціну. В іншому випадку протилежністю досконалої конкуренції є недосконала конкуренція. Прикладом недосконалої конкуренції є монополістична та олігополістична конкуренція. Монополісти займають лідируючі позиції на ринку та не дають змогу розвиватися малим підприємствам, які функціонують у несприятливому ринковому середовищі та у яких існує чимала кількість бар'єрів входу або виходу з ринку. Малі підприємства повинні постійно щось змінювати або удосконалювати у своїй діяльності, щоб залишатися на ринку та бути конкурентоспроможними. Відсоток монополізованих ринків в Україні є достатньо великим і значною мірою контролюється великими й надвеликими агроструктурами, а отже на ринку постійно формуються високі монополістичні ціни на деякі види товару, які населення країни не завжди має змогу купити. На зростання ціни можуть впливати не тільки наявність монополізованого ринку, а й нестабільність економічної ситуації в країні, зростання податків, збільшення попиту на продукцію, зростання заробітної плати, низька ефективність використання капіталу, обладнання, землі тощо.

Підприємства всіх форм власності в сільському господарстві будуть ефективно функціонувати, якщо діяльність усіх його підрозділів, відповідно до принципів горизонтального й вертикального поділу праці, буде раціонально організована, скоординована та адекватно контрольована.

Ефективне управління підприємствами неможливе без врахування особливостей сільського господарства та важливої ролі землі як фактора виробництва. Відповідно до Земельного Кодексу України земля може перебувати у приватній, комунальній та державній власності. Запровадження ринку землі в Україні дає можливість купувати землі сільськогосподарського призначення фізичним особам (максимальний розмір – 100 га на особу) та юридичним особам (максимальний розмір – 10000 га). При продажу землі перевага надається орендарям, але сьогодні не всі фермери, малі та середні підприємства мають фінансові ресурси для купівлі земельної ділянки. Ринок землі досить вигідний для великих підприємств, які мають змогу купувати земельні ділянки [67].

Підприємництво як складова інституційного забезпечення потреб держави та суспільства у міжнародній економічній інтеграції визначається функціонуванням суб'єктів господарювання у процесі зовнішньоекономічної діяльності. З одного боку, держава має можливості підвищити власний потенціал завдяки збільшенню обсягу експорту, оскільки прибуток від експортної діяльності максимізується від наявності багатьох супутніх чинників у діяльності підприємницьких структур: ефективність на внутрішньому ринку, збільшення асортиментної номенклатури продукції, зменшення зносу основних засобів та оптимізація собівартості продукції.

Наприклад, розвиток малого підприємництва сьогодні потребує найбільшої уваги при виході на ринок, адже, насамперед, це стосується фермерських господарств як найбільш чисельної групи малих підприємств. Для цього необхідно удосконалювати нормативно-правову базу регулювання розвитком малого підприємництва, сприяти розвитку кооперацій малих підприємств для забезпечення їх доступу до ринку, створювати сприятливі інституційні умови для інформаційного забезпечення підприємницької діяльності та здійснювати підтримку розвитку кадрового забезпечення.

З іншого боку, держава створює можливості для задоволення потреб суспільства через збільшення обсягу імпорту у разі неможливості

внутрішнього ринку розв'язати всі економічні проблеми. У такому випадку йдеться про досягнення прибутку від імпортування продукції. Важливий чинник – доступність до аграрних ринків, де експортна орієнтованість є результируючим показником прибутковості експортної діяльності, а імпортозаміщення виступає як умова впливу на прибуток імпортерів. Зниження рівня імпортозаміщення призводить до збільшення прибутку імпортерів.

Зазначимо особливу роль науково-технічного прогресу у контексті інноваційної діяльності [233], оскільки, з одного боку, він забезпечує посилення виробничої складової завдяки інтенсифікації використання ресурсів, із іншого – потребує більш значного використання матеріалів, часу та людського капіталу. Вважаємо, що у наступних дослідженнях необхідно у вигляді ресурсної складової використати фактори високотехнологічного виробництва за умов збільшення доданої вартості експортованої продукції на міжнародні аграрні ринки.

Стратегічний пріоритет удосконалення організаційно-інституційного забезпечення розвитку аграрного підприємництва в Україні – створення умов для успішного відтворювального повоєнного відновлення і забезпечення стійкості суб'єктів господарювання в умовах воєнного часу. Фактично це означає формування ефективного, а отже врегульованого інституційного середовища організаційно-економічної взаємодії суб'єктів-учасників агропродовольчого ланцюга.

Ситуація, яка склалася в Україні має негативні наслідки для розвитку аграрного підприємництва. Бойові дії, що ведуться російською федерацією на території України, негативно вплинули на функціонування, побудованої у передвоєнні роки продовольчої системи, в результаті чого:

- 1) порушено цілісність ланцюгів постачання продукції сільського господарства та харчових продуктів (від первинного виробництва до реалізації продукції споживачеві), а також діяльності щодо створення доданої вартості в агропромисловому комплексі, пов'язаної із виробництвом,

переробленням, розподілом, споживанням й утилізацією харчових продуктів;

2) ускладнилося проведення посівних кампаній, особливо в деокупованих регіонах та на яких велися бойові дії, через значні площі забруднених земель, а також у зв'язку з браком та високими світовими цінами на паливо, засоби захисту рослин, міңдобрива тощо;

3) вітчизняні аграрії мають обмежені можливості вільно продавати вирощену сільськогосподарську продукцію через блокування російською федерацією морських портів України та ускладнену логістику експорту аграрної продукції;

4) ускладнилося забезпечення базових продовольчих потреб у найбільш постраждалих регіонах країни [53, 173].

Враховуючи наслідки пандемії COVID-19, триваючі військові дії на території України, блокування українських вантажів із боку Польщі та інших країн, загальний стан продовольчої безпеки держави, досить важливим залишається схвалення Кабінетом Міністрів України Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів із її реалізації. Представлена Стратегія є необхідною для розв'язання визначених проблем шляхом реалізації таких стратегічних цілей:

1. Наповнення продовольчого ринку через сприяння сталому розвитку виробництва сільськогосподарської продукції та харчових продуктів шляхом: формування та реалізація заходів із підтримки виробників, спрямованих на розвиток галузей агропромислового комплексу, у тому числі виробників органічної продукції; забезпечення режиму максимального сприяння залученню інвестицій в аграрний сектор економіки України; стимулювання розвитку ринкової інфраструктури; продовження стратегічного партнерства з країнами Європейського Союзу, США, Великобританією, Канадою та країнами Азії, розширення торговельно-економічної співпраці в аграрній сфері з Китайською Народною Республікою.

2. Забезпечення доступності продовольства для всіх груп населення України. Зменшення частки продовольства у структурі витрат українців.

3. Посилення продовольчої безпеки. Наповнення державних резервів продуктами, створення системи моніторингу продовольчої безпеки, пріоритетне розмінування сільгоспземель, адаптації до змін клімату та ін. [173].

Таким чином, Стратегія дасть можливість покращити становище в Україні, забезпечивши розвиток аграрного підприємництва, підвищення конкурентоспроможності українських товаровиробників на світовому ринку, відновлення та пошук нових товарних ланцюгів зі збуту продукції, зменшення залежності від імпорту та посилення продовольчої безпеки в країні.

Потрібно виходити з того, що аграрне підприємництво є ефективним інструментом для забезпечення продовольчої безпеки, яке здатне підтримувати ініціативи спрямовані на створення стійких систем виробництва і забезпечення доступу до безпечних харчових продуктів.

Економіка аграрного підприємництва в Україні є експорторієнтованою, оскільки виробництво перевищує споживання, тому слід розбудовувати експортні канали і спроможності реалізації продукції – як сировини, так і продукції з доданою вартістю. Це важлива віха організації бізнесу для сільськогосподарських підприємців, що забезпечує реальні можливості досягнення стійкості національної економіки, галузі й окремих підприємств.

Можна стверджувати, що аграрне виробництво спроможне задовольняти не тільки продовольчі потреби населення, а й бути основою для розвитку зовнішньої торгівлі та важливим джерелом валютних надходжень в Україну. Зазвичай сільськогосподарську продукцію експортують за кордон великі підприємства, які впроваджують новітні технології, виробляють продукцію у великих обсягах та мають канали збуту. Малі та середні підприємства не мають можливості здійснювати закупівлі сучасного обладнання та устаткування внаслідок низької платоспроможності й технологічної відсталості та відповідати стандартам ЄС щодо якості продукції.

Для збільшення прибутковості та можливості виходити зі своєю продукцією не тільки на внутрішній ринок, а й на зовнішній, малі та середні підприємства повинні об'єднуватися в кооперативи. Активне впровадження кооперативно-інтеграційних процесів є одним із способів подолання низки перешкод, які гальмують розвиток підприємств.

Таким чином, ефективний розвиток підприємництва неможливий без існування великої кількості підприємців, наявності різних типів ринків товарів та послуг. В Україні, зазвичай, спостерігається, що велике підприємство краще адаптується до умов ринку на відмінну від малого.

Практично механізм організаційно-інституційного забезпечення потрібно удосконалювати в такому напрямі й спроможності, щоб його складові усталено забезпечили стимулювання виробництва підприємствами продукції з високою доданою вартістю через розвиток переробки й головне – загалом збалансування експорту переробленої продукції і сировини. Наприклад, нарощення експорту борошна як продукту переробки зернових, створення підприємствами потужностей для виробництва макаронних виробів на експорт, інфраструктури для зберігання сільськогосподарської продукції-сировини.

Визначальним фактором реалізації потенціалу підприємств в експортній та іншій діяльності є набуття знань про потенційні ринки, тому має функціонувати ефективна маркетингова система, а також структури з моніторингу ринків. Це важливо для отримання інформації про сучасні актуальні тенденції зміни попиту-пропозиції, тобто інституційна складова маркетингового характеру теж важлива. Інститут ефективного маркетингу дозволить аграрним підприємцям мати доступ до інформації про наявні і потенційні ринки продукції, правильно розставляти акценти у прийнятті управлінських рішень із виробництва-реалізації продукції, планувати витрати й доходи тощо.

Особливо це стосується нішевих видів продукції, а також інших продуктів як-от картопля, зокрема тих, у вирощуванні яких задіяні малі

виробники, і тут потрібні інституційні умови для реалізації спроможностей спільної діяльності, кооперування тощо.

В удосконаленні організаційно-інституційного забезпечення розвитку аграрного підприємництва слід сфокусувати увагу на пріоритетах дерегуляції, реалізація яких сприятиме формуванню сприятливого середовища господарювання. Це глобальне, постійне завдання, на вирішенні якого мають системно концентруватися зусилля держави, суспільства й підприємців. До пріоритетів також належить удосконалення механізму інституціоналізації форм господарювання, а також – формування інституційних умов для забезпечення ефективно поступальної міжнародної інтеграції у контексті: інституційного механізму досягнення критеріїв сталого розвитку; адаптації до умов «зеленого» курсу і норм спільної аграрної політики ЄС; покращення механізмів організації доступу аграрних господарств до експортних каналів збуту продукції.

Варто обов'язково враховувати умови воєнного часу, які визначають спроможності підприємницьких структур взагалі до існування, адже процеси і процедури організацій, ведення бізнесу підпадають під вплив значних ризиків, на які підприємство не має впливу – це ризики фізичного характеру. Відповідно вступають у дію не традиційні, непритаманні за умов мирного життя інституційні механізми, система організаційно-інституційного забезпечення. Насамперед – це механізм інституційного переформатування ресурсної бази підприємств шляхом релокації потужностей у більш безпечні регіони, переведення окремих послуг і спроможностей у формат онлайн-платформ.

У сучасних умовах слід створити передусім організаційно-інституційні умови, в яких розвиток аграрного підприємництва матиме стійку траєкторію поступу до ефективної взаємодії в агропродовольчих ланцюгах виробників із ринку Європейського Союзу. У ситуації, яка склалася у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України – це має бути ключовий тренд розбудови агроекспортної політики з орієнтацією на максимізацію доходів,

адже ринок ЄС має значний потенціал для досягнення цієї цілі. Проте, важливо підтримувати і сировинну складову експорту сільськогосподарської продукції, оскільки галузь має величезний потенціал.

У першочерговому сенсі серед визначення пріоритетів розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції щодо України – європейський вектор – реалізація стратегії входження до ЄС, а отже інтеграція до єдиного ринку цієї спільноти.

Євроінтегруючись, у рамках реалізації положень угоди країни-кандидата, аграрні підприємці мають бути готовими до господарювання у відмінному від національного інституційному середовищі. Відповідно має удосконалюватися система, механізми, порядки організаційно-інституційного забезпечення щодо підготовки України до проведення безпосередньо перемовин щодо набуття членства в ЄС, які відбудуватимуться навесні 2025 року.

Базовим стратегічним орієнтиром для імплементації у процес вибудовування функціонального, адаптованого організаційно-інституційного механізму розвитку підприємництва в аграрній сфері мають стати – Угода про асоціацію між Україною та ЄС, Європейський Зелений Курс, Спільна аграрна політика ЄС, Десятиліття сімейних фермерських господарств ООН 2019-2028 рр., а також глобальний план дій, Цілі сталого розвитку ООН на період до 2030 року. Загалом у контексті реалізації розвитку спроможностей аграрного бізнесу – держава, аграрна галузь, суспільство, господарські формування, а також всі інші учасники сільськогосподарської діяльності – мають змінюватися й визначально – змінювати правила економічної гри. Тобто, слід розробляти й приймати необхідні закони, запроваджувати механізми регулювання, створювати ефективні інститути та інституції й організації.

Євроінтеграційні процеси зумовлюють запровадження в систему організаційно-інституційного забезпечення правил, які діють в Європейському Союзі. Українські агропідприємці мають організовувати

свою діяльність на основі застосування регламентів інституціоналізованих у ЄС.

Для забезпечення успіху бізнесу агропродовольчого спрямування у вирішенні завдань із досягнення спроможностей євроінтеграції необхідно створити в Україні організаційно-інституційні умови для стимулювання виробництва високоякісного продовольства й сільгосппродукції-сировини. Тим самим слід вести мову про запровадження і реалізацію порядку регуляцій із забезпечення дотримання стандартів із організації виробництва агропродовольчих товарів за нормами ЄС. У пріоритеті – формування організаційно-інституційних умов для розвитку агробізнесу, спонукаючи агропідприємців дотримуватися європейських та інших передових, світового рівня стандартів ведення господарської діяльності.

У концептуальному сенсі розв'язання проблем організаційно-інституційного забезпечення розвитку аграрного підприємництва в Україні в умовах і на засадах міжнародної економічної інтеграції є всеохопним, багатоаспектним стратегічним завданням. Також потрібно враховувати аспекти стратегічного ракурсу через контекст вибудовування системи ринкових, соціально-економічних, а головне – виробничо-господарських взаємодій за такими напрямками інституціоналізації норм господарської поведінки:

- створення ефективної, доступної і функціональної інфраструктури просування агропродукції та продовольства на європейський, інші міжнародні ринки;

- формування адаптованої до передових світових практик системи створення й поширення інновацій, впровадження їх у господарську діяльність підприємств;

- формування відповідно потребам конкурентоспроможності підприємств кадрового потенціалу через створення удосконаленої системи освіти та сільськогосподарського дорадництва;

- створення системи ефективно функціонуючих інституцій, які

забезпечуватимуть саморегулювання ринку – професійних та міжпрофесійних об'єднань;

- досягнення інституційної видозміни організаційно-економічних механізмів реалізації підприємницького потенціалу в агросекторі, на селі, за рахунок упровадження регламентів, норм, положень, Європейського Зеленого Курсу, Спільної аграрної політики ЄС та критеріїв сталого розвитку для досягнення Цілей ООН – 2030.

Висновки до розділу 3

Визначаючи сучасні напрями формування ефективного розвитку аграрних підприємств в умовах міжнародної економічної інтеграції автор дійшов таких висновків:

1. Визначено рівень розвитку сільського, лісового та рибного господарства у системі господарської діяльності держави з урахуванням впливу факторів зовнішньоекономічних відносин, що дає можливість використати його позицію для оцінювання оптимізованого середовища функціонування підприємств добувної промисловості і розроблення кар'єрів, постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, водопостачання; каналізації, поводження з відходами, будівництва, транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності, діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, виходячи зі здатності отримання прибутку суб'єктами господарювання за результатами проведення експортно-імпортних операцій.

2. Здійснено моделювання ефективності функціонування підприємницьких структур із урахуванням впливу показників експортної діяльності, що дозволило сформулювати результуючі лінії ефективності за підсумками порівняльного аналізу результативності підприємств, що здійснюють діяльність у галузі рослинництва з суб'єктом господарювання – експортером продукції переробки сировини, внаслідок чого узагальнено традиційні підходи з оцінювання зовнішньоекономічної діяльності шляхом

обґрунтування умов розвитку аграрного підприємництва для забезпечення міжнародної економічної інтеграції.

3. Стратегічна роль експорту полягає в забезпеченні економічного зростання, диверсифікації ринків збуту, підвищенні конкурентоспроможності на міжнародній арені, залученні іноземної валюти, стимулюванні інновацій та технологічного розвитку, а також у зміцненні геополітичних і дипломатичних позицій країни, що сприяє її стабільності та соціальному розвитку. Формування і реалізація експортного потенціалу аграрного підприємництва є складним і багатоаспектним процесом, який охоплює як внутрішні, так і зовнішні складові та чинники різновекторної дії.

Ефективні стратегії є фундаментом успішного ведення аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції. Вони забезпечують адаптацію до змінного середовища, сприяють зміцненню конкурентних позицій і пошуку нових товарних ланцюгів зі збуту продукції, створюють основу для довгострокового зростання. При цьому інтеграційні процеси вимагають від підприємств гнучкості, інноваційності та здатності діяти в умовах підвищеної глобальної конкуренції. У контексті досліджуваного питання запропоновано необхідні умови розвитку аграрного підприємництва для забезпечення міжнародної економічної інтеграції та виокремлено пріоритети, на яких слід фокусувати увагу задля удосконалення організаційно-інституційного забезпечення розвитку аграрного підприємництва, зокрема пріоритети дерегуляції, удосконалення механізму інституціоналізації форм господарювання, формування інституційних умов для забезпечення ефективної міжнародної інтеграції.

Матеріали розділу опубліковано у працях автора [53, 233].

ВИСНОВКИ

У результаті наукових досліджень проблем організаційно-інституційного забезпечення розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції отримано такі висновки:

1. Виникнення підприємництва, поширення форм і методів його ведення, запровадження відповідних організацій та інституцій позиціоновано в економіці й соціумі як результат еволюції людини, економіки, господарського та ринкового механізму у напрямі пошуку можливостей задоволення зростаючих потреб. Організаційно-інституційно підприємництво утвердилося як: квінтесенція мотивацій отримання прибутку – підвищення добробуту індивіда, а консолідовано – людських спільнот; інституційна модель господарської системи, функціонуючої на засадах конкуренції, інновацій та ринкової змагальності; форма соціально-економічної взаємодії підприємливих індивідів.

2. Організаційно-інституційне забезпечення наслідує сукупні правила і норми, завдяки яким відбувається процес створення умов для реалізації підприємницького потенціалу у різних організаційно-правових формах підприємств, а також способах поєднання праці і капіталу, що відповідає також елементам підприємницької діяльності непідприємницьких структур, як-от господарства населення, домогосподарства, особисті селянські господарства.

3. Міжнародна економічна інтеграція передбачає взаємозв'язок економік різних країн з проведенням сформованої та узгодженої державної політики як у взаємних відносинах, так і у відносинах з третіми країнами. Впливає на розвиток експертного середовища України та дає можливість отримувати додаткові конкурентні переваги. Теоретико-методичні положення оцінки розвитку аграрного підприємництва дають можливість проаналізувати результативність бізнес-процесів в умовах міжнародної економічної інтеграції. Розвиток інтегративних структур є засобом безперешкодного виходу на зовнішні ринки, долаючи конкуренцію за рахунок здійснення спільної діяльності.

4. Підприємництво відіграє провідну роль у забезпеченні продовольчої безпеки, підвищенні добробуту та якості життя населення, особливо в сільській місцевості. Важливим чинником для розвитку аграрного підприємництва є створення сприятливого інституційного середовища. Суб'єкти господарювання залежно від розміру, кількості працюючих та річного доходу поділяються мікро-, малі, середні та великі. В Україні великі підприємства краще адаптується до умов ринку та середовища в якому вони функціонують, на відміну від малих та мікропідприємств. Малі підприємства діють у несприятливому ринковому середовищі, бо ринок монополізований. Роль малого підприємництва полягає в послабленні монополізму та розвитку конкуренції, забезпечуючи насичення ринку споживчими товарами та послугами повсякденного попиту.

5. Сільське господарство у Вінницькій області, як і в Україні загалом, посідає одне з провідних місць серед галузей господарства. Розвиток та функціонування сільськогосподарських підприємств є одним із головних чинників швидкого та ефективного інтегрування України до країн світу на основі спільних загальнолюдських інтересів. Досліджувані сільськогосподарські підприємства у Вінницькій області забезпечують виробництво продукції тільки на внутрішньому ринку. Зменшення чисельності працівників, доходів, відсутність інформаційного забезпечення щодо збуту продукції перешкоджає досліджуваним підприємствам виходити на зовнішній ринок.

6. Здійснення зовнішньоекономічної діяльності є основою міжнародної економічної інтеграції. Оцінюючи заходи та аналізуючи можливості з забезпечення прибутковості підприємств у контексті здійснення зовнішньоекономічної діяльності, виявлено можливість оптимізації лінії ефективності за результатами аналізу середовища функціонування, виходячи з обсягів експорту та імпорту продукції щодо досягнення прибутку (збитку) до оподаткування, що дозволяє скоригувати по регіонах держави обсяги експорту та / або імпорту залежно від здатності

дотримуватися необхідного рівня прибутку до оподаткування суб'єктів господарювання на перспективу.

7. Визначено рівень розвитку сільського, лісового та рибного господарства у системі господарської діяльності держави з врахуванням впливу факторів зовнішньоекономічних відносин, що дає можливість використати його позицію для оцінювання оптимізованого середовища функціонування підприємств добувної промисловості і розроблення кар'єрів, постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, водопостачання; каналізації, поводження з відходами, будівництва, транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності, діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, виходячи із здатності отримання прибутку суб'єктами господарювання за результатами проведення експортно-імпортних операцій.

8. Здійснено моделювання ефективності функціонування підприємницьких структур з врахуванням впливу показників експортної діяльності, що дозволило сформулювати результуючі лінії ефективності за підсумками порівняльного аналізу результативності підприємств, що здійснюють діяльність у галузі рослинництва з суб'єктом господарювання – експортером продукції переробки сировини, внаслідок чого узагальнено традиційні підходи з оцінювання зовнішньоекономічної діяльності шляхом обґрунтування умов розвитку аграрного підприємництва для забезпечення міжнародної економічної інтеграції.

9. Стратегічна роль експорту полягає в тому, що він повинен бути засобом стимулювання економічного зростання країни та інструментом активізації існуючих і потенційних конкурентних переваг. Формування та реалізація експортного потенціалу аграрного підприємництва є складним і багатоаспектним процесом, який охоплює як внутрішні, так і зовнішні складові та чинники різновекторної дії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : підручник. Київ : КНЕУ, 2013. 779 с.
2. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз: монографія. Київ: КНЕУ, 2005. 292 с.
3. Антонюк Г. Кластери як ключ до розвитку сільського господарства. *Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія: Сільськогосподарські науки*. 2011. Вип. 12 (52). С. 84-86.
4. Бабан Т.О. Експортний потенціал малих суб'єктів господарювання аграрної сфери. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка: Економічні науки*. 2019. Вип. 202. С. 110-119.
5. Бабенко А.Г., Бондаревська К.В. Розвиток підприємницької діяльності в аграрному виробництві України (макроекономічний аспект). URL: <https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.2/8.pdf> (дата звернення: 09.03.2022 р.).
6. Баланюк І.Ф., Шеленко Д.І., Баланюк Г.В. Аналіз результативності пореформеного розвитку підприємств регіону. *Вісник Прикарпатського університету імені Василя Стефаника. Серія Економіка*. 2011. Вип. 8. С. 10-15.
7. Баланюк І.Ф., Козак І.І., Шеленко Д. І. Формування внутрішнього економічного механізму розвитку організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств. *Міжнародний науково-виробничий Журнал «Економіка АПК»*. 2019. Том 26. № 5. С. 59-67. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201905059>.
8. Баланюк І.Ф., Шеленко Д.І. Стратегічне планування діяльності суб'єкта економічних відносин. *Інноваційна економіка*. 2012. № 9. С. 203-205.
9. Баланюк І.Ф., Шеленко Д.І. Ефективність розвитку сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм в умовах різноукладності. *Інфраструктура ринку*. 2018. № 22. URL: <http://www.market-infr.od.ua/uk/22-2018> (дата звернення: 19.03.2022 р.).

10. Бачинський А.Я. Механізм державного регулювання підприємницької діяльності в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2018. № 2 (68). С. 52-55.
11. Безрукова Н.В. Інтеграція і дезінтеграція у сучасній глобальній економіці. URL: https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PolNTU/2480/1/119_Bezrukova_article.pdf (дата звернення: 07.06.2022 р.).
12. Безугла Л.С. Механізми державного регулювання підприємницької діяльності в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 6. С. 89-92.
13. Бержанір І.А., Гвоздей Н.І., Улянич Ю.В. Рентабельність як основний показник оцінки діяльності підприємства. *Проблеми і перспективи розвитку підприємництва*. 2015. № 1 (2). С. 58-62.
14. Благун І.С. Оцінка ефективності комерційних банків за допомогою методу DEA. *Бізнес Інформ*. 2020. № 11. С. 192-197. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-11-192-197>.
15. Блауг М. Економічна теорія в ретроспективі / пер. з англ. І. Дзюб. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 670 с.
16. Блідна А.В. Особливості аналізу діяльності сільськогосподарських підприємств. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/04/107-1.pdf> (дата звернення: 27.05.2022 р.).
17. Болотов Г.П., Дерій Ж.В., Семченко О.Б. Генеза та розвиток теорій підприємництва. *Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2011. № 4 (54). С. 7-16.
18. Братута О.Г. Теоретичний аналіз концепції інтегрованих корпоративних структур. *Економіка та суспільство*. 2018. Вип. 17. С. 201-210.
19. Брояка А.А. Перспективи розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2020. № 1. С. 146-159. DOI: 10.37128/2411-4413-2020-1-10.
20. Бужимська К.О. Виникнення та розвиток підприємництва як

економічної категорії. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/12/25.pdf> (дата звернення: 20.05.2022 р.).

21. Бюджет 2024 – яку державну підтримку заклали для агросектору? URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/1025-byudjet-2024--yaku-derjavnu-pidtrimku-zaklali-dlya-agrosektoru> (дата звернення: 10.11.2023).

22. Варналій З.С. Конкуренція і підприємництво : монографія. Київ : Знання України, 2015. 463 с.

23. Васільєва Л.М. Поняття і сутність підприємництва. URL: <http://base.dnsgb.com.ua/files/journal/Visnyk-Ddau/Visnyk-Ddau2010-1/Ddau2010-1/Ddau2010-1-Vasileva-L-M.pdf> (дата звернення: 15.03.2022 р.).

24. Вдовенко Л.О., Вдовенко І.С. Фінансові механізми впливу на розвиток підприємств аграрного сектору економіки. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2022. № 1 (59). С. 77-94. DOI: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2022-1-6>.

25. Вдовенко Л.О., Слободянюк В.В., Терлецький П.Г. Формування умов безпечного підприємництва в аграрному бізнесі. *Ефективна економіка*. 2024. № 2. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.2.26>. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/3081/3117> (дата звернення: 05.03.2022 р.).

26. Вдовенко Л.О., Тітов Д.В. Безпека підприємств аграрного сектора економіки: загрози та наслідки. *Агросвіт*. 2023. № 20. С. 15-22. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2023.20.15>.

27. Вдовенко Л.О., Шпикуляк О.Г. Розвиток малих підприємств у сільському господарстві. *Міжнародний науково-виробничий Журнал «Економіка АПК»*. 2005. № 7. С. 38-42.

28. Види підприємництва / Студентська бібліотека. URL: <https://studies.in.ua/bzakon/31-63-vidi-pdpriyemnictva.html> (дата звернення: 17.04.2022 р.).

29. Види сільськогосподарських підприємств в Україні / Український клуб аграрного бізнесу. URL:

https://ucab.ua/ua/doing_agribusiness/umovi_vedennya_agrobiznesu/vidi_silskogo_spodarskikh_pidpriemstv_v_ukraini (дата звернення: 20.05.2022 р.).

30. Гончарук І.В., Томашук І.В. Вплив інноваційних процесів на підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2023. № 1 (63). С. 30-47. DOI: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2023-1-3>.

31. Гончарук І.В. Роль фінансового планування у розвитку малого і середнього бізнесу. *Ефективна економіка*. 2017. № 9. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5770> (дата звернення: 15.03.2022 р.).

32. Гончарук І.В., Сахно А.А., Чіков І.А. Оцінювання заподіяних військовими діями збитків і втрат економіці України з урахуванням можливих потреб на відновлення національного господарства. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2023. № 1 (63). С. 109-126. DOI: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2023-1-9>.

33. Гончарук І.В., Томашук І.В. Формування стратегії економічного розвитку сільськогосподарського підприємства для підвищення його конкурентоспроможності. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2022. № 4 (62). С. 7-24. DOI: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2022-4-1>.

34. Господарський кодекс України : від 16.01.2003 р. № 436-IV (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення: 05.03.2022 р.).

35. Гринь В.П., Соїна Ю.С. Організаційно-методичні засади аналітичної роботи вітчизняних підприємств. *International scientific e-journal: ΛΟΓΟΣ. ONLINE*. 2019. № 3. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/2663-4139/article/view/310/300> (дата звернення: 10.02.2023).

36. Губені Ю. Організаційні форми підприємництва та підприємництво: обізнання сільського населення. *Інноваційна економіка*. 2019. № 5-6. С. 194-198. DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2019.5-6.27>.

37. Губені Ю.Е. Підприємництво : доступно, стисло, для жителів села.

Інформаційна брошура. Львів : КП Кам'янка-Бузька районна друкарня, 2022. 44 с.

38. Губені Ю.Е., Оліховська М.В., Оліховський В.Я. Організація аграрного бізнесу: передумови становлення, сучасний стан та перспективи розвитку : монографія. Львів : Ліга-прес, 2014. 187 с.

39. Гуменюк М.М., Шпикуляк О.Г., Неміш Д.В., Шеленко Д.І. Інституціоналізація державної підтримки розвитку малого аграрного підприємництва в умовах воєнного стану: регіональний аспект. *Вісник аграрної науки*. 2023. № 11. С. 67-76. DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202311-09>.

40. Гуменюк М.М., Неміш Д.В., Баланюк І.Ф., Шеленко Д.І. Основні чинники ефективного функціонування малого аграрного підприємництва. *Вісник аграрної науки*. 2021. № 9 (822). С. 80-88. DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202109-11>.

41. Гуторов А.О. Теоретико-методологічні засади інклюзивного розвитку підприємництва і суб'єктів агробізнесу. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Том 8. № 3. С. 32-37. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-3-4>.

42. Гуторов А.О., Пугачов М.І. Виробнича типізація скотарських підприємств у системі управління їхньою резильєнтністю. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Том 8. № 4. С. 74-81. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-4-12>.

43. Гуторов А.О., Пугачов М.І. Когерентна резильєнтність аграрно-економічних систем. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Том 8. № 2. С. 400-404. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-2-58>.

44. Данько Ю.І. Формування систем забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств : монографія. Суми : університетська книга, 2016. 301 с.

45. Дашборд щодо експорту та імпорту українських товарів. URL:

https://export.gov.ua/770-dashbord_shchodo_eksportu_ta_importu_ukraini (дата звернення: 08.04.2022 р.).

46. Державна митна служба України. Статистика та реєстри. URL: <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri> (дата звернення: 31.01.2023)

47. Державна служба статистики України: Економічна статистика. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.11.2023 р.).

48. Держпідтримка АПК на 2022 рік. Агрополіт. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/933-derjpidtrimka-apk-na-2022-rik> (дата звернення: 08.04.2022 р.).

49. Дієсперов В.С. Еволюція сільськогосподарських підприємств. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2013. 290 с.

50. Долгіх Я.В. Оцінка та аналіз ефективності виробництва зерна та зернобобових культур в Україні методом ДЕА. *Міжнародний науково-виробничий Журнал «Економіка АПК»*. 2019. № 7. С. 14-20. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201907014>.

51. Долгіх Я.В. Оцінка та аналіз ефективності виробництва продукції рослинництва в Україні методом ДЕА. *Міжнародний науково-виробничий Журнал «Економіка АПК»*. 2020. № 10. С. 22-28. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202010022>.

52. Долгіх Я.В. Оцінка та аналіз методом ДЕА ефективності відтворення наукових кадрів закладів вищої освіти регіонів України. *Економіка і управління*. 2020. № 3. С. 118-126. DOI: <https://doi.org/10.36919/2312-7812.3.2020.118>.

53. Доцюк С.О. Концептуальні оцінки пріоритетів розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції. *Трансформаційна економіка*. 2024. № 3 (08). С. 19-25. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-8141/2024-8-3>.

54. Доцюк С.О. Особливості функціонування аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2023. № 3 (65).

С. 89-101. DOI: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2023-3-6>.

55. Доцюк С.О. Сучасний стан розвитку трудового потенціалу в аграрній сфері. *Ефективна економіка*. 2021. № 7. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.7.201>. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2021/203.pdf (дата звернення: 15.06.2022 р.).

56. Доцюк С.О. Сучасні аспекти зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств України. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-39-21>. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1357/1311> (дата звернення: 15.06.2022 р.).

57. Доцюк С.О. Теоретичні аспекти формування організаційно-інституційного забезпечення функціонування підприємництва. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки». 2021. № 12 (56). С. 57-64. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2021-12-7792>.

58. Доцюк С.О. Формування експортного потенціалу підприємств АПК в умовах євроінтеграції. *Бізнес-навігатор*. 2024. № 2 (75). С. 49-55. DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.75-7>.

59. Дюк А.А. Еволюційні аспекти становлення теорії й практики розвитку підприємництва у системі ринку. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2023. № 2 (82). С. 42-49. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-666X/2023-82-7>.

60. Дюк А.А. Соціально-економічна результативність сільськогосподарського підприємництва: регіональний аспект оцінки. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського, серія «Економіка і управління»*. 2020. Т. 31 (70). № 3. Ч. 1. С. 135-142. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/70-3-22>.

61. Європейський Зелений Курс. URL: <https://prismua.org/wp-content/uploads/2022/01/Green-Deal.pdf> (дата звернення: 20.04.2024 р.).

62. Жук М.В. Сутність інституцій та їхня роль у розвитку аграрного сектора України. *Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор»*. 2020.

Вип. 1 (57). С. 28-35. DOI: <https://doi.org/10.32847/business-navigator.57-5>.

63. Загоруйко І.О., Петкова Л.О. Метод DEA як інструмент порівняльного аналізу ефективності національних економік. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2021. Вип. 62. С. 81-92. DOI: <https://doi.org/10.24025/2306-4420.62.2021.242067>.

64. Закрижевська І.В., Полозова В.М. Особливості виходу фірми на міжнародні ринки. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2021. № 6. Т. 2. С. 211-215. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2021-300-6/2-34>.

65. Збитки, втрати та потреби сільського господарства через повномасштабне вторгнення. URL: https://kse.ua/wp-content/uploads/2024/02/RDNA3_ukr.pdf (дата звернення: 20.11.2023 р.).

66. Зима Б.В. Організаційні форми господарювання та підприємництва в Україні : монографія. Полтава, 2005. 156 с.

67. Земельний кодекс України : від 25.10.2001 р. № 2768-III (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення: 05.02.2024 р.).

68. Інформація про реформу розвитку підприємництва. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=31f9c075-3504-4113-b42d-48c2de248b76&title=InformatsiiaProReformuRozvitokPidprimnitstva> (дата звернення: 27.05.2022 р.).

69. Калетнік Г.М., Гончарук І.В., Ємчик Т.В., Лутковська С.М. Аграрна політика та земельні відносини : підручник. Вінниця : ВНАУ, 2020. 307 с.

70. Калетнік Г.М., Дюк А.А. Розвиток кооперації в енергетичній сфері організаційно-економічної соціалізації підприємницького господарювання на селі. *Міжнародний науково-виробничий Журнал «Економіка АПК»*. 2020. Том 27. № 11. С. 19-29. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202011019>.

71. Калетнік Г.М., Коломієць Т.В. Підвищення ефективності функціонування підприємств АПК на основі формування і використання інтелектуального капіталу. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні*

питання науки і практики. 2020. № 4. С. 7-19. DOI: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2020-4-1>.

72. Калетнік Г.М., Шинькович А.В. Оцінка організаційно-інформаційного забезпечення антикризового управління агроформувань. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики.* 2020. № 1 (51). С.7-23. DOI: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2020-1-1>.

73. Калетнік Г.М., Шпикуляк О.Г., Пчелянська Г.О. Інститути інфраструктури та ціноутворення у розвитку аграрного ринку: регіональний аспект: монографія. Вінниця: ТОВ «Фірма «Планер», 2012. 324 с.

74. Калетнік Г.М., Шпикуляк О.Г., Пчелянська Г.О. Інституціональні засади функціональності інфраструктури та ціноутворення у розвитку аграрного ринку і теоретичний аспект. *Міжнародний науково-виробничий Журнал «Економіка АПК».* 2012. Том 19. № 7. С. 132-139.

75. Карпюк Г.І. Основи підприємництва : навчальний посібник для здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/2021/04/19/Osnovy%20pidpryyemnytstva.pdf> (дата звернення: 07.05.2022 р.).

76. Кернасюк Ю.В. Кластери як інноваційна організаційно-економічна форма ефективного аграрного виробництва в системі сталого розвитку. *Міжнародний науково-виробничий Журнал «Економіка АПК».* 2020. Том 27. № 9. С. 86-94. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202009086>.

77. Кишакевич Б.Ю., Вовк Ю.Я., Ворончак І.О., Мігулка О.О. Оцінювання ефективності функціонування лізингових компаній України з допомогою DEA моделей. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики.* 2022. № 2 (43). С. 175-181. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.2.43.2022.3659>.

78. Койбічук В., Герасименко В. Ефективність національної кібербезпеки: DEA-аналітика. *Вісник економіки.* 2022. Вип. 3. С. 8-21. DOI: <https://doi.org/10.35774/visnyk2022.03.008>.

79. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР

(із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.02.2022 р.).

80. Концепція розвитку сімейних фермерських господарств на період до 2030 року : проєкт / Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2021. 20 с.

81. Купчак Б.Ф. Підприємництво: суть та умови здійснення. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.2. С. 243-249.

82. Лопатинський Ю.М. Стратегічне управління конкурентоспроможністю підприємства на засадах контролінгу. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2023. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-10-04-07>. URL: https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/8438/04_07_10_2023_Lopatynskiy.pdf?sequence=1 (дата звернення: 07.12.2023 р.).

83. Лопатинський Ю., Шпикуляк О., Шеленко Д., Кифяк В., Дюк А. Організаційно-інституційні практики посилення ролі селянських господарств у продовольчому забезпеченні населення в сучасних умовах. *Аграрна економіка*. 2022 Т. 15. № 3-4. С. 3-13. DOI: <https://doi.org/10.31734/agrarecon2022.03-04.003>.

84. Лопатинський Ю.М. Розвиток малого та середнього інклюзивного підприємництва. *Ефективна економіка*. 2023. № 7. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.7.2>. URL: <https://nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/1837/1853> (дата звернення: 15.11.2023 р.).

85. Лупенко Ю., Малік М., Шпикуляк О. Інституціональні проблеми сільгоспкооперативів в Україні. *Яке майбутнє сільськогосподарських кооперативів?* : кол. монографія / за ред. В. Зіновчука. Житомир: Поліський національний університет, 2022. С. 115-129.

86. Лупенко Ю., Шпикуляк О., Малік М., Ксенофонтова К., Морозова А. Розвиток сімейних фермерських господарств в умовах воєнного часу та реалізації перспективи повоєнного відновлення України. *Аграрна економіка*.

2023. Т. 16. № 1-2. С. 9-22. DOI: <https://doi.org/10.31734/agrarecon2023.01-02.009>.
87. Лупенко Ю.О., Гуторов А.О. Виробнича типізація сільськогосподарських товаровиробників України. Харків: ТОВ «Смуґаста типографія», 2016. 240 с.
88. Людмила Н. Організація економічного аналізу на підприємстві. *Економічний аналіз*. 2022. Т. 32. № 1. С. 199-207. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2022.01.199>.
89. Мазур К., Лиманець А. Особливості державного стимулювання відновлення діяльності підприємств України. *Підприємництво та інновації*. 2023. Вип. 29. С. 33-37. DOI: <https://doi.org/10.32782/2415-3583/29.5>.
90. Мазур К., Янчук Д., Галета Д. Особливості організації агроекспорту з України в умовах військового стану. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 51. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-12>. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2470/2389> (дата звернення: 15.10.2023 р.).
91. Мазур К.В., Мухіна О.В. Розробка маркетингової стратегії сільськогосподарського підприємства агропродовольчого комплексу. *Ефективна економіка*. 2020. № 1. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.1.87>. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7605> (дата звернення 16.09.2022).
92. Макаренко П.М., Чіп Л.О. Показники оцінки економічної стійкості аграрних підприємств. *Агросвіт*. 2008. № 24. С. 35-39.
93. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г., Шеленко Д.І., Дюк А.А., Морозова А.М. Фермерські господарства як чинник розвитку сільських територій. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Том 8. № 2. С. 199-206. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-2-29>.
94. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г., Супрун О.М. Розвиток підприємницької діяльності в аграрному секторі: макроекономічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка*. 2017. Вип. 1(2). С. 32-37.

95. Малік М.Й., Мамчур В.А., Шпикуляк О.Г. Інституціональне середовище та формування соціальної відповідальності аграрних підприємств *Міжнародний науково-виробничий Журнал «Економіка АПК»*. 2017. № 12. С. 5-13.

96. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. Інституціоналізація аграрного підприємництва: трансформація та ефективність. *Міжнародний науково-виробничий Журнал «Економіка АПК»*. 2010. № 7. С. 132-139.

97. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. Розвиток аграрного підприємництва в умовах інституціональних трансформацій. *Міжнародний науково-виробничий Журнал «Економіка АПК»*. 2017. № 2. С. 5-16.

98. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г., Мамчур В.А. Інституційна формалізація розвитку сімейних фермерських господарств в Україні. *Міжнародний науково-виробничий Журнал «Економіка АПК»*. 2018. № 10. С. 71-85. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201810072>.

99. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г., Розгон А.В. Інституціональні особливості розвитку і регулювання аграрного підприємництва. *Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія: Економічні науки*. 2010. № 3. С. 3-12.

100. Мамчур В.А., Германюк Н.В. Оцінка цільових індикаторів розвитку підприємництва в механізмі його регулювання. Соціально-економічні проблеми і держава. 2023. Вип. 2 (29). С. 18-30. DOI: <https://doi.org/10.33108/sepd.2023.02.018>.

101. Матковський П.Є. Модернізація сільськогосподарських підприємств. Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника», 2019. 400 с.

102. Матковський П.Є. Організаційно-правові форми сільськогосподарських підприємств: переваги та недоліки в умовах модернізації економіки. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 38-1. С. 119-123.

103. Матковський П.Є., Гловацька В.В., Шеленко Д.І. Шляхи

диверсифікації діяльності аграрних підприємств регіону. *Інноваційна економіка*. 2012. № 7. С. 128-131.

104. Мельник С.І., Свиноус І.В., Фурман І.В., Трофімова Г.В., Зубченко В.В. Розвиток інтеграційних та кооперативних відносин при інвестиційній діяльності сільськогосподарських підприємств. *Агросвіт*. 2021. № 21-22. С. 10-18. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2021.21-22.10>.

105. Мельник С.І., Свиноус І.В., Фурман І.В., Трофімова Г.В., Стариченко Є.М. Інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств в умовах трансформаційних процесів. *Економіка та держава*. 2021. № 11. С. 14-19. DOI: <https://doi.org/10.32702/23066806.2021.11.14>.

106. Міжнародна економічна інтеграція: сутність та особливість / Освіта. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/international-relations/19260/> (дата звернення: 10.06.2022 р.).

107. Місія та принципи діяльності / Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/mission-and-principles-of-work> (дата звернення: 02.06.2022 р.).

108. Міхно Н.К. Особливості розвитку підприємництва в Дніпропетровському регіоні. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи*. 2016. Вип. 37. С. 167-171.

109. Навчально-методичний ресурс для педагогічних працівників з реалізації наскрізної змістової лінії «Екологічна безпека та сталий розвиток». URL: <https://e-comon.org.ua/tsil-13/1-klas/zustrich-2-yak-na-zemli-zminiuietsia-klimat> (дата звернення: 10.11.2023 р.).

110. Нахаєва М.М. Оцінювання ефективності регіональної інвестиційної політики в Україні на основі DEA аналізу. *Економічний простір*. 2018. № 139. С. 97-109. DOI: <https://doi.org/10.30838/P.ES.2224.271018.97.276>.

111. Негрей М.В., Кучерява О.В. Аналіз ефективності сільськогосподарських підприємств України: метод DEA. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 19. С. 605-608.

112. Нечипорук К.О., Щерба Р.І. Угода про асоціацію України та ЄС: процес укладення угоди та його наслідки для України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 22. С. 5-9.

113. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт ; пер. з англ. І. Дзюби. К. : Основи, 2000. 198 с.

114. Одношевна О.О., Гордійко К.В. Оптимізація обліку витрат на виробництво продукції тваринництва. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 19. С. 526-529.

115. Олійник Т.І., Соколова К.О. Стратегічне планування виходу підприємств на міжнародні ринки з урахуванням інновацій та новітніх технологій. *Видавництво «Молодий вчений»*. 2024. № 1 (125). С. 130-135. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2024-1-125-2>.

116. Охота Ю.В. Організаційно-структурні аспекти формування економічної результативності сільськогосподарських підприємств. *Міжнародний науково-виробничий Журнал «Економіка АПК»*. 2020. Том 27. № 8. С. 98-106. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202008098>.

117. Охота Ю.В. Підприємницька діяльність в аграрному секторі: сутність, організаційно-правова форма та інші основні аспекти. *Ефективна економіка*. 2018. № 3. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/3_2018/153.pdf (дата звернення: 01.03.2022 р.).

118. Охота Ю.В. Ефективність розвитку та організаційно-економічне стимулювання підприємницької діяльності в АПК: дис. ... д-ра філософії з екон.: 051. Вінниця: ВНАУ, 2021. 231 с.

119. Павлюк С.І., Балицька Д.О. Державне регулювання підприємницької діяльності в Україні. URL: <https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/16568/1/256-258.pdf> (дата звернення: 01.03.2022 р.).

120. Панфілова Т. Організація виконання Угоди про асоціацію з ЄС в

Україні. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип 3 (52). Ч. 1. С. 98-104.

121. Поворозник В.О. Інституції як економічна категорія. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2004. № 14 (7). С. 385-396.

122. Перспективні форми організації господарської діяльності на селі : наук. доп. / кол. авт.: Ю. О. Лупенко, О.Г. Шпикуляк, В.Я. Месель-Веселяк та ін. ; Нац. наук. центр «ІАЕ». Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 114 с.

123. Пігуль Н.Г., Бочкарьова Т.О., Кулинич Р.О. Показники рентабельності підприємств різних галузей України та шляхи підвищення їх рівня. *Економіка та суспільство*. 2017. Вип. 10. С. 188-193.

124. Підприємницька діяльність в аграрній сфері економіки: монографія / Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк та ін ; за ред. М.Й. Маліка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2023. 208 с.

125. Погрішук Б.В., Мельник В.І., Добіжа Н.В. Підприємницький потенціал розвитку аграрної сфери. *Академічний огляд*. 2023. № 2 (59). С. 65-74. DOI: <https://doi.org/10.32342/2074-5354-2023-2-59-4>.

126. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text> (дата звернення: 01.06.2022 р.).

127. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 р. № 1576-XII (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1576-12#Text> (дата звернення: 26.05.2022 р.).

128. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text> (дата звернення: 20.06.2022 р.).

129. Про Державну службу України з питань геодезії, картографії та кадастру: Постанова від 14.01.2015 р. № 15 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.05.2022 р.).

130. Про затвердження Положення про Державне агентство України з розвитку меліорації, рибного господарства та продовольчих програм: Постанова від 30.09.2015 р. № 895 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/895-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.05.2022 р.).

131. Про затвердження Положення про Державну казначейську службу України : Постанова від 15.04.2015 р. № 215 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/215-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 13.06.2022 р.).

132. Про затвердження Положення про Державну службу України з питань праці : Постанова від 11.02.2015 р. № 96 (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/96-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 28.05.2022 р.).

133. Про кооперацію : Закон України від 10.07.2003 р. № 1087-IV (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-15#Text> (дата звернення: 27.05.2022 р.).

134. Про підприємництво : Закон України від 07.02.1991 р. № 698-XII (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-12#Text> (дата звернення: 20.05.2022 р.).

135. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 21.07.2020 р. № 819-IX (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text> (дата звернення: 27.05.2022 р.).

136. Про фермерське господарство : Закон України від 19.06.2003 р. № 973-IV (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text> (дата звернення: 20.03.2022 р.).

137. Про холдингові компанії в Україні : Закон України від 15.03.2006 р. № 3528-IV (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-15#Text> (дата звернення: 20.06.2022 р.).

138. Прутська О.О., Шпикуляк О.Г. Інституційна безпека суб'єктів аграрного ринку. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання*

науки і практики. 2017. № 5. С. 85-97.

139. Прутська Т.Ю. Інституційне забезпечення розвитку підприємництва в аграрній сфері. *Міжнародний науково-виробничий Журнал «Економіка АПК»*. 2015. № 2. С. 93-100.

140. Прутська Т.Ю. Неформальні інститути як чинник розвитку підприємництва. URL: <http://repository.vsau.org/getfile.php/9153.pdf> (дата звернення: 15.05.2022 р.).

141. Пудичева Г.О. Порівняння економетричних методів оцінки ефективності в енергетиці. *Інфраструктура ринку*. 2021. № 60. С. 236-242. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct60-41>.

142. Реформування та розвиток підприємств агропромислового виробництва : навч. посіб. / за ред. П.Т. Саблука. Київ : Інститут аграрної економіки УААН, 1999. 532 с.

143. Рогоза М.Є., Вергал К.Ю. Сутність і ознаки інтегрованих структур: теоретичний аспект. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія «Економічні науки»*. 2015. № 2 (71). С. 17-22.

144. Розвиток малих аграрних підприємств у ринковому інституційному середовищі : індикатори та ефективність : монографія / Ю.О. Лупенко, О.Г. Шпикуляк, М.Й. Малік та ін. ; за ред. О.Г. Шпикуляка ; Нац. наук. центр «Інститут аграрної економіки». Київ : ІАЕ, 2017. 204 с.

145. Розвиток підприємництва і кооперації : інституціональний аспект : монографія / Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, В.М. Заяць та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2016. 432 с.

146. Розвиток сільськогосподарської кооперації в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови аграрної економіки / М.Й. Малік, Ю.О. Лупенко, О.Г. Шпикуляк та ін. ; за ред. М.Й. Маліка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2023. 196 с.

147. Розвиток сільськогосподарської кооперації та інтеграційні процеси в аграрному секторі економіки: монографія / М.Й. Малік та ін. ; за ред. М.Й. Маліка ; Нац. наук. центр «Інститут аграрної економіки». Київ : ІАЕ, 2019. 374 с.

148. Розвиток фермерських господарств у сучасних умовах функціонування аграрного сектору економіки України: колективна монографія / О.Г. Шпикуляка ; за ред. О.Г. Шпикуляка та М.Й. Маліка. Нац. наук. центр «Інститут аграрної економіки». Київ : «ІАЕ», 2023. 160 с.

149. Розвиток форм господарювання в сільському господарстві : проблеми і рішення : наукова доповідь / кол. авторів: Ю.О. Лупенко, В.Я. Месель-Веселяк, О.Г. Шпикуляк та ін. ; за ред. Ю.О. Лупенка ; Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки». Київ : ННЦ «ІАЕ», 2018. 54 с.

150. Роль і значення підприємництва в економіці / Економіка та організація виробничої діяльності підприємства. URL: https://web.posibnyky.vntu.edu.ua/fmib/17nebava_ekonomika_organizaciya_virobничой_diyalnosti/23.htm (дата звернення: 05.05.2022 р.).

151. Романова Л.В. Становлення підприємництва в сільському господарстві. Київ : ІАЕ. 1997. 272 с.

152. Русанюк В.В. Державна підтримка розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки. *Міжнародний науково-виробничий Журнал «Економіка АПК»*. 2020. № 7. С. 84-93. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202007084>.

153. Саблук П.Т. Інституційні засади трансформацій в аграрній сфері: доп. на 13-х річних зборах Всеукр. конгресу вчених економістів-аграрників, 20-21 червня 2011 р. / П. Т. Саблук. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2011. 64 с.

154. Сайт ТОВ «АГРАНА ФРУТ УКРАЇНА». URL: <https://ua.agrana.com/pro-nas/agrana-v-ukrajini> (дата звернення: 23.04.2024).

155. Саковська О.М. Економіко-правові основи розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні. *Економіка та держава*. 2020. № 1. С. 92-96. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.1.92>.

156. Саковська О.М. Концептуальні засади розвитку кооперації у сфері сільського господарства: проблематика та шляхи вирішення. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 21-22. С. 54-60.

DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.21-22.54>.

157. Саковська О.М. Роль сільськогосподарських кооперативів у розвитку аграрного сектора економіки: порівняльний аспект. *Агросвіт*. 2019. № 21. С. 66-73. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2019.21.66>.

158. Свиноус Н.І., Гаврик О.Ю., Свиноус І.В., Ємчик Т.В., Сало І.А. Формування системи інституційного забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. *Економіка та управління АПК*. 2021. № 2 (169). С. 63-75. DOI: <https://doi.org/10.33245/2310-9262-2021-169-2-63-75>.

159. Сас Л., Матковський П., Дожук Д. Ресурсний потенціал сільськогосподарських підприємств Карпатського регіону: організаційно-економічний аспект. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. Вип. 7 (07). С. 71-74. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.7-11>.

160. Сахно А.А. Мотиваційна гнучкість підприємств в умовах інноваційної діяльності. *Галицький економічний вісник*. 2013. № 4 (43). С. 79-85.

161. Сахно А.А. Мотиваційна гнучкість у функціонуванні підприємств. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2013. № 5. С. 88-91.

162. Сахно А.А., Павлюк І.О. Визначення ефективності економічної діяльності малих сільськогосподарських підприємств методом аналізу середовища функціонування. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2021. № 2 (56). С. 37-49. DOI: <https://doi.org/10.37128/2411-44132021-2-3>.

163. Сахно А.А., Салькова І.Ю., Слободянюк А.О. Особливості оцінювання рівня конкурентоспроможності підприємств. *Регіональна бізнес-економіка та управління*. 2018. № 1 (57). С. 77-86.

164. Сахно А.А., Чіков І.А., Недоборовський В.І. Оцінка державного фінансування науково-технічної діяльності за головними розпорядниками коштів у контексті забезпечення економічної ефективності. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2022. № 4 (62). С. 86-100. DOI: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2022-4-6>.

165. Сільське господарство України: статистичний збірник за 2019 рік / Державна служба статистики України. 230 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/09/zb_sg_Ukr_2019.pdf (дата звернення: 12.01.2023 р.).

166. Сільське господарство України: статистичний збірник за 2022 рік / Державна служба статистики України. 164 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf (дата звернення: 12.01.2023 р.).

167. Скільки природного газу споживає та видобуває Україна. Економіка. Аналітичний портал «Слово і діло». URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/09/27/infografika/ekonomika/skilky-pryrodnoho-hazu-spozhyvaue-ta-vydobuvaue-ukrayina> (дата звернення: 10.11.2023).

168. Сміт А. Багатство народів: Дослідження про природу та причини багатства народів / пер. з англ. : О. Васильєв, М. Межевікін, А. Малівський. Київ : Наш формат, 2018. 736 с.

169. Спільна діяльність малих та середніх виробників сільськогосподарської продукції як проста форма кооперації (у формі договору простого товариства) : методичні рекомендації / Ю.О. Лупенко, М.Й Малік, О.Г. Шпикуляк та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2022. 60 с.

170. Ставицька А.В., Нестеренко О.В. Експортний потенціал України та можливості його реалізації на світовому ринку. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 47. Ч. 1. С. 89-93. DOI: <https://doi.org/10.32843/bses.47-16>.

171. Стан зовнішньої торгівлі продуктами АПК. URL: https://public.tableau.com/app/profile/fsuw/viz/v1_Export_of_Agriproducts_v2/Dashboard1 (дата звернення: 08.04.2022 р.).

172. Стан фінансування АПК у 2023 році. URL: <https://minagro.gov.ua/napryamki/finansova-politika/finansuvannya-z-derzhavnogo-byudzhetu/stan-finansuvannya-ark-u-2023-roci> (дата звернення: 27.11.2023).

173. Стратегія продовольчої безпеки України на період до 2027 року. URL:

<https://minagro.gov.ua/storage/app/uploads/public/65f/962/773/65f962773d10a274352226.pdf> (дата звернення: 23.02.2024).

174. Стратегія розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80> (дата звернення: 23.02.2024).

175. Стратегія розвитку підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції в умовах воєнного часу та повоєнного відновлення аграрної економіки України / Ю.О. Лупенко, М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк та ін. Київ: ННЦ «ІАЕ», 2022. 32 с.

176. Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року. URL: <https://minagro.gov.ua/npa/stratetiia-rozvytku-silskoho-hospodarstva-ta-silskykh-terytorii-v-ukraini-na-period-do-2030-roku> (дата звернення: 23.03.2024).

177. Стрижак О.О. Поняття інституту: основні підходи до визначення суті та змісту. *Економіка та держава*. 2016. № 8. С. 38-43.

178. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 23.03.2024).

179. Усюк Т.В. Загальне та особливе у дефініціях теорії інституціоналізму. *Сталий розвиток економіки*. 2011. С. 169-173. URL: http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/2518/1/SRE_2011_5_169-173.pdf (дата звернення: 28.05.2022 р.).

180. Формування та функціонування інтегрованих структур в аграрному секторі економіки України на засадах сталого розвитку сільських територій / Ю.О. Лупенко та ін. ; за. ред. О.Г. Шпикуляка ; Нац. наук. центр «Інститут аграрної економіки». Київ : ІАЕ, 2022. 52 с.

181. Фурман І.В. Механізм управління організаційною взаємодією підприємств системи АПК. *Вісник Хмельницького національного*

університету. 2021. № 3. С. 40-47. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2021-294-3-6>.

182. Хаєцька О.П. Підприємництво, торгівля та біржова діяльність. *Економіка та управління АПК*. 2018. № 2. С. 122-131.

183. Цивільний кодекс України : від 16.01.2003 року № 435-IV (із змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 25.02.2022 р.).

184. Ціжма Ю.І., Шеленко Д.І., Ціжма О. Організаційно-правові форми господарювання як чинник підвищення зайнятості населення сільських територій. *Вісник Прикарпатського університету імені Василя Стефаника. Серія Економіка*. 2018. № 13. С. 159-164.

185. Чернега І.І. Теоретичні засади підприємництва як сучасної форми господарювання. *Вісник ХНАУ. Серія : Економічні науки*. 2018. № 1. С. 54-62.

186. Чмутова І.М., Афанасенко М.В. Зовнішнє рейтингове управління банком методом DEA. *Проблеми економіки*. 2011. № 2. С. 75-79.

187. Шевченко О.М., Варнавська А.В. Роль фінансів домогосподарств у ринковій економіці. URL: <https://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/13086/1/zbirnik%2015%20%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%B2%D0%BD%D1%8F%202023-251-252.pdf> (дата звернення: 25.05.2022 р.).

188. Шеленко Д.І. Роль організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств в соціально-економічних процесах у сільських територіях. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 25. С. 128-132.

189. Шеленко Д.І. Організаційно-правові форми сільськогосподарських підприємств в економічному вимірі : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2019. 476 с.

190. Шеленко Д.І. Розвиток організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2018. № 14. Т. 1. С. 99-106. DOI:

<https://doi.org/10.15330/apred.1.14.99-106>.

191. Шеленко Д.І. Стратегічні пріоритети розвитку основних організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств. *Економічний дискурс*. 2018. Вип. 1. С. 83-88.

192. Шеленко Д.І., Баланюк І.Ф., Савка М.В., Костюк Б.А. Система інституційного забезпечення функціонування організаційно-правових форм на сільських територіях. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2018. Вип. 14. Т. 2. С. 8-16. DOI: <https://doi.org/10.15330/apred.2.14.8-16>.

193. Шеленко Д.І., Дюк А.А., Мацола М.М. Державне регулювання розвитку аграрного підприємництва в умовах системних безпекових викликів. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-67>. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3011/2933> (дата звернення: 25.11.2023 р.).

194. Шеленко Д.І., Жук О.І., Мегедин Н.Р., Твердохліб В.В. Підприємництво, як сучасна форма господарювання. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2013. Вип. 9. Т. 2. С. 103-106.

195. Шеленко Д.І., Матковський П. Є., Баланюк С. І. Основні напрями забезпечення системності диверсифікації діяльності аграрних підприємств. *Інноваційна економіка*. 2015. № 2 (57). С. 82-85.

196. Шеленко Д. Еволюція організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2017. Том 22. Вип. 12 (65). С. 184-188.

197. Шеленко Д.І. Економічна сутність організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств. *Економіка та суспільство*. 2018. № 14. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/14_ukr/80.pdf (дата звернення: 25.07.2022 р.).

198. Шпикуляк О. Концепція стратегічних напрямів розвитку сільськогосподарської кооперації у післявоєнній відбудові економіки аграрного сектору. *Теорія, практика та інновації розвитку туристичної та*

готельно-ресторанної індустрії: збірник матеріалів науково-практичної конференції, 24-25 травня 2023 р. Умань: ВПЦ «Візаві». С. 268-270.

199. Шпикуляк О., Алексєєва О., Мазур К., Ксенофонтова К., Суховій А. Концептуалізація інституційної ролі підприємництва у формуванні механізму зайнятості населення для сталого розвитку сільських територій. *Аграрна економіка*. 2022. Т. 15. № 3-4. С. 75-84. DOI: <https://doi.org/10.31734/agrarecon2022.03-04.075>.

200. Шпикуляк О., Ксенофонтова К. Державне та ринкове регулювання розвитку аграрного підприємництва як інституційної соціально-економічної системи: управлінський аспект. *Економіка та суспільство*. 2023. № 56. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-116>.

201. Шпикуляк О., Ксенофонтова К., Хміль В. Інтегровані формування асоціативного типу в аграрному секторі економіки України: організаційно-інституційний аналіз розвитку. *Аграрна економіка*. 2023. Т. 16. № 3-4. С. 3-14. DOI: <https://doi.org/10.31734/agrarecon2023.03-04.003>.

202. Шпикуляк О., Малік М. Інституційний потенціал фермерства у розвитку підприємницької діяльності на селі. *Організаційно-економічні та соціальні складові розвитку підприємництва: матеріали II Всеукраїнської наук.-практ. конф., 24 травня 2023 р. Львів: ЛНУП. С. 69-71.*

203. Шпикуляк О., Шолойко А., Юхименко В. Розвиток кооперації у підвищенні соціально-економічного добробуту сільських домогосподарств: концептуально-методологічний дискурс. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2023. Вип. 1 (222). С. 156-163. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2023/222-1/20>.

204. Шпикуляк О.Г. Економічні інституції та інститути у розвитку теорії ринку. *Міжнародний науково-виробничий Журнал «Економіка АПК»*. 2010. № 1. С. 159-165.

205. Шпикуляк О.Г. Інституції аграрного ринку : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ» УААН, 2009. 480 с.

206. Шпикуляк О.Г. Інституції у розвитку та регулюванні аграрного

ринку: теорія, методологія і організація : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03. Київ : ННЦ «ІАЕ» УААН, 2010. 36 с.

207. Шпикуляк О.Г. Інституції у розвитку та регулюванні аграрного ринку : монографія. Київ : ННЦ ІАЕ, 2010. 396 с.

208. Шпикуляк О.Г. Інституціоналізм як методологія міждисциплінарного пошуку в економічній теорії. *Міжнародний науково-виробничий Журнал «Економіка АПК»*. 2009. № 11. С. 141-147.

209. Шпикуляк О.Г. Інституціональне забезпечення розвитку та регулювання аграрного ринку: аналітична оцінка. *Міжнародний науково-виробничий Журнал «Економіка АПК»*. 2010. № 4. С. 150-157.

210. Шпикуляк О.Г. Ксенофонтова К.Ю. Концептуальні засади розвитку інституту саморегулювання в аграрному секторі економіки України. *Інноваційна економіка*. 2017. №7-8. С. 21-27.

211. Шпикуляк О.Г., Алексеева О.В. Потенціал аграрного підприємництва у формуванні інституційного механізму зайнятості населення : монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2023. 200 с.

212. Шпикуляк О.Г., Білокінна І.Д., Березюк С.В., Ксенофонтова К.Ю. Інституційні аспекти становлення «зеленої» економіки в аграрному секторі України. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки». 2023. № 8. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2023-8-9138>. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/economic2023/8/9194> (дата звернення: 28.05.2022 р.).

213. Шпикуляк О.Г., Дюк А.А., Баланюк І.Ф. Управління організаційно-інституційним та ресурсним потенціалом соціальних підприємств у розвитку сільських територій: теоретичний концепт аналізу. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. Вип. 7 (07). С. 136-140. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.7-22>.

214. Шпикуляк О.Г., Іванченко В.О. Формування індексів та індикаторів сталого розвитку підприємництва в сільському господарстві: теоретико-методичні підходи. *Міжнародний науково-виробничий Журнал*

«Економіка АПК». 2020. Том. 27. № 9. С. 114-122. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202009114>.

215. Шпикуляк О.Г., Іванченко В.О., Хвесик Ю.М. Концепт організаційно-інституційного забезпечення розвитку зеленої економіки. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2021. № 10 (29). С. 16-24. DOI: [https://doi.org/10.37100/2616-7689.2021.10\(29\).2](https://doi.org/10.37100/2616-7689.2021.10(29).2).

216. Шпикуляк О.Г., Ксенофонтова К.Ю., Грищенко О.Ю. Макроекономічна динаміка розвитку аграрного сектору економіки України: аспекти ролі підприємництва. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. Вип. 8 (08). С. 248-255. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.8-41>.

217. Шпикуляк О.Г., Малік М.Й. Інституціональний аналіз розвитку підприємництва в аграрному секторі економіки: методичний аспект. *Міжнародний науково-виробничий Журнал «Економіка АПК»*. 2019. № 6. С.73-82.

218. Шпикуляк О.Г., Малік М.Й. Становлення організаційно-економічної моделі сімейного фермерства в Україні: інституційні засади, проблеми та пріоритети. *Міжнародний науково-виробничий Журнал «Економіка АПК»*. 2019. № 9. С. 86-98.

219. Шпикуляк О.Г., Пугачов М.І., Грищенко О.Ю., Ксенофонтова К.Ю. Економічні тенденції розвитку аграрного підприємництва в сучасних умовах: аспекти воєнного часу. *Modern Economics*. 2023. № 41 (2023). С. 170-178. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V41\(2023\)-24](https://doi.org/10.31521/modecon.V41(2023)-24).

220. Шпикуляк О.Г., Пугачов М.І., Ксенофонтова К.Ю. Розвиток підприємницької діяльності фермерських господарств на засадах Європейського Зеленого курсу за умов інституційного впливу воєнного стану. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2024. Вип. 2 (11). С. 275-282. DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.11-45>.

221. Шпикуляк О.Г., Розгон А.В., Розгон І.Ю. Регулювання аграрного ринку та оцінка його ефективності. *Вісник Сумського національного аграрного*

університету. Серія: «Фінанси і кредит». 2009. Вип. 2. С. 226-232.

222. Шпикуляк О.Г., Шеленко Д.І., Алексєєва О.В., Ксенофонтова К.Ю., Суховій А.І. Роль ринку і підприємництва у забезпеченні сталого розвитку сільських територій. *Агросвіт*. 2022. № 20. С. 3-12. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.20.3>.

223. Шпикуляк О.Г., Шеленко Д.І. Організаційно-інституційна адаптація аграрного підприємництва до засад Європейського Зеленого Курсу в умовах міжнародної економічної інтеграції. *Бізнес-навігатор*. Вип. 3 (76). 2024. С. 352-360. DOI: <https://doi.org/10.32782/business-navigator.76-60>.

224. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку: дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / пер. з англ. В. Старка. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 242 с.

225. Які компанії є найбільшими експортерами зерна в Україні. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2024/02/19/infografika/ekonomika/yaki-kompaniyi-ye-najbilshymu-eksporteramy-zerna-ukrayini> (дата звернення: 15.10.2023 р.).

226. Янковська О.І. Приватні сільськогосподарські підприємства як основа впровадження інновацій. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки*. 2010. № 1. С. 249-253.

227. Яців І., Кушка П. Організаційно-економічний механізм формування соціальної відповідальності аграрних підприємств. *Аграрна економіка*. 2022. № 1-2. С. 35-45. DOI: <https://doi.org/10.31734/agrarecon2022.01-02.035>.

228. Яців І.Б. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств : монографія. Львів : Український бестселер, 2013. 427 с.

229. Яцук І.П., Моклячук Л.І. Екологічні індикатори зеленого зростання сільського господарства : монографія. Київ : ДІА, 2018. 384 с.

230. Cantillon R. Essai sur la nature du commerce en général. Paris : Institut Coppet, 2011. URL: <https://www.institutcoppet.org/wp-content/uploads/2011/12/Essai-sur-la-nature-du-commerce-en-gener-Richard-Cantillon.pdf> (дата звернення: 05.03.2022 р.).

231. Dotsiuk S. Entrepreneurship as the basis of sustainable development of

the agricultural sector of the economy. *Green, Blue & Digital Economy Journal*. 2023. № 4 (2). P. 10-21. DOI: <https://doi.org/10.30525/2661-5169/2023-2-2>.

232. Dotsiuk S. Retrospective analysis of theories of institutionalism in the functioning of agrarian entrepreneurship. *In: Socio-economic and ecological aspects of the development of the economy of Ukraine in the conditions of European integration*. Monograph. Boston, USA : Primedia eLaunch, 2022. P. 161-178. DOI: <https://doi.org/10.46299/979-8-88722-616-3.6>

233. Dotsiuk S., Chikov I., Shevchenko O., Nitsenko V., Gerasemchuk N., Demydova M. Evaluation of the institutional development of innovative activities to ensure the economy of the state. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2024. № 3. P. 171-180. DOI: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2024-3/171>.

234. Farrell M.J. The Measurement of Productive Efficiency. *Journal of Royal Statistical Society*. 1957. Series A, CXX. Part 3. P. 253-290.

235. Hamilton W.H. The Institutional Approach to Economic Theory. *American Economic Review*. 1919. № 9. P. 309-318.

236. Kaletnik G. Production and Use of Biofuels: Second edition, supplemented: textbook / G. Kaletnik. K: Agrarian Science. 2018. 336 p.

237. Kaletnik G., Honcharuk I., Okhota Yu. The Waste-Free Production Development for the Energy Autonomy Formation of Ukrainian Agricultural Enterprises. *Journal of Environmental Management and Tourism*. 2020. Vol. 11. № 3 (43). P. 513-522. DOI: [https://doi.org/10.14505/jemt.v11.3\(43\).02](https://doi.org/10.14505/jemt.v11.3(43).02).

238. Knight F. Risk, Uncertainty, and Profit. Boston MA : Hart, Schaffner and Marx; Houghton Mifflin, 1921. URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/knight-risk-uncertainty-and-profit> (дата звернення: 05.03.2022 р.).

239. Lopatynskyi Yu., Shpykuliak O., Kyfyak V., Shelenko D., Diuk A. Socio-economic role and institutional capacity of family farms in the implementation of the sustainable development goals. *International Scientific and Production Journal «Ekonomika APK»*. 2023. Vol. 30. № 3. P. 18-28. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202303018>.

240. Malik M., Kravchenko S., Shpykuliak O., Hudz H. Development of small businesses producing cereals, legumes, and sunflower seeds in wartime conditions. *International Scientific and Production Journal «Economika APK»*. 2024. Vol. 31. № 1. P. 41-53. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202401041>.

241. Malik M., Kravchenko S., Shpykuliak O., Malik L., Yuzhykova V. Adaptation of business entities in the agrarian sector of the economy to activities in wartime conditions. *International Scientific and Production Journal «Economika APK»*. 2022. Vol. 29. № 6. P. 28-40. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202206028>.

242. Malik M., Shpykuliak O., Kravchenko S., Shelenko D., Ksenofontova K. Establishment of an organisational and economic mechanism for integration and cooperation in the agricultural sector: A systemic approach. *International Scientific and Production Journal «Economika APK»*. 2022. Vol. 29. № 3. P. 10-22. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202203010>.

243. Pohrishchuk, B., Nadvynychnyy, S., Dobizha, N., Shcherbych, V., Pohrishchuk, O. Innovative Priorities for the Development of Integrated Forms of Entrepreneurship at the Regional Level. *WSEAS Transactions on Environment and Development*. 2023. Vol. 19. P. 254-261. DOI: <https://doi.org/10.37394/232015.2023.19.22>.

244. Pohrishchuk, H., Semtsov, V., Dobizha, N., Kucher, A., Sysoieva, I. Conflictological Model of Institutionalization of Economic Processes in the Agriculture. *TEM Journal*. 2021. Vol. 10. № 4. P. 1813-1821. DOI: <https://doi.org/10.18421/TEM104-44>.

245. Pronko L., Furman I., Pidvalna O., Shpykuliak O., Bilokinna I., Kolesnyk T., Tokarchuk D., Berezyuk S., Lebedyev A., Zakharchenko V., Zabolotnyi H., Baldyniuk V., Revkova A., Okhota Y. Sustainable development of territorial communities in the Vinnytsia region. Monograph. Primedia eLaunch, Boston, USA, 2024. 145 p. DOI: <https://doi.org/10.46299/979-8-89480-703-4>.

246. Pryshliak N., Sakhno A., Tokarchuk D., Shevchuk A. Peculiarities of

assessing the possibilities of increasing the yield of biofuels from agricultural crops on the example of Ukraine. *Polityka Energetyczna – Energy Policy Journal*. 2022. Vol. 25 (1). P. 155-174. DOI: <https://doi.org/10.33223/epj/147155>.

247. Sakhno A., Dotsiuk S. International experience of state support of entrepreneurship in the agricultural sector of the economy. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2022. № 1 (59). С. 98-109. DOI: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2022-2-7>.

248. Sakhno A., Polishchuk N., Salkova I., Kucher A. Impact of Credit and Investment Resources on the Productivity of Agricultural Sector. *European Journal of Sustainable Development*. 2019. Vol. 8 (2). P. 335-345. DOI: <https://doi.org/10.14207/ejsd.2019.v8n2p335>.

249. Sakhno A., Saikova I., Petruk N., Popovych Y., Vychivskyi P., Zarichniak A., Abuselidze G. The Efficiency Evaluation of Providing Excursion Services in the Tourist Activity of Ukraine. *Lecture Notes in Networks and Systems*. 2023. Vol. 574 (1). P. 1216-1224. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-031-21432-5_129.

250. Say J.-B. Traite d'économie politique ou simple exposition de la maniere dont se forment, se distribuent ou se consomment les richesses. Paris : Calmann-Levy, 1972. 572 p.

251. Shpykuliak O., Malik M., Kravchenko S., Zaburanna L. Organisational and economic support for the development of business enterprises in agriculture under martial law. *International Scientific and Production Journal «Ekonomika APK»*. 2024. Vol. 31. № 2. P. 60-70. DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202402060>.

252. Varchenko O.M., Krysanov D.F., Shubravska O.V., Khakhula L.P., Gavryk O.Y., Byba V.A., Honcharuk I.V. Supply Chain Strategy in Modernization of State Support Instruments for Small Farms in Ukraine. *International Journal of Supply Chain Management*. 2020. Vol. 9. № 1. P. 536-543. DOI: <https://doi.org/10.59160/ijscm.v9i1.4326>.

ДОДАТКИ

СПИСОК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

за спеціальністю 051 Економіка

Доцюк Світлани Олександрівни

№ п/п	Назва	Назва видання та його вихідні відомості, що дозволяють ідентифікувати та відрізнити це видання від інших	Кількість друкованих сторінок/ др. арк.)	Співавтори
1	2	3	4	5
Стаття у науковому фаховому виданні України категорії «А», включеної до міжнародної наукометричної бази даних Scopus				
1	Evaluation of the institutional development of innovative activities to ensure the economy of the state	<i>Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu</i> . 2024. № 3. DOI: 10.33271/nvngu/2024-3/171 URL: https://nvngu.in.ua/jdownloads/pdf/2024/3/03_2024_Dotsiuk.pdf	<u>P. 171-180</u> 1,62	Chikov I., Shevchenko O., Nitsenko V., Gerasemchuk N., Demydova M.
Статті у наукових фахових виданнях України категорії «Б», включених до міжнародної наукометричної бази даних Index Copernicus				
2	Сучасний стан розвитку трудового потенціалу в аграрній сфері	<i>Ефективна економіка</i> . 2021. № 7. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.7.201 URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/7_2021/203.pdf	<u>8 с.</u> 0,64	-
3	Теоретичні аспекти формування організаційно-інституційного забезпечення функціонування підприємництва	<i>Інтернаука. Серія: Економічні науки</i> . 2021. № 12 (56). DOI: 10.25313/2520-2294-2021-12-7792 URL: https://www.inter-nauka.com/issues/economic2021/12/7792	<u>C. 57-64</u> 0,67	-
4	Сучасні аспекти зовнішньо-економічної діяльності аграрних підприємств України	<i>Економіка та суспільство</i> . 2022. № 39. DOI: 10.32782/2524-0072/2022-39-21 URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1357/1311	<u>7 с.</u> 0,66	-

Продовження табл. А1

1	2	3	4	5
5	International experience of state support of entrepreneurship in the agricultural sector of the economy	<i>Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики.</i> 2022. № 1 (59). DOI: 10.37128/ 2411-4413-2022-2-7 URL: http://efm.vsau.org/storage/articles/September2022/wGnQYtmh7UfMoY5P7S2H.pdf	<u>C. 98-109</u> 0,88 (0,44)	Sakhno A.
6	Особливості функціонування аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції	<i>Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики.</i> 2023. № 3 (65). DOI: 10.37128/2411-4413-2023-3-6 URL: http://efm.vsau.org/storage/articles/November2023/GaKdnLfxTmC52QTVL60l.pdf	<u>C. 89-101</u> 0,79	-
7	Формування експортного потенціалу підприємств АПК в умовах євроінтеграції	<i>Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор».</i> 2024. № 2 (75). DOI: 10.32782/business-navigator.75-7 URL: http://www.business-navigator.ks.ua/journals/2024/75_2024/9.pdf	<u>C. 49-55</u> 0,69	-
8	Концептуальні оцінки пріоритетів розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції	<i>Трансформаційна економіка.</i> 2024. № 3 (08). DOI: 10.32782/2786-8141/2024-8-3 URL: https://www.transformations.in.ua/index.php/journal/article/view/115/112	<u>C. 19-25</u> 0,81	-
Стаття в іноземному виданні, включеному до міжнародної наукометричної бази даних Index Copernicus				
9	Entrepreneurship as the basis of sustainable development of the agricultural sector of the economy	<i>Green, Blue & Digital Economy Journal.</i> 2023. № 4 (2). P. 10-21. DOI: 10.30525/2661-5169/2023-2-2 URL: http://baltijapublishing.lv/index.php/gbdej/article/view/2096/2101	<u>P. 10-21</u> 1,24	-

Продовження табл. А1

1	2	3	4	5
Монографія іноземною мовою у зарубіжних виданнях				
10	Retrospective analysis of theories of institutionalism in the functioning of agrarian entrepreneurship	<i>Socio-economic and ecological aspects of the development of the economy of Ukraine in the conditions of European integration.</i> Monograph. Boston, USA : Primedia eLaunch, 2022. DOI: 10.46299/979-8-88722-616-3.6. URL: https://isg-konf.com/979-8-88722-616-3/	<u>P. 161-178</u> 11,3 (1,02)	Kovalchuk S., Khaietska O., Feniak L., Tomashuk I., Baldynyuk V., Palamarenko Y., Sakhno A., Tabenska O.
Інші видання (тези доповідей)				
11	Особливості підприємництва в аграрному секторі економіки	<i>Економіка, фінанси, облік і право в умовах сучасних викликів: міжнародна науково-практична конференція,</i> 21 жовтня 2022 р. Полтава: ЦФЕНД. 2022. URL: http://www.economics.in.ua/2022/11/blog-post.html	<u>C. 33-34</u> 0,1	-
12	Теоретико-еволюційні основи становлення підприємницької діяльності	<i>Актуальні питання економіки, фінансів, обліку та права: теорія і практика:</i> міжнародна науково-практична конференція, 16 листопада 2023 р. Кременчук. 2023. URL: http://www.economics.in.ua/2023/11/16-2023.html	<u>C. 26-28</u> 0,17	-

Всього за темою дисертаційної роботи «Організаційно-інституційне забезпечення розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції» опубліковано 12 наукових праць загальним обсягом 19,57 умовн. друк. арк. (власний доробок автора 8,43 умовн. друк. арк.) у тому числі 1,2 умовн. друк. арк. у міжнародній наукометричній базі даних Scopus; 4,7 умовн. друк. арк. у наукових фахових виданнях України категорії «Б», включених до міжнародної наукометричної бази даних Index Copernicus; 1,24 умовн. друк. арк. в іноземному виданні, включеному до міжнародної наукометричної бази даних Index Copernicus; 1,02 умовн. друк. арк. у монографіях іноземною мовою у зарубіжних виданнях; 0,27 умовн. друк. арк. в інших виданнях.

Аспірантка

Т.в.о. вченого секретаря

М.П.

«18» засвітня 2024 р.

Світлана ДОЦЮК

Тетяна КОРПАНЮК

**АПРОБАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ НА НАУКОВО-ПРАКТИЧНИХ
КОНФЕРЕНЦІЯХ**

за спеціальністю 051 Економіка

Доцюк Світлани Олександрівни

№ п/п	Тема доповіді	Назва конференції, дата, місце проведення
Апробація результатів дисертації на науково-практичних конференціях		
1	Міжнародний досвід державної підтримки підприємництва в аграрному секторі економіки	Всеукраїнська науково-практична конференція «Економічна стратегія та політика реалізації європейського вектору розвитку України». Вінниця. 28-29 квітня 2022 р.
2	Особливості підприємництва в аграрному секторі економіки	Міжнародна науково-практична конференція «Економіка, фінанси, облік і право в умовах сучасних викликів». Полтава. 21 жовтня 2022 р.
3	Інституціональні основи підприємницької діяльності у аграрній сфері	Всеукраїнська науково-практична конференція «Структурно-функціональні зміни національної економіки в умовах євроатлантичної інтеграції». Вінниця. 27-28 квітня 2023 р.
4	Теоретико-еволюційні основи становлення підприємницької діяльності	Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання економіки, фінансів, обліку та права: теорія і практика». Кременчук. 16 листопада 2023 р.
5	Оцінка результативності експортно-імпортних операцій аграрних підприємств України в умовах міжнародної економічної інтеграції	Всеукраїнська науково-практична конференція «Економічні аспекти повоєнного відновлення потенціалу України: євроінтеграційні пріоритети та перспективи». Вінниця. 25-26 квітня 2024 р.

Аспірантка

Світлана ДОЦЮК

Т.в.о. вченого секретаря

Тетяна КОРПАНЮК

М.П.

«19» жовтня 2024 р.

Додаток Б

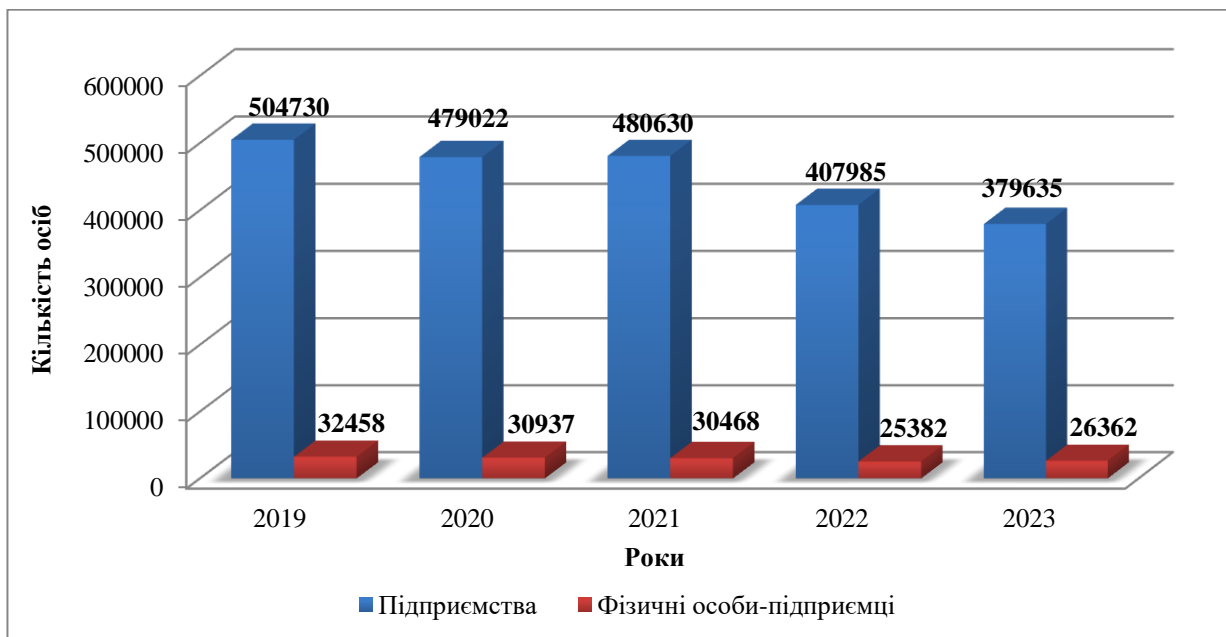

Рис. Б1. Кількість зайнятих працівників у сільському господарстві мисливстві та наданні пов'язаних із ними послуг в Україні за 2019-2023 рр., осіб

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України [47]

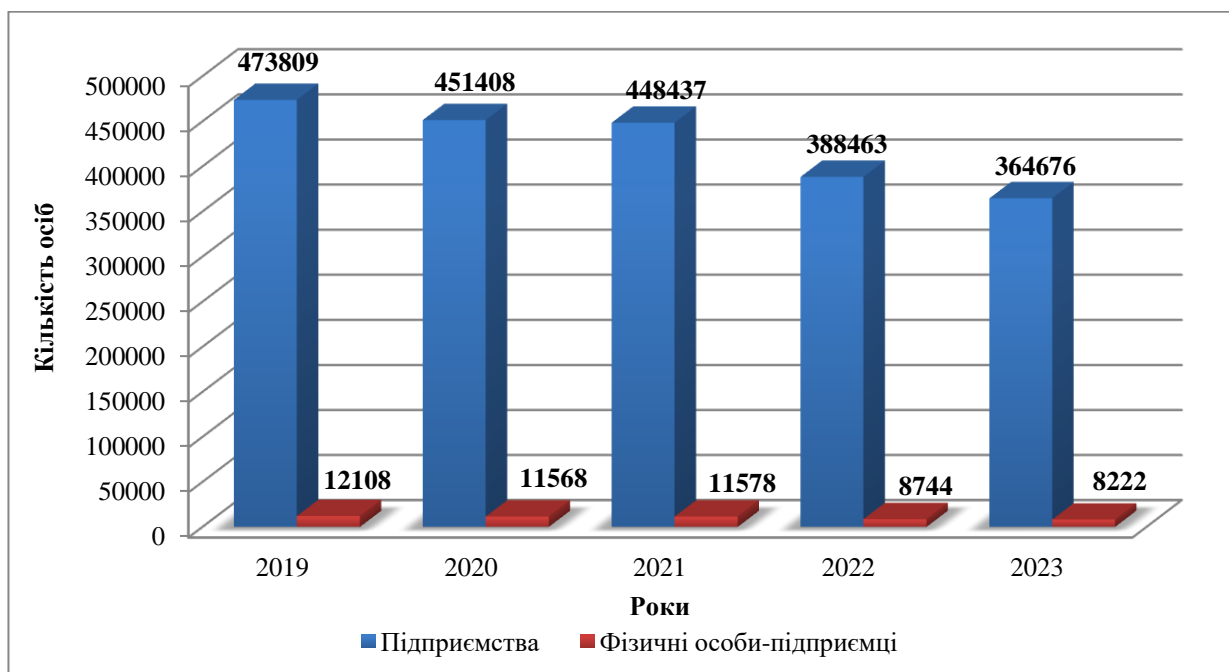

Рис. Б2. Кількість найманих працівників у сільському господарстві мисливстві та наданні пов'язаних із ними послуг в Україні за 2019-2023 рр., осіб

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України [47]

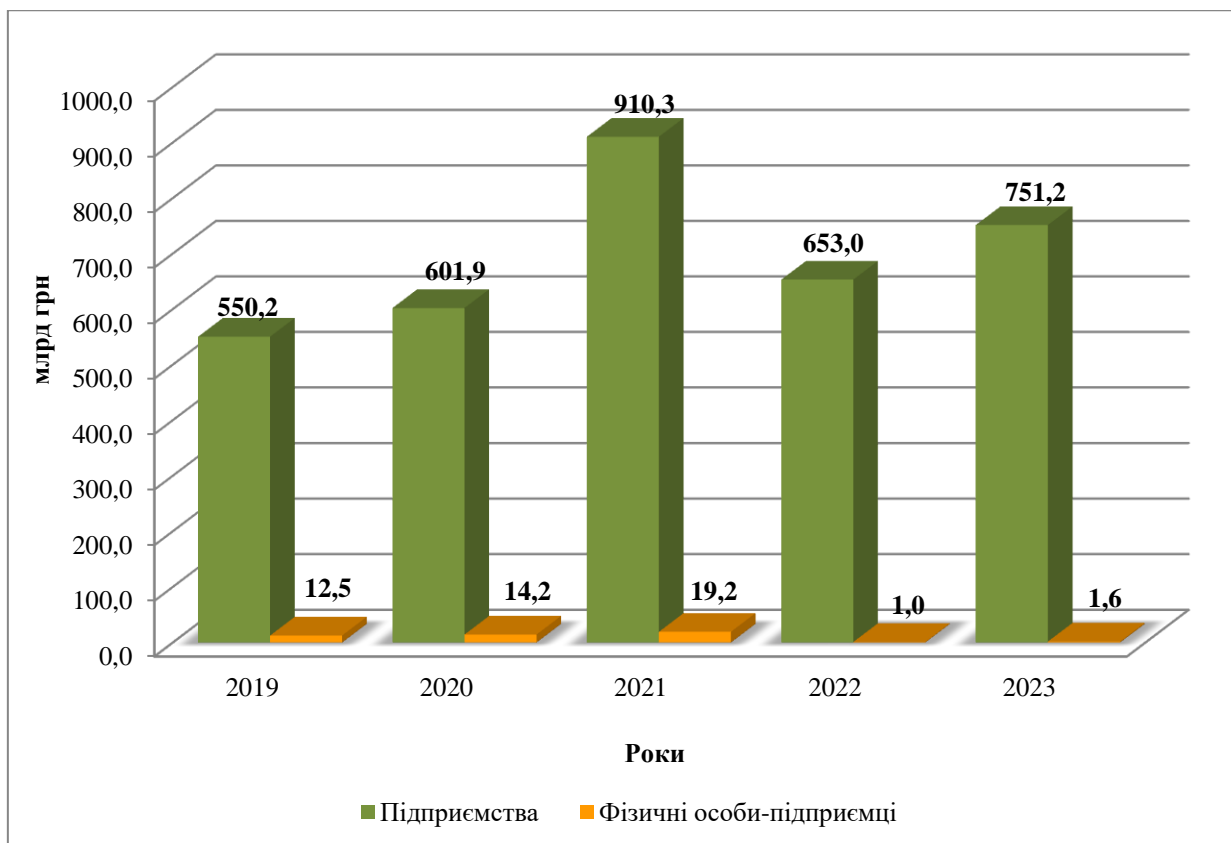

Рис. Б3. Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) у сільському господарстві мисливстві та наданні пов'язаних із ними послуг в Україні за 2019-2023 рр., млрд грн

Джерело: сформовано за даними Державної служби статистики України [47]

Додаток В

Рис. В1. Система державної підтримки аграрного підприємництва в Україні

Джерело: сформовано за [152], із представленням у публікації автора [247]

Таблиця В1

Програма державної допомоги в аграрному секторі України на 2022 рік

№ п/п	Назва складової програми	Сутність програми
1	Часткова компенсація вартості сільгосптехніки	Розмір компенсації становить 25% вартості (без урахування податку на додану вартість) за придбану техніку або обладнання.
2	Фінансова підтримка заходів в АПК шляхом здешевлення кредитів	Компенсація складає близько 1,5 облікової ставки НБУ, але повинна бути не вище від розміру передбачених кредитними договорами, зменшених на 5 відсоткових пунктів.
3	Фінансова підтримка розвитку садівництва, виноградарства та хмелярства	Компенсація надаватиметься на: 1) придбання винограду, хмелю та садивного матеріалу плодово-ягідних культур – до 80%; 2) придбання матеріалів для спорудження шпалер – до 50% здійснених витрат; 3) закупівлю техніки, механізмів та обладнання для проведення технологічних операцій у виноградарстві, садівництві і хмелярстві – до 30% їх вартості.
4	Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств	Компенсація надаватиметься у вигляді субсидії на одиницю оброблюваних угідь та дотацій за утримання корів.
5	Фінансова підтримка розвитку фермерських господарств	Фінансова підтримка надаватиметься новоствореним фермерським господарствам для отримання сільськогосподарських дорадчих послуг (не більше 36 тис. грн).
6	Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції	Відшкодування здійснюється за купівлю бджіл, племінних тварин – до 80% (без ПДВ).
7	Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції	Відшкодування здійснюється за купівлю тваринницьких об'єктів – до 50%, а також надаються бюджетні дотації за наявні бджолосім'ї.
8	Державна підтримка розвитку тваринництва та переробки сільськогосподарської продукції	Бюджетна дотація надаватиметься у розмірі 1000 грн. за утримання кіз, ярка, вівцематок, а також у розмірі 30000 грн. за приріст поголів'я корів власного відтворення.
9	Державна підтримка нішевих культур	Розмір субсидії становитиме до 5000 грн. на один га, але не більше ніж 300 га оброблюваних угідь одним заявником.
10	Державна підтримка розвитку картоплярства	Державна підтримка надаватиметься суб'єктам господарювання на безповоротній основі для компенсації витрат: 1) придбання насіннєвого матеріалу картоплі категорій базове та сертифіковане у розмірі до 50% його вартості (після проведення ними посадки), але не більше ніж 250 тис. гривень одному одержувачу на рік; 2) придбання обладнання для доробки та передреалізаційної підготовки картоплі – до 50% вартості здійснених витрат (після завершення монтажних робіт); 3) будівництво об'єктів зі зберігання картоплі – до 50% вартості.
11	Державна підтримка страхування сільськогосподарської продукції	Розмір компенсації зі страхування сільськогосподарської продукції становить до 60% від фактично сплачених страхових премій.
12	Державна підтримка використання меліорованих земель	Державна підтримка надаватиметься у розмірі до 25% вартості витрат (без урахування ПДВ), але не більше як: 1) 7500 грн. на 1 га оброблюваних угідь для зрошення дощуванням без урахування відповідної вартості поливної техніки; 2) 19500 грн. на 1 га оброблюваних угідь для зрошення дощуванням із урахуванням вже вартості поливної техніки; 3) 18750 грн. на 1 га оброблюваних угідь для краплинного зрошення.
13	Розвиток скотарства	Програма направлена на здешевлення придбання сільськогосподарськими підприємствами, які є юридичними особами, високопродуктивних корів, нетелей, телиць – 20 тис. грн. на голову.
14	Державна підтримка садівництва (трудоємких галузей)	Відшкодування витрат здійснюється на: 1) придбання винограду, хмелю – до 80% здійснених витрат; 2) придбання матеріалів для спорудження шпалер і встановлення систем краплинного зрошення – до 50% здійснених витрат; 3) закупівлю техніки, обладнання – до 30% їх вартості.
15	Державна програма підтримки садівництва	Підтримка малих та середніх виробників до 20 га, компенсація – у розмірі до 50% вартості інвестицій на 1 га.
16	Державна підтримка органічного виробництва	Компенсація надаватиметься за проведення сертифікації органічного виробництва до 30% від вартості.

Джерело: сформовано автором за даними [48], із представленням у публікації

автора [247]

Додаток Г

**ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АГРАРНИХ
ПІДПРИЄМСТВ ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Таблиця Г1

**Організаційно-економічні показники досліджуваних підприємств за
2019-2023 рр.**

Показник	Роки				
	2019	2020	2021	2022	2023
ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «ДАШКІВЦІ»					
Середньооблікова чисельність працюючих, осіб	72	63	52	57	56
Сільськогосподарські угіддя, га	3808,00	3965,00	3933,37	3 946,82	4021,70
Рілля, га	3808,00	3965,00	3933,37	3 946,82	4021,70
Середній рівень зарплати, грн	13334,60	14258,50	13609,40	16909,60	18597,90
Чистий прибуток (збиток), тис. грн	37390	50518	34979	26934	15029
ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «БІЗНЕС АГРО ІМПЕРІЯ»					
Середньооблікова чисельність працюючих, осіб	2	5	26	26	21
Сільськогосподарські угіддя, га	474,00	474,00	596,00	596,00	629,00
Рілля, га	474,00	474,00	596,00	596,00	629,00
Середній рівень зарплати, грн	6380,67	6985,78	7565,97	9290,97	10113,65
Чистий прибуток (збиток), тис. грн	203,6	1026,0	4243,6	10952,6	14257,3
Приватне сільськогосподарське підприємство «Україна»					
Середньооблікова чисельність працюючих, осіб	30	35	36	41	38
Сільськогосподарські угіддя, га	1 485,00	1 593,00	1 641,00	1 638,00	1 609,00
Рілля, га	1 485,00	1 593,00	1 641,00	1 638,00	1 609,00
Середній рівень зарплати, грн	6920,54	7945,76	8123,56	9499,97	10000,43
Чистий прибуток (збиток), тис. грн	3851,8	4087,3	16332,4	13142,8	2876,7
Приватне сільськогосподарське підприємство «Вікторія»					
Середньооблікова чисельність працюючих, осіб	16	16	15	15	11
Сільськогосподарські угіддя, га	608,36	614,68	611,78	650,23	652,83
Рілля, га	608,36	614,68	611,78	650,23	652,83
Середній рівень зарплати, грн	6866,66	7345,54	8623,75	10063,88	11250,00
Чистий прибуток (збиток), тис. грн	408,4	571,9	3313,5	6536,7	475,4
ДП «ДГ Подільської ДСС ІС НААН»					
Середньооблікова чисельність працюючих, осіб	46	38	52	30	1
Сільськогосподарські угіддя, га	479,00	468,00	468,00	468,00	468,00
Рілля, га	281,00	290,00	300,00	300,00	300,00
Середній рівень зарплати, грн	4634,06	8835,53	6092,94	7958,33	-
Чистий прибуток (збиток), тис. грн	-489	121	18	-661	-

Джерело: розраховано автором за даними фінансової та статистичної звітності сільськогосподарських підприємств

**Структура витрат виробництва підприємств, які займаються
рослинництвом за 2019-2023 рр., тис. грн**

Види витрат	Роки				
	2019	2020	2021	2022	2023
ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «ДАШКІВЦІ»					
Прямі матеріальні витрати	42582,4	75914,7	46684,3	55132,4	73111,9
Прямі витрати на оплату праці	6428,6	14741,4	7899,5	6279,7	12387,7
Інші прямі витрати	30095,9	40446,4	32923,7	36323,3	32710,3
Загальновиробничі витрати	13424,5	11687,4	64443,1	15198,3	22192,7
Усього	92531,4	142789,9	151950,6	112933,7	140402,6
Структура витрат, %					
Прямі матеріальні витрати	46,0	53,2	30,7	48,8	52,1
Прямі витрати на оплату праці	7,0	10,3	5,2	5,5	8,8
Інші прямі витрати	32,5	28,3	21,7	32,2	23,3
Загальновиробничі витрати	14,5	8,2	42,4	13,5	15,8
Усього	100	100	100	100	100
ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «БІЗНЕС АГРО ІМПЕРІЯ»					
Прямі матеріальні витрати	8773,8	6029,5	6659,2	26898,9	22649,8
Прямі витрати на оплату праці	139,3	331,2	947,2	1816,5	1232,9
Інші прямі витрати	438,7	576,2	3257,7	3226,6	1019,6
Загальновиробничі витрати	1324,5	541,9	3362,3	932,9	382,9
Усього	10676,3	7478,8	14226,4	32874,9	25285,2
Структура витрат, %					
Прямі матеріальні витрати	82,2	80,6	46,8	81,8	89,6
Прямі витрати на оплату праці	1,3	4,4	6,7	5,5	4,9
Інші прямі витрати	4,1	7,7	22,9	9,7	4,0
Загальновиробничі витрати	12,4	7,1	23,6	2,8	1,5
Усього	100	100	100	100	100
Приватне сільськогосподарське підприємство «Вікторія»					
Прямі матеріальні витрати	6479,9	7371,4	7850,5	9593,1	9473,9
Прямі витрати на оплату праці	1112,7	1020,1	1095,1	1389,4	1230,7
Інші прямі витрати	3624,4	2566,7	4153,1	4455,7	5159,0
Загальновиробничі витрати	108,8	35,7	98,4	62,0	46,3
Усього	11325,8	10993,9	13197,1	15500,2	15909,9
Структура витрат, %					
Прямі матеріальні витрати	57,2	67,0	59,5	61,9	59,5
Прямі витрати на оплату праці	9,8	9,3	8,3	9,0	7,8
Інші прямі витрати	32,0	23,3	31,5	28,7	32,4
Загальновиробничі витрати	1,0	0,4	0,7	0,4	0,3
Усього	100	100	100	100	100
ДП «ДГ Подільської ДСС ІС НААН»					
Прямі матеріальні витрати	1190,0	1365,0	4191,0	3066,0	-
Прямі витрати на оплату праці	3114,0	4784,0	4542,0	3036,0	-
Інші прямі витрати	273,0	883,0	-	-	-
Загальновиробничі витрати	530,0	714,0	1045,0	878,0	-
Усього	5107,0	7746,0	9778,0	6980,0	-
Структура витрат, %					
Прямі матеріальні витрати	23,3	17,6	42,9	43,9	-
Прямі витрати на оплату праці	61,0	61,8	46,5	43,5	-
Інші прямі витрати	5,3	11,4	-	-	-
Загальновиробничі витрати	10,4	9,2	10,6	12,6	-
Усього	100	100	100	100	-

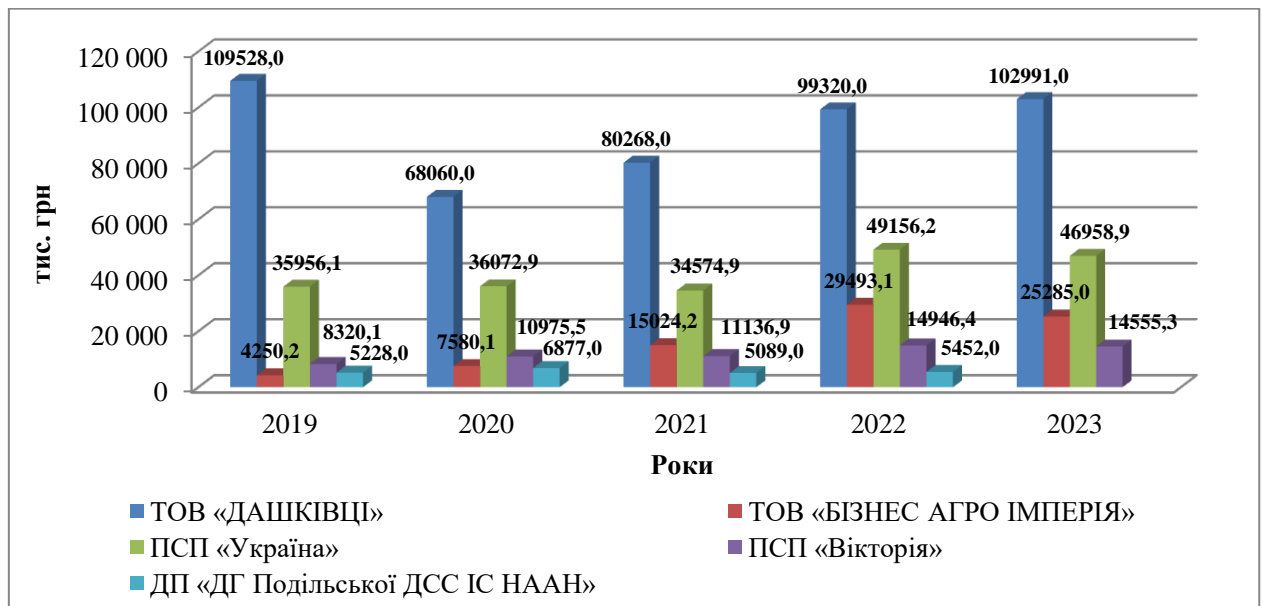
Джерело: розраховано автором за даними фінансової та статистичної звітності сільськогосподарських підприємств

Таблиця ГЗ

**Структура витрат виробництва підприємств, які займаються
рослинництвом та тваринництвом за 2019-2023 рр., тис. грн**

Види витрат	Роки				
	2019	2020	2021	2022	2023
Приватне сільськогосподарське підприємство «Україна»					
Рослинництво					
Прямі матеріальні витрати	20934,8	19005,0	23297,8	42935,6	39694,3
Прямі витрати на оплату праці	479,9	632,1	772,5	965,3	1003,8
Інші прямі витрати	13724,9	6872,3	8285,4	8407,7	37452,5
Загальновиробничі витрати	6826,3	7027,7	17400,6	8707,0	2947,7
Усього	41965,9	33537,1	49756,3	61015,6	81098,3
Структура витрат, %					
Прямі матеріальні витрати	49,9	56,6	46,8	70,3	48,9
Прямі витрати на оплату праці	1,1	1,9	1,5	1,6	1,3
Інші прямі витрати	32,7	20,5	16,7	13,8	46,2
Загальновиробничі витрати	16,3	21,0	35,0	14,3	3,6
Усього	100	100	100	100	100
Тваринництво					
Прямі матеріальні витрати	57,0	145,0	195,1	10,8	-
Прямі витрати на оплату праці	16,9	1,9	-	6,0	-
Інші прямі витрати	31,3	-	4,9	1,4	-
Загальновиробничі витрати	27,1	1,9	-	1,4	-
Усього	132,3	148,8	200	19,6	-
Структура витрат, %					
Прямі матеріальні витрати	43,0	97,4	97,5	55,1	-
Прямі витрати на оплату праці	12,8	1,3	0,0	30,7	-
Інші прямі витрати	23,7	0,0	2,5	7,1	-
Загальновиробничі витрати	20,5	1,3	0,0	7,1	-
Усього	100	100	100	100	-

Джерело: розраховано автором за даними фінансової та статистичної звітності сільськогосподарських підприємств

**Рис. Г1. Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)
досліджуваних підприємств за 2019-2023 рр., тис. грн**

Джерело: розраховано автором за даними фінансової звітності сільськогосподарських підприємств

Таблиця Г4

**Структура собівартості за видами продукції у ТОВ «ДАШКІВЦІ»
у 2020-2023 рр., тис. грн**

Вид продукції	Роки			
	2020	2021	2022	2023
1	2	3	4	5
Виробнича собівартість виробленої продукції (робіт, послуг)				
<i>Зміни до попереднього року, + - тис. грн</i>				
Продукція рослинництва	59 075,3	-57 381,3	20 405,2	16 624,1
Культури зернові та зернобобові	39 489,4	-38 246,6	9 147,4	5 017,0
у тому числі				
пшениця	20 536,7	-14 844,9	4 431,6	6 079,4
кукурудза на зерно	27 397,9	-23 625,0	4 939,1	-1 062,4
ячмінь	-8 445,2	223,3	-223,3	0,0
Боби сої	2 135,6	1 484,2	3 311,7	2 099,0
Насіння ріпаку й кользу	2 433,0	-7 562,1	11 632,0	6 963,9
Насіння соняшнику	15 018,3	-13 056,8	-3 686,1	2 544,4
<i>Зміни до попереднього року, %</i>				
Продукція рослинництва	170,6	59,8	123,9	115,7
Культури зернові та зернобобові	180,9	56,7	118,3	108,5
у тому числі				
пшениця	211,4	61,9	118,4	121,3
кукурудза на зерно	224,8	52,1	119,2	96,5
ячмінь	0,0	0,0	0,0	0,0
Боби сої	151,7	123,7	142,7	119,0
Насіння ріпаку й кользу	112,9	64,4	184,9	127,5
Насіння соняшнику	226,1	51,5	73,4	125,0
Собівартість реалізованої продукції підприємствами				
<i>Зміни до попереднього року, + - тис. грн</i>				
Продукція рослинництва	-41 138,7	14 761,8	15 139,3	2 564,1
Культури зернові та зернобобові	-32 329,0	9 971,7	-6 315,5	13 285,4
у тому числі				
пшениця	2 882,2	4 849,9	15 034,6	-8 127,8
кукурудза на зерно	-35 301,8	8 975,4	-21 487,5	21 550,6
ячмінь	90,6	-3 853,6	137,4	-137,4
Боби сої	4 548,2	-5 276,9	7 263,1	8 581,6
Насіння ріпаку й кользу	-11 775,9	196,4	23 523,9	-15 853,9
Насіння соняшнику	-1 582,0	9 870,6	-9 332,2	-3 449,0
<i>Зміни до попереднього року, %</i>				
Продукція рослинництва	61,4	122,5	118,9	102,7
Культури зернові та зернобобові	56,7	123,5	87,9	128,8
у тому числі				
пшениця	116,1	123,3	158,6	80,0
кукурудза на зерно	33,5	150,5	19,7	510,1
ячмінь	102,4	0,0	0,0	0,0
Боби сої	724,2	0,0	0,0	218,2
Насіння ріпаку й кользу	43,7	102,2	352,1	51,7
Насіння соняшнику	84,6	213,6	49,7	62,6
Витрати на збут продукції				
<i>Зміни до попереднього року, + - тис. грн</i>				
Продукція рослинництва	-1 837,9	1 156,5	17 165,3	13 428,2
Культури зернові та зернобобові	-1 725,1	1 038,3	14 582,6	5 117,9
у тому числі				
пшениця	130,4	1 477,1	13 247,4	-11 815,9
кукурудза на зерно	-1 790,5	-397,6	1 318,1	16 950,9
ячмінь	-65,0	-41,2	17,1	-17,1
Боби сої	181,1	-190,1	265,1	3 246,1
Насіння ріпаку й кользу	-311,6	235,5	602,0	4 328,1
Насіння соняшнику	17,7	72,8	1 715,6	736,1

Продовження табл. Г4

Зміни до попереднього року, %				
1	2	3	4	5
Продукція рослинництва	50,7	161,2	663,6	166,4
Культури зернові та зернобобові	46,2	170,2	679,4	129,9
у тому числі	121,9	303,4	701,2	23,5
пшениця				
кукурудза на зерно	28,4	44,1	520,4	1 138,9
ячмінь	38,8	0,0	0,0	0,0
Боби сої	2 112,2	0,0	0,0	1 324,5
Насіння ріпаку й кользу	14,3	554,6	309,5	586,7
Насіння соняшнику	111,7	143,2	810,4	137,6

Джерело: розраховано автором за даними статистичної звітності форми 50 с.-г. сільськогосподарського підприємства

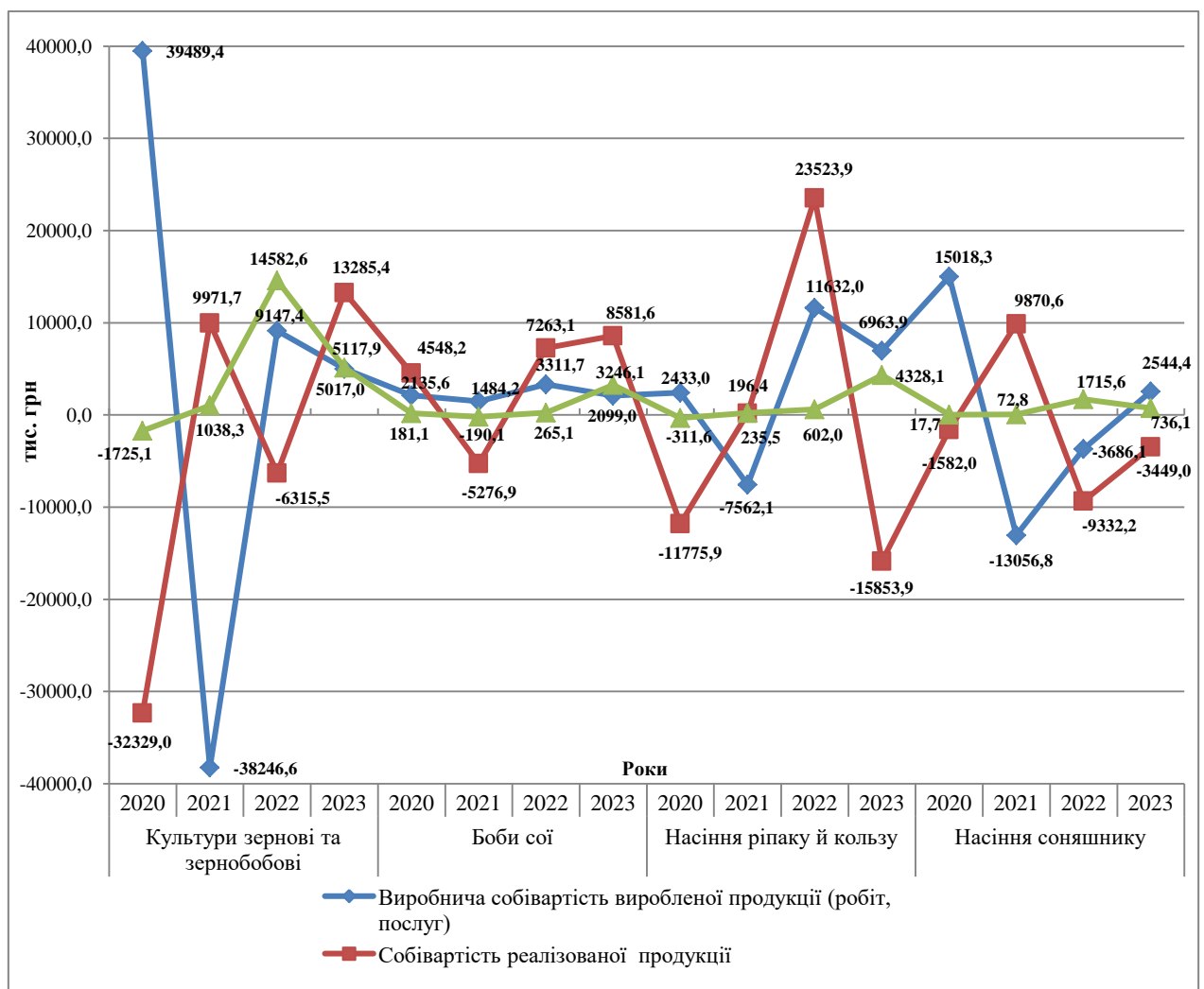

Рис. Г2. Динаміка зміни виробництва та реалізації продукції рослинництва у ТОВ «ДАШКІВЦІ» у 2020-2023 рр. (зміни до попереднього року), тис. грн

Джерело: розраховано автором за даними статистичної звітності форми 50 с.-г. сільськогосподарського підприємства

**Структура собівартості за видами продукції у
ТОВ «БІЗНЕС АГРО ІМПЕРІЯ» у 2020-2023 рр., тис. грн**

Вид продукції	Роки			
	2020	2021	2022	2023
1	2	3	4	5
Виробнича собівартість виробленої продукції (робіт, послуг)				
<i>Зміни до попереднього року, + - тис. грн</i>				
Продукція рослинництва	-1 893,7	12 107,5	11 983,1	-7 588,0
Культури зернові та зернобобові	-1 638,7	3 603,2	6 143,3	-5 711,1
у тому числі				
пшениця	115,6	1 456,9	1 388,3	209,6
кукурудза на зерно	-2 039,8	2 114,2	4 426,1	-6 087,9
ячмінь	285,5	32,1	-61,1	83,5
Боби сої	-6,8	1 324,1	3 459,7	-222,9
Насіння ріпаку й кользу	0,0	2 285,1	-368,1	603,0
Насіння соняшнику	-248,2	5 048,6	1 335,6	-1 715,5
<i>Зміни до попереднього року, %</i>				
Продукція рослинництва	82,3	237,9	157,4	76,9
Культури зернові та зернобобові	80,1	154,7	160,3	65,0
у тому числі				
пшениця	122,6	332,7	166,6	106,0
кукурудза на зерно	73,6	137,2	156,8	50,2
ячмінь	0,0	111,2	80,8	132,6
Боби сої	99,0	295,9	273,0	95,9
Насіння ріпаку й кользу	0,0	0,0	83,9	131,5
Насіння соняшнику	85,9	470,8	120,8	77,9
Собівартість реалізованої продукції підприємствами				
<i>Зміни до попереднього року, + - тис. грн</i>				
Продукція рослинництва	3 329,9	7 444,1	10 468,9	-25 493,1
Культури зернові та зернобобові	3 425,8	1 538,5	7 336,1	-14 668,3
у тому числі				
пшениця	459,1	935,1	563,6	-2 061,8
кукурудза на зерно	2 708,3	633,4	7 000,9	-12 606,5
ячмінь	258,4	-30,0	-228,4	0,0
Боби сої	593,2	845,2	-1 438,4	0,0
Насіння ріпаку й кользу	0,0	1 643,4	21,5	-1 664,9
Насіння соняшнику	-689,1	3 417,0	3 961,1	-8 571,3
<i>Зміни до попереднього року, %</i>				
Продукція рослинництва	178,3	198,2	169,7	0,0
Культури зернові та зернобобові	244,7	126,6	200,1	0,0
у тому числі				
пшениця	541,4	266,1	137,6	0,0
кукурудза на зерно	219,6	112,7	224,9	0,0
ячмінь	0,0	88,4	0,0	0,0
Боби сої	0,0	242,5	0,0	0,0
Насіння ріпаку й кользу	0,0	0,0	101,3	0,0
Насіння соняшнику	63,4	386,4	185,9	0,0
Витрати на збут продукції				
<i>Зміни до попереднього року, + - тис. грн</i>				
Продукція рослинництва	183,6	1 438,6	427,9	-2 050,1
Культури зернові та зернобобові	139,7	558,2	693,1	-1 391,0
у тому числі				
пшениця	13,8	-4,9	163,1	-172,0
кукурудза на зерно	118,7	568,2	532,1	-1 219,0
ячмінь	7,2	-5,1	-2,1	0,0
Боби сої	15,5	-0,4	-15,1	0,0
Насіння ріпаку й кользу	0,0	23,2	32,4	-55,6
Насіння соняшнику	28,4	857,6	-597,0	-289,0

Продовження табл. Г5

Зміни до попереднього року, %				
1	2	3	4	5
Продукція рослинництва	0,0	883,6	126,4	0,0
Культури зернові та зернобобові	0,0	499,6	199,3	0,0
у тому числі				
пшениця	0,0	64,5	1932,6	0,0
кукурудза на зерно	0,0	578,7	177,5	0,0
ячмінь	0,0	29,2	0,0	0,0
Боби сої	0,0	97,4	0,0	0,0
Насіння ріпаку й кользу	0,0	0,0	239,7	0,0
Насіння соняшнику	0,0	3119,7	32,6	0,0

Джерело: розраховано автором за даними статистичної звітності форми 50 с.-г. сільськогосподарського підприємства

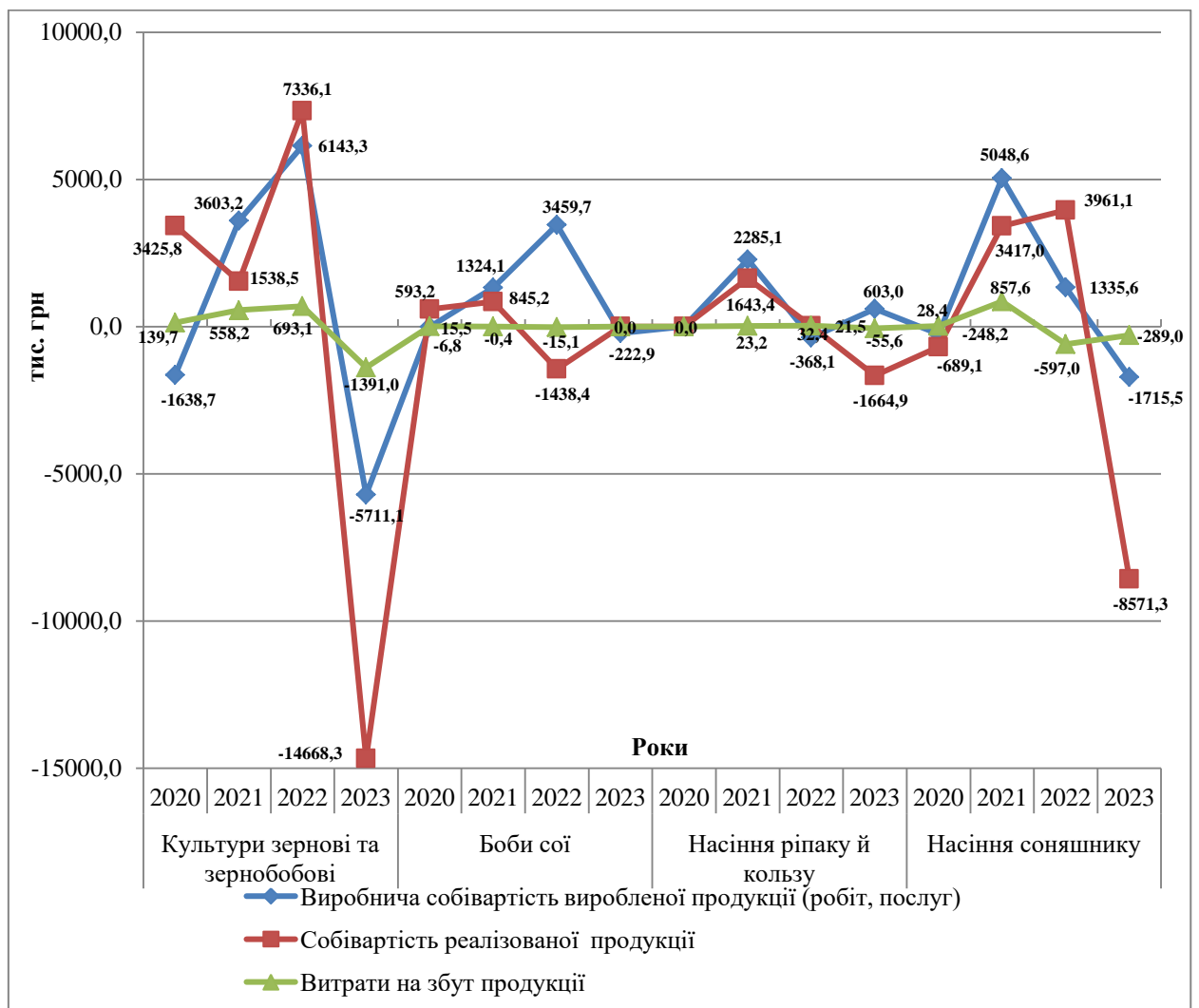

Рис. Г3. Динаміка зміни виробництва та реалізації продукції рослинництва у ТОВ «БІЗНЕС АГРО ІМПЕРІЯ» у 2020-2023 рр. (зміни до попереднього року), тис. грн

Джерело: розраховано автором за даними статистичної звітності форми 50 с.-г. сільськогосподарського підприємства

**Структура собівартості за видами продукції у ПСП «Україна»
у 2020-2023 рр., тис. грн**

Вид продукції	Роки			
	2020	2021	2022	2023
Виробнича собівартість виробленої продукції (робіт, послуг)				
<i>Зміни до попереднього року, + - тис. грн</i>				
Продукція рослинництва	-1 602,5	8 608,1	8 096,2	-6 595,6
Культури зернові та зернобобові	1 816,7	5 528,0	2 766,2	-937,6
у тому числі пшениця	2 227,7	1 528,6	-2 683,7	6 214,9
кукурудза на зерно	-282,0	3 999,4	-1 702,5	-0,1
ячмінь	-129,0	0,0	0,0	0,0
Насіння соняшнику	-3 419,2	3 080,1	5 330,0	-5 658,0
<i>Зміни до попереднього року, %</i>				
Продукція рослинництва	95,4	125,7	119,2	86,9
Культури зернові та зернобобові	108,3	123,3	109,5	97,1
у тому числі пшениця	126,2	114,2	78,1	164,9
кукурудза на зерно	97,9	130,7	90,0	100,0
ячмінь	0,0	0,0	0,0	0,0
Насіння соняшнику	74,1	131,4	141,4	68,9
Собівартість реалізованої продукції підприємствами				
<i>Зміни до попереднього року, + - тис. грн</i>				
Продукція рослинництва	283,9	-2 019,5	14 923,6	-1 999,3
Культури зернові та зернобобові	-92,5	1 010,1	17 382,7	-14 527,7
у тому числі пшениця	-4 879,5	4 572,7	1 365,8	2 296,2
кукурудза на зерно	4 823,4	-3 377,3	16 016,9	-16 823,9
ячмінь	-36,4	-185,3	0,0	0,0
Насіння соняшнику	376,4	-3 029,6	-2 459,1	12 528,4
<i>Зміни до попереднього року, %</i>				
Продукція рослинництва	100,8	94,4	143,9	95,9
Культури зернові та зернобобові	99,6	104,5	174,6	64,3
у тому числі пшениця	53,7	180,7	113,3	119,8
кукурудза на зерно	141,6	79,4	222,7	42,1
ячмінь	83,6	0,0	0,0	0,0
Насіння соняшнику	102,8	77,9	77,0	251,9

Джерело: розраховано автором за даними статистичної звітності форми 50 с.-г. сільськогосподарського підприємства

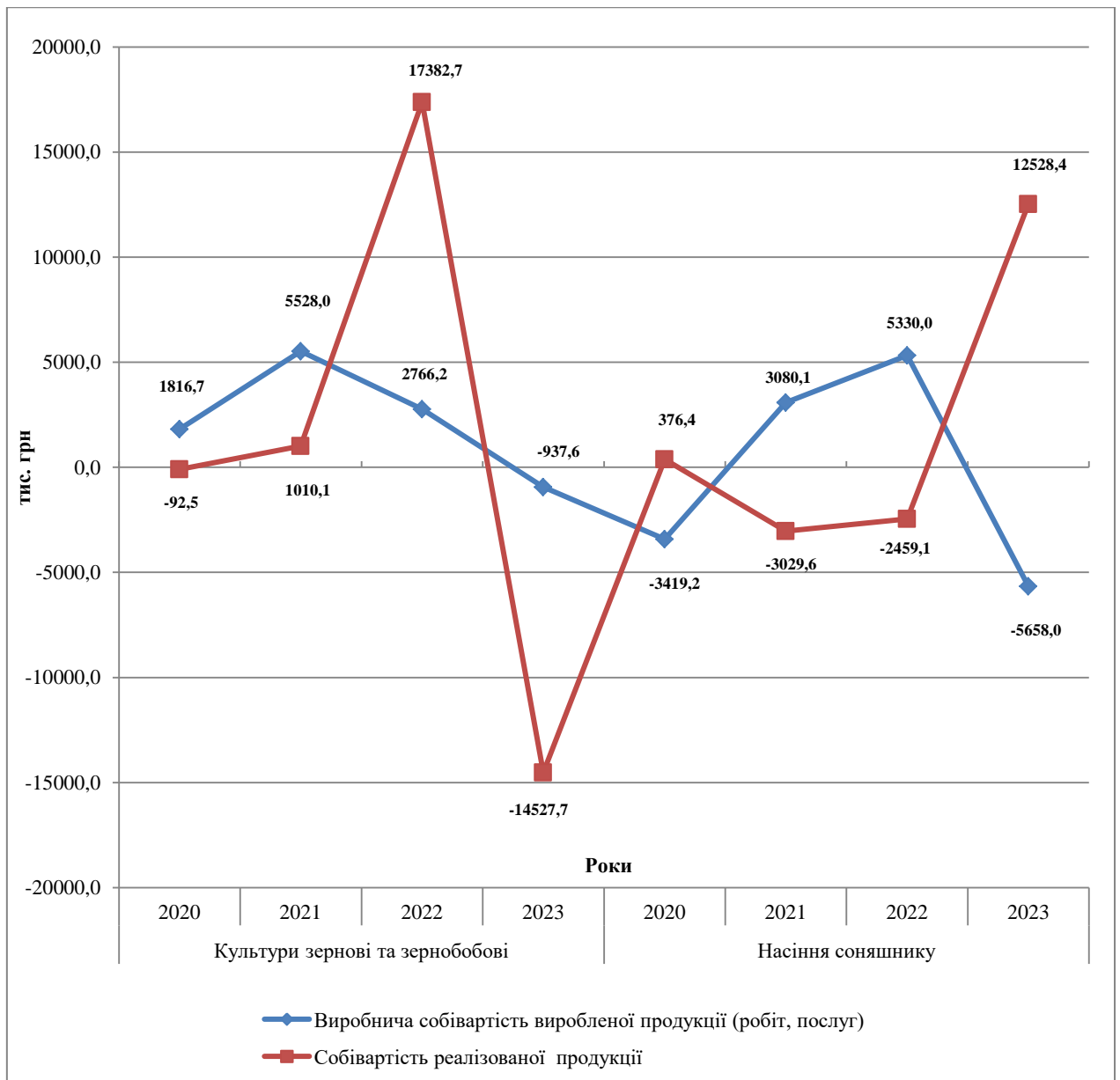

Рис. Г4. Динаміка зміни виробництва та реалізації продукції

рослинництва у ПСП «Україна» у 2020-2023 рр.

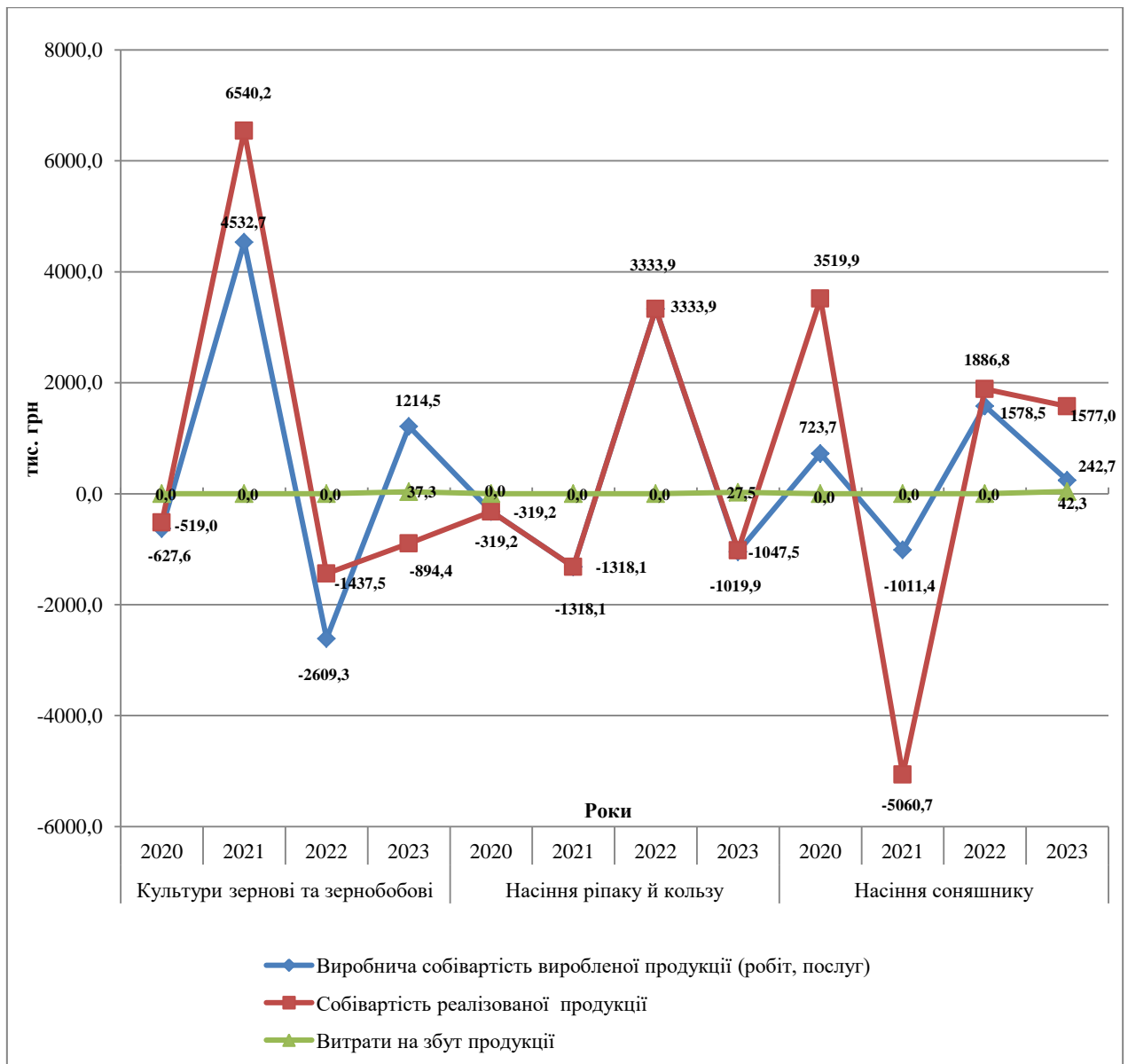
(зміни до попереднього року), тис. грн

Джерело: розраховано автором за даними статистичної звітності форми 50 с.-г. сільськогосподарського підприємства

**Структура собівартості за видами продукції у ПСП «Вікторія»
у 2020-2023 рр., тис. грн**

Вид продукції	Роки			
	2020	2021	2022	2023
Виробнича собівартість виробленої продукції (робіт, послуг)				
<i>Зміни до попереднього року, + - тис. грн</i>				
Продукція рослинництва	-223,1	2 203,2	2 303,1	409,7
Культури зернові та зернобобові	-627,6	4 532,7	-2 609,3	1 214,5
у тому числі				
пшениця	-671,4	1 961,4	-717,3	1 809,8
кукурудза на зерно	-225,6	2 081,7	-1 299,3	-1 238,0
ячмінь	60,4	57,4	-158,6	-225,3
Насіння ріпаку й кользу	-319,2	-1 318,1	3 333,9	-1 047,5
Насіння соняшнику	723,7	-1 011,4	1 578,5	242,7
<i>Зміни до попереднього року, %</i>				
Продукція рослинництва	98,0	120,0	117,5	102,6
Культури зернові та зернобобові	91,2	170,1	76,3	114,5
у тому числі				
пшениця	81,6	165,7	85,5	142,8
кукурудза на зерно	85,6	255,1	62,1	41,7
ячмінь	105,3	104,8	87,3	79,3
Насіння ріпаку й кользу	80,5	0,0	0,0	68,6
Насіння соняшнику	129,2	68,5	171,9	106,4
Собівартість реалізованої продукції підприємствами				
<i>Зміни до попереднього року, + - тис. грн</i>				
Продукція рослинництва	2 665,3	161,4	3 783,2	-364,8
Культури зернові та зернобобові	-519,0	6 540,2	-1 437,5	-894,4
у тому числі				
пшениця	-3 506,2	5 884,3	-4 279,2	4 502,1
кукурудза на зерно	1 314,8	-218,9	4 050,4	-5 243,8
ячмінь	1 127,3	304,4	-691,4	-244,6
Насіння ріпаку й кользу	-319,2	-1 318,1	3 333,9	-1 047,4
Насіння соняшнику	3 519,9	-5 060,7	1 886,8	1 577,0
<i>Зміни до попереднього року, %</i>				
Продукція рослинництва	132,1	101,5	134,0	97,6
Культури зернові та зернобобові	89,2	252,5	86,7	90,5
у тому числі				
пшениця	14,9	1 061,3	34,1	303,1
кукурудза на зерно	626,1	86,0	401,0	2,8
ячмінь	461,5	121,2	60,3	76,8
Насіння ріпаку й кользу	80,5	0,0	0,0	68,6
Насіння соняшнику	290,4	5,7	712,0	171,8
Витрати на збут продукції				
<i>Зміни до попереднього року, + - тис. грн</i>				
Продукція рослинництва	0,0	0,0	0,0	107,1
Культури зернові та зернобобові	0,0	0,0	0,0	37,3
у тому числі				
пшениця	0,0	0,0	0,0	28,7
кукурудза на зерно	0,0	0,0	0,0	0,8
ячмінь	0,0	0,0	0,0	3,6
Насіння ріпаку й кользу	0,0	0,0	0,0	27,5
Насіння соняшнику	0,0	0,0	0,0	42,3

Джерело: розраховано автором за даними статистичної звітності форми 50 с.-г. сільськогосподарського підприємства

**Рис. Г5. Динаміка зміни виробництва та реалізації продукції
рослинництва у ПСП «Вікторія» у 2020-2023 рр.
(зміни до попереднього року), тис. грн**

Джерело: розраховано автором за даними статистичної звітності форми 50 с.-г. сільськогосподарського підприємства

**Структура собівартості за видами продукції у
ДП «ДГ Подільської ДСС ІС НААН» у 2020-2022 рр., тис. грн**

Вид продукції	Роки		
	2020	2021	2022
Виробнича собівартість виробленої продукції (робіт, послуг)			
<i>Зміни до попереднього року, + - тис. грн</i>			
Продукція рослинництва	2 533,0	-2 106,0	-376,0
Культури зернові та зернобобові	-683,0	223,0	416,0
у тому числі пшениця	-211,0	223,0	416,0
кукурудза на зерно	634,0	-634,0	0,0
ячмінь	-472,0	0,0	0,0
Боби сої	149,0	307,0	-91,0
Насіння ріпаку й кользу	0,0	0,0	0,0
Насіння соняшнику	0,0	1 819,0	-699,0
<i>Зміни до попереднього року, %</i>			
Продукція рослинництва	153,5	71,0	92,7
Культури зернові та зернобобові	51,0	131,4	144,5
у тому числі пшениця	77,1	131,4	144,5
кукурудза на зерно	0,0	0,0	0,0
ячмінь	0,0	0,0	0,0
Боби сої	0,0	306,0	80,0
Насіння ріпаку й кользу	0,0	0,0	0,0
Насіння соняшнику	0,0	0,0	61,6
Собівартість реалізованої продукції підприємствами			
<i>Зміни до попереднього року, + - тис. грн</i>			
Продукція рослинництва	1 528,0	-1 988,0	687,0
Культури зернові та зернобобові	-683,0	223,0	416,0
у тому числі пшениця	-211,0	223,0	416,0
кукурудза на зерно	634,0	-634,0	0,0
ячмінь	-472,0	0,0	0,0
Боби сої	0,0	0,0	164,0
Насіння ріпаку й кользу	0,0	0,0	0,0
Насіння соняшнику	0,0	1 819,0	-519,0
<i>Зміни до попереднього року, %</i>			
Продукція рослинництва	129,3	70,6	114,4
Культури зернові та зернобобові	51,0	131,4	144,5
у тому числі пшениця	77,1	131,4	144,5
кукурудза на зерно	0,0	0,0	0,0
ячмінь	0,0	0,0	0,0
Боби сої	0,0	0,0	164,1
Насіння ріпаку й кользу	0,0	0,0	0,0
Насіння соняшнику	0,0	0,0	71,5

Джерело: розраховано автором за даними статистичної звітності форми 50 с.-г. сільськогосподарського підприємства

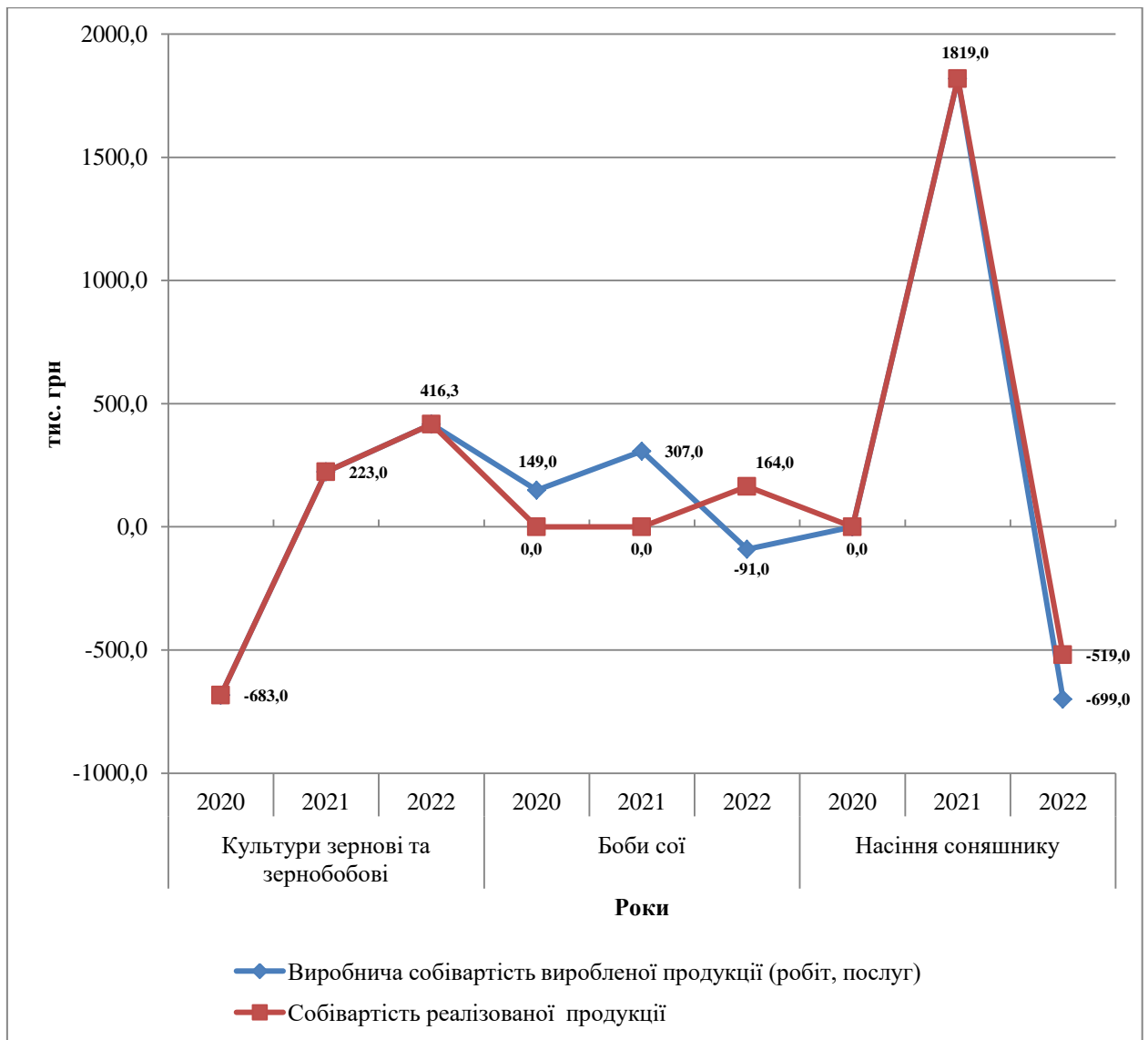

Рис. Гб. Динаміка зміни виробництва та реалізації продукції рослинництва у ДП «ДГ Подільської ДСС ІС НААН» у 2020-2022 рр. (зміни до попереднього року), тис. грн

Джерело: розраховано автором за даними статистичної звітності форми 50 с.-г. сільськогосподарського підприємства

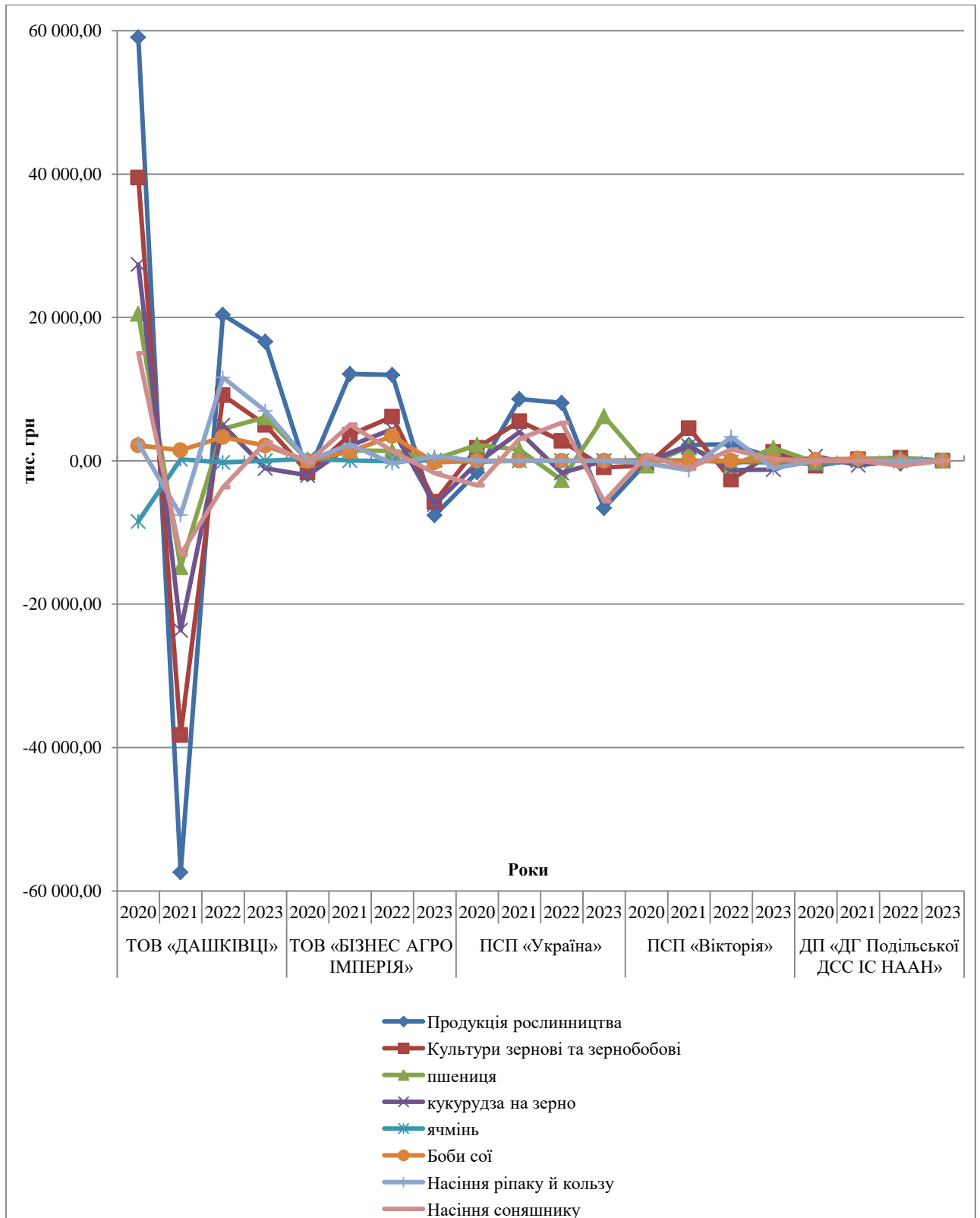

Рис. Г7. Виробнича собівартість виробленої продукції рослинництва (робіт, послуг) досліджуваних підприємств у 2020-2023 рр. (зміни до попереднього року), тис. грн

Джерело: розраховано автором за даними статистичної звітності форми 50 с.-г. сільськогосподарських підприємств

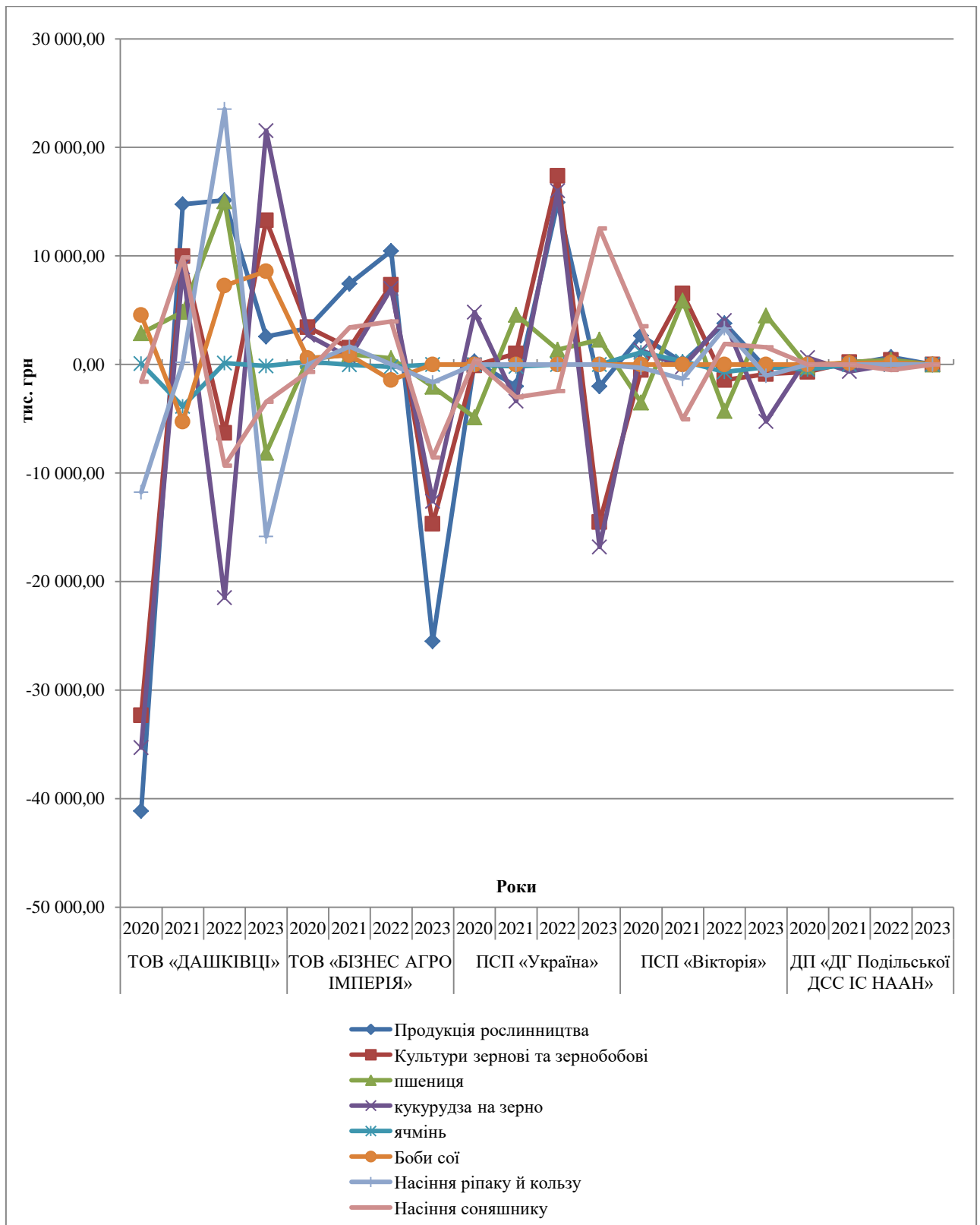

Рис. Г8. Собівартість реалізованої продукції рослинництва досліджуваними підприємствами у 2020-2023 рр. (зміни до попереднього року), тис. грн

Джерело: розраховано автором за даними статистичної звітності форми 50 с.-г. сільськогосподарських підприємств

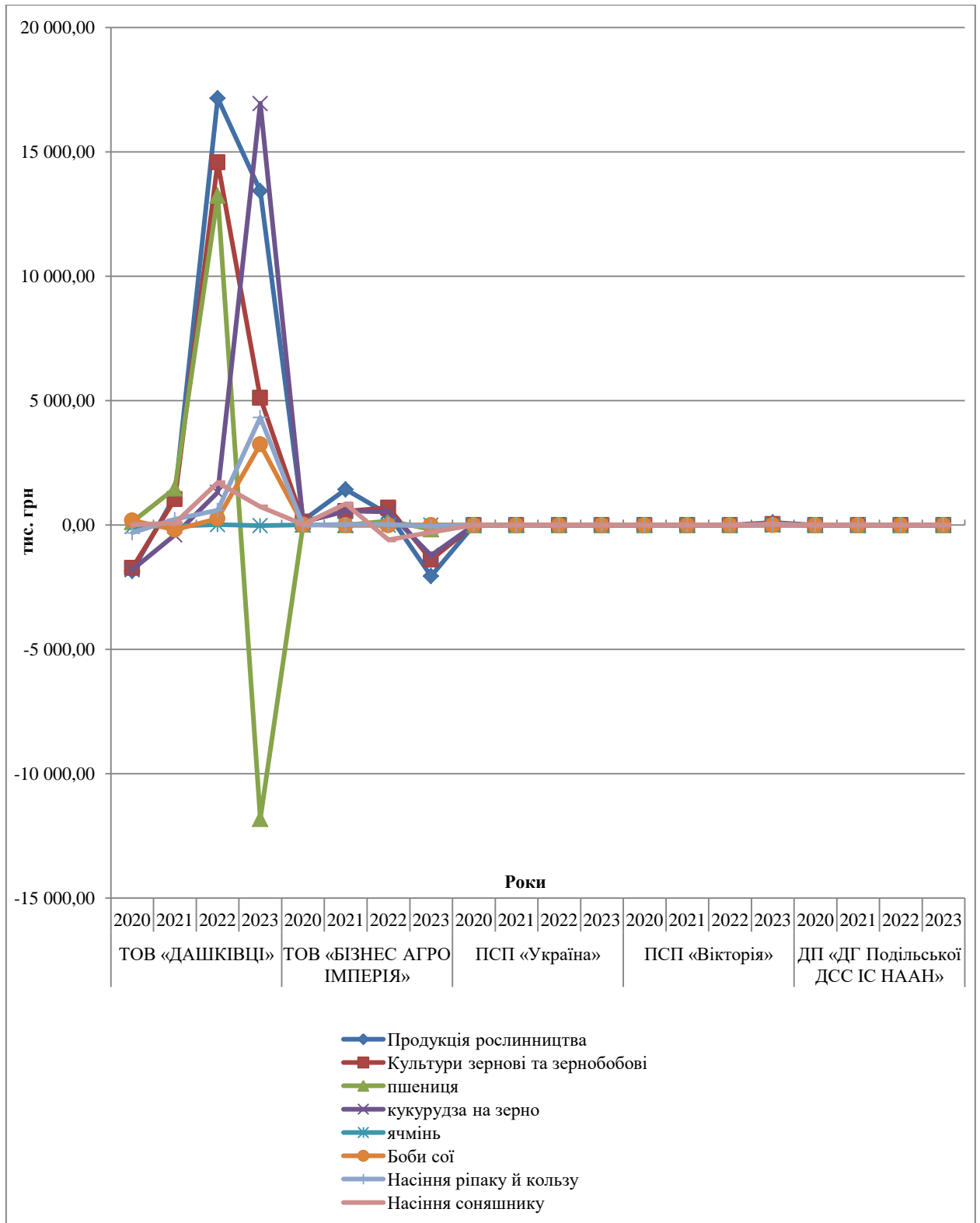

Рис. Г9. Витрати на збут продукції рослинництва досліджуваними підприємствами у 2020-2023 рр. (зміни до попереднього року), тис. грн

Джерело: розраховано автором за даними статистичної звітності форми 50 с.-г. сільськогосподарських підприємств

Додаток Д

Таблиця Д1

**Виробнича собівартість виробленої продукції рослинництва (робіт, послуг) досліджуваних підприємств
у 2020-2023 рр., тис. грн**

Вид продукції	ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «ДАШКІВЦІ»				ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «БІЗНЕС АГРО ІМПЕРІЯ»				Приватне сільськогосподарське підприємство «Україна»				Приватне сільськогосподарське підприємство «Вікторія»				ДП «ДГ Подільської ДСС ІС НААН»			
	2020	2021	2022	2023	2020	2021	2022	2023	2020	2021	2022	2023	2020	2021	2022	2023	2020	2021	2022	2023
<i>Зміни до попереднього року, +- тис. грн</i>																				
Продукція рослинництва	59075,3	-57381,3	20405,2	16624,1	-1893,7	12107,5	11983,1	-7588,0	-1602,5	8608,1	8096,2	-6595,6	-223,1	2203,2	2303,1	409,7	2533,0	-2106,0	-376,0	-
Культури зернові та зернобобові	39489,4	-38246,6	9147,4	5017,0	-1638,7	3603,2	6143,3	-5711,1	1816,7	5528,0	2766,2	-937,6	-627,6	4532,7	-2609,3	1214,5	-683,0	223,0	416,0	-
у тому числі пшениця	20536,7	-14844,9	4431,6	6079,4	115,6	1456,9	1388,3	209,6	2227,7	1528,6	-2683,7	6214,9	-671,4	1961,4	-717,3	1809,8	-211,0	223,0	416,0	-
кукурудза на зерно	27397,9	-23625,0	4939,1	-1062,4	-2039,8	2114,2	4426,1	-6087,9	-282,0	3999,4	-1702,5	-0,1	-225,6	2081,7	-1299,3	-1238,0	634,0	-634,0	0,0	-
ячмінь	-8445,2	223,3	-223,3	0,0	285,5	32,1	-61,1	83,5	-129,0	0,0	0,0	0,0	60,4	57,4	-158,6	-225,3	-472,0	0,0	0,0	-
Боби сої	2135,6	1484,2	3311,7	2099,0	-6,8	1324,1	3459,7	-222,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	149,0	307,0	-91,0	-
Насіння ріпаку й кользу	2433,0	-7562,1	11632,0	6963,9	0,0	2285,1	-368,1	603,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-319,2	-1318,1	3333,9	-1047,5	0,0	0,0	0,0	-
Насіння соняшнику	15018,3	-13056,8	-3686,1	2544,4	-248,2	5048,6	1335,6	-1715,5	-3419,2	3080,1	5330,0	-5658,0	723,7	-1011,4	1578,5	242,7	0,0	1819,0	-699,0	-
<i>Зміни до попереднього року, %</i>																				
Продукція рослинництва	170,6	59,8	123,9	115,7	82,3	237,9	157,4	76,9	95,4	125,7	119,2	86,9	98,0	120,0	117,5	102,6	153,5	71,0	92,7	-
Культури зернові та зернобобові	180,9	56,7	118,3	108,5	80,1	154,7	160,3	65,0	108,3	123,3	109,5	97,1	91,2	170,1	76,3	114,5	51,0	131,4	144,5	-
у тому числі пшениця	211,4	61,9	118,4	121,3	122,6	332,7	166,6	106,0	126,2	114,2	78,1	164,9	81,6	165,7	85,5	142,8	77,1	131,4	144,5	-
кукурудза на зерно	224,8	52,1	119,2	96,5	73,6	137,2	156,8	50,2	97,9	130,7	90,0	100,0	85,6	255,1	62,1	41,7	0,0	0,0	0,0	-
ячмінь	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	111,2	80,8	132,6	0,0	0,0	0,0	0,0	105,3	104,8	87,3	79,3	0,0	0,0	0,0	-
Боби сої	151,7	123,7	142,7	119,0	99,0	295,9	273,0	95,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	306,0	80,0	-
Насіння ріпаку й кользу	112,9	64,4	184,9	127,5	0,0	0,0	83,9	131,5	0,0	0,0	0,0	0,0	80,5	0,0	0,0	68,6	0,0	0,0	0,0	-
Насіння соняшнику	226,1	51,5	73,4	125,0	85,9	470,8	120,8	77,9	74,1	131,4	141,4	68,9	129,2	68,5	171,9	106,4	0,0	0,0	61,6	-

Джерело: розраховано автором за даними статистичної звітності форми 50 с.-г. сільськогосподарських підприємств

Таблиця Д2

**Собівартість реалізованої продукції рослинництва досліджуваними підприємствами
у 2020-2023 рр., тис. грн**

Вид продукції	ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «ДАШКІВЦІ»				ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «БІЗНЕС АГРО ІМПЕРІЯ»				Приватне сільськогосподарське підприємство «Україна»				Приватне сільськогосподарське підприємство «Вікторія»				ДП «ДГ Подільської ДСС ІС НААН»			
	2020	2021	2022	2023	2020	2021	2022	2023	2020	2021	2022	2023	2020	2021	2022	2023	2020	2021	2022	2023
<i>Зміни до попереднього року, +- тис. грн</i>																				
Продукція рослинництва	-41138,7	14761,8	15139,3	2564,1	3329,9	7444,1	10468,9	-25493,1	283,9	-2019,5	14923,6	-1999,3	2665,3	161,4	3783,2	-364,8	1528,0	-1988,0	687,0	-
Культури зернові та зернобобові	-32329,0	9971,7	-6315,5	13285,4	3425,8	1538,5	7336,1	-14668,3	-92,5	1010,1	17382,7	-14527,7	-519,0	6540,2	-1437,5	-894,4	-683,0	223,0	416,0	-
у тому числі пшениця	2882,2	4849,9	15034,6	-8127,8	459,1	935,1	563,6	-2061,8	-4879,5	4572,7	1365,8	2296,2	-3506,2	5884,3	-4279,2	4502,1	-211,0	223,0	416,0	-
кукурудза на зерно	-35301,8	8975,4	-21487,5	21550,6	2708,3	633,4	7000,9	-12606,5	4823,4	-3377,3	16016,9	-16823,9	1314,8	-218,9	4050,4	-5243,8	634,0	-634,0	0,0	-
ячмінь	90,6	-3853,6	137,4	-137,4	258,4	-30,0	-228,4	0,0	-36,4	-185,3	0,0	0,0	1127,3	304,4	-691,4	-244,6	-472,0	0,0	0,0	-
Боби сої	4548,2	-5276,9	7263,1	8581,6	593,2	845,2	-1438,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	121,0	164,0	-
Насіння ріпаку й кользу	-11775,9	196,4	23523,9	-15853,9	0,0	1 643,4	21,5	-1664,9	0,0	0,0	0,0	0,0	-319,2	-1318,1	3333,9	-1047,4	0,0	0,0	0,0	-
Насіння соняшнику	-1582,0	9870,6	-9332,2	-3449,0	-689,1	3417,0	3961,1	-8571,3	376,4	-3029,6	-2459,1	12528,4	3519,9	-5060,7	1886,8	1577,0	0,0	1819,0	-519,0	-
<i>Зміни до попереднього року, %</i>																				
Продукція рослинництва	61,4	122,5	118,9	102,7	178,3	198,2	169,7	0,0	100,8	94,4	143,9	95,9	132,1	101,5	134,0	97,6	129,3	70,6	114,4	-
Культури зернові та зернобобові	56,7	123,5	87,9	128,8	244,7	126,6	200,1	0,0	99,6	104,5	174,6	64,3	89,2	252,5	86,7	90,5	51,0	131,4	144,5	-
у тому числі пшениця	116,1	123,3	158,6	80,0	541,4	266,1	137,6	0,0	53,7	180,7	113,3	119,8	14,9	1 061,3	34,1	303,1	77,1	131,4	144,5	-
кукурудза на зерно	33,5	150,5	19,7	510,1	219,6	112,7	224,9	0,0	141,6	79,4	222,7	42,1	626,1	86,0	401,0	2,8	0,0	0,0	0,0	-
ячмінь	102,4	0,0	0,0	0,0	0,0	88,4	0,0	0,0	83,6	0,0	0,0	0,0	461,5	121,2	60,3	76,8	0,0	0,0	0,0	-
Боби сої	724,2	0,0	0,0	218,2	0,0	242,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	189,6	164,1	-
Насіння ріпаку й кользу	43,7	102,2	352,1	51,7	0,0	0,0	101,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	80,5	0,0	0,0	68,6	0,0	0,0	0,0	-
Насіння соняшнику	84,6	213,6	49,7	62,6	63,4	386,4	185,9	0,0	102,8	77,9	77,0	251,9	290,4	5,7	712,0	171,8	0,0	0,0	71,5	-

Джерело: розраховано автором за даними статистичної звітності форми 50 с.-г. сільськогосподарських підприємств

Таблиця ДЗ

Витрати на збут продукції рослинництва досліджуваними підприємствами у 2020-2023 рр., тис. грн

Вид продукції	ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «ДАШКІВЦІ»				ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ «БІЗНЕС АГРО ІМПЕРІЯ»				Приватне сільськогосподарське підприємство «Україна»				Приватне сільськогосподарське підприємство «Вікторія»				ДП «ДГ Подільської ДСС ІС НААН»			
	2020	2021	2022	2023	2020	2021	2022	2023	2020	2021	2022	2023	2020	2021	2022	2023	2020	2021	2022	2023
<i>Зміни до попереднього року, + - тис. грн</i>																				
Продукція рослинництва	-1837,9	1156,5	17165,3	13428,2	183,6	1438,6	427,9	-2050,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	107,1	0,0	0,0	0,0	-
Культури зернові та зернобобові	-1725,1	1038,3	14582,6	5117,9	139,7	558,2	693,1	-1391,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	37,3	0,0	0,0	0,0	-
у тому числі пшениця	130,4	1477,1	13247,4	-11815,9	13,8	-4,9	163,1	-172,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	28,7	0,0	0,0	0,0	-
кукурудза на зерно	-1790,5	-397,6	1318,1	16950,9	118,7	568,2	532,1	-1219,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,8	0,0	0,0	0,0	-
ячмінь	-65,0	-41,2	17,1	-17,1	7,2	-5,1	-2,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	3,6	0,0	0,0	0,0	-
Боби сої	181,1	-190,1	265,1	3246,1	15,5	-0,4	-15,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0	0,0	0,0	0,0	-
Насіння ріпаку й кользу	-311,6	235,5	602,0	4328,1	0,0	23,2	32,4	-55,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	27,5	0,0	0,0	0,0	-
Насіння соняшнику	17,7	72,8	1715,6	736,1	28,4	857,6	-597,0	-289,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	42,3	0,0	0,0	0,0	-
<i>Зміни до попереднього року, %</i>																				
Продукція рослинництва	50,7	161,2	663,6	166,4	0,0	883,6	126,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-
Культури зернові та зернобобові	46,2	170,2	679,4	129,9	0,0	499,6	199,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-
у тому числі пшениця	121,9	303,4	701,2	23,5	0,0	64,5	1932,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-
кукурудза на зерно	28,4	44,1	520,4	1 138,9	0,0	578,7	177,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-
ячмінь	38,8	0,0	0,0	0,0	0,0	29,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-
Боби сої	2112,2	0,0	0,0	1 324,5	0,0	97,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-
Насіння ріпаку й кользу	14,3	554,6	309,5	586,7	0,0	0,0	239,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-
Насіння соняшнику	111,7	143,2	810,4	137,6	0,0	3119,7	32,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-

Джерело: розраховано автором за даними статистичної звітності форми 50 с.-г. сільськогосподарських підприємств

**Характеристика деяких видів діяльності, при дослідженні яких
авторами було використано метод аналізу середовища функціонування**

Вид діяльності	Автори	Характеристика
1	2	3
Вирощування культур	Долгіх Я.В.	Виробництво зерна та зернобобових культур [50] та виробництво продукції рослинництва в Україні [51].
Діяльність підприємств	Негрей М.В., Кучерява О.В.	Оцінювання видів ефективності, зокрема технічної ефективності підприємств [111].
	Кишакевич Б.Ю., Вовк Ю.Я., Ворончак І.О., Мігулка О.О.	Орієнтовані на вхід DEA моделі порівнянно з орієнтованими на вихід моделями дозволяють отримати більш коректні оцінки ефективності лізингового бізнесу, оскільки керівництво лізингових компаній має у своєму розпорядженні значно більше можливостей щодо регулювання розміру саме вхідних ресурсів [77, с. 180].
Діяльність комерційних банків	Благун І.С.	Прийняття управлінського вирішення проблем [14].
	Чмутова І.М., Афанасенко М.В.	Зовнішнє рейтингове управління банком [186].
Енергетика	Пудичева Г.О.	Метод є надзвичайно популярним непараметричним підходом для оцінки ефективності в енергетичній сфері та моделюванні навколишнього середовища в багатьох країнах. Однак в Україні він не набув загального поширення [141, с. 238].
Розвиток національної економіки	Койбічук В., Герасименко В.	Застосування багатокритеріального лінійного програмування з використанням методології охоплення даних, DEA-аналізу та програмного забезпечення Frontier Analyst, дали змогу виявити найбільш ефективні країни за організацією національної системи кіберзахисту [78, с. 19].
	Загоруйко І.О., Петкова Л.О.	Доповнена класична модель DEA дозволила побудувати рубежі технічної та економічної ефективності за обома методами – оболонки фактичних станів (точок) країн та оболонки їхніх національних функцій розподілу [63, с. 90].

Продовження таблиці Е1

1	2	3
Регіональна політика	Нахаєва М.М.	Для проведення аналізу ефективності регіональної інвестиційної політики в Україні було вибрано DEA метод, який ґрунтується на використанні методу лінійного програмування для моделювання опуклої поверхні, що охоплює всі регіони [110, с. 107].
	Долгіх Я.В.	Метод DEA виявився ефективним щодо оцінки та аналізу ефективності відтворення наукових кадрів закладів вищої освіти України та може бути рекомендований, як доповнення до традиційних методів аналізу ефективності науково-освітньої діяльності [52, с. 126].
Діяльність у сфері туризму	Сахно А., Салькова І., Петрук Н., Поповіч Я., Вишівський П., Зарічняк А, Абуселідзе Г.	Використання методу аналізу середовища функціонування для аналізу ефективності надання екскурсійних послуг за регіонами України [249].
Використання біопалив	Пришляк Н., Сахно А., Токарчук Д., Шевчук А.	Використання методу аналізу середовища функціонування для оцінювання можливостей підвищення врожайності сільськогосподарських культур шляхом застосування біопалив [246].
Інвестування	Сахно А., Поліщук Н., Салькова І., Кучер А.	Використання методу аналізу середовища функціонування для оцінювання ефективності розвитку аграрного сектору України у контексті використання кредитних та інвестиційних ресурсів [248].

Джерело: узагальнено та сформовано автором на основі проаналізованих літературних джерел

УКРАЇНА
ВІННИЦЬКА ОБЛАСНА ВІЙСЬКОВА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ

21036, м. Вінниця, Хмельницьке шосе.7, тел.(0432) 66-14-06

<http://www.vin.gov.ua> E-mail: dep_apr@vin.gov.ua

26.09.2024 № 09.1-27/789

Довідка

про практичне використання результатів дисертаційної роботи Доцюк Світлани Олександрівни на тему: «Організаційно-інституційне забезпечення розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції»

Запропоновані аспіранткою Доцюк С.О. результати дисертаційної роботи з питань реалізації стратегічних цілей щодо розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції використовуються у практичній діяльності Департаменту. Адже, стратегічна роль здійснення зовнішньоекономічної діяльності є засобом стимулювання економічного зростання країни та інструментом активізації існуючих і потенційних конкурентних переваг.

Розроблена та запропонована автором ідея щодо моделювання ефективності функціонування підприємницьких структур з врахуванням впливу показників експортної діяльності дозволяє сформулювати необхідні умови розвитку аграрного підприємництва для забезпечення міжнародної економічної інтеграції, що є важливим для розвитку усіх регіонів держави, зокрема і Вінницької області.

Дані пропозиції будуть враховані при оновленні Стратегії збалансованого регіонального розвитку Вінницької області до 2027 року в частині розвитку агропромислового комплексу, розробленні та виконанні регіональних інноваційно-інвестиційних програм і прогнозів розвитку галузей агропромислового виробництва.

Директор Департаменту

Олег СІДОРОВ

Валентина Кирилюк (0432) 66-14-06

**ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ
«БІЗНЕС АГРО ІМПЕРІЯ»**

22073, Вінницька обл., Хмельницький р-н, с. Кривошії,
вул. Чапаса, 25, ЄДРПОУ 39893275, р/р UA85302076000026005131335326
АТ «Ощадбанк» МФО 302076, ПНН 398932702232

№ 21/09 від 05.09.2024 р.

**ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Доцюк Світлани Олександрівни**

Дана довідка засвідчує про те, що науково-практичні результати дисертаційного дослідження Доцюк Світлани Олександрівни на тему «Організаційно-інституційне забезпечення розвитку аграрного підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції» використовуються у діяльності ТОВ «БІЗНЕС АГРО ІМПЕРІЯ».

Зокрема, дисертанткою було запропоновано модель ефективності функціонування підприємницьких структур, яка дозволяє виявити можливості підприємства у контексті діяльності аналогічних суб'єктів господарювання щодо ефективного використання факторів (собівартість та знос основних засобів) з метою оптимізації чистого прибутку.

Практичне застосування даних рекомендацій сприятиме визначенню перспектив подальшого розвитку ТОВ «БІЗНЕС АГРО ІМПЕРІЯ», підвищенню конкурентоспроможності та формування мотивації зовнішньоекономічної діяльності.

**Директор
ТОВ «БІЗНЕС АГРО ІМПЕРІЯ»**

Іван ТОМАШУК

УКРАЇНА
ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ
« Дашківці »

22363 Вінницька обл., Вінницький р-н, с. Дашківці, вул. Грушевського, 1, ЗКПО 05527700 тел. +380674302267
Розрахунковий рахунок UA26 3808 0500 0000 0260 0421 7031 7 в ВОД Райффайзен банк «Аваль» МФО 380805
Податковий номер 055277002119

№ 161 від 04.09.2024р

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Доцюк Світлани Олександрівни на тему: «Організаційно-
інституційне забезпечення розвитку аграрного підприємництва в умовах
міжнародної економічної інтеграції»

В практичній діяльності ТОВ «ДАШКІВЦІ» використовуються наукові розробки, які викладені і обґрунтовані у дисертаційній роботі Доцюк Світлани Олександрівни.

Запропоновано науковцем підходи щодо можливості здійснювати експортно-імпорتنу діяльність виходячи з обмежень підприємства у межах власних ресурсів. Для цього запропоновано модель ефективності функціонування підприємницьких структур, яка ґрунтується на оцінці граничної ефективності та дозволяє оптимізувати діяльність підприємства у контексті зниження собівартості, зменшення зносу та збільшення прибутку.

Дослідні результати дають підставу стверджувати, що дисертантка запропонувала підхід непараметричної залежності між показниками для визначення перспектив підприємства у мінливому середовищі.

Директор ТОВ «ДАШКІВЦІ»

Іван СИДОРУК

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Доцюк Світлани Олександрівни на тему: «Організаційно-
 інституційне забезпечення розвитку аграрного підприємництва в умовах
 міжнародної економічної інтеграції»

Підтверджуємо, що матеріали дослідження дисертантки мають теоретичне та практичне значення для приватного сільськогосподарського підприємства «Україна». Таким чином, на підставі отриманих результатів, запропоновано стратегічні умови розвитку та функціонування підприємства для здійснення зовнішньоекономічної діяльності, яка є основою міжнародної економічно інтеграції.

Впровадження пропозицій Доцюк С.О. сприятиме підвищенню ефективності та конкурентоспроможності ПСП «Україна» як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках.

Директор ПСП «Україна»

Андрій ЛУЧКО

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

вул. Сонячна, 3, м. Вінниця, 21008, тел. (0432) 46-00-03,
email: office@vsau.org, rector@vsau.org, код ЄДРПОУ 00497236

10 червня 2024 р. № 01.1-59-624
на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів наукових досліджень
дисертаційної роботи Доцюк Світлани Олександрівни
на тему «Організаційно-інституційне забезпечення розвитку аграрного
підприємництва в умовах міжнародної економічної інтеграції»

Повідомляємо, що наукові розробки Доцюк Світлани Олександрівни за вказаною темою дисертації мають практичну цінність, що зумовило їх впровадження у навчально-методичний процес та наукову роботу кафедри економіки та підприємницької діяльності.

Положення дисертаційної роботи використовується при викладанні навчальної дисципліни «Підприємництво».

Довідка видана Доцюк С.О. для представлення у спеціалізовану вчену раду за місцем захисту її дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Розглянуто та затверджено на засіданні науково-методичної комісії Вінницького національного аграрного університету від 28 травня 2024 року протокол № 7.

В.о. ректора

Світлана ЛУТКОВСЬКА

Вик.: Ромигайло І.Ю.

№ 00811